T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMAR SİNAN DÖNEMİ CAMİLERİ İÇERİSİNDE YER ALAN DİYARBAKIR İSKENDER PAŞA CAMİNİN ÖNEMİ ve KORUMA SORUNLARI

Mücahit POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

DİYARBAKIR

Ocak- 2020

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması ve tamamlanması sırasında özveri ve titizlikle yönlendiren, katkı ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Fatma Meral HALİFEOĞLU'na, Suriçi bölgesindeki teknik ölçüm ve belgeleme ile Rölöve ve Proje çalışmalarımda tecrübesiyle desteğini esirgemeyen arkadaşım Bahtiyar ERTUNÇ'a, gerekli belgeler konusunda arşivlerinden yararlandığım Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederim.

Çalışmalarım sürecinde beni hiçbir zaman beni yalnız bırakmayan, değerli aileme destek ve teşviklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mücahit POLAT

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEŞEKKÜR…… I

İÇİNDEKİLER…… II

ÖZET…… V

ABSTRACT…… VII

ÇİZELGE LİSTESİ…… IX

ŞEKİL LİSTESİ…….. X

EK LİSTESİ…… XV

KISALMA VE SİMGELER…… XVII

1. GİRİŞ……..... 1

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR…….. 7

2.1. Diyarbakır Hakkında Genel Bilgiler……..... 8

2.2. Konumu ve Coğrafyası…… 8

2.3. Tarihçesi……... 9

2.4. Sosyal Yapısı…… 11

2.5. Geleneksel Kent Dokusu…….. 12

3. MATERYAL VE METOT…… 15

3.1. Materyal…… 15

3.2. Metot…… 16

3.3. Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri…….. 16

3.3.1 Mimar Sinan ve Diyarbakır'da İzleri…….. 23

3.3.2. Mimar Sinan ve Diyarbakır……. 23

4. BULGULAR VE TARTIŞMA……. 27

4.1. Diyarbakır Camileri……. 27

4.1.1. Ulu Camii /Camii Kebir……. 29

4.1.2. Hz. Süleyman/ Kale Camii……. 30

4.1.3. Parlı Safa Camii…… 31

4.1.4. Hoca Ahmet/Ayni Minare Camii……... 32

4.1.5. Nebi/ Peygamber Camii…… 34

4.1.6. Şeyh Mutahhar/ Kasım Padişah Camii…….. 35

4.1.7. Lale Bey/ Lala Kasım Camii……. 37

4.1.8. Fatih Paşa/ Kurşunlu Camii…….. 38
4.1.9. Hüsrev Paşa Camii……... 39
4.1.10. Hadım Ali Paşa/ Kassal Camii…… 40
4.1.11. Behram Paşa Camii……. 42
4.1.12. Melik Ahmet Paşa Camii…… 44
4.1.13. Nasuh Paşa Camii…… 45
4.2. Diyarbakır İskender Paşa Caminin Diğer Diyarbakır Camileriyle Karşılaştırılması 47
4.2.1. Plan Düzeni Açısından Karşılaştırma…….. 47
4.2.2. Üst örtü ve Taşıyıcı Sistem Açısından Karşılaştırma…….. 49
4.2.3. Kubbe Özellikleri Açısından Karşılaştırma…… 50
4.2.4. Cephe Düzeni Açısından Karşılaştırma……. 52
4.3. Mimar Sinan Camileri İçerisinde Diyarbakır İskender Paşa Caminin Yeri…… 53
4.3.1. Yapının Konumu ve Tarihçesi…… 56
4.3.2. Mimari ve Yapım Özellikleri……. 60
4.3.3. Yapının Genel Tanımsal Analizi ve Metodoloji…… 61
4.3.3.1. Harim……. 62
4.3.3.2. Son Cemaat Yeri…… 68
4.3.3.3. Minare…… 70
4.3.3.4. Hazire…….. 71
4.3.3.5. Avlu ve Servis Mekânları…… 76
4.4. Rölöve Çizimleri……. 79
4.5. Yapıda Meydana Gelen Hasarlar……..... 109
4.5.1. Özgün Mimariye Aykırı Müdahaleler……. 109
4.5.2. Yeraltı Suyu, Yağmur ve Kar Gibi Yağış Türlerinin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar 111
4.5.3. Strüktürel Sorunlar…….. 113
5.5.4. Duvar Yüzeylerindeki Kararmalar…….. 114
4.5.5. Malzemelerde Olan Deformasyonlar…….. 115
4.5.6. Kurşun Levhalarda Oluşan Bozulmalar…….. 115
4.5.7. Yüzey Kaybı…… 115
4.5.8. Bitkilenme ve Yosunlaşma…….. 115
4.5.9. Korozyona Uğramış Metal Öğeler…….. 115
4.5.10. Açılma, Çatlama veya Çürümenin Olduğu Ahşap Öğeler……. 116
4.6. Hasar Analizleri…….. 117
4.7. Restitüsyon……. 133
4.7.1. Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı…… 133

4.7.2. Yapının Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı…….. 135
4.7.3. Restitüsyon Projeleri……. 139
4.7.4. Restitüsyon Analizleri…….. 159
4.8. Restorasyon…….. 179
4.8.1. Restorasyon Yaklaşımı…… 179
4.8.2. Yapısal Faktörler……. 179
4.8.3. Çevresel Faktörler…… 180
4.8.4. Sosyal ve Kültürel Faktörler…… 181
4.8.5. Hukuki Kabuller…….. 181
4.8.6. Restorasyon Müdahaleleri…… 184
4.8.6.1. Temizlik…… 184
4.8.6.2. Sağlamlaştırma……. 190
4.8.6.3. Tamamlama…….. 192
4.8.6.4. Yeniden Yapım……. 193
4.8.6.5. Yenileme…… 194
4.9. Restorasyon Projeleri……. 196
4.9.1 Restorasyon Müdahale Kararları……... 211
5. SONUÇ VE ÖNERİLER…… 227
5.1. Sosyal Açıdan Öneriler…….. 228
5.2. Mimari Açıdan Öneriler……. 229
5.3. Çevresel Açıdan Öneriler…….. 230
6. KAYNAKLAR…….. 231
EKLER…… 235
ÖZGEÇMİŞ…… 279

ÖZET

MİMAR SİNAN DÖNEMİ CAMİLERİ İÇERİSİNDE YER ALAN
DİYARBAKIR İSKENDER PAŞA CAMİNİN
ÖNEMİ ve KORUMA SORUNLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mücahit POLAT

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

2020

Geleneksel Diyarbakır kent dokusu, Mezopotamya'nın kuzeyinde Dicle Nehri kıyısında yer alan bir bazalt platosu üzerinde kurulu surlarla çevrili bir kale kenttir. Önemli idari ve ticari merkezlerden biri olan Diyarbakır, büyük mıntıkaları birbirine bağlayan askeri ve ticari yolların kavşağında yer almaktadır. Tarihi Sur içi bölgesinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, İç kalede yapılan kazılardan kent yerleşiminin İ.Ö. 3000 yıllarına kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

Diyarbakır tarihi dönemlerde farklı inançlara sahip birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Her dönemde birçok yapı türü inşa edilmekle beraber, bunlar içerisinde dini yapılar önemli bir yere sahiptir. Farklı inançlara ait bu ibadet mekanları kent dokusu içerisinde farklı yerlerde konumlanmıştır. İslamiyet döneminde yapılmış 14 adet cami günümüze ulaşmıştır. Bu yapılardan biri Emeviler, biri Nisanoğulları, beşi Akkoyunlu, yedisi de Osmanlı dönemi yapılarıdır.

Osmanlı mimarlığının yoğun yapılaşma sürecinde olduğu dönem Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlar Ocağının başında bulunduğu 1539-1588 yıllarını barındıran dönemdir. Osmanlı Devleti fethettiği topraklardaki kentlerde birçok yapı inşa ederek bu kentlerin gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı Döneminde Diyarbakır, İran sınırına yakın olması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olduğundan, kentte birçok yapı inşa edildiği dönemin yazılı kaynaklarından anlaşılmaktadır. Dönemin kaynaklarından Tuhfetü'l Mi'marin isimli yazmada Mimar Sinan'ın Diyarbakır'da yedi eser yaptığı öğrenilmektedir.

Tarihi Diyarbakır İskender Paşa Cami bir Mimar Sinan eseri olarak bilinmektedir. Tarihi Suriçi Kentsel Sit Alanı bölgesinin kuzeybatı diliminde kendi ismiyle anılan İskender Paşa Mahallesi'nde yer alan bir kültür mirasıdır. Mülhak ***"İskender Paşa Vakfı"*** adına kayıtlı olan yapının avlusuna kuzey, güney ve doğu yöndeki kapılardan ulaşılmaktadır. Parsel alanı içerisinde cami ile birlikte, doğuda hazire alanı, kuzeyde şadırvan, kuzeybatıda muhdes tuvalet ve gasilhane bulunmaktadır. Cami bölümü ise kare planlı ve merkezi tek kubbeli harim, son cemaat yeri ile tabhanelerden oluşmaktadır. Doğusunda kaidesi kare planlı, silindirik gövdeli tek şerefeli bir minare bulunmaktadır.

Diyarbakır İskender Paşa Cami, *Mülhak Vakıf mülkiyeti* eseri olduğundan Kamu kurum ve kuruluşların yatırım programlarında yer alamamıştır. Bu nedenle yapıya yönelik daha teknik donanımlı proje çalışması ve müdahaleler yapılamamıştır. Günümüze kadar daha çok Vakıf Mütevellilerinin kişisel kararları ile küçük ve kısmi müdahale uygulamalarına maruz kaldığından, ana sorunlar zamanla büyüyerek farklı hasarların oluşumunu tetiklemiştir. Bu bakımdan yapılan bu çalışma ile kentin kültür mirası içinde önemli bir yere sahip İskender Paşa Cami'ye yönelik restorasyon bilimi ışığında doğru tespit ve belgeleme çalışması ile rölöve çizimleri elde edilmiştir. Yapının her bölümü fotoğraflanmış, dönemsel araştırmalara dayalı restitüsyon projesi ile korumaya yönelik restorasyon projesi hazırlanmıştır.

Bu çalışmada kentsel sit alanı içerisinde yer alan Diyarbakır İskender Paşa Caminin Mimar Sinan Dönemi bir yapı olarak belgelenmesi ve koruma sorunlarının tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Mimar Sinan'ın sanat anlayışı incelenerek yapım tekniği irdelenmiş, yapının rölöve çizim ve fotoğraflarla belgelenmesi sağlanmıştır. Kentteki diğer camiler, 16. Yüzyıl yapım özellikleri, Sinan eserlerinin değerlendirmesi yapıdan elden edilen bilgilerle bir araya getirilmiş, restitüsyon proje ve analizleri hazırlanmıştır. Koruma ilkeleri ve hukuki ilkeler doğrultusunda camiye yönelik müdahale kararları geliştirilmiştir. Bu çalışma ile ilgili kurum veya kuruluşlar vasıtasıyla cami restorasyonunun yapılması ve bu nadide eserin özgün olarak gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, İskender Paşa Cami, Mimar Sinan, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Koruma

ABSTRACT

IMPORTANCE AND PROTECTION PROBLEMS OF
DİYARBAKIR ISKENDER PAŞA MOSQUE
TAKING PLACE AMONG THE MOSQUES
OF THE MIMAR SINAN PERIOD

MASTER'S THESIS

Mücahit POLAT

DEPARTMENT OFARCHİTECTURE
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
UNIVERSITY OF DICLE

2020

The traditional Diyarbakir urban texture is a fortress city surrounded by walls built on a basalt plateau on the banks of the Tigris River in the north of Mesopotamia. Diyarbakır, one of the important administrative and commercial centers, is located at the crossroads of military and commercial roads that connect large districts. Although it is not known exactly when the historical inner city area was established, it is understood from the excavations carried out in the inner fortress that the city settlement dates back to 3000 BC.

Diyarbakır is a city that has hosted many civilizations with different beliefs in historical times. Although many building types have been built in every period, religious buildings have an important place among them. These places of worship belonging to different beliefs are located in different places within the urban texture. 14 mosques built during the Islamic period have survived. One of these structures is an Umayyad Dynasty period building, one belongs to Nisanogulları period, five are Akkoyunlu and seven are Ottoman period buildings.

The period, when Ottoman architecture was in the process of intense construction, was the period between 1539-1588, when Mimar Sinan was at the head of the Hassa Architects Group. The Ottoman Empire contributed to the development of the cities by building many structures in the cities in the lands it conquered. It is understood from the written sources of the period that many buildings were built in the city since Diyarbakir had a special importance due to its proximity to the Iranian border during the Ottoman Period. In the article titled Tuhfetü'l Mi'marin, one of the sources of the period, it is learned that Mimar Sinan made seven works in Diyarbakır.

Historical Diyarbakır İskender Pasha Mosque is known as a work of Mimar Sinan. It is a cultural heritage located in İskender Pasha Neighborhood, which is known by its name in the northwestern part of the Historical Suriçi Urban Protected Area. The courtyard of the building registered in the name of the added ***"İskender Pasha Foundation"*** is accessed through the gates in the north, south and east directions. In the parcel area, there is a mosque with a fountain in the east, a sanctuary in the northwest, and a bath (a place where the deceased are washed and prepared for burial) in the northwest. The mosque section consists of a square plan and a harem whose centre is single domed, the last congregation place and the tabhanes. In the east, there is a single-balcony minaret with a cylindrical body and a pedestal square.

Since Diyarbakır İskender Pasha Mosque is a property of Mülhak Foundation, it has not been included in the investment programs of public institutions and organizations. For this reason, more technically equipped project work and interventions for the building could not be made. Since the foundation has been subjected to minor and partial intervention practices with the personal decisions of the Foundation Trustees until today, the main problems have grown over time and triggered the formation of different damages. In this regard, with the help of restoration science for the İskender Pasha Mosque, which has an important place in the cultural heritage of the city, the drawings of the surveys were obtained with the correct identification and documentation work. Each part of the building was photographed; a restitution project based on periodic researches and a restoration project for conservation were prepared.

In this study, it is aimed to document the Diyarbakır İskender Pasha Mosque, which is located in the urban conservation area, as a structure of the Mimar Sinan Period and to identify the protection problems and develop solutions. Mimar Sinan's understanding of art and his construction technique was examined, and the building was documented with drawings and photographs. Other mosques in the city, the 16th century construction features, the evaluation of Sinan works were combined with the information obtained from the building, and restitution projects and analyzes were prepared. In line with the principles of conservation and legal principles, intervention decisions for the mosque have been developed. With this study, it is aimed to carry out the restoration of the mosque by means of the relevant institutions or organizations and to transfer this rare work to the next generations.

Key Words: Diyarbakır, İskender Pasha Mosque, Mimar Sinan, Survey, Restitution, Restoration, Conservation

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge No **Sayfa**

Çizelge 4. 1. Diyarbakır Kentsel Sit Alanı Suriçi'nde Yer Alan Camiler Listesi 28

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No		Sayfa
Şekil 1. 1.	Diyarbakır Suriçi 1932 planı (Albert Gabriel 1940)	3
Şekil 2. 1.	Diyarbakır ve ilçelerini gösteren harita	9
Şekil 2. 2.	Diyarbakır Suriçini gösteren 1939 hava fotoğrafı	11
Şekil 2. 3.	Suriçi Güneydoğu Dilimi Kent Dokusu 1910	14
Şekil 3. 1.	Tezkerelerde Kayıtlı Sinan Yapılarının Osmanlı İmp. İçindeki Dağılımı Haritası	19
Şekil 3. 2.	Sinan Camilerinin Osmanlı Devleti İçindeki Dağılımı Haritası	26
Şekil 4. 1.	Diyarbakır Camileri Kentsel Sit Alanı Suriçi'ndeki Konumu Haritası	27
Şekil 4. 2.	Ulu Cami Yapı Topluluğu Yerleşim Planı	29
Şekil 4. 3.	Ulu Camii Avludan Yapı bölümlerinin Genel Görüntüsü 2018	30
Şekil 4. 4.	Hz. Süleyman Camii Yerleşim Planı	30
Şekil 4. 5.	Hz. Süleyman Camii Genel Görüntüsü 2019	31
Şekil 4. 6.	Parlı Sefa Camii Planı	32
Şekil 4. 7.	Parlı Sefa Camisi Kuzey Cephesi Görüntüsü 2019	32
Şekil 4. 8.	Hoca Ahmet Camii Planı	33
Şekil 4. 9.	Hoca Ahmet Camii Güney cephesi 2019	33
Şekil 4. 10.	Nebi Camii Güncel yerleşim planı	34
Şekil 4. 11.	Nebi cami Şafiler Bölümü Kuzey Cephesi Görünüşü 2016	35
Şekil 4. 12.	Şeyh Mutahhar Cami ve Dört Ayaklı Minare Planı	36
Şekil 4. 13.	Şeyh Mutahhar Cami ve Minaresi Genel Görünüş 2019	36
Şekil 4. 14.	Lale Bey Camii Planı	37
Şekil 4. 15.	Lale Bey Cami Güneybatı Görünüşü 2019	38
Şekil 4. 16.	Fatih Paşa Camisi Yerleşim Planı	39
Şekil 4. 17.	Fatih Paşa Camisi Kuzey Cephesi Görüntüsü 2019	39
Şekil 4. 18.	Hüsrev Paşa Cami Yerleşim Planı	40
Şekil 4. 19.	Ali Paşa Camii Yerleşim Planı	41
Şekil 4. 20.	Ali Paşa Cami kuzey cephesi genel Görünüş 2019	41
Şekil 4. 21.	Behram Paşa Camii Yerleşim Planı	43
Şekil 4. 22.	Behram Paşa Cami Genel Görünüş 2019	43
Şekil 4. 23.	Melik Ahmet Paşa Camii Zemin ve Birinci Kat Planı	45
Şekil 4. 24.	Melik Ahmet Paşa Camii Güney Cephesi Görünüş 2019	45
Şekil 4. 25.	Nasuh Paşa Camii Yerleşim Planı	46
Şekil 4. 26.	Nasuh Paşa Camii Genel Görünüş 2019	46

Şekil 4. 27. Mimar Sinan Camilerinin Osmanlı Devleti içindeki Dağılımı Haritası 54
Şekil 4. 28. İskender Paşa Cami'nin Sur içindeki Konumu, Diyarbakır Sur içi 56
Şekil 4. 29. İskender Paşa Cami ve İskender Paşa Mahallesi 1928 Genel Görünüm 60
Şekil 4. 30. İskender Paşa Camii Yerleşim Planı 61
Şekil 4. 31. Harim bölümü genel görüntü ve detaylar 62
Şekil 4. 32. Pencere boşluğu ahşap tavan kaplaması 63
Şekil 4. 33. Bezemeli Ahşap Mahfil tavanı 64
Şekil 4. 34. Harim içi detaylar 65
Şekil 4. 35. İskender Paşa cami batı güney ve doğu cephesi 66
Şekil 4. 36. Son cemaat yeri genel görüntü ve üzengi taşı detayı 68
Şekil 4. 37. Camii Ana Giriş Portalı ve Pencere Detayı Görüntüsü 69
Şekil 4. 38. Hazire bölümü genel görünüm 71
Şekil 4. 39. Avlu Genel Görüntü Fotoğrafları 76
Şekil 4. 40. Vaziyet Planı Rölöve Çizimi 81
Şekil 4. 41. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Çizimi 82
Şekil 4. 42. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Çizimi 83
Şekil 4. 43. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Çizimi 84
Şekil 4. 44. Kuzey Cephesi Rölöve Çizimi 85
Şekil 4. 45. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Rölöve Çizimi 86
Şekil 4. 46. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Rölöve Çizimi 87
Şekil 4. 47. A-A' Kesiti Rölöve Çizimi 88
Şekil 4. 48. B-B' Kesiti Rölöve Çizimi 89
Şekil 4. 49. C-C' Kesiti Rölöve Çizimi 90
Şekil 4. 50. D-D' Kesiti Rölöve Çizimi 91
Şekil 4. 51. E-E' Kesiti Rölöve Çizimi 92
Şekil 4. 52. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Rölöve Çizimi 93
Şekil 4. 53. L-L' Kesiti Rölöve Çizimi 94
Şekil 4. 54. Vaziyet Planı Rölöve Malzeme Analizi 95
Şekil 4. 55. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi 96
Şekil 4. 56. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi 97
Şekil 4. 57. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi 98
Şekil 4. 58. Kuzey Cephesi Rölöve Malzeme Analizi 99
Şekil 4. 59. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Rölöve Malzeme Analizi 100
Şekil 4. 60. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Rölöve Malzeme Analizi 101
Şekil 4. 61. A-A' Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 102

Şekil 4. 62. B-B’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 103
Şekil 4. 63. C-C’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 104
Şekil 4. 64. D-D’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 105
Şekil 4. 65. E-E’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 106
Şekil 4. 66. F-F’, G-G’, H-H’ Kesitleri Rölöve Malzeme Analizi 107
Şekil 4. 67. L-L’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi 108
Şekil 4. 68 . Beton bordürler ve ağaç etrafında dönen beton kasnak 110
Şekil 4. 69. Harim bölümü ve avlu genel fotoğraflar 111
Şekil 4. 70. Türbe bölümü bozulmalar 113
Şekil 4. 71. Vaziyet Planı Rölöve Hasar Analizi 119
Şekil 4. 72. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Hasar Analizi 120
Şekil 4. 73. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Hasar Analizi 121
Şekil 4. 74. Kuzey Cephesi Rölöve Hasar Analizi 122
Şekil 4. 75. Güney Cephesi (I-I’ Kesiti) Rölöve Hasar Analizi 123
Şekil 4. 76. Batı Cephesi (K-K’ Kesiti) Rölöve Hasar Analizi 124
Şekil 4. 77. A-A’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 125
Şekil 4. 78. B-B’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 126
Şekil 4. 79. C-C’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 127
Şekil 4. 80. D-D’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 128
Şekil 4. 81. E-E’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 129
Şekil 4. 82. F-F’, G-G’, H-H’ Kesitleri Rölöve Hasar Analizi 130
Şekil 4. 83. L-L’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi 131
Şekil 4. 84. İskender Paşa Cami’sinin İlk Yapıldığı Halinde Kuzey Cephesinin Çizimi 136
Şekil 4. 85. Son Cemaatin Betonarme Döşeme Yapılmadan Önceki Hali 137
Şekil 4. 86. Vaziyet planı Restitüsyon Projesi 141
Şekil 4. 87. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi 142
Şekil 4. 88. +4.20 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi 143
Şekil 4. 89. Kuzey Cephesi Restitüsyon Projesi 144
Şekil 4. 90. Güney Cephesi (I-I’ Kesiti) Restitüsyon Projesi 145
Şekil 4. 91. Batı Cephesi (K-K’ Kesiti) Restitüsyon Projesi 146
Şekil 4. 92. A-A’ Kesiti Restitüsyon Projesi 147
Şekil 4. 93. B-B’ Kesiti Restitüsyon Projesi 148
Şekil 4. 94. C-C’ Kesiti Restitüsyon Projesi 149
Şekil 4. 95. D-D’ Kesiti Restitüsyon Projesi 150
Şekil 4. 96. E-E’ Kesiti Restitüsyon Projesi 151

Şekil 4. 97. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restitüsyon Projesi 152
Şekil 4. 98. Vaziyet Planı Restitüsyon Projesi 153
Şekil 4. 99. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi 154
Şekil 4. 100. Kuzey Cephesi Restitüsyon Projesi 155
Şekil 4. 101. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restitüsyon Projesi 156
Şekil 4. 102. D-D' Kesiti Rölöve Restitüsyon Projesi 157
Şekil 4. 103. Vaziyet Planı Restitüsyon Analizi 161
Şekil 4. 104. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Analizi 162
Şekil 4. 105. Kuzey Cephesi Restitüsyon Analizi 163
Şekil 4. 106. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restitüsyon Analizi 164
Şekil 4. 107. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restitüsyon Analizi 165
Şekil 4. 108. A-A' Kesiti Restitüsyon Analizi 166
Şekil 4. 109. B-B' Kesiti Restitüsyon Analizi 167
Şekil 4. 110. C-C' Kesiti Restitüsyon Analizi 168
Şekil 4. 111. D-D' Kesiti Restitüsyon Analizi 169
Şekil 4. 112. E-E' Kesiti Restitüsyon Analizi 170
Şekil 4. 113. Vaziyet Planı Restitüsyon Analizi 171
Şekil 4. 114. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Analizi 172
Şekil 4. 115. Kuzey Cephesi Restitüsyon Analizi 173
Şekil 4. 116. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restitüsyon Analizi 174
Şekil 4. 117. B-B' Kesiti Restitüsyon Analizi 175
Şekil 4. 118. D-D' Kesiti Restitüsyon Analizi 176
Şekil 4. 119. E-E' Kesiti Restitüsyon Analizi 177
Şekil 4. 120. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restitüsyon Analizi 178
Şekil 4. 121. Vaziyet Planı Restorasyon Projesi 197
Şekil 4. 122. +0.80 Kotlu Plan Restorasyon Projesi 198
Şekil 4. 123. +4.20 Kotlu Plan Restorasyon Projesi 199
Şekil 4. 124. Kuzey Cephesi Restorasyon Projesi 200
Şekil 4. 125. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restorasyon Projesi 201
Şekil 4. 126. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restorasyon Projesi 202
Şekil 4. 127. A-A' Kesiti Restorasyon Projesi 203
Şekil 4. 128. B-B' Kesiti Restorasyon Projesi 204
Şekil 4. 129. C-C' Kesiti Restorasyon Projesi 205
Şekil 4. 130. D-D' Kesiti Restorasyon Projesi 206
Şekil 4. 131. E-E' Kesiti Restorasyon Projesi 207

Şekil 4. 132. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restorasyon Projesi 208
Şekil 4. 133. L-L' Kesiti Restorasyon Projesi 209
Şekil 4. 134. Vaziyet Planı Restorasyon Müdahale Kararları 213
Şekil 4. 135. +0.80 Kotlu Plan Restorasyon Müdahale Kararları 214
Şekil 4. 136. +4.20 Kotlu Plan Restorasyon Müdahale Kararları 215
Şekil 4. 137. Kuzey Cephesi Restorasyon Müdahale Kararları 216
Şekil 4. 138. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restorasyon Müdahale Kararları 217
Şekil 4. 139. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restorasyon Müdahale Kararları 218
Şekil 4. 140. A-A' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 219
Şekil 4. 141. B-B' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 220
Şekil 4. 142. C-C' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 221
Şekil 4. 143. D-D' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 222
Şekil 4. 144. E-E' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 223
Şekil 4. 145. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restorasyon Müdahale Kararları 224
Şekil 4. 146. L-L' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları 225

EK LİSTESİ

Ek No		Sayfa
Ek 1.	Koruma Kurulu 1980 Tarihli Tescil Fişi	235
Ek 2.	Koruma Kurulu 1980 Tescil Kararı	236
Ek 3.	1980 Tescil Kararı Listesi	237
Ek 4.	1980 Tarihli Tescil Kararı Fotoğraflar 1	238
Ek 5.	1980 Tarihli Tescil Kararı Fotoğraflar 2	239
Ek 6.	İskender Paşa Camii D.K.V.K.K. Tescil Kararı	240
Ek 7.	Koruma Kurulu 2009 Tescil Kararı	241
Ek 8.	Koruma Kurulu 2009 Kararı Ek Listesi	242
Ek 9.	Diyarbakır Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı 2012	243
Ek 10.	Diyarbakır Suriçi Revize Koruma Amaçlı İmar Planı 2016	244
Ek 11.	Boa. Ev. Mkt, 1383-64	245
Ek 12.	Boa. Ev. Mkt, 1383-66	246
Ek 13.	Boa. Ev. Mkt, 1383-67	247
Ek 14.	Boa. Ev. Mkt, 1383-68	248
Ek 15.	Boa. Ev. Mkt, 1383-69	249
Ek 16.	Boa. Ev. Mkt, 1383-70	250
Ek 17.	Boa. Ev. Mkt, 1383-74	251
Ek 18.	Boa. Ev. Mkt, 1386-10	252
Ek 19.	Boa. Ev. Mkt, 981-250	253
Ek 20.	Boa. Ev. Mkt, 981-252	254
Ek 21.	Boa. Ev. Mkt, 1366-240	255
Ek 22.	Suriçi 1966 Hava Fotoğrafı	256
Ek 23.	İskender Paşa Camii Mihrap Detayı	257
Ek 24.	Diski Raporu	258
Ek 25.	İskender Paşa Cami Kuzeybatı Cephesi ve Son Cemaat Bölümü	259
Ek 26.	Cami Kuzeydoğu Cephesi ve Son Cemaat Bölümü	259
Ek 27.	Cami Kuzey Cephesi Üzengi Taşları	260
Ek 28.	Cami Kuzey Cephesi Pencere Üstü Lento Çatlağı	260
Ek 29.	Cami Mahfil Katı Giriş Kapısı	261
Ek 30.	İskender Paşa Cami Son Cemaat Bölümü	261
Ek 31.	İskender Paşa Cami Doğu Cephesi	262
Ek 32.	İskender Paşa Cami Güney Cephesi	262
Ek 33.	İskender Paşa Cami Batı Tarafındaki Tabhanenin Güney Duvarı	263

Ek 34. İskender Paşa Cami Güneybatı Köşesi 263
Ek 35. İskender Paşa Cami Kubbe Kasnağı Duvarı 264
Ek 36. Cami Harimi Kuzey Duvarı Mahfil Katı 264
Ek 37. Harim Güney Duvarı Genel Görüntü 265
Ek 38. Harim Batı Duvarı Görüntüsü 265
Ek 39. Harim Pencere Üstü Tezyinat Görüntüsü 266
Ek 40. Harim Tezyinat Detayı 266
Ek 41. Harim Pencere ve Çini Görüntüsü 267
Ek 42. Pencere Ahşap Tavan Detayı 267
Ek 43. Harim Duvarındaki Orijinal Çini Detayı 268
Ek 44. Harim Duvarındaki Taklit Çini Detayı 268
Ek 45. Kemer İçi Beton İçlik Görüntüsü 269
Ek 46. Tabhane Bölümü İç Mekân Görüntüsü 269
Ek 47. Minare İçi Merdiven Basamakları Görüntüsü 270
Ek 48. Türbe Kuzeydoğu Görüntüsü 270
Ek 49. Türbe Kuzey Cephesi 271
Ek 50. Türbe Güney Duvarı Görüntüsü 271
Ek 51. Türbe Bölümü Batısındaki Mezar Görüntüsü 272
Ek 52. Hazire Alanı Kuzeydeki Mezar 272
Ek 53. Türbe Kubbesindeki Sıva Dökülmeleri 273
Ek 54. İkinci Türbe Genel Görüntü 273
Ek 55. Avlu Şadırvan Genel Görüntü 274
Ek 56. Avlu Kuzeybatı Tuvalet Görüntüsü 274
Ek 57. Avlu Güney Tarafı Sokak Bağlantısı 275
Ek 58. Avlu Güney Batı Bahçesi Genel Görüntü 275
Ek 59. Avlu Kuzey Cephesi Bahçe Bölümü Görüntüsü 276
Ek 60. Avlu Bölümü Batı Cephesi Bahçesi Görüntüsü 276
Ek 61. Avlu Bölümü Kuzeydoğu Bahçesi Görüntüsü 277
Ek 62. Kuzey Cephesi Avlu Zemin Döşemesi Görüntüsü 277
Ek 63. Camii Ana Kubbesi Genel Görüntü 278
Ek 64. Son Cemaat Yeri Üst Örtüsü ve Kasnak Genel Görüntüsü 278

KISALMA VE SİMGELER

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bknz.	: Bakınız
Boa. Ev. Mkt	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Mektubi Kalemi
cm	: Santimetre
D.B.B.Ş.B.	: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi
D.Ç.Ş.İ.M.	: Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
DİSKİ	: Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi
D.K.T.V.K.B.K.	: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
D.K.T.V.K.B.K.M.	: Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
D.K.V.K.B. K	: Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
D.K.V.K.B.K.M.	: Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
D.V.B.M	: Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
mt	: Metre
yy.	: Yüzyıl
V.G.M.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü

1. GİRİŞ

İslamiyet'in ilk yıllarında toplu ibadet yeri için bir yapı yapılmamış, İslam inanışına göre Mekke şehrinde yer alan Mescid-i Haram'da bulunan Kâbe ilk mabed olarak kullanılmıştır. İslamiyet'i kabul eden insan sayısının artmasıyla birlikte yeni ibadet mekanlarına ihtiyaç duyulmuştur. Dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yöresel malzeme ve tekniklerle ibadet mekânı olarak mescitler[1] yapılmaya başlanmıştır (Sözen 1971, Eyice 1993, Kararmaz 2018).

Emeviler dönemiyle birlikte fethedilen toprakların kültür ve mimari sanat anlayışından etkilenmesi söz konusudur. Böylece mescit yapıları gelişerek yerini mimari ve estetik değeri yüksek daha büyük ibadet mekanları olan camilere bırakmıştır. Emeviler'den sonra gelen bütün İslam devletleri, diğer dinlere mensup devletlere üstünlüklerini ve İslam'ın kudretini kanıtlamak amacıyla yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına uygun bir biçimde mimari birikim, yöresel malzeme ve teknikleri kullanarak camiler yapmışlardır (Kararmaz 2018).

Osmanlı mimarisi kendinden önce gelen erken dönem Anadolu Türk, Selçuklu, İran, Memlük ve Bizans mimarisinden etkilenmiştir. Osmanlı mimarisini, 14.yy.-15. yy. arasını Erken Dönem, 15. yy.-17. yy. arasını Klasik Dönem ve 17.yy- 19. yy. arasını Geç Dönem Mimarisi olarak sınıflandırabiliriz (Sözen 1975).

İslam devleti olan Osmanlı Devleti hükmettiği topraklarda, toplumun o günkü ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte farklı tipte birçok yapı inşa etmiştir. Ancak bu mimari yapılar arasında devletin ekonomik gücünün birer göstergesi de olan camiler ön plana çıkar (Benian 2011).

Cami, İslam toplumunda günlük hayatın ve şehir dokusunun en önemli odak noktasıdır. Mimari bakımdan, cami yapılarında temel fikir, ibadet şekline uygun bir mekân tesis etmektir. Küçük cami veya mescitlerde bu işlev elbette kolay çözümlenir. Büyük alanları kaplayan camilerde ise, payeler, kemerler ve kubbelerin rolü önem kazanır. Mekânı olabildiğince az parçalamak mimarın başlıca endişesi olur. Erken

[1] Mescit: Müslümanların vakit namazlarını kılmaları ve ibadetlerini yerine getirmeleri için yapılan, Cuma ve bayram namazları kılınmayan, minaresiz ve minbersiz küçük cami (Sonraki dönemlerde bazı mescitlere minare ve minber ilave edilerek Cuma ve bayram namazları kılınır durumuna getirilmiştir.)

Osmanlı döneminde camiler üzerine yoğunlaşan ilgi, işlevsel olduğu kadar, simgesel özellikleri de göz önüne alır. Böylece mimarlık ve mühendislik işlerinin en yüksek düzeyi camilerde görülür (Mülayim 1989).

Osmanlı camileri incelendiğinde mimari açıdan bir gelişim süreci yaşandığı ve bu süreçte Mimar Sinan'ın katkılarıyla doruğa ulaştığı görülür. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış olan Sinan, Osmanlı sanatının en büyük yapı ustasıdır (Benian 2011).

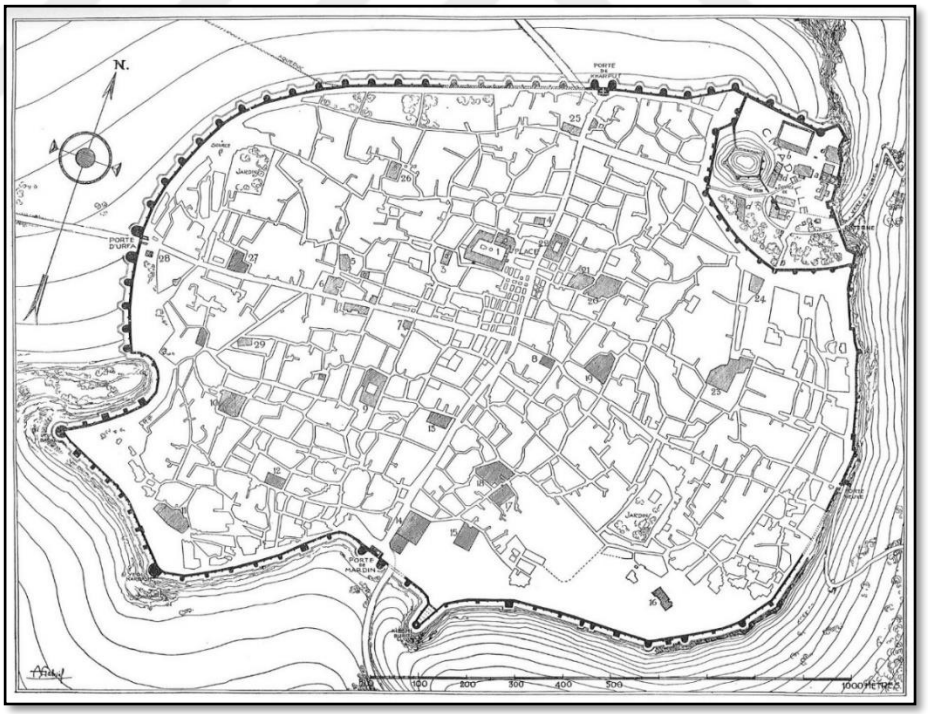
Mimar Sinan, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde bulunan önemli merkezlerine seferler sırasında veya padişahın görevlendirmesiyle gittiğinde önemli eserler bırakmıştır. Bu merkezlerden biri olan Diyarbakır'da da önemli eserler bıraktığını Sinan'ın hayatı ve eserlerinin yazıldığı dönemin el yazmalarından öğrenmekteyiz. Sinan'ın eserlerinin de anlatıldığı ***Tuhfetü'l Mi'marin***'de[2] Diyarbakır'da yedi eser yaptığı görülmektedir. Diyarbakır Suriçi Kentsel sit alanı içerisinde yer alan, İskender Paşa Camisi de bu eserler içerisinde yer almaktadır.

Diyarbakır, Karacadağ'dan Dicle Nehrine kadar uzanan geniş bazalt platosu üzerine kurulmuş bir kale kenttir (Şekil 1.1.). Kentin etrafını çevreleyen surlar iki bölümden oluşmaktadır. Kenti dışardan çepeçevre saran surlar Dış Kale'yi, Dış Kale içerisinde ve kentin kuzeydoğusunda sur içerisinin çevrilmesiyle de İç Kale'yi oluşturmaktadır. Diyarbakır Kalesini incelemiş Albert Gabriel'in verdiği bilgilere göre, 1932 yılında surların kuşattığı saha Doğu'dan Batı'ya 1700, Kuzey'den Güney'e 1300 metreyi bularak toplam uzunluk 5000 metre dolaylarında olduğunu belirtmektedir. Sur duvar kalınlıkları ortalama 3.5 metre yerden yüksekliği 8-12 metredir. Dış Kale surların üzerinde çeşitli formalarda 82 burç bulunmaktadır. Diyarbakır Kale'sine giriş, Güneybatıdan Mardin Kapı, Batıdan Urfa Kapı, Kuzeyden Dağ Kapı, Doğudan Yeni Kapı olarak dört kapıdan sağlanmaktadır. Cumhuriyet döneminde Çift Kapı ve Tek Kapı olarak isimlendirilen iki kapıda açılmış bulunmaktadır (Yılmazçelik 1995).

Diyarbakır Suriçi bölgesi, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29/09/1988 tarih ve 38 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı olarak ilan edilmiştir.

[2] Tuhfet ül-Mi'marin: Mimar Sinan döneminde yaşamış, şair Âsârî tarafından kaleme alındığı düşünülen Mimar Sinan eserlerinin anlatıldığı el yazmasıdır.

İçkale kompleksinin içinde yer alan Amida Höyüğü, D.K.V.B.K. tarafından 25/10/2010 gün ve 3419 sayılı karar ile 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. D.K.V.B.K. 2019 verilerine göre Diyarbakır Kentsel Sit Alanı Suriçi'nde 153 adet Anıtsal, 473 adet sivil mimarlık örneği ve toplamda 626 tescilli yapı grubu yer almaktadır (D.K.V.K.B.K.M. Arşivi) Anıtsal yapı statüsünde, Diyarbakır Kalesi, Amida Höyüğü, Camiler, Kiliseler, Türbeler, Medreseler, Hamamlar, Çeşmeler, Köprüler, Değirmenler, Köşkler, Hanlar vb. gibi yapı grupları yer almaktadır. Sivil Mimari örneği statüsünde, Konut, Kabaltı, Mimari Kalıntı vb. yapılar yer almaktadır. Ayrıca 2012 yılında hazırlanıp D.K.V.B.K. tarafından 19/06/2012 gün ve 565 sayılı karar ile " 1/1000,1/500 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nın, plan açıklama raporu ve uygulama hükümleri" uygun bulunarak yürürlüğe girmiş (Ek 9.), 19/12/2016 tarih ve 4407 sayılı karar ile revize edilmiştir (Ek 10.). Koruma Amaçlı İmar Planında Tescile değer yüzlerce yapı olduğu belirtilmektedir.[3] Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri 2015 Temmuz ayı itibariyle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Mirası listesinde yer almıştır.

Şekil 1. 1. Diyarbakır Suriçi 1932 planı (Albert Gabriel 1940)

[3] D.K.V.K.B.K tarafından onaylanmış " Diyarbakır Kentsel Si Koruma Amaçlı İmar Planı 2012" incelenerek, plana işlenmiş tescile değer yapıların sayısı tespit edilmiştir.

Diyarbakır Suriçi yerleşkesi kuruluşundan itibaren çeşitli zaman dilimlerinde insan eliyle Surlar ve Suriçi'ndeki anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri tahribatlara uğramıştır. Gelişen zaman sürecinde kentsel dokunun önemli bir bölümünde, Anıtsal, Sivil Mimarlık Örnekleri ve genel özgün kent düzeninde kayıplar olmuştur. Bu tahribatların arasında en önemli sayılabilecek olanı Dağ Kapı civarında bulunan kuzey surlarının yıkılmasıdır. Bu yıkımı Beysanoğlu (1999), *"Surlarla ilgili tehlikeli gelişmeyi 1930'larda sur yıkımı teşvik edilmiş, Hatta Yedikardeş ve Evli Beden burçları bile sökülmeye başlanmıştır. Bu tarihi katliam, 1931'de bazı aydınların Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanına başvurusu ile durdurulmuştur. 1932 Nisan ve mayıs aylarında bölgeye arkeolojik bir gezi için gelen Prof. Dr. Albert-Louis Gabriel, Ankara'ya dönüşünde Millî Eğitim Bakanlığına verdiği raporda bu yıkımın büyük bir tarihi hata olduğunu, surların başta Yedikardeş ve Evli Beden burçları olmak üzere onarılması gerektiğini belirtmiştir. Bu gelişme üzerine surların yıkımı durdurulmuştur*" sözleriyle aktarmaktadır.

Anıtsal yapıların, Cami, Mescit, Han, Hamam vb. birçok özel yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü veya Kültür Bakanlığı mülkiyetinde olduğu, fakat bazı anıtsal yapıların da Sivil Mimarlık Örneği gibi şahıs malı ya da Mülhak Vakıf[4] mülkiyetinde olduğu görülmektedir.

Diyarbakır İskender Paşa Cami'si Mülhak Vakıf olan ***"İskender Paşa Vakfı"*** mülkiyetindedir. Mülhak Vakıf olduğu için Devlet kurumlarının yatırım programları, koruma projeleri ve uzun vadeli çalışmalarında yer almamıştır. Caminin onarımları sadece camiyi yaptıran vakfın mütevellisi Reşid İskenderoğlu'nun girişimleriyle kişisel vakıf ölçeğinde kalmıştır. Yapılan müdahaleler, kapsamlı ve bilimsel bir restorasyon uygulamasından uzak olduğu için, hatalı, yetersiz ve eksik kalmıştır. Yapının onarımı için devlet kurumların teknik ve ekonomik gücünden yararlanamamıştır. Bu sebepten, zeminde oluşan nem, çökmeler ve drenaj problemlerinin zaman içinde büyümesi, yapılan müdahalelerin bilimsel, teknik ve yapının özgünlüğüne uygun olmayıp, kişisel kararlar ve günün malzemesi ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan son cemaat yeri, hazire

[4] Mülhak Vakıf, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre, mülga 743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıflarlara verilen addır. Anayasaya aykırılık teşkil etmeyen vakfiye şartlarına göre Meclis tarafından atanacak yöneticiler eliyle yönetilir ve temsil edilir.

kubbeleri betonarme ile, iç mekânda yer alan çiniler de amatörce ve yapının özgün kimliğine aykırı biçimde yapılmıştır. Bu durum, zamanla yapıdaki ana problemlerin büyümesine ve bazı özgün değerlerin kaybedilmesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada, yukarda belirttiğimiz nedenlerden dolayı kentin bu değerli kültürel anıtsal yapısının, bir Mimar Sinan Dönemi olarak günümüzde sürekli olarak belirtilen yapının bu sorunlarının kapsamlı bir şekilde ele alarak bilimsel bir teknikle Rölövesini çıkarmak, Restitüsyon araştırmalarını yaparak korumaya yönelik Restorasyon müdahale kararlarının belirlemek amacıyla bu yapı konu olarak seçilmiştir.

Bu çalışma ile Mülhak Vakıf eseri olan bu yapının proje, tespit ve belgelerinin bilimsel veriler ışığında hazırlanması, günümüzde ve gelecekte kurumlara bir rehber niteliğinde sunulması ve vakıf üyeleri olarak da bu kapsamda daha sağlıklı müdahalelerin yapılması hedeflerimiz arasındadır.

2.ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

"Mimar Sinan Camileri İçerisinde Diyarbakır İskender Paşa Camisinin Önemi" başlıklı çalışmanın ilk adımını literatür taraması oluşturmaktadır. Bu kaynaklar, Diyarbakır tarihini anlatan, *Diyarbakır Valiliği* tarafından yayınlanan "Diyarbakır 1967 İl Yıllığı " ve " Diyarbakır İl Yıllığı 1973 ", *İbrahim Yılmazçelik*'in "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır 1790-1840", *Vedat Güldoğan*'ın "Diyarbakır Tarihi", *Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman*'ın "Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad-Basra- Bitlis- Diyarbakır- İsfahan- Malatya- Mardin- Musul- Tebriz- Van (4. Kitap 1. Cilt)", *İhsan Işık*'ın "Diyarbakır Ansiklopedisi" ve *Günay Kut ve arkadaşları*'nın ", Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ Ve Eşrâfı Cilt 1ve Cilt 2 " adlı kitapları incelenmiştir. Diyarbakır kent dokusu ve mimarisini incelerken, *Metin Sözen*'in " Diyarbakır'da Türk Mimarisi", *Orhan Cezmi Tuncer*'in "Diyarbakır Camileri Mukarnas Geometri Orantı", *Sevket Beysanoğlu*'nun "Anıtlar ve Kitabeleriyle Diybarbakır" ve "Müze Şehir Diyarbakır", *Albert Luois Gabriel*'in "Türkiyede Arkeolojik Geziler" *İrfan Yıldız ve Arkadaşları*'nın "Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi", *Resid İskenderoğlu*'nun "Beğlerbeği Gazi İskender Paşa 1492-1571" ve "Diyarbekir Beğlerbeği Gazi İskender Paşa 2 ve Bilginler" isimli kitapları incelenmiştir. Ayrıca kent dokusu için *Meral Halifeoğlu*'nun "Diyarbakır Cemil Paşa Evlerinin Restorasyon Önerisi", *Canan Parla*'nın "Türk-İslam Şehri Olarak Diyarbakır" isimli yüksek lisans tezleri, *Belkıs Doğan ve Aziz Doğanay*'ın "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makale ve internet belgeleri incelenmiştir.

Camilerin tarihsel gelişimini konu edinen *Semavi Eyice*'nin "TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 7" isimli eseri ile *Sevde Kararmaz*'ın "Cami Mimarisinin Gelişimi Üzerine Türk-İslam Medeniyetleri ve Mimarisi" isimli makalesi incelenmiştir.

Mimar Sinan'ın hayatı, eserleri ve sanat anlayışını inceleyen kaynaklardan da faydalanılmıştır. Mimar Sinan'ın hayatını ve eserlerini konu edinen *Ernst Egli*'nin "Osmanlı Altın Çağı Sinan", *Aptullah Kuran*'ın "Mimar Sinan", *Gülru Necipoğlu*'nun "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür", *Metin Sözen*'in "Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan", *Zeki Sönmez*'in " Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı", *Reha Günay*'ın "Mimar Sinan", *Vahit Okumuş*'un "Yığma Yapılar ve Kubbe Statiği" ve "Sinan", *Hayati Develi*'nin "Sâ'î Mustafa Çelebi Yapılar Kitabı Tezkiret ül-

Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye", *Doğan Kuban*'ın "Sinan teması üzerine çeşitlemeler", *Oktay Aslanapa*'nın "Mimar Sinan" *Selçuk Mülayim*'in "Sinan ve Çağı" isimli kitaplardan ve *Esin Benian*'ın "Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü" isimli makalesinden faydalanılmıştır.

İskender Paşa ve İskender Paşa Camisi hakkında, *V.G.M ve D.V.B.M.* arşivleri ile İskender Paşa Vakfı Vakfiyesi incelenmiştir. Ayrıca Diyarbakır Camilerinin değerlendirilmesi için *D.V.B.M, D.K.V.K.B.K ve D.B.Ş.B.* arşivlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Koruma amaçlı imar planları için *D.B.Ş.B. ve D.Ç.Ş.İ.M.* arşivlerinden yararlanılmıştır.

Restorasyon teknikeri ve değerlendirmeler için *Zeynep Ahunbay*'ın " Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", *Emre Madran ve Nimet Özgönül*'ün "Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması", *Lory Zakar ve Kemal Kutgün Eyüpgiller*'in "Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri" isimli kaynaklardan faydalanılmıştır.

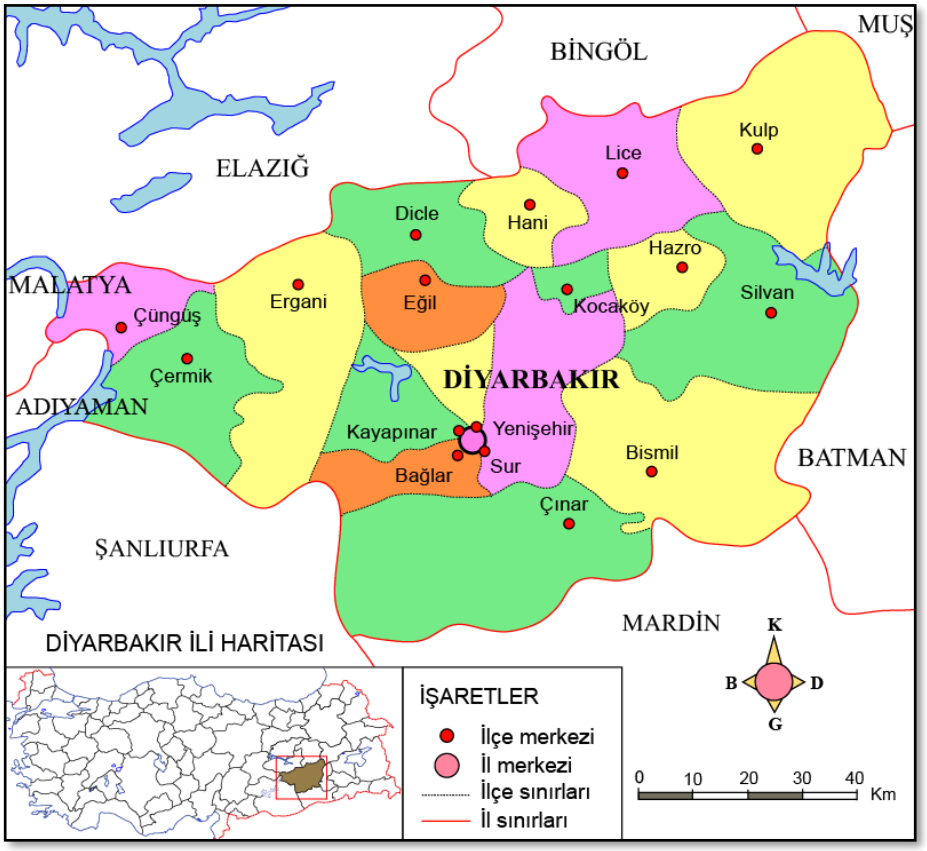
2.1. Diyarbakır Hakkında Genel Bilgiler

Diyarbakır, Türkiye'nin en kalabalık on ikinci şehridir. TÜİK ADNKS verilerine göre 2018 yıl sonu itibariyle 1.732.396 kişilik bir nüfusa sahiptir. İlin yüzölçümü 15.168 km²'dir. Valiliğin deniz seviyesinden yüksekliği 674 m'dir. Yeryüzü şekilleri açısından genelde dağlarla çevrili, ortası hafif çukurlaşmış görünümdedir ve Güneydoğu Torosların kollarıyla çevrilidir. En yüksek dağı Muş sınırı yakınındaki 2830 rakımlı Andok Dağıdır (https://www.wikizeroo.org, 2019).

2.2. Konumu ve Coğrafyası

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta kısmında, Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. Doğusunda Batman ve Muş, batısında Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyde Elâzığ ve Bingöl, güneyinde ise Mardin illeri bulunmaktadır (Şekil 2.1.). Karacadağ bazalt platosunun doğusunda, Dicle Vadisi'nden 100 m. kadar yükseklikte, bir düzlük üzerinde yer almaktadır. Güneybatısında yer alan, bölgenin en yüksek dağı olan Karacadağ, kentle bütünleşmiştir. Yüksekliği, Kolu baba doruğunda 1957 mt ile eski bir volkanik dağ olan Karacadağ'ın lavları sonucu oluşan bazalt plato, doğu yönünde Dicle Vadisi'ne kadar uzanmaktadır (http://www.diyarbakir.bel.tr/ ,2019).

Diyarbakır, karasal iklime sahiptir. İklimin sertliği ve yağışların azlığı dolayısıyla yazlar kurak geçer. Yazlar çok sıcak, kışlar Güneydoğu Torosları kuzeyden gelen soğuk hava akımını kestiği için çok sert geçmez. Serin kuzey rüzgarlarına kapalı bulunan Diyarbakır'da yıllık ortalama sıcaklık 15.9°C dir (Diyarbakır 1973 il yıllığı 1973).

Şekil 2. 1. Diyarbakır ve ilçelerini gösteren harita (*http://cografyaharita.com/,2019)*

2.3. Tarihçesi

Diyarbakır Şehri kurulduğu günden beri önemli idari merkezlerden biri olmuştur. Büyük mıntıkaları birbirine bağlayan askeri ve ticari yolların kavşağında bulunması ona her çağda bu önemini koruma olanağı sağlamıştır. İdari yönden olduğu kadar, ekonomik yönden de oldukça önemli bir merkez olmuştur. Anadolu'da doğu- batı, kuzey-güney kervan yollarının kesiştiği bir noktada olan Diyarbakır, kervan yollarıyla temin edilen ticaret hayatında çok önemli bir yere sahiptir (Yılmazçelik 1995).

Diyarbakır'da tarih öncesi devirde ilk olarak Paleolitik çağ ve Mezolitik çağın yaşam izlerini Dicle Nehri ve kolları üzerinde, Silvan ilçesinde Hassuni, Ergani ilçesinde Hilar ve Eğil ilçesi mağaralarındaki buluntular, tarımla uğraşan yerleşik kültür düzeninin

İ.Ö. 3000 yıllarından itibaren Subaru, Hurri, Mittanni, Asur ve Urartu İ.Ö. 1260-653, Makedonyalı İskender İ.Ö. 331-323 , Selevkos İ.Ö. 323-140, Part İ.Ö. 140-85, Büyük Tiran İ.Ö. 85-69, Roma İ.Ö. 69-İ.S. 53, Part ve Roma İ.S. 53-226, Sasani ve Roma 226-395, Bizans 395-639, Hz. Ömer halifeliği döneminde İslam orduları Bizans ordularını Yarmuk Savaşı'nda yenmesiyle kente hakim olmuş, Emeviler 661-750, Abbasiler 750-869 , Şeyhoğulları 869-899, Hamdani 899-930, Büveyhoğulları 978, Mervani 984-1085, Büyük Selçuklu 1085-1093, Şam Selçukluları 1093-1097, İnaloğulları 1097-1142, Nisanoğulları 1142-1183, 1183-1232, Hasankeyf Artukluları, Mısır ve Şam Eyyübileri 1232-1240, Anadolu Selçukluları 1240-1302, Mardin Artukluları 1302-1394, Timur İmparatorluğu 1394-1401, Akkoyunlular 1401-1507, Safeviler 1507-1515, 1515 te Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris-i Bitlisi tarafından Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Osmanlılar devrinde Diyarbakır en önemli eyaletlerden birinin merkezi olmuş, doğuya sefer yapan orduların hareket üssü ve kışlağı görevini yapmıştır (Sözen 1971).

Gabriel (2014)[5], Diyarbakır'ın farklı dönemlerde aldığı isimleri, "Diyarbekir şehrinin bugünkü ismi başkenti olduğu eyaletin (Arapça: *Diyar – bakr*) adı olsa da, eski adı, Amida'dan türemiş olan Amid'dir. Yakın bir tarihe kadar Türkler, yüksek duvarların ve evlerin inşa edildiği koyu bazalt rengi yüzünden burayı genellikle Kara Amid adıyla anıyorlardı. Amida'nın tarihi geçmişi bilinmemektedir ve ismi metinlerde yalnızca Ammianus Marcellinus'la birlikte geçmektedir. Bu yazara göre burası çok kısa erimli bir alana yayılan bir *civitas perquam brevis'*tir; ta ki 349'da Konstantius burayı Perslerin saldırılarına karşı koyabilecek kadar güçlü bir kale haline getirinceye kadar. Şehir, bir süreliğine taşıdığı Augusta ismini böyle almıştır" şeklinde ifade etmiştir.

[5] Fransız Mimar, Ressam, Arkeolog ve gezgin olan Albert Louis Gabriel (1882-1972) 1932 yılında Diyarbakır ve bölgesine yaptığı iki ziyarette izlenimlerini anlattığı özgünü Fransızca olan¨ Voyages Archelogıques La Turquie Orientale/ Albert Gabriel ¨ isimli 1940 yılında Paris'te basılan eserin türkçe çevisi¨ Albert Gabriel ŞARKİ TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK GEZİLER¨ adıyla Gabriel'e gecikmiş bir vefa ve özür borcu olarak Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı tarafından çevirisi yapılıp 2014 yılında Dipnot Yayınevi'nde basımı yapılmıştır.

Şekil 2. 2. Diyarbakır Suriçini gösteren 1939 hava fotoğrafı (*D.B.B.Ş.B. Arşivi*)

2.4. Sosyal Yapısı

Diyarbakır tarihi dönemler boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemleri, İslamiyet öncesi ve sonrası olarak iki bölümde incelemek daha doğru olacaktır. İslamiyet Öncesi Dönem: M.Ö 7000'li yıllara kadar uzanan bir geçmişe sahip ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hurrilerden Mitanilere, Asurlardan Roma İmparatorluğu'na ve en son Bizans'a kadar uzanır. İslamiyet Sonrası Dönem; 639'da Arap ordularının fethi ile başlamıştır. Dört Halife Dönemi ve Emeviler ile başlayan bu dönem Abbasiler ile devam etmiştir. Mervanilerden Selçuklulara, Artuklulardan Safavilere birçok medeniyet bu dönemde kentte hüküm sürmüştür. Bu durum Osmanlı Döneminde 1923'e kadar devam etmiştir (Parla 1990).

Diyarbakır ve çevresinde, Osmanlı öncesinde olduğu gibi Osmanlılar döneminde de farklı inançlara sahip cemaatler yaşamıştır. Diyarbakır'daki Müslüman nüfusun büyük bir çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu, bunu müteakiben Arap ve Kürtlerin geldiğini görmekteyiz. Öte yandan diğer dini cemaatlerin büyük bir çoğunluğu genelde Ermeni, Arap ve Kürt kökenli gruplardan oluşmaktadır. Seyahatnamelerde, bu toplulukların ve

Diyarbakır'ın toplam nüfusunun çok farklı verildiğini görmekteyiz (Yediyıldız ve Tomenendal 2008).

Diyarbakır, 10 Eylül 1515'te Osmanlı İmparatorluğuna katılmasıyla büyük bir hızla kalkınmış, XVI. yüzyılın sonlarına kadar bu gelişme devam ederek dönemin önemli sanat ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. İmparatorluğun gerileme devrinde de paralel etkiler Diyarbakır Sancağı'nda görülmüş, I. Dünya savaşından sonra bu gerileme ve durgunluk sona ermiştir. Cumhuriyet'le birlikte özellikle 1946'dan sonra yeni kalkınma çabası içerisine girmiş ve bu durum toplum hayatını da etkilemiştir. Çevre iller, ilçe ve köylerden kent merkezine başlayan göçler, toplumun yaşayış ve alışkanlıklarında büyük değişimlere sebep olmuştur. Bununla birlikte modernleşme çabaları, hızlı ve dengesiz şehirleşme, geleneksel toplum yapısını da olumsuz etkilemiştir (Diyarbakır İl Yıllığı 1967).

1950 yılından itibaren Diyarbakır'da da kentleşmenin hızlandığı görülmektedir (Ek 22.). Kente yönelişin bu ilk önemli adımının atıldığı 1950-60 döneminde Diyarbakır kent nüfusu %30.3 oranında artış göstermiş; bu büyüme düzeyi %45.7 nüfus artış oranıyla ancak 1965-70 döneminde aşılmıştır.1970-75 döneminde ise azalarak 13.3 e inmiştir.1975-80 döneminde yeniden %38.9 gibi yüksek bir orana yükselmiş ve 1975 yılından sonraki nüfus sayımı dönemlerinde ise ortalama bir değerle açıklanırsa %26'ların altına inmiştir.1980 yılında %28 e yükselen kent nüfusu 1985 yılında %22 ye düşmüştür. Bu oran 1990 yılında %24'e yükselmiştir. 1997 yılına gelindiğinde kent nüfus artışında ciddi bir yükseliş görülür. Bu oran %34'tür. 1997-2000 yılları arasında kent nüfusu üç yıl zarfında %7.8 oranında bir artış görülür (Işık 2013).

2.5. Geleneksel Kent Dokusu

Diyarbakır antik çağdan günümüze kadar birçok medeniyetlerin izlerini barındırmasının yanı sıra doğu ile batıyı birbirine bağlayan bir köprü görevi gören önemli bir şehirdir. Bulunduğu bu önemli konum itibari ile tarihin birçok döneminde yönetim, ticaret, sanat ve bilim merkezi olarak günümüze gelmiştir. Kentin bu dönemlerde yaşamış olduğu izler mimarlık sanatını da geliştirerek günümüze kadar ulaşmıştır (Halifeoğlu 2001).

Arap ordularının 639 tarihinde kente hâkim olmasıyla birlikte kent merkezindeki Mar-Toma (Saint-Thoma) kilisenin bir kısmı camiye çevrilerek Müslümanların ibadetine ayrıldı. Mervani hükümdarı Nasruddevle zamanında Amid surları kapsamlı bir onarım gördü, Dağkapı Burcu'nda bir cami yapıldı. İnaloğulları ile Nisanoğulları döneminde surların bir

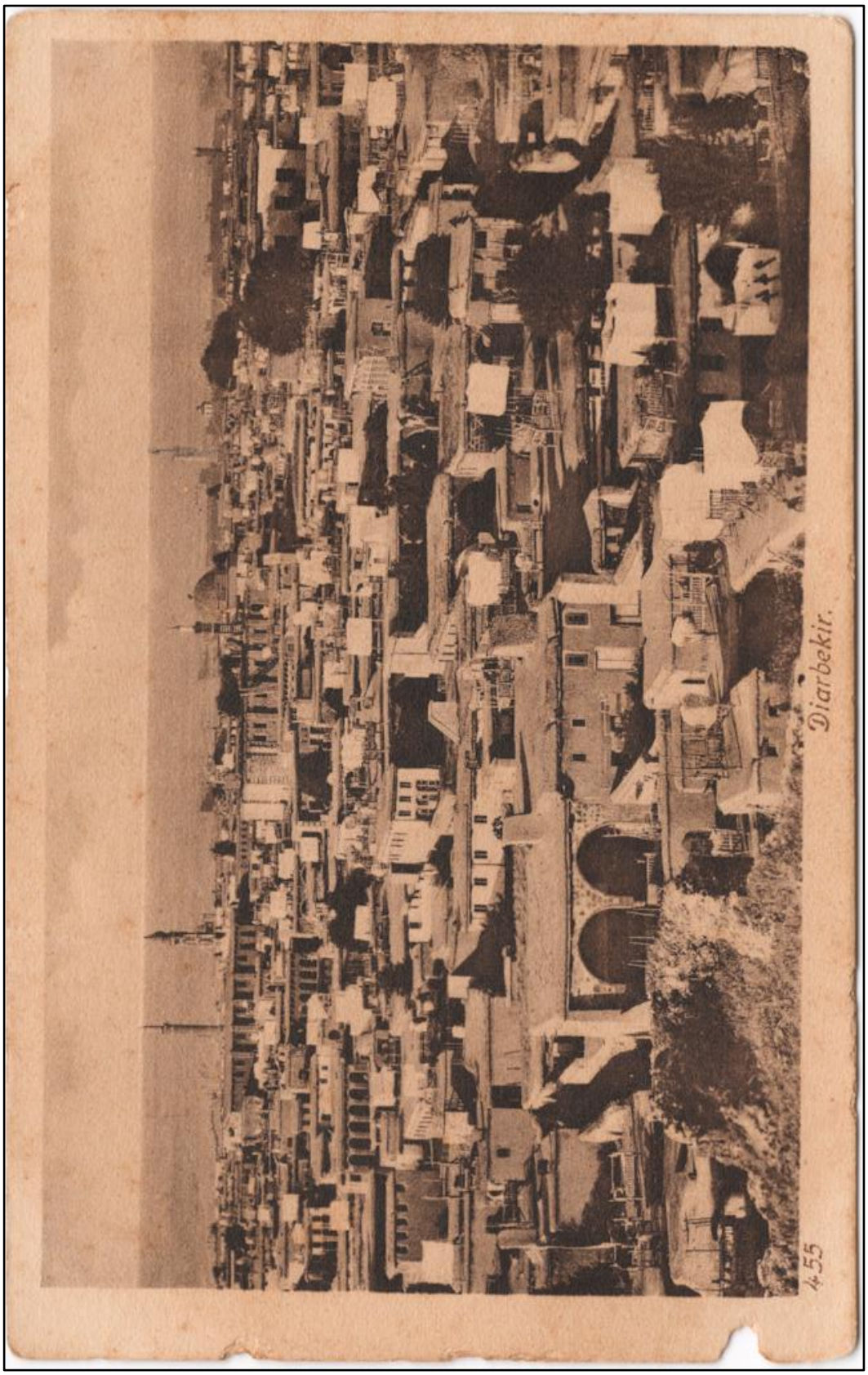
bölümü onarılmış, Nisanoğlu Kemaleddin Ebu'l- Kasım Ali tarafından 1155 -1160 yıllarında Hz. Süleyman Camisi yapılmıştır. Akkoyunlular'ın kente hükmettikleri 1401-1507 tarihlerde önemli birçok eser yapılmıştır. Yapılan eserlerin büyük bir bölümü dini gereksinimleri karşılayan yapılar olmak üzere kentin ihtiyaçlarını karşılayacak anıtsal yapılardır. Bu eserler, Parlı Sefa, Nebi, Şeyh Matar[6], Lala Bey ve Hoca Ahmed Camileridir. Ayrıca, Hamza Bey,Balıklı,Taceddin, Hacı Büzrük, İbrahim Bey,İzzeddin, Kaçık Budak mescidleri kente yapılan önemli yapılardır. Din, ilim, felsefe alanında yetiştirdiği kişilerle ön planda olan kentte Akkoyunlular döneminde Şeyh Safa ve Nebi Cami Medreseleri ayrıca tekkeler, zâviyeler, türbeler ve hamam yapıları yapılmıştır. Akkoyunlular döneminde yapılan sınıfları gibi Osmanlı döneminde de önemli eserler yapılmıştır. Bu eserlerin başında Camiler gelmektedir. Fatih Paşa, İskender Paşa, Hadım Ali Paşa, Behram Paşa, Melek Ahmed Paşa, Nasuh Paşa Cami önemli eserlerden bir kaçıdır. Kentin önemli yapıları arasında bulunan han ve kervansaraylara ayrı bir önem gösterilmiştir. Bu dönemde, Hasan Paşa Hanı, Deliller Hanı, Rüstem Paşa Hanı gibi yapıların yanında Paşa Hamamı, Melek Ahmed Paşa Hamamı, Vahap Ağa Hamamı gibi birçok hamam yapılmıştır (Beysanoğlu 1998).

Diyarbakır geleneksel kent dokusunun oluşumunda, kenti çevreleyen surlar önemli bir etkendir (Şekil 2.2.). Diyarbakır, anıtsal yapıları, çarşıları, hamamları, sokak dokusu ve geleneksel evleriyle tipik orta çağ kenti görüntüsü vermektedir. Şehir bu görüntüyü bölgenin iklim koşulları, yaşanan tarihi olaylar, geleneksel yaşam, coğrafi koşullar ve yöresel malzemelerin kullanımı ile kazanmaktadır (Şekil 2.3.). XX. yüzyıla kadar yerleşim alanının suriçi ile sınırlı olması ve coğrafik koşulların da etkisiyle kentteki yapılaşma birbirine oldukça yakın gelişerek geleneksel sokak dokusunu oluşturmaktadır (Beysanoğlu 1998)

Diyarbakır'daki geleneksel yapılarda kullanılan malzemelerin başında bazalt[7] gelmektedir. Bu taş, içinde bulundurduğu mineral ve gazlar sonucu gözenekli ve gözeneksiz olarak iki çeşitte oluşmaktadır. Bu taşların gözenekli ya da gözeneksiz oluşu mimaride kullanım yerlerini etkileyen önemli bir faktör olmuştur (Beysanoğlu 1998).

[6] Matar cami; Asıl adı " Şeyh Mutahhar Cami"dir. Cami, Şeth Mutahhar'ın türbesinin bulunduğu arsa üzerinde inşa edildiği için bu ismi almıştır. Bazı kaynaklarda, "Kasım Bey Camii" ve "Kasım Padişah Camii" adıyla anılır (Sözen 1971)

[7] Bazalt: püskürük kayaç, Dünya'nın iç kısmındaki kazığın maddelerin (magmanın) yer kabuğu içine sokulması ya da yer yüzüne püskürerek (dış püskürük) lav kül vb. maddelerin yığılması ve soğuması sonucu oluşan volkanik kayaçlarların başkalaşımı sonucu oluşan taş türü. Basınç dayanımı yüksek, siyah tonlarında bir taştır (Tuncer 1998)

Şekil 2. 3. Suriçi Güneydoğu Dilimi Kent Dokusu 1910 (Michel Paboudjian kolleksiyonu)

3. MATERYAL ve METOT

3.1. Materyal

Mimar Sinan Osmanlı Klasik Mimarisine öncülük eden mimardır. Sinan, Osmanlı'nın önemli kurumlarından olan Hassa Mimarlar Ocağı[8]'nın başında Başmimar[9]lık görevini üç padişah dönemine denk gelen zaman dilimi olan 49 yıl kesintisiz sürdürmüştür. Başmimarlık görevini sürdürdüğü dönemde Osmanlının sınırları içerisinde birçok sanat eseri yapmıştır. Sinan'ı anlatan yazmalarda, yaşadığı dönemde yapılan yapıların büyük bir bölümü ona atfedilmektedir.

Diyarbakır Osmanlı döneminde önemli bir merkez olmakla birlikte, bu dönemde kente önemli birçok eser kazandırılmıştır. Bu eserlerin en önemlileri arasında Diyarbakır İskender Paşa Cami de gösterilebilir. XVI. yüzyılda yapılan caminin Mimar Sinan eseri olduğu bazı yazılı kaynaklar tarafından aktarılmaktadır (Kuran 1986).

Mülhak vakıf mülkü olan Diyarbakır İskender Paşa Cami bugüne kadar kapsamlı bir restorasyon görmediğinden, zamanla yapıda oluşan hasarlar sürekli artarak devam etmiştir.

Bu çalışmanın ana materyalini, Diyarbakır İskender Paşa Cami'nin Mimar Sinan eserleri içerisindeki yeri bilimsel veriler ışığında değerlendirilmesi oluştururken, Caminin koruma sorunlarının tespit edilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesi tezin ana dayanağını oluşturmaktadır. Bunun yanında Diyarbakır İskender Paşa Cami'nin yapılan rölöve ölçümleri de rölöve materyalini oluşturmuştur. Rölöve ölçümleri sırasında kullanılan lazer tarama, lazer metre, çelik şerit metre, profesyonel fotoğraf makinası, su terazisi, ip, tebeşir, kâğıt, kalem vb. kırtasiye malzemeleri alan çalışmasındaki materyaller olmuştur.

[8] Hassa Mimarlar Ocağı: Saraya Bağlı Mimarlar anlamına gelmekte olup Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş ilk mimarlık örgütlenmesidir. Hassa Mimarlar Ocağının temel görevleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'na ait yeni yapıları tasarlanması, keşif çalışmalarının ve yapımını gerçekleştirmektir. Ayrıca inşa edilmiş eski yapıların bakımından ve onarımından da sorumluydular. Ordunun hizmetinde bulunmak üzere Hassa Mimarlar Ocağı'ndan Başmimar tarafından tarafından seçilen çeşitli sayıda mimara görev verilirdi. Bunun yanı sıra Padişahın katıldığı seferlerde Başmimar'da katılırdı (Sönmez 1988)

[9] Mimarbaşı: Osmanlı Devleti'nde, umumi olarak inşa işleriyle meşgul olan memur. Savaş zamanında ordu ile beraber sefere çıkarlar, yıkılan kalelerle, askerin geçeceği yolların açılması, onarılması, köprü yapılması gibi ordu hizmetlerini ifa ederler (Sönmez 1988).

3.2. Metot

Diyarbakır İskender Paşa Cami ve yerleşke içerisinde bulunan hazire ile avlu bölümlerinin rölöve ölçümleri Eylül 2017 ile Mayıs 2019 tarihleri arasında hava ve iklim koşullarına göre belli periyotlarda yapıldı. Bu tarihlerde tüm cami alanının ve çevresinin fotoğraf çekimleri yapılarak gruplara ayrıldı. Rölöve ölçüm çalışması üç kişilik bir ekip tarafından yapılmıştır. Ölçümlerde bir lazer Tarama, bir lazer metre, iki çelik şerit metre, milimetrik bloknot, su terazisi, ip, tebeşir ve profesyonel fotoğraf makinası kullanıldı. Rölöve çizimleri hazırlanırken önce 1/100 ölçekli krokiler çıkarıldı, bu krokiler üzerine ölçüler aktarılarak planlar çizildi. Çizimler yapılırken önce planlar sonra cepheler ve en son olarak da kesitler düzenlendi. Plan durumunda ölçüler lazer metre ile alınırken saat yönünde soldan sağa yapılmıştır. Harim içi duvarları birbirine bağlamak için her duvardan en az iki köşegen ölçüsü alınmıştır. Ölçümler yapılırken gözlenen malzeme bozulmaları ve diğer yapısal hasarlar krokilere işlenerek kayıt altına alınmıştır. Elde edilen veriler, lazer tarama taraması ile birleştirilerek Autocad 2018 programı ile dijital ortama aktarıldı.

3.3. Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri

Sinan'ın doğum yılı ve kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Dönemin kaynaklarının azlığı ve çelişkileri nedeniyle net bir kanaate varılmamakta birlikte 1489-1492 yılları arasında doğduğu düşünülmektedir. Mimar Sinan 17 Temmuz 1588'de İstanbul'da vefat etmiştir (Sözen 1975, Günay 2014).

Sinan döneminin tanığı ve arkadaşı şair Sâî Mustafa, Tezkiret-ül Bünyân isimli eserinde Sinan'ın, 1490 yılı Recep ayının 9. günü Kayseri sancağının Ağırnas köyünde doğmuş olduğunu belirtmektedir. Sâî Mustafa, eserlerinde Sinan'ı Abdullah oğlu köle Yusuf, daha sonra da Abdulmennan'ın oğlu Başmimar olarak adlandırmaktadır. Oysaki Sâî Mustafa tarafından yayınlanmış olan Tezkiret-ül Ebniye isimli eserinde Sinan tarafından kaleme alınan özgeçmişinde 'Aciz ve Allah'ın bağışlayıcılığına, rahmetine muhtaç kulu olan ben, mimarların reisi Abdulmennan oğlu Sinan'ım.' sözleriyle kendisini tanımlamaktadır (Eglı 2009).

Sinan, hayatının anlatıldığı Tezkiretü'l Enbiye'de; Yavuz Sultan Selim zamanında Kayseri sancağından ilk kez devşirilen oğlanlardan olduğunu ifade etmektedir. Devşirilen Hristiyan çocukların bir kısmı yeniçeri olurken, bir kısmı da Türk dil, gelenek, görenek

ve İslam dininin gereklerini öğrendikten sonra saraya alınıp devlet hizmetinde çalıştırılıyordu. Sinan da diğer çocuklar gibi önce taşra hizmetinde bir süre çalışıp dil, din gelenek ve görenek öğrenmiştir. Daha sonra acemi oğlanıyken dülgerliği istemiş, ustalarını dikkatlice gözlemleyip yapılan inşaatlarda çalışmıştır. Kendisi bu çalışmalar sırasında "tıpkı bir pergelin sabit ayağı gibi kararlı" olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan "pergelin gezen ayağı gibi başka diyarları gezmeye özendim" demektedir. Sinan Tezkiretü'l Enbiye'de katıldığı seferleri aktarmıştır. Bu seferler ve aldığı görevler, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniçeri olarak ilk seferine 1521'de Belgrad'a, 1522'de Rodos seferine yaya olarak katılan Sinan "Atlı sekban" olmuş, 1526'daki Mohaç Savaşı'ndan sonra "Yayabaşı" rütbesine yükseltilmiştir. 1529'da Viyana Kuşatmasına "Zemberekçibaşı" olarak katılmış, 1534-35 yılları arasında Iran ve Bağdat seferlerinde bulunmuştur. Keşif amacıyla Van Gölü'nü geçmek için malzeme ve alet sıkıntılarına rağmen zorlu şartlar altında üç kadırga inşa etmiş, Daha önceki savaşlarda da yeteneğini gösterdiği mühendislikteki başarıları nedeniyle "Haseki" rütbesine yükseltilmiştir. 1538'deki Karaboğdan Seferi'nde Prut Nehri üzerine kısa sürede bataklıkta inşa ettiği köprü kendisine büyük bir ün kazandırmıştır. 1539'daki Pulya ve Korfuz seferinden sonra Mimarbaşı Acem Alisi'nin ölümü üzerine Sadrazam Lütfi Paşa, Subaşı Sinan'ı, 1539'da mimarbaşılığa getirmiştir. Bu göreve atanmasında, Sinan'ın daha önceki yapı işlerinde çok başarılı bulunması da büyük bir rol oynamıştır (Aslanapa 1992, Günay 2014).

Sinan, mimarbaşılığa getirilmeden önceki süreçte, aldığı askeri eğitim ve katıldığı seferlerde edindiği tecrübe, gezip gördüğü Doğu ve Batı medeniyetlerinden edindiği izlenimler ile bu esnada çeşitli kültürlerin eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca askerlikte edindiği disiplin, denetim ve örgütlenme alışkanlığı ona büyük bir görgü ve deneyim kazandırmış, tasarım ve yöneticilik yeteneklerini geliştirmiştir.

Mimar Sinan ile ilgili bilinen en eski yazılı kaynaklar, XVI. yüzyılda kaleme alınan yedi adet yazmadır. Bunlardan, Risalet ül-Mi'mariye, Dayızâde Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan "Selimiye" adlı monografi, Kanuni Sultan Süleyman dönemi zamanında yapılmış su yolları ve su yapılarını konu alan şair Eyyubi tarafından kaleme alınan "Padişahname" adlı eserler sınırlı konuları ele almıştır. Sinan'ın hamamlarının anlatıldığı ve yazarı bilinmeyen "Adsız Risale", Mimar Sinan'ın yaşamını ve yapıları hakkında önemli bilgiler veren nakkaş şair Sa'î Mustafa tarafından kaleme Tezkiret ül-

Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye isimli eselerlerdir. Son olarak da şair Âsârî tarafından kaleme alındığı düşünülen Tuhfetü'l Mi'marin isimli eserlerdir (Kuran 1986).

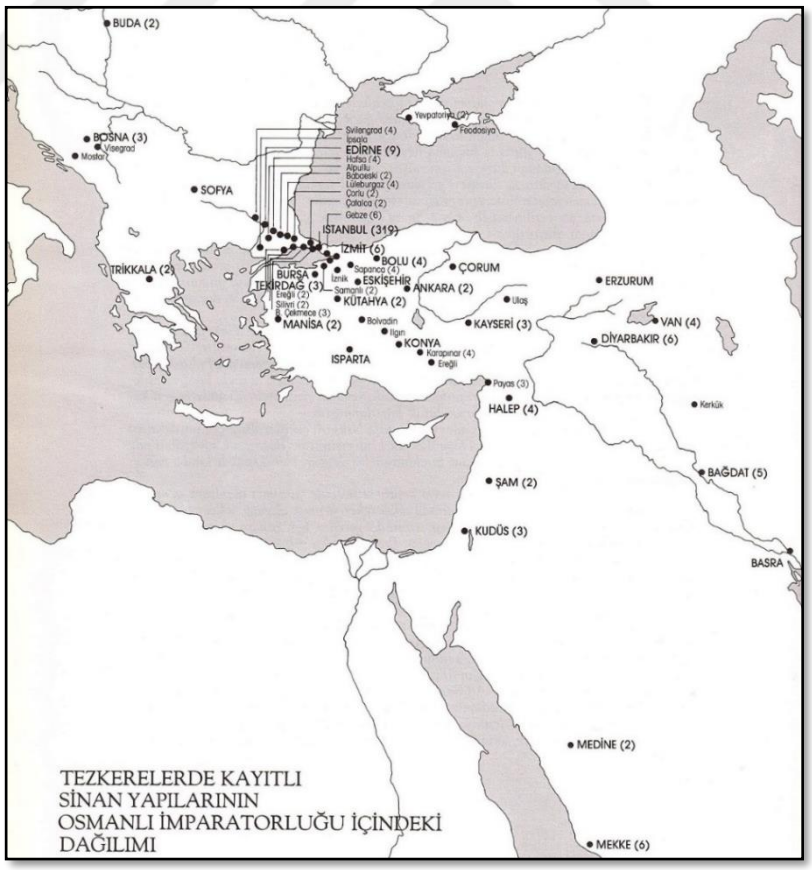
Kuran (1986), Konyalı, "*Sa'înin, yaptığı âbidelerin listesini Mimar Sinan sağ iken kendisinden aldığına ve ağzından dinlediğine kâni değiliz", diyerek, Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Ebnive'de yazılanların ikinci kaynaklardan sağlanmış olduğuna işaret ederken Sözen, "Tezkiret ül-Ebniye'de bilgiler Sinan'ın ağzından verildiği için yapıtın onun tarafından yazıldığı ileri sürülmüştür, ancak içerdiği yanlışlar Sinan'ın ölümünden sonra Mustafa Sa'înin yazdığı kanısını uyandırmaktadır*", sözleriyle Tezkiret ül-Ebniye'nin 1588'den sonra yazılmış olabileceğini belirtiyor. Bu görüşlere tümüyle katılma olanağı yoktur. Bizim kanımıza göre Tezkiret ül-Banyan ile Tezkiret ül-Ebniye Sinan'ın son yıllarında ve onun açıklamaları göz önünde tutularak kaleme alınmış, yalnız Tuhfet il-Mi'marin Sinan'ın ölümünden sonra derleme bilgiye dayanılarak yazıldığını belirtmektedir.

Sinan'ı anlatan yazmaların tutarsızlığını belirten Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan adlı eserinde*, "Sinan'ın yapılarını saptanmasında gene Mustafa Saî'nin tezkeleri ile anonim yazmalardan yararlanılmaktadır. Ancak bu yapıtların listeleri karşılaştırıldığında aralarında farklar olduğu, aynı yapıtın değişik yazmalarının birbirini tutmadığı görülmektedir. Birinde gösterilen yapı, ötekinde geçmemekte, başka bir yerde gösterilmekte ya da başka bir adla verilmektedir "* sözleriyle yazmaların tutarsızlıklarını belirtmektedir. Yine aynı eserinde *"İstanbul ve yakınında bulunan yapıların genellikle Sinan'ın denetimi altında yapıldığı kolayca öne sürebilecek bir görüş değildir. Zaten aynı yıllarda birkaç yapının birbirinden oldukça uzak yerlerde yapıldığı ve günün ulaşım koşulları göz önüne alınırsa bu olanaksızdır*" tespitlerini yaparak özellikle Sinan'ın İstanbul dışındaki yapıların çoğunda, bunları gerçekleştiren mimarların bilgi ve ustalıklarına göre biçimlendiğinin söylenebileceğini belirtmektedir.

Mimar Sinan Eserlerinin listesini veren belgelere göre, bu dönem içinde 477 yapıyı tasarlamış, tasarımını denetlemiş, inşa etmiş ya da onarmıştır. Yine de iş organizasyonu bakımından çok iyi çalışan bir sistemin kurulmuş olduğunu söyleyebiliriz. Gerekli işçi ve ustaları bulmak, malzeme gelişini sağlamak ve aynı sürede inşaatı devam eden yapılara malzeme ve iş gücünü aktarmak pek kolay olmamalıydı. Yapıların bu organizasyona göre sıraya sokulup zamanı gelince ele alındığını düşünebiliriz (Günay 2014).

Sinan, Mimarbaşı olarak görevine başladığı 1539 yılından ölüm tarihi olan 17 Temmuz 1588 yılına kadar birçok eser yapmıştır. Yaşamı boyunca yaptığı eserlerini sıralamak gerekirse en önemlileri Çıraklık eseri, Şehzade Külliyesi, Kalfalık eseri Süleymaniye Külliyesi ve Ustalık eseri diye nitelendirdiği Selimiye Camisidir. Bu eserlerinin yanında Tezkerelerde de bahsi geçen 477 yapısı mevcuttur (Şekil 3.1.) (Kuran 1986).

Sinan'ın baş mimarlığa getirildiği dönemde Osmanlı devleti, ekonomisi ve sosyal yapısı açısından bir cihan devleti idi. Böyle güçlü bir devletin sanatçısı olan Sinan da yarım asırlık mimarlık hayatında, şair nakkaş Sai Mustafa Çelebi'nin "Tezkiret-ül Ebniye'de belirttiği 364 yapıyı yapmıştır. Kendisinin mimari, mühendislik, matematik dehası yanında güçlü organizasyon ve disiplin yeteneği ile o günler için Batılı devletlerde benzeri olmayan Hassa Mimarları Ocağı kurulmuş ve geliştirilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bu Hassa Mimarları Ocağı Devletin dört bir ucuna İstanbul'un mimari anlayışını götürmüştür (Sönmez 1988).

Şekil 3. 1. Tezkerelerde Kayıtlı Sinan Yapılarının Osmanlı İmp. içindeki Dağılımı Haritası (Mimar Sinan, Aptullah Kuran, sf.10)

Osmanlı mimarlığının yoğun yapılaşma sürecinde olduğu dönem Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlar Ocağının başında bulunduğu 1539-1588 yıllarını barındıran 16. yüzyıla denk gelmektedir. Çağın politik ve ekonomik gücün desteğiyle etkili bir ivme kazanan yapı etkinlikleri, bir taraftan tasarımların üstün düzeyi, kullanıcı isteği ve amaca uygunlukları, diğer taraftan işgücünün ve malzeme kaynaklarının iyi örgütlenmesiyle desteklenerek başarı elde etmiştir (Ahunbay 1988).[10]

16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hassa Mimarlar Ocağı tarafından eyalet merkezlerine şehir mimarları görevlendirilmiştir. Şehir mimarları yapısının her ne kadar 17. yüzyıla kadar kurulmamış olduğu varsayılsa da Sinan döneminde önemli eyalet merkezlerine kendi mimarbaşılarını görevlendirdiği devlet yazışmalarından anlaşılmaktadır. 1548'de Safevi Devleti sınırına komşu Erzurum ve Van eyaletlerinin kurulmasından sonra bu sınır bölgesine de resmi mimarların görevlendirildiği görülmektedir. 1556'da Erzurum Beylerbeyliğine bir mimar atanmasına kadar geçen süre zarfında o bölgedeki yapı çalışmalarını Diyarbakır Eyaleti mimarı yürütüyordu (Necipoğlu 2013).[11]

Sinan'ın yaşamına bakıldığında, 40-45 yaşlarında olgun bir insan iken Başmimarlık görevine geldiğinde mimariye getirdiği yenilik ve elde ettiği başarılarla hiçbir zaman yetinmeyip sürekli bir yenilik peşinde kendini geliştirme çabasında olduğunu görmekteyiz. Hassa mimarlar ocağında yarım asır süren mimarlık hayatı, araştırma ve denemelerle Osmanlı Türk Mimari Sanatını çok ileri bir düzeye ulaştırmıştır.

Osmanlı mimarlık sanatının en önemli yapıları arasında camiler gelmektedir (Şekil 3.2.). Sinan'ın Başmimarlık'a atandığı 1539 yılından Şehzade Mehmet Camisini tamamladığı 1548 yılları arasındaki süre olgunlaşma yıllarıdır. Sinan bu dönem içerisinde yaptığı ilk cami olan Haseki (1539) dönemin geleneksel özelliğini yansıtarak herhangi bir yeniliğe gitmemiştir. Ancak bu camiden sonra ele aldığı Üsküdar Mihrimah Sultan (1543-1548) kubbeyi üç yandan sararak yenilik geliştirmiş ve aynı dönemde Şehzade camisinde (1543-1548) dört ayağa oturan merkezi kubbe ve onu destekleyen dört yarım kubbe plan açısından özgün bir yeniliktir. Bununla beraber Sinan'ın 1534-1535 yıllarındaki Irakeyn seferlerinde Diyarbakır'daki aynı plan şemasına sahip Fatih Paşa Camisini (1522) görmüş olması da kuvvetle muhtemeldir. Sinan'ın Osmanlı mimarlığında cami iç mekânı kısa bir

[10] Aptullah Kuran tarafından 1988 yılında yayınlanan 'Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1' adlı eserinde sayfa 531'de Zeynep Ahunbay'ın kaleme aldığı bölümdür.
[11] Necipoğlu, G. a.g.e. syf. 214-215.

zaman diliminde nasıl geliştirdiği bu üç camiden görülmektedir (Kuran 1986[12], Günay 2014[13]).

Mimar Sinan'ın kısa sürede yaptığı atılımlara rağmen bunlarla yetinmediğini, yeni düşünce ve arayışlar içinde olduğunu görmekteyiz. Sinan'ın arayış içinde olduğu bu dönem sanat hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Özellikle kare plana oturan kubbe tasarımı onu pek memnun etmemiştir. Bu düşünce tarzında İslam mimarisindeki cami planının enine gelişmesinin de payı olabilir. Sinan, cami plan gelişimini denemelerle geliştirerek kubbeyi farklı şekillerde taşıtmayı deneyerek duvarları taşıyıcı olmaktan çıkarıp mekânsal bütünlük oluşturma gayretine girmiştir (Günay 2014).

Ayasofya bütün dönemlerde, mimarlar ve Osmanlı Sultanlarını etkisinde bırakan muhteşem bir eser olmuştur. Ayasofya'nın bu döneme kadar yapılmış bina türü içinde en büyük boyuta sahip oluşu, iç mekânda etkileyici genişlikte derinliğin yer alışı ve kubbesinin azameti, tabi ki Sinan'ı da etkisi altına almıştır. Sinan bu etki altında kalarak plan düzenini geliştirip, kalfalık eseri Süleymaniye Külliyesinde (1550-1557) mekânsal arayışında istediğini elde etse de aynı dönemde tasarladığı, Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camide (1554-1556) altıgen tabana, Rüstem Paşa Camide (1561-1563) kubbeyi sekizgen tabana taşıtmasına rağmen, taşıyıcı ayaklar istediği mekânsal bütünlüğün oluşmasını engellemiştir. Sinan Şehzade Camisi (1543-1548) ile başladığı mimari gelişimini aşama aşama geliştirerek tasarladığı küçüklü büyüklü yapılarıyla birlikte ustalık eseri olarak nitelendirdiği Selimiye Camisi ile tamamlamıştır (Kuran 1986, Karaesmen 2008, Günay 2014).

Ersen (1996), Sinan'ın mimari üslubunu aktarırken Sinan'dan alıntı yaparak, ¨Osmanlı mimarlarının temel görevinin "*Kubbe ve yarım kubbe yapmak ve kemerleri ayakların, kolonların ve desteklerin sıklığına göre uyumlu bir biçimde birleştirmek*" olduğu ifadesi, Sinan'ın kendi tasarımlarına iki temel açıdan yaklaştığını ima etmektedir: *yapının iç mekanını biçimlendirecek olan yer planı, kütle ve dış görünüşü biçimlendirecek olan örtü. Eğer örtüyü kaale almazsak, Osmanlı mimarisinde yer planları çok sadedir. İç mekâna yükseklik, bölümler, mekân içindeki dikey elemanlar ve ışık niteliği açısından kişilik verecek olan tümüyle örtünün biçimi ile ilgilidir. Böylece, ölçü ve dikdörtgenin biçimi gibi temel kaygılar ötesinde, yer planını şartlandıran örtü idi. Bu demek oluyor ki,*

[12] Kuran, A. 1986. stf. 33.
[13] Günay, R. a.g.e. stf. 180.

plan şemasına karar verildikten sonra, tasarımın ikinci aşaması örtünün düzen ve biçimi idi. 16. Yüzyılda ve özellikle Sinan'ın camilerinde Osmanlı mimarisinin üslubu tümüyle örtüye bağımlı idi¨ şeklinde aktarmaktadır.

Sinan dönemi mimarisinin gelişme aşamalarını Doğan Kuban, ¨Sinan Teması Üzerine Çeşitlemeler¨ adlı eserinde aktarırken uzun süren yüksek verimlilikle yoğun bir hizmet dönemi yaşayan Sinan'ın tek bir parça olarak analiz edilmesinin güç olduğunu ama Sinan'ın kendi gelişimini ¨Tezkeret-ül Enbiye¨ adlı yazmada mimari gelişimini ¨ *Şehzade camii, çıraklık ürünüdür. Süleymaniye, kalfalık yapıtıdır. Selimiye ise ustalık eseridir*¨ şeklinde ifade etmiştir. Sinan bu sözlerle bir bakıma çalışmayı bıraktığının gizli bir ifadesini içermekte olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Kuban, Sinan'ın mekan tasarımı ve camii yapı sistemindeki yönetim ve gelişimini özetleyeceğimiz yapılarının, 1547 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, 1548 Şehzade Mehmet Camii Külliyesi, 1555-1558 Süleymaniye Camii Külliyesi 1562-1563 Rüstem paşa Camii Külliyesi, 1563-1565 Edirne Mihrimah Sultan Camii, 1571-1572 Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Camii Külliyesi, 1573-1575 Selimiye Camii Külliyesi ve son dönemlerinde 1578-1588 yılları arasında Azapkapı Sokullu Camii, Tophane Kılıç Ali Paşa Camii, Üsküdar Şemsi Paşa Camii Külliyesi olduğunu aktarmaktadır.

Mimar Sinan sanat anlayışının gelişimi irdelediğinde birkaç başlık altında değerlendirilebilir. Bu konuda en önemli eserlerin başında camiler gelmektedir. Cami gelişimi özelinde mekân gelişimi mimari anlayışının oluşmasında birinci etken olarak mekân düzeni sayılabilir. Bu konuda Sema Ögel[14] , "*Sinan mirasının en önemli payı, Türk mimarisinin geleneksel kubbeli mekânına Osmanlı Mimarisi çerçevesinde kazandırdığı eşsiz düzene düşmektedir. Sinan başlıca konusunu hazır bulmuştur: Kubbeli mekân. Merkezi kubbeli mekânı her türlü imkânı ile deneyerek kişilik ve bütünlük vermesi, yüzyıllardır Türk Mimarisinin ana mekân tasarımı olan kubbeli mekânı yeni yollarla yorumlayarak kendinden sonrasına devretmesi, Sinan mirasının özüdür*" şeklinde ifade ederek Sinan sanat anlayışının gelişmesinde mekân gelişiminin önemine değinmiştir.

[14] Aptullah Kuran tarafından 1988 yılında yayınlanan 'Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1' adlı eserinde sayfa 564'de Sema Ögel'in kaleme aldığı bölümdür.

3.3.1 Mimar Sinan ve Diyarbakır'da İzleri

Kayseri Ağırnas köyünde doğmuş olan Sinan, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu üç padişah döneminde Hassa Mimarlar Ocağı'nda Mimarbaşı olarak görevini yürütmüştür. Sinan, Osmanlı hakimiyetinin olduğu birçok kente çeşitli eserler kazandırmıştır (Kuran 1986, Günay 2014).

Osmanlı döneminde İran sınırına yakın olması sebebiyle Diyarbakır'a da ayrı bir önem verilmiş ve kentin gelişimi için birçok yapı türü inşa edilmiştir. Sinan'ı anlatan yazmalardan, Sinan döneminde Diyarbakır'a önemli eserler yapıldığı anlaşılmaktadır.[15]

3.3.2. Mimar Sinan ve Diyarbakır

Yaşadığı döneme ve sonrasındaki yüzyıllara yenilikleri, sanat anlayışı ve eserleriyle etkisi uzun süren Sinan, Osmanlı'nın hâkim olduğu kentlerde birçok eser tasarlamıştır. Kuran (1986), Sinan eserleri hakkında bilgi verirken; Mimar Sinan ile ilgili bilinen en eski kaynaklar XVI. yüzyılda kaleme alınan yedi adet yazmadır. Bunlardan, Risalet ül-Mi'mariye, Dayızâde Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan "Selimiye" adlı monografi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmış su yolları ve su yapılarını konu alan şair Eyyubi tarafından "Padişahname" adlı eserler sınırlı konuları ele almıştır. Sinan'ın hamamlarının anlatıldığı ve yazarı bilinmeyen "Adsız Risale", Mimar Sinan'ın yaşamı ve yapıları hakkında önemli bilgiler veren nakkaş şair Sa'î Mustafa tarafından kaleme Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye isimli eselerdir. Son olarak da şair Âsârî tarafından kaleme alındığı düşünülen Tuhfetü'l Mi'marin isimli eserlerin oluğunu aktarmaktadır.

Sözü edilen yazmalardan sadece üç tanesinde Sinan ve eserleri hakkında geniş ve kapsamlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Sâ'î Mustafa tarafından kaleme alınan Tezkiret ül-

[15] Hayati develi tarafından günümüz Türkçesi ile çevirisi yapılmış, Sai Mustafa Çelebi tarafından kaleme alınan 'Yapılar Kitabı Tezkiretü'l- Bünyan ve Tezkiretü'l- Enbiye 'kitabı incelenmiş, Aptullah Kuran tarafından 1986 yılında yayınlana 'Mimar Sinan' adlı eserinde sayfa 250-257'de gösterilen Tuhfet ül- Mi'marin yazmaları incelenmiştir.

Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye isimli eserlerde Sinan'ın Diyarbakır'da bir eseri olduğuna yönelik bilgi yer almamaktadır[16].

Tuhfetü'l Mi'marin isimli yazmada yer alan 423 Sinan eserinin yedi tanesinin Diyarbakır'da bulunduğu görülmektedir. Diyarbakır' da olduğu belirtilen, ***Maktûl Ayas Paşa Türbesi, Behram Paşa Camii, Hadım Ali Paşa Camii ve Medresesi, İskender Paşa Camii, Melek Ahmed Paşa Camii, Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi ve Sofu Mehmed Paşa Camii*** adlı yapılar olduğu görülmektedir[17]. Diğer yandan Kuran (1986), Diyarbakır'da 1590 yılında yapılmış olan Melek Ahmed Paşa Camii'nin içinde yer aldığı Tuhfetü'l Mi'marin'de, bu eserin Sinan'ın ölümünden sonra kaleme alındığı açıktır şeklinde ifade ederek yazmada yer alan bazı eserlerin Sinan eseri olup olmadığını sorgulatmaktadır.

Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1539 yılında Mimarbaşı görevine getirildi. Osmanlı'da Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murat dönemlerinde 49 yıl Mimarbaşı olarak görev yapan Mimar Sinan, yaşamı boyunca birçok yapı türü inşa etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın düzenlediği seferlerde ona eşlik ederken Sinan'ın birçok merkezde önemli eserde imzası bulunmaktadır (Kuran 1986).

Diyarbakır'ın İran sınırına yakın olmasıyla Osmanlı döneminde ayrı bir önem kazanmıştır. İran, Halep ve Bağdat seferlerinde, ordunun üssü ve kışlak yeri olarak kullanılmıştır. Diyarbakır'a ilk gelen Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman olup, hükümdarlığı döneminde Diyarbakır'a dört defa gelmiştir. Kanuni Hüsrev Paşa'nın valiliği döneminde ilk icraatlarından biri Diyarbakır İçkale'nin genişletilmesi olmuştur. Bu çalışma ile İçkale'nin kapladığı alan iki katına çıkarılmıştır. Ayrıca Hamravat suyu onun emri üzerine kente getirilmiştir (Beysanoğlu 1999).

Kanuni Sultan Süleyman Diyarbakır'a seferlerinin ilkinde, Tebriz'den yola çıkarak 20 Ekim 1535'de gelmiştir. Kendi emri üzerine genişletilen İçkale'de incelemelerde bulunup 11 Kasım 1535'te kentten ayrılmıştır (Güldoğan 2011).

[16] Sâ'î Mustafa Çelebi tarafından kaleme alınan "Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye " isimli eserlerin Hayati Develi tarafından günümüz diline aktarımı yapılan ve " Sâ'î Mustafa Çelebi YAPILAR KİTABI Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye (Mimar Sinan'ın anıları) " adlı eserde Diyarbakır'a ait hiçbir yapı bulunamamıştır. (Develi,H. 2003. Sâ'î Mustafa Çelebi YAPILAR KİTABI Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye, Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. Sayfa 97-108, İstanbul)

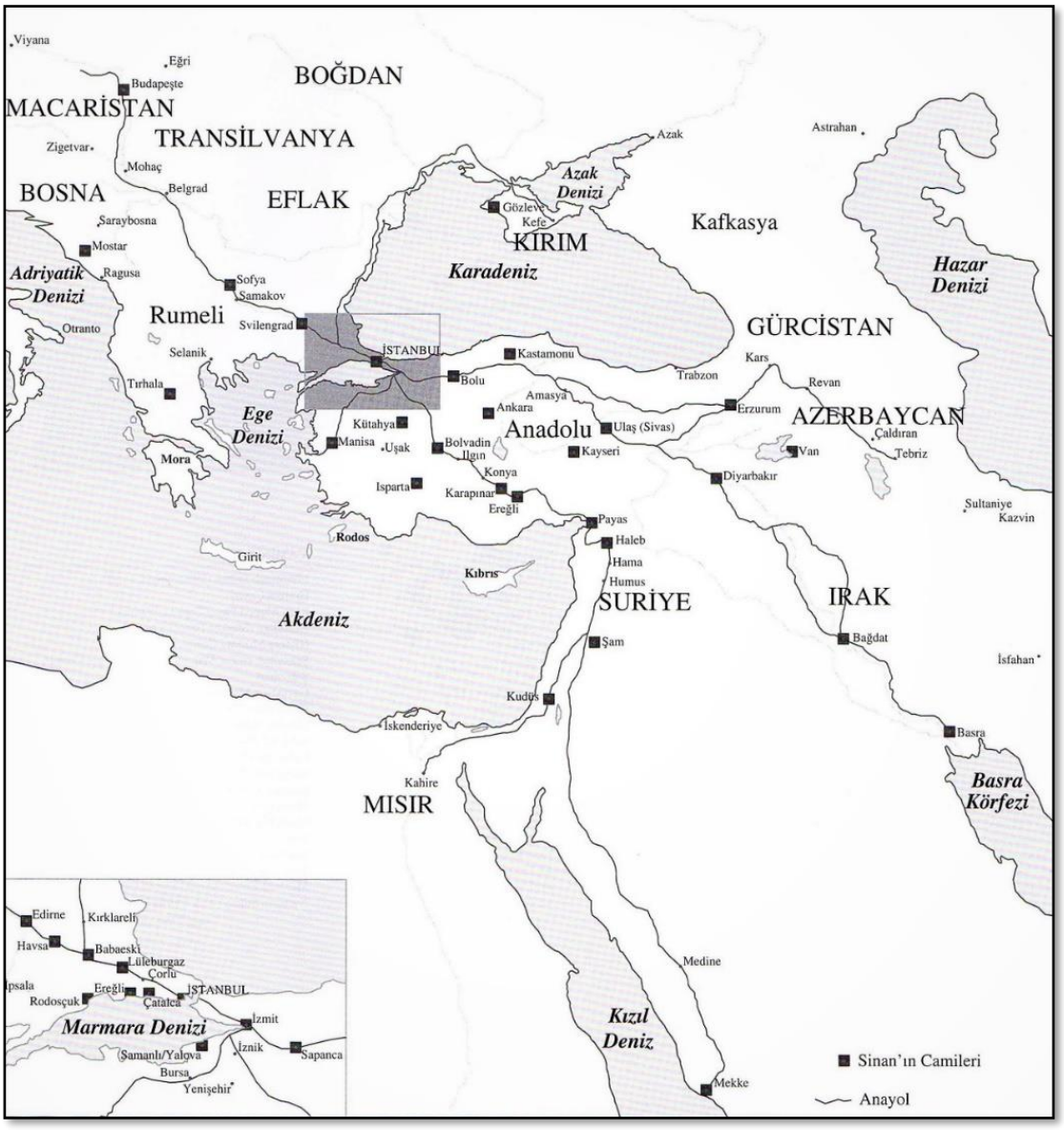
[17] Aptullah Kuran'ın "Mimar Sinan" adlı eserinde Tuhfet ül-Mi'marin'de Sinan eseri olarak Diyarbakır'da yapılmış eserler görülmektedir. (Kuran, A. 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, Sayfa 250, İstanbul)

Kanuni, 25 Ağustos1548'de Van Kalesini fethederek kenti yeni bir eyalet merkezi yapmış, kışı atlattıktan sonra Diyarbakır'a gelerek burada bir buçuk ay kalmıştır. Daha sonra 25 Kasım 1548'de Halep'e varmıştır. Kışı Halep'te geçiren Kanuni, 6 Haziran 1549'da Halep'ten ayrılmış ve yolda hastalanmış sağlığına kavuşana kadar, Karacadağ yaylasında konaklamış 4 Kasım 1549'da Diyarbakır'dan ayrılmıştır (Güldoğan 2011).

İkinci seferi için Halep'te denetimde olan Kanuni Sultan Süleyman, Diyarbakır'a doğru hareket eder, 12 Mayıs 1554 tarihinde kente vararak bu ziyaretinde sekiz gün kalıp kentten ayrılır (Güldoğan 2011).

Sinan'ın haseki oluşundan Hassa Mimarlar Ocağı'nda Başmimarlık görevini devam ettirdiği zaman sürecinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın düzenlediği seferlerde Diyarbakır Sancağında çeşitli dönemlerde konaklamıştır. Padişah sefer düzenlerken devlet erkanı da kendisine eşlik etmektedir. Dolayısıyla Mimar Sinan'ın Başmimar görevini yürüttüğü zaman diliminde Kanuni Sultan Süleyman'a eşlik ettiği kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Metin SÖZEN "Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan adlı eserinde "…1534 ve 1535 yılları süresince Irak seferlerine katılmış, be kez de hasekiliğe yükselmiştir. Ordunun Irak seferi sırasında Tebriz, Bağdat, Diyarbakır ve Halep'e gittiği, buralarda konakladığı bilinmektedir.[18]" Sözleriyle Mimar Sinan'ın Diyarbakır'a geldiğini aktarmaktadır.

[18] Sözen, M. 1975. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. Sayfa: 160.

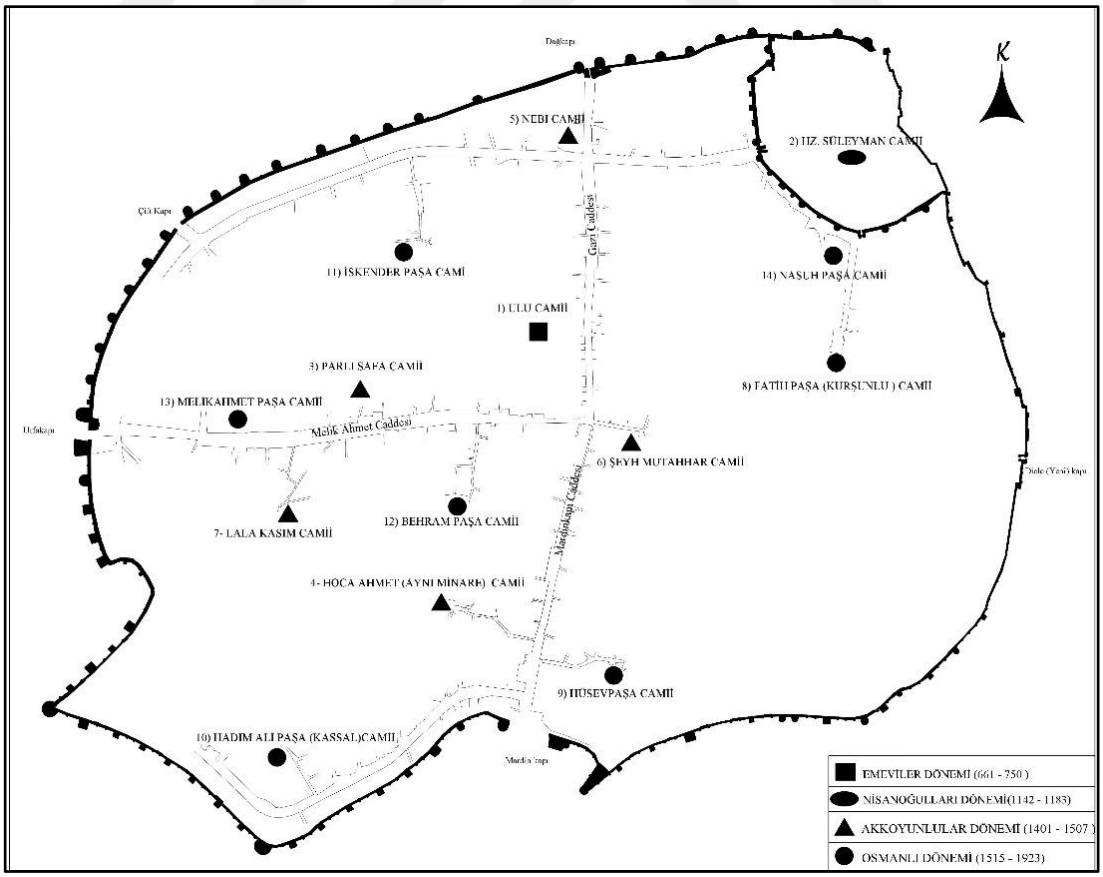
Şekil 3. 2. Sinan Camilerinin Osmanlı Devleti İçindeki Dağılımı Haritası (Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür, Gülru Necipoğlu, sf.765)

4.BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Diyarbakır Camileri

Diyarbakır'a tarihi dönemler içinde İslamiyet'i benimsemiş birçok medeniyet hükmetmiştir. Diyarbakır'ın 639 yılında Arap orduları kontrolüne geçişinden sonra Osmanlı egemenliği sonuna kadar kente hükmeden medeniyetler, kente birçok mescid ve cami kazandırmıştır. Her gelen medeniyet bilgi birikimleri ve mimari üsluplarını yaptıkları camilere yansıtmaya çalışırken, kendinden önce medeniyetlerin oluşturduğu yerel mimari sanatından da etkilenmişlerdir.

D.K.V.K.B.K.'nun 2019 yılı Tescil Listesine göre Diyarbakır Kentsel Sit Alanı Suriçi bölgesinde, 32 Cami ve mescit bulunmaktadır. (D.K.V.K.B.K. 2019 Arşivi) Listede yer alan yapıların 16 tanesi mescit, 16 tanesi de Cami olarak adlandırılmıştır. Ancak listede yer alan mescit tanımına uyan yapıların sayısı 18'dir. Dolayısıyla Cami tanımına uyan minareli yapı sayısı da 14'tür (Şekil 4.1.). Bu bölümde Diyarbakır Kentsel Sit Alanı içinde yer alan tescilli 14 Cami kronolojik olarak irdelenecektir (Çizelge 4.1.)

Şekil 4. 1. Diyarbakır Camileri Kentsel Sit Alanı Suriçi'ndeki Konumu Haritası

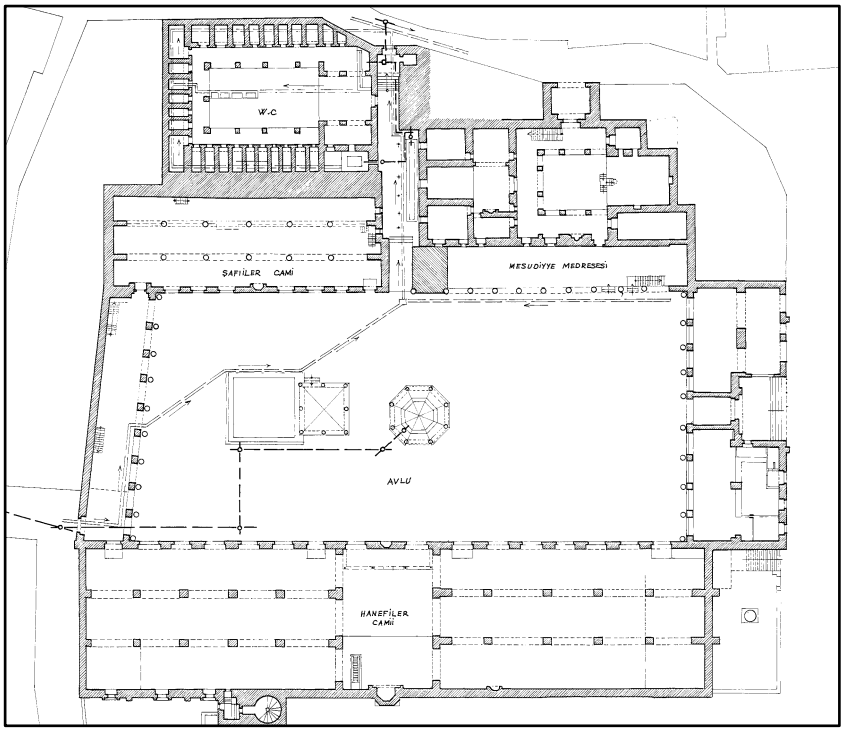
Çizelge 4. 1. Diyarbakır Kentsel Sit Alanı Suriçi'nde Yer Alan Camiler Listesi

	Cami Adı/ ikinci Adı	Sur İçindeki konumu	Yapım Dönemi	Yapanı/Yaptıranı	Yapanı / Mimarı
1	**Ulu Camii/ Camii Kebir**	Kuzeybatı Bölgesi	Emeviler ? (VII. yy)	-	-
2	**Hz. Süleyman Camii/ Kale Camii**	İçkale (Kuzeydoğu Bölgesi)	Nisanoğulları (1155-1169)	Nisanoğlu Kemâleddin Ebu'l Kasım	Hibetullah el Gürgani ?
3	**Parlı Sefa Camii**	Kuzeybatı Bölgesi	Akkoyunlu (XV.yy)	Uzun Hasan	Üstad Ahmed-iil Amidi ? (1531 onarım kit.)
4	**Hoca Ahmet/ Ayni Minare Camii**	Güneybatı Bölgesi	Akkoyunlu (1489)	Hoca Ahmet (hayırsever)	-
5	**Nebi/ Peygamber Camii**	Kuzeybatı Bölgesi	Akkoyunlu (XV.yy)	Kasap Hacı Hüseyin ? (minare)	-
6	**Şeyh Mutahhar/ Kasım Padişah Cami**	Güneydoğu Bölgesi	Akkoyunlu (1500)	Sultan Kasım	-
7	**Lale Bey/ Lala Kasım Camii**	Güneybatı Bölgesi	Akkoyunlu (XV.-XVI yy.)	Eğil Beyi Lala Kasım	-
8	**Fatih Paşa/ Kurşunlu Camii**	Kuzeydoğu Bölgesi	Osmanlı (1516-1520)	Bıyıklı Mehmet Paşa	-
9	**Hüsrev Paşa Camii**	Güneydoğu Bölgesi	Osmanlı (1520-1528)	Hüsrev Paşa	-
10	**Hadım Ali Paşa/ Kassal Camii**	Güneybatı Bölgesi	Osmanlı (1534-1537)	Hadım Ali Paşa	Mimar Sinan
11	**İskender Paşa Camii**	Kuzeybatı Bölgesi	Osmanlı (1551-1554)	İskender Paşa	Mimar Sinan
12	**Behram Paşa Camii**	Güneybatı Bölgesi	Osmanlı (1564-1572)	Behram Paşa	Mimar Sinan
13	**Melik Ahmet Paşa Camii**	Kuzeybatı Bölgesi	Osmanlı (1587-1591)	Melik Ahmet Paşa	Mimar Sinan
14	**Nasuh Paşa Camii**	Kuzeydoğu Bölgesi	Osmanlı (1606-1611)	Nasuh Paşa	-

4.1.1. Ulu Camii /Camii Kebir

Anadolu'nun en eski camisi olan Ulu Cami, Kebir Mahallesi 355 Ada 2-4-5-6-7-8-9-10-11-12-17-18 nolu parsellerde yer almaktadır. Müslümanlar tarafından, İslam aleminin 5. Harem-i Şerifi olarak kabul edilen Ulu Camii, 639 yılında kente hâkim olan Müslüman Arap'lar tarafından kent merkezindeki büyük kilisenin (Mar Toma Kilisesi) camiye dönüştürülmesiyle oluşmuştur (Sözen 1971). Bir yapı topluluğundan oluşan Ulu Camii 'de cami bölümü olarak, Hanefiler ve Şafiler bölümü bulunmaktadır. Her iki yapıda enine sahınlı dörtgen planlı, üst örtüsü ahşap kirişlemeli alanlarıdır (Şekil 4.2.). Yapı topluluğunun güneyinde kare kesitli bir minare bulunmaktadır. Mimari yapım tekniği kargir olan yapı topluluğunda yapı malzemesi ağırlıklı olarak bazalt bunun yanında kalker taşı, tuğla ve ahşap kullanılmıştır (Şekil 4.3.).

Ulucami Tapı topluluğu, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18/01/2010 tarih 2801 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 2. Ulu Cami Yapı Topluluğu Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi, 2018)

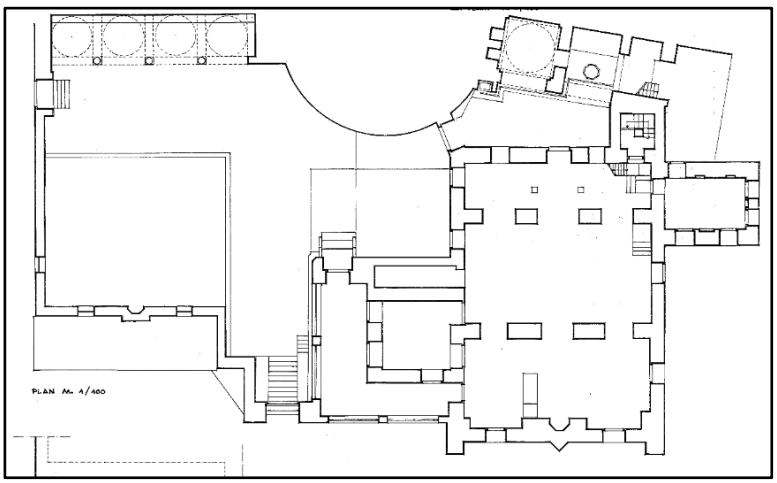

Şekil 4. 3. Ulu Camii Avludan Yapı bölümlerinin Genel Görüntüsü 2018

4.1.2. Hz. Süleyman/ Kale Camii

Kentesel Sit Alanı Suriçi Cevatpaşa Mahallesi 32 Ada 31 nolu parselde, kentin kuzeydoğu bölümünde İçkale'de yer almaktadır. Minarede bulunan yazıt birçok kişi tarafından okunmuş ve değişik tarihler verilmiştir. Nisanoğlulları'ndan Ebu'l- Kasım Ali tarafından yaptırıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır. Yapım tarihi olarak birçok kaynak 1155-1160 olarak tarihlendirmektedir (Sözen 1971). Eğimli araziye oturtulmuş enine sahınlı dikdörtgen planlı, üst örtüsü tonoz ile örtülmüştür (Şekil 4.4.). Caminin kuzey cephesinin doğu köşesinde bir minare yer almaktadır. Mimari yapım tekniği kagir olan camide yapı malzemesi olarak bazalt bunun yanında kalker taşı, tuğla ve ahşap kullanılmıştır (Şekil 4.5.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18/12/2009 tarih 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 4. Hz. Süleyman Camii Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi)

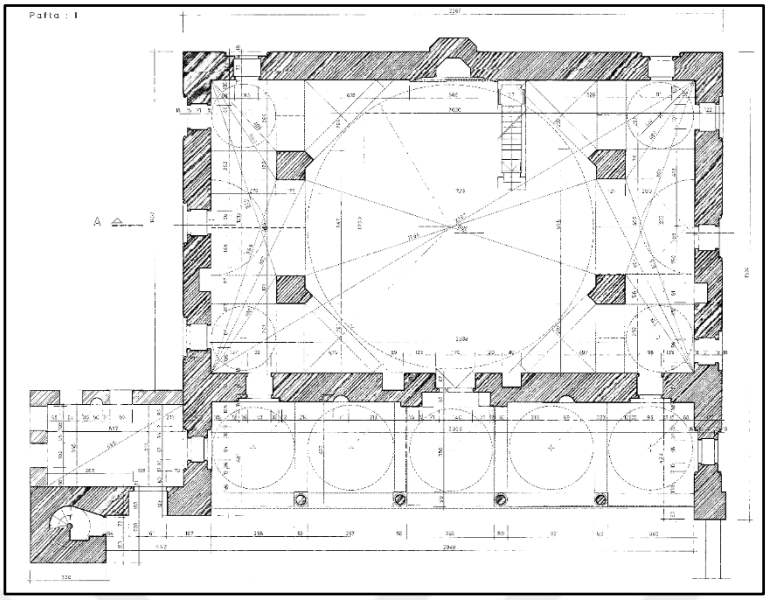

Şekil 4. 5. Hz. Süleyman Camii Genel Görüntüsü 2019

4.1.3. Parlı Safa Camii

Suriçi'nin Kuzeybatı diliminde, Melih Ahmet Paşa Cami'sinin 150 mt batısında Melik Ahmet mahallesi 322 Ada 25,25,30 nolu parsellerde yer almaktadır. Yapım tarihi ve mimarı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Uzun Hasan tarafından XV. Yüzyıl ortalarında yaptırıldığı düşüncesi yaygındır. 1513 yılında Diyarbakır'lı Abdurrahman oğlu Hacı Hüseyin tarafından esaslı bir onarımın yapıldığı giriş kapısındaki yazıttan anlaşılmaktadır. 1531 yılındaki onarımı gösteren yazıtta mimar ve mühendis Üstad Ahmet-ül Amidi'nin adı geçmektedir (Sözen 1971). Enine sahınlı dikdörtgen formda, üst örtüsü kubbe ve tonoz kullanılarak örtülmüştür. Ana kubbe üst örtüsü konik bir çatı ile örtülmüştür (Şekil 4.6). Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide duvarlar, almaşık örgüde bazalt ve kalker taşı kullanılarak yapılmıştır. Camide yapı malzemesi olarak tuğla ve ahşap da kullanılmıştır (Şekil 4.7).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 6. Parlı Sefa Camii Planı (D.V.B.M. Arşivi)

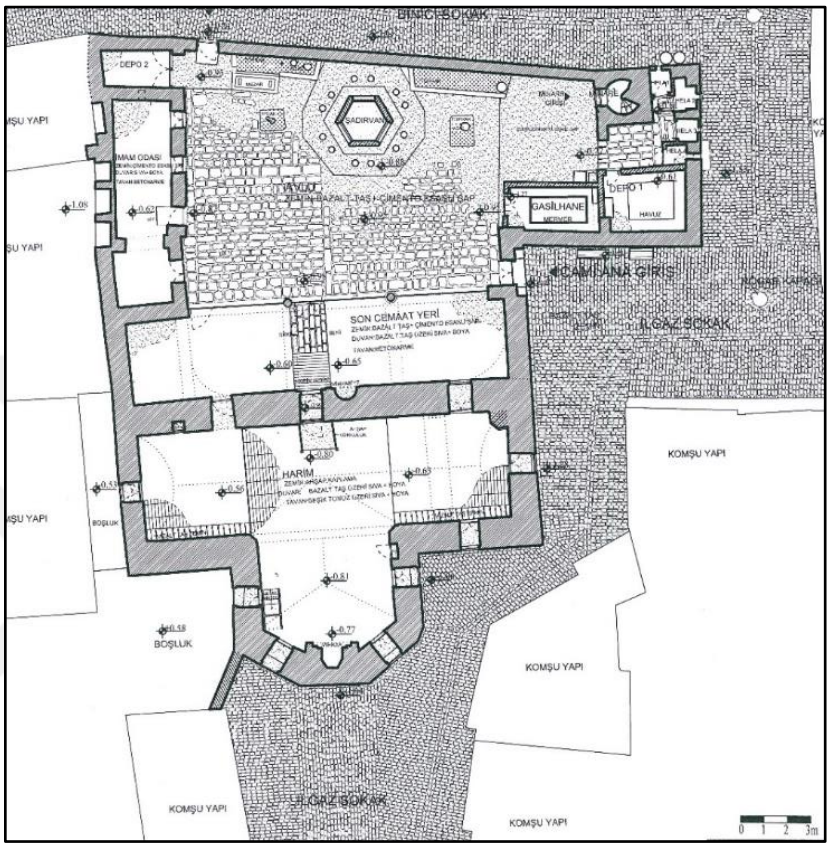

Şekil 4. 7. Parlı Sefa Camisi Kuzey Cephesi Görüntüsü 2019

4.1.4. Hoca Ahmet/Ayni Minare Camii

Suriçi'nin Güneybatı çeyreğinde, Mardin Kapı'nın kuzeybatısında, Ali Paşa Mahallesi 258 Ada 9 nolu parselde yer almaktadır. Caminin üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Akkoyunlular döneminde Ters T Tipi Camilerin tipik yansıması olarak 1489 yılında Hoca Ahmet adında bir hayırsever tarafından yapılmıştır (Sözen 1971). Kargir yapım tekniğiyle Ters T tipi plan şemasında yapılmıştır. Yapının üst örtüsü tonoz kullanılarak örtülmüştür (Şekil 4.8). Camide yapı malzemesi olarak tuğla ve ahşap da kullanılmıştır (Şekil 4.9.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18/12/2009 tarih 22754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 8. Hoca Ahmet Camii Planı (Evin Akmaz Arşivi, 2019)

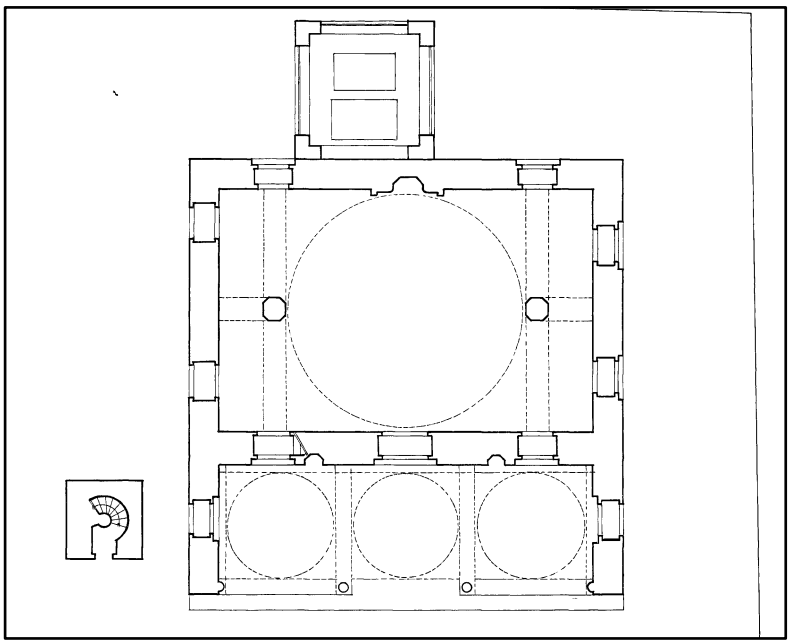

Şekil 4. 9. Hoca Ahmet Camii Güney cephesi 2019

4.1.5. Nebi/ Peygamber Camii

İnönü Caddesi ile Gazi caddesi kesişim noktasında Suriçi kuzeyinde Cami Nebi Mahallesi 142 Ada (53)102-113 nolu parsellerde yer almaktadır. Minaresindeki yazıttan Akkoyunlular Dönemi'nde Diyarbakırlı Kasap Hacı Hüseyin tarafından 1530 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır (Sözen 1971). 1958 yılında Gazi Caddesi yol genişletmesi için kamulaştırılarak doğu bölümünde yer alan Şafiler bölümü, minaresi ve dükkanlar yıkılmıştır. Sadece minaresi Caminin doğu bölümünde yapıya yaklaştırılmış bir şekilde yeniden inşa edilmiştir diğer bölümler Gazi Caddesine dahil edilmiştir (D.V.B.M. Arşivi). Enine sahınlı dikdörtgen formda, üst örtüsü kubbe örtülmüş kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir. Kubbenin yan tarafında tonoz kullanılarak örtülmüştür (Şekil 4.10.). Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide duvarlar, harim kuzey cephesi, son cemaat yeri ve minare bölümü almaşık örgüde bazalt ve kalker taşı kullanılarak diğer bölümler sadece bazalt kullanılarak yapılmıştır. Camide yapı malzemesi olarak tuğla ve ahşapta kullanılmıştır (Şekil 4.11.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18/01/2010 tarih 2801 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 10. Nebi Camii Güncel yerleşim planı (D.V.B.M. Arşivi,2018)

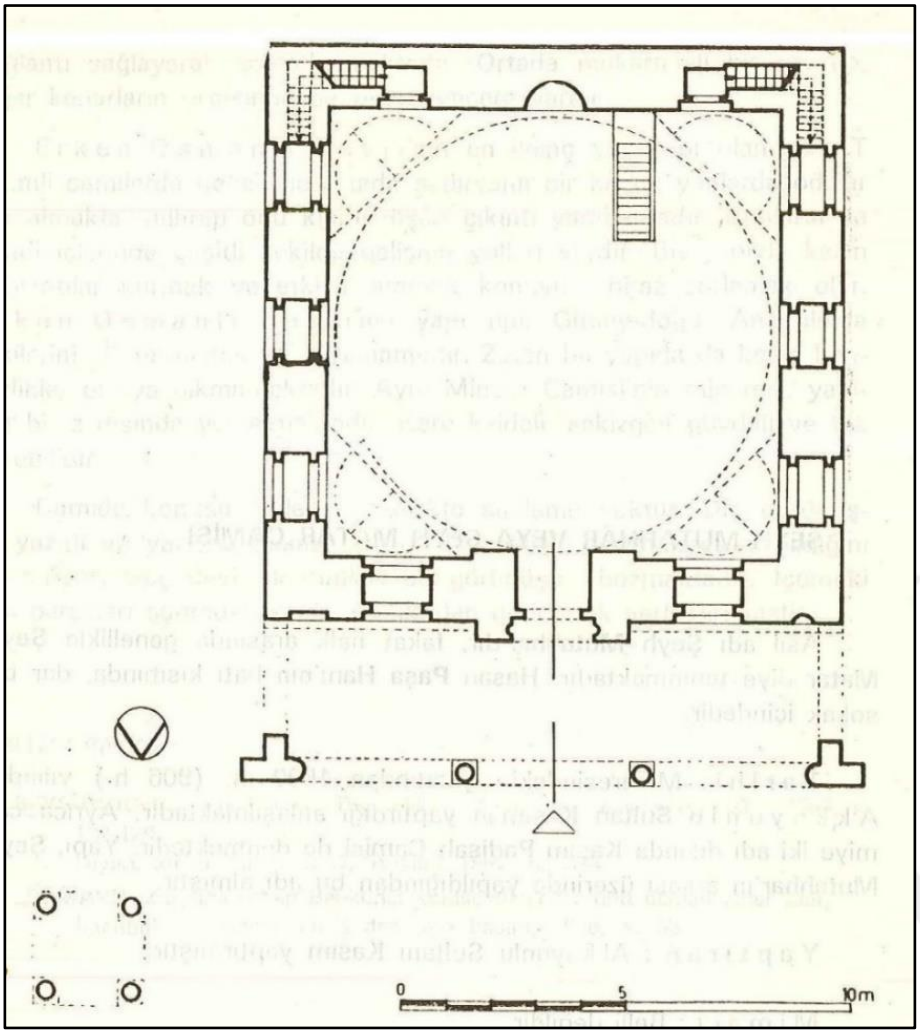

Şekil 4. 11. Nebi cami Şafiler Bölümü Kuzey Cephesi Görünüşü 2016

4.1.6. Şeyh Mutahhar/ Kasım Padişah Camii

Suriçi'nin Güneydoğu bölümünde Yenikapı Sokak'ta Savaş Mahallesi 381 Ada 6-7 nolu parsellerde yer almaktadır. Minaresinde bulunan yazıttan 1500 yılında Akkoyunlu Sultanı Kasım tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Sözen 1971). Halk arasında Kasım Padişah Camii olarak ta bilinir. Tek sahınlı kare formunda, üst örtüsü tek kubbe ile örtülmüş kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir. Son cemaat yeri üst örtüsü ahşap kirişlemelerle geçilmiştir. Kuzeydoğusunda bulunan minaresi kare formunda dört sütun üzerinde oturmaktadır (Şekil 4.12). Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide bütün duvarlar bazalt ve kalker taşlarla almaşık örgüde örülmüştür. Camide yapı malzemesi olarak bazalt ve kalker dışında, tuğla ve ahşap da kullanılmıştır (Şekil 4.13.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18/01/2010 tarih 2801 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 12. Şeyh Mutahhar Cami ve Dört Ayaklı Minare Planı (Metin Sözen 1971)

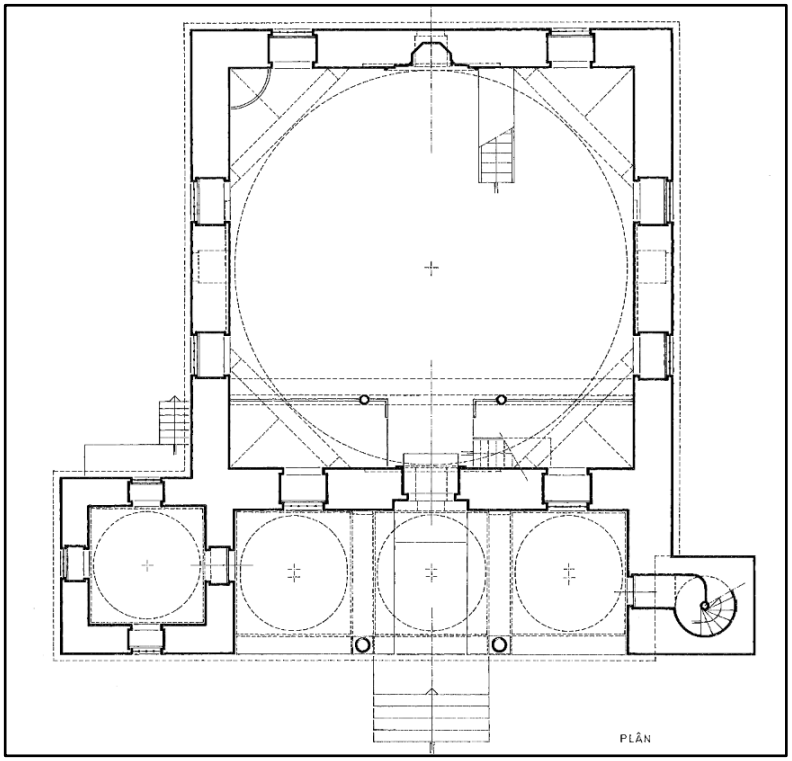

Şekil 4. 13. Şeyh Mutahhar Cami ve Minaresi Genel Görünüş 2019

4.1.7. Lale Bey/ Lala Kasım Camii

Suriçi'nin Güneybatı bölümünde Lale Bey Mahallesi 322 Ada 66-73-74-75-76 nolu parsellerde Melik Ahmet Paşa Camisi'nin 130 mt güneyinde yer almaktadır. Yapım tarihini verecek bir yazıt bulunmamakla birlikte, Eğil Beyi Lala Kasım tarafından 16.yüzyılın birinci çeyreğinde Akkoyunlu döneminde yapıldığı söylenebilir (Tuncer 1996). Tek sahınlı kare formunda, üst örtüsü tek kubbeli, kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir (Şekil 4.14.). Son cemaat yeri üst örtüsü kubbe ile geçilmiştir. Son cemaatin doğusunda kare formunda üst örtüsü kubbe ile geçilmiş bir mekân, batısında silindirik form gövdeli minaresi bulunmaktadır. Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide son cemaat kuzey cephesi bazalt ve kalker taşlarla almaşık, diğer duvarlar bazalt taş ile örülmüştür. Camide yapı malzemesi olarak bazalt ve kalker taşının yanı sıra tuğla ve ahşap da kullanılmıştır (Şekil 4.15.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 12/06/1991 tarih ve 774 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 14. Lale Bey Camii Planı (D.V.B.M. Arşivi)

Şekil 4. 15. Lale Bey Cami Güneybatı Görünüşü 2019

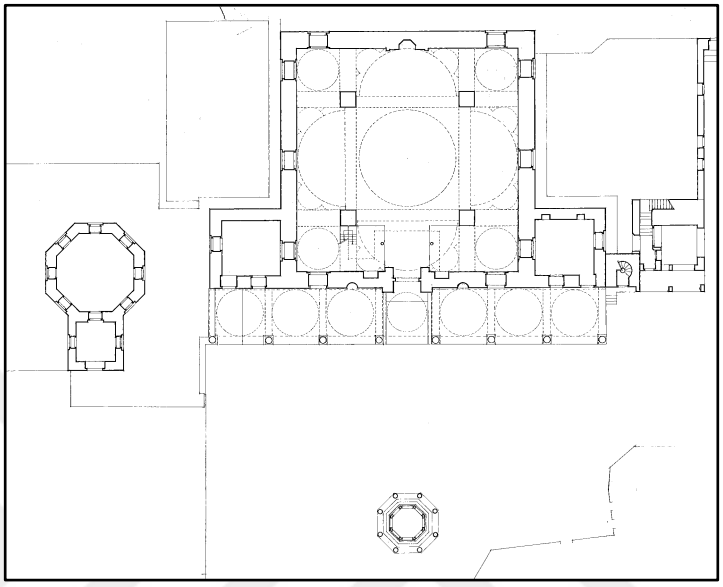
4.1.8. Fatih Paşa/ Kurşunlu Camii

Suriçi'nin Kuzeydoğu bölümünde Fatih Paşa Mahallesi, 201 Ada 1 nolu parselde yer almaktadır. Halk arasında Kurşunlu Cami olarak bilinen yapı 1516-1520 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'daki İlk Valisi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır (Sözen 1971). Üç sahınlı kare formunda üst örtü, dört ayak üzerine oturan ana kubbe, Ana kubbeye pandantiflerle ulaşılarak dört yana yarım kubbelerle açılmakta, yarım kubbelerde duvar ve kemerlere birer büyük, daha sonra küçük eksedralarla[19] bağlanarak örtülmüştür (Şekil 4.16.). Harimin Kuzeybatı ve Kuzeydoğusunda cami ana mekândan bağımsız iki adet kare planlı oda konumlandırılarak üst örtü kubbe ile örtülmüştür. Son cemaat yeri kuzey cephesine konumlanmış üst örtü kubbelerle örtülmüştür (Şekil 4.17.).

Bu plan şemasıyla Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi'nin Ters T biçimli Cami tipiyle Dört yarım kubbeli merkezi yapının bir arada kullanıldığı, ilkinin son belirtileri, ikinci planda da olsa yaşadığı, bu yapıda açıkça görülmektedir (Sözen 1971). Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide harim bölümü duvarları bazalt kullanılarak yapılmıs, Son Cemaat yeri duvarları bazalt ve kalker taşlarla almaşık örgüde örülmüştür. Camide yapı malzemesi olarak bazalt ve kalker dışında, tuğla ve ahşap da kullanılmıştır.

[19] Eksedra: Yarım daire planlı, kubbe ile örtülü ve kendisinden daha geniş bir mekâna çeyrek kubbelerle eklenen mimari mekân ögesine verilen isim.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25/11/2010 tarih 3528 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 16. Fatih Paşa Camisi Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi)

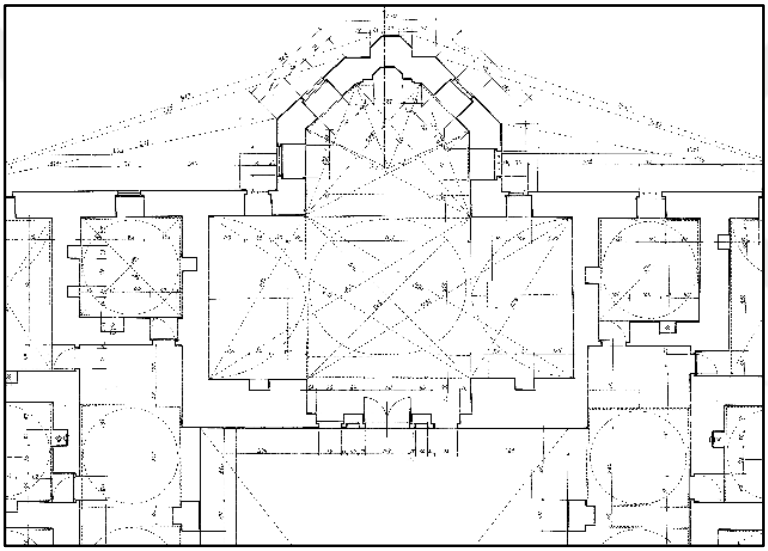
Şekil 4. 17. Fatih Paşa Camisi Kuzey Cephesi Görüntüsü 2019

4.1.9. Hüsrev Paşa Camii

Suriçi'nin Güneydoğu bölümü Cemal Yılmaz Mahallesi 250 Ada 5 nolu parselde yer almaktadır. Diyarbakır'ın ikinci valisi Hüsrev Paşa tarafından 1521-1528 tarihleri arasında medrese olarak yaptırılmış, 1728 yılında silindir kesitli minare eklenerek bir bölümü cami olarak kullanılmıştır (Sözen 1971). Kargir yapım tekniğiyle Ters T tipi plan

şemasında yapılmıştır. Yapının üst örtüsü merkezde kubbe ve tonoz kullanılarak örtülmüştür (Şekil 4.18.). Kargir yapım tekniğiyle, yapı cephe duvarları ve minare bazalt ve kalker taşından almaşık örgüyle yapılmıştır. Bazalt ve kalkerle birlikte tuğla malzeme yapıda kullanılmıştır.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 18. Hüsrev Paşa Cami Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi)

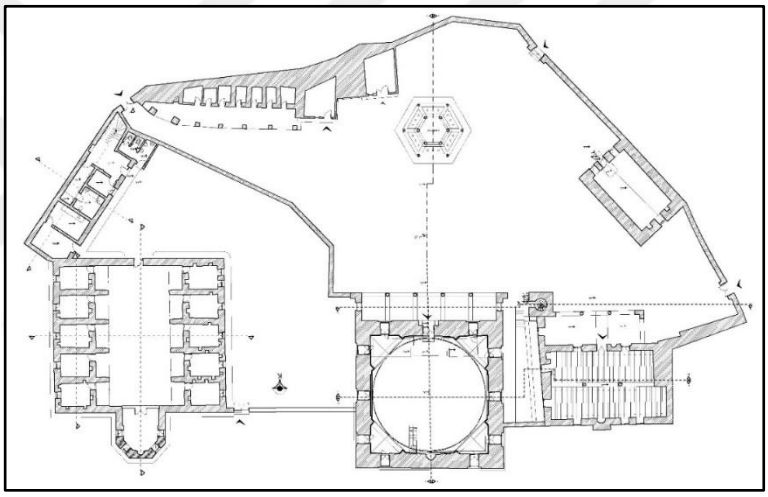
4.1.10. Hadım Ali Paşa/ Kassal Camii

Suriçi'nin güneybatı bölümde Ali Paşa Mahallesinde 269 Ada 1 nolu parselde yer almaktadır. Yapıda kesin yapım tarihini belirten bir yazıt bulunmamaktadır. Diyarbakır'ın altıncı valisi Hadım Ali Paşa tarafından 1534-1537 yılları arasında yaptırıldığı düşünülmektedir. Yapı, Tuhfetü'l Mi'marin'de Mimar Sinan'ın eseri olarak geçmektedir (Sözen 1971). Ayrıca Necipoğlu[20] (2013), Hadım Ali Paşa Camisinin Yöresel yapı geleneklerini sürdüren mütevazi bir yapı olduğunu aktarmaktadır. Tek sahınlı kare formunda, üst örtüsü tek kubbe ile örtülmüş kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir (Şekil 4.19.). Son cemaat yeri üst örtüsü kubbelerle geçilmiştir.

[20] Necipoğlu 2013, a.g.e. syf.618

Kuzeydoğusunda bulunan minaresi silindirik formda dört sütun üzerinde oturmaktadır. Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide Son Cemaat yerinde duvarlar bazalt ve kalker taşlarla almaşık örgüde örülmüştür. Cami ana duvarları kuzey cephesi haricinde bazalt ile örülmüştür. Kubbe kasnağı diğer camilerden farklı olarak bazalt ve tuğla malzeme ile almaşık örgü tekniği ile örülmüştür. Camide yapı malzemesi olarak bazalt, kalker, tuğla dışında ahşapta kullanılmıştır (Şekil 4.20.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 19. Ali Paşa Camii Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi)

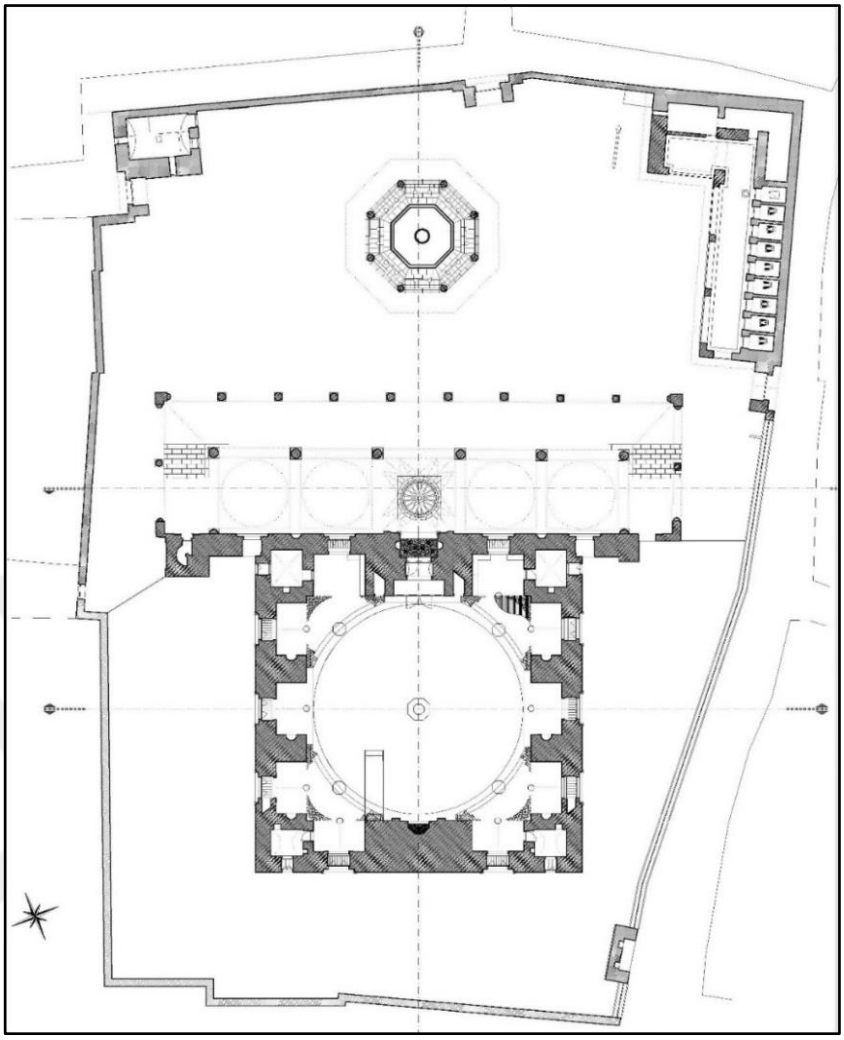

Şekil 4. 20. Ali Paşa Cami kuzey cephesi genel Görünüş 2019

4.1.11. Behram Paşa Camii

Suriçi'nin Güneybatı bölümünde Ziya Gökalp Mahallesi 396 Ada 3 nolu parselde yer almaktadır. Diyarbakır'ın on üçüncü valisi Behram Paşa tarafından 1564-1572 yılları arasında yapıldığı kapısı üzerindeki yazıttan anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde Diyarbakır'da yapılmış en ilgi çekici yapılardan biridir. Yapı, Tuhfetü'l Mi'marin'de Mimar Sinan'ın eseri olarak geçmektedir (Sözen 1971). Tek sahınlı kare formunda, üst örtüsü tek kubbe ile örtülmüş kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir (Şekil 4.21.). Trompların duvarlara binen ayakları mukarnaslarla süslenmiştir. İki kademeli son cemaat yeri olan camide ilk kademe beş kubbeli ve ortadaki kubbe diğerlerinden yüksek ve içerden kaburgalıdır. İkinci kademe ise ahşap kirişlemeli eğimli çatıyla örtülüdür. Kuzeybatıda bulunan minaresi silindirik formda tek şerefeli yapılmıştır. Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide harim ana duvarları kuzey cephesi haricinde bazalt örgülü, son cemaat yeri duvarları bazalt ve kalker taşlarla almaşık örgüde örülmüştür. Kasnak kalker taşından ve payandalıdır. Camide yapı malzemesi olarak bazalt, kalker, tuğla, mermer ve ahşap kullanılmıştır (Şekil 4.22.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

Şekil 4. 21. Behram Paşa Camii Yerleşim Planı (D.V.B.M. Arşivi)

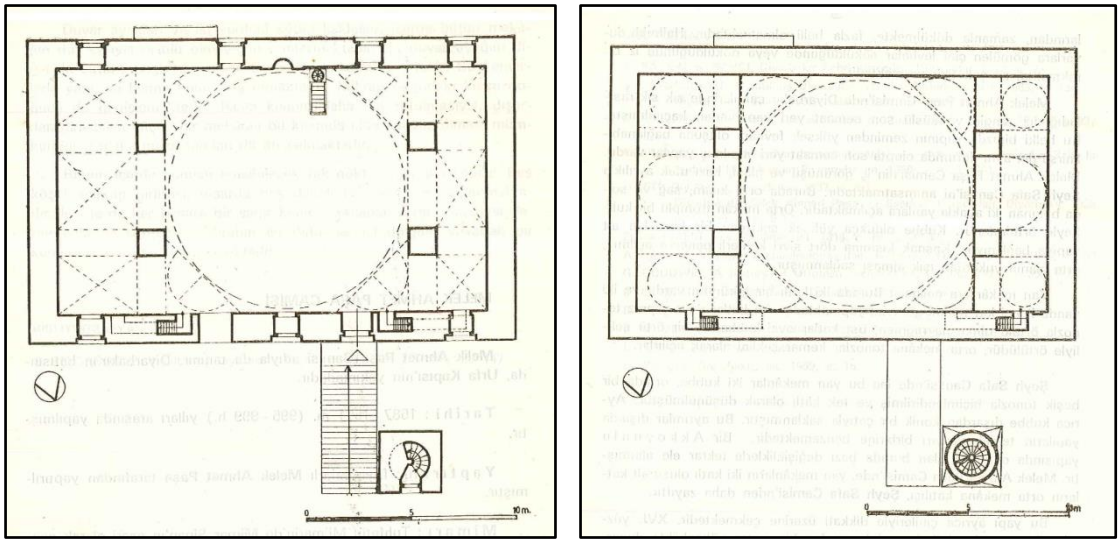
Şekil 4. 22. Behram Paşa Cami Genel Görünüş 2019

4.1.12. Melik Ahmet Paşa Camii

Suriçi'nin Kuzeybatı bölümünde Melik Ahmet Mahallesi 322 Ada 66-73-74-75-76 nolu Parsellerde Melik Ahmet Caddesi üzeri, Urfa Kapısı'nın yakınında yer almaktadır. Diyarbakırlı Melek Ahmet Paşa tarafından 1587-1591 yılları arasında yaptırılmıştır. Yapı, Tuhfetü'l Mi'marin'de Mimar Sinan'ın eseri olarak geçmektedir (Sözen 1971). Kuran (1986)[21], Sinan eseri olarak Tuhfetü'l Mi'marin'de adı geçen Melik Ahmet Paşa Camisinin, Tezkire tül-Bünyan ve Tezkire tül- Enbiye'de kayıtlı olmaması, Sinan'ın ölümünden sonra Tuhfetü'l Mi'marin'in yazıldığını ve Melik Ahmet Paşa Camisi'nin Sinan eseri olmamasına rağmen ona atfedildiğini belirtmektedir. Cami harim bölümü zeminden yükseltilerek altınında sokak geçişi ve mekanlar oluşturulan, enine sahınlı dikdörtgen formda iki katlıdır. İkinci katına kuzey duvarları içinde bulunan merdivenlerden ulaşım sağlanmaktadır. Üst örtüsü merkezde bir kubbe ile örtülmüş kubbeye geçiş tromplarla geçilmiştir. Kubbenin yan tarafında tonoz ve kubbe kullanılarak örtülmüştür (Şekil 4.23.). Bu özelliği ile diğer Diyarbakır camilerinden ayrılmaktadır. Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide duvarlar, almaşık örgüde bazalt ve kalker taşı kullanılarak yapılmıştır. Son cemaat yeri bulunmayan yapıda, kuzey cephesinin batısında silindirik gövdesi ve mukarnaslı bir minaresi bulunmaktadır. Minaresi belirli bir kota kadar iki merdivenli, sonra birleşip tek merdiven olarak devam etmektedir. Yapı malzemesi olarak taşın yanında tuğla ve ahşapta kullanılmıştır (Şekil 4.24.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir (D.K.V.K.B.K. Arşivi).

[21] Kuran, A. 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, Sayfa 20, İstanbul

Şekil 4. 23. Melik Ahmet Paşa Camii Zemin ve Birinci Kat Planı (Sözen 1971)

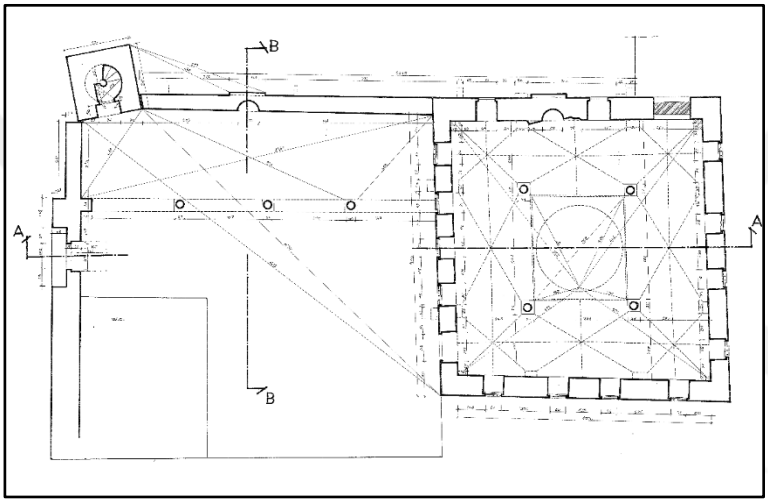
Şekil 4. 24. Melik Ahmet Paşa Camii Güney Cephesi Görünüş 2019

4.1.13. Nasuh Paşa Camii

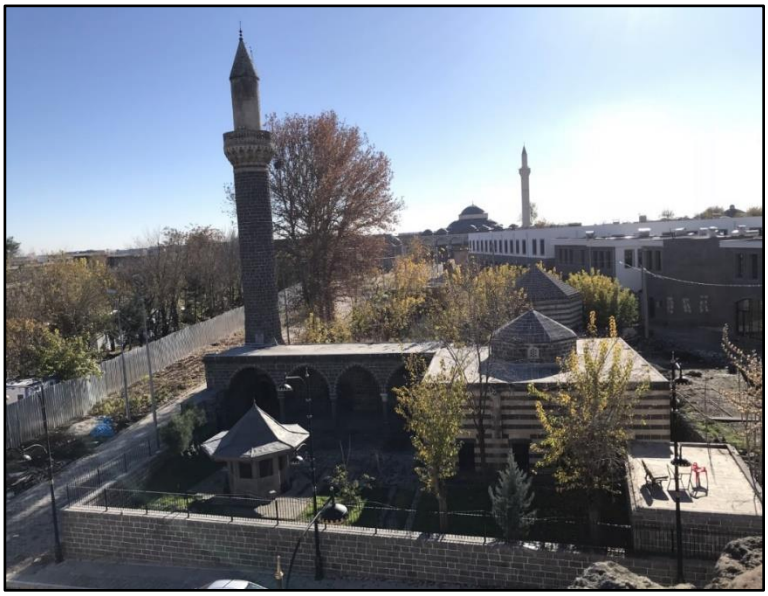
Suriçi'nin Kuzeydoğu bölümünde Fatih Paşa Mahallesi 178 Ada 6-7 nolu parsellerde Fatih Paşa Camisi'nin 150 mt kuzeyinde yer almaktadır. Diyarbakır valilerinden Nasuh Paşa valilik yaptığı 1606-1611 yılları arasında karısı Servinaz Hanım adına yaptırmıştır. (Sözen 1971). Üç sahınlı kare formunda, üst örtüsü merkezde dört ayak üzerine oturtulmuş bir kubbe, kubbenin dört bir yanı tonoz ile örtülmüştür (Şekil

4.25.). Son cemaat yeri harimin doğusunda üst örtüsü ahşap kirişleme ile geçilmiştir. Avlunun güneydoğu köşesinde silindirik form gövdeli minaresi bulunmaktadır. Kargir yapım tekniğiyle yapılmış camide harim cephe duvarları bazalt ve kalker taşlarla almaşık, son cemaat yeri duvarları bazalt taş ile örülmüştür (Şekil 4.26.).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile tescillenmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir. (D.K.V.K.B.K.)

Şekil 4. 25. Nasuh Paşa Camii Yerleşim Planı (D.V.B.M Arşivi)

Şekil 4. 26. Nasuh Paşa Camii Genel Görünüş 2019

4.2. Diyarbakır İskender Paşa Caminin Diğer Diyarbakır Camileriyle Karşılaştırılması

Diyarbakır İskender Paşa Camisi'nin diğer Diyarbakır Camileri içindeki yerini belirleyebilmek için, Diyarbakır Camileri bölümünde tanıtılan yapıların plan düzeni, üst örtü ve taşıyıcı sistem açısından, kubbe özellikleri, cephe düzeni açısından karşılaştırılmalı çalışma yapılmıştır.

Günümüze ulaşan camilerde, Hz. Süleyman Camisinin geçirdiği değişiklikler sayılmazsa Ulu cami dışındaki camilerde Akkoyunlulardan daha eskiye gidilemez. Akkoyunluları izleyen Osmanlılar da yerel ve yöresel özelliklerine kayıtsız kalmamışlardır. Öyle ki Nebi Camisi'ni bunlardan birine mal etmek tam olarak mümkün değildir. Klasik Osmanlı Mimarisi Dönemi İskender Paşa, Behram Paşa gibi camilerde bile bu etkiler varlığını sürdürmektedir (Tuncer 1996).

4.2.1. Plan Düzeni Açısından Karşılaştırma

Diyarbakır Suriçi bölgesinde günümüze ulaşan Tescili 14 adet cami bulunmaktadır. Bu eserlerin birer adedi Emeviler ve Nisanoğulları döneminde, dört adedi Akkoyunlular döneminde ve sekiz adedi Osmanlılar döneminde yapılmıştır.

Akkoyunlu ve Osmanlı devletleriyle birlikte birçok devlet aynı ya da yakın coğrafyalarda hakimiyetlerini sürdürmüşleridir. XIV. – XV. yüzyıl bu devletlerin her birinin kuruluş, gelişim ve dağılma gibi farklı dönemlerine denk gelse de bunlar yakın tarihlerde hatta bazıları aynı zaman diliminde varlık göstermiş devletlerdir. O nedenle birçok alanda etkileşim içinde olmuşlardır. Akkoyunlular döneminde yapılan Parlı Safa ve Nebî Camilerinde uygulanan merkezî plan şeması sonraları Diyarbakır'daki Osmanlı camilerini etkilemiştir. Bu durumunun somut örneğini XVI. yüzyılda Sinan tarafından inşa edilen Melek Ahmet Paşa Camii'nde görmek mümkündür (Doğan ve Doğanay 2017).

İskender Paşa Camii, 14.75x14.75 mt ölçülerinde, tek katlı kare planlı bir yapıdır (Şekil 4.30.). Harim bölümü içerisinde duvar kalınlığından faydalanılarak oluşturulmuş vaaz kürsüsü ve minber bulunmaktadır. Dıştan harim giriş kapısının her iki yanında bir kapıyla mahfil katına çıkış merdivenleri yer almaktadır. Kuzeyde beş kemer açıklıklı son

cemaat yeri ile girişleri bu alandan sağlanan doğu ve batıda birer tabhane bulunur. Doğudaki tabhaneye bitişik silindir gövdeli tek şerefeli minare bulunmaktadır.

Bir yapı topluluğundan oluşan Ulu Cami'de Hanefiler ve Şafiler bölümü enine sahınlı dörtgen planlı, üst örtüsü ahşap kirişlemeli ibadet alanlarıdır (Şekil 4.2.). 20.yüzyılda eklenen çatı ile birlikte Hanefiler bölümünde ortadaki mihraba yönelik dörtgen alanı, kemerli üç sahın aksı dik olarak kesmektedir. Farklı dönemlerdeki müdahalelerle günümüz plan düzenine ulaşan Ulu Cami, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından hiçbir benzerlik göstermemektedir

Hz. Süleyman Camii enine üç sahınlı dikdörtgen planlı, üst örtüsü tonozlu eğimli araziye oturan ibadet yapısıdır (Şekil 4.4.). Hz. Süleyman Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından hiçbir benzerlik göstermemektedir.

Parlı Sefa Camii enine sahınlı dikdörtgen planlı, üst örtüsü kubbe ve tonozla örtülmüş ibadet yapısıdır (Şekil 4.6.). Kuzey cephesinde bulunan son cemaat yerinin üst örtüsü tonozlarla geçilmiştir. Harim kubbesinin üstü konik bir çatı ile örtülmüştür. Parlı Sefa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından kısmen benzerlik göstermektedir.

Hoca Ahmet Camii, enine sahınlı, Ters T Tipli plan şemasında, üstü tonozlarla geçilmiş bir ibadet yapısıdır (Şekil 4.8.). Hoca Ahmet Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından hiçbir benzerlik göstermemektedir.

Nebi Cami, enine sahınlı, dikdörtgen planlı, üstü kubbe ile örtülü, tromplarla geçiş sağlanan kubbe ve yan taraflarında tonoz örtülü bir ibadet yapısıdır (Şekil 4.10.). Kuzey cephesinde bulunan son cemaat yerinin de üst örtüsü tonozlarla geçilmiştir. Harim kubbesinin üstü konik bir çatı ile örtülmüştür. Nebi Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından kısmen benzerlik göstermektedir.

Şeyh Mutahhar Camii kare planlı, kubbe ile örtülü, kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı bir ibadet yapısıdır. Son cemaat yeri üst örtüsü ahşap kirişlemelerle geçilmiştir (Şekil 4.12.). Şeyh Matahhar Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından benzerlik göstermektedir.

Lale Bey Camii kare planlı, tek kubbeli, kubbeye geçişlerin tromplarla sağlandığı bir ibadet yapısıdır. Kubbe ile örtülü son cemaat yerinin doğusunda camiden bağımsız

kare planlı, kubbe ile örtülü bir mekân bulunmaktadır (Şekil 4.14.). Lale Bey Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından kısmen benzerlik göstermektedir.

Fatih Paşa Camii üç sahınlı kare planlı, üst örtüsü dört ayak üzerine oturan kubbe ile pandantiflerle ulaşılan ve dört yana yarım kubbeyle desteklenen bir ibadet yapısıdır (Şekil 4.16.). Harimin kuzeybatı ve kuzeydoğusunda cami ana mekânından bağımsız konumlandırılan iki kare planlı üst örtüsü kubbe ile örtülü tabhane bulunmaktadır. Kuzey cephesinde bulunan son cemaat yeri kubbelerle örtülüdür. Fatih Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından büyük benzerlik göstermektedir.

Hüsrev Paşa Camii enine sahınlı bir Ters T Tipli plan şemasında 'T' formu planlı, üst örtüsü kubbe ve tonozla örtülmüş ibadet yapısıdır (Şekil 4.18.). Hüsrev Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından hiçbir benzerlik göstermemektedir.

Ali Paşa Camii kare planlı, tek kubbe ile örtülü, kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı bir ibadet yapısıdır. Son cemaat yeri de kubbe ile örtülmüştür (Şekil 4.19.). Ali Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından benzerlik göstermektedir.

Behram Paşa Camii kare planlı, tek kubbe ile örtülü, kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı bir ibadet alanıdır (Şekil 4.21.). Enine iki sahınlı son cemaat yerinin ilk sahnı kubbe, ikinci sahnı ahşap kirişlerle geçilmiştir. Behram Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından benzerlik göstermektedir.

Melik Ahmet Paşa Camii, harim bölümü zeminden yükseltilerek altınında sokak geçişi ve mekanlar oluşturulan, enine sahınlı dikdörtgen formda iki katlı, üst örtüsü merkezde bir kubbe ile örtülmüş, kubbeye tromplarla geçilmiş, yan tarafları tonoz ve kubbe ile örtülü ibadet yapısıdır (Şekil 4.23.). Melik Ahmet Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından kısmen benzerlik göstermektedir.

Nasuh Paşa Camii üç sahınlı kare planlı, üst örtüsü merkezde dört ayak üzerine oturtulmuş bir kubbe ve bunun dört bir yanı tonoz ile örtülü bir ibadet yapısıdır(Şekil 4.25.). Nasuh Paşa Camii, İskender Paşa gibi kubbeli yapılarla plan açısından benzerlik göstermemektedir.

4.2.2. Üst örtü ve Taşıyıcı Sistem Açısından Karşılaştırma

Diyarbakır Camilerinin yapım tarihleri dikkate alındığında, yapıldıkları dönemin ihtiyaç ve imkanlarına göre mekân büyüklüklerinin şekillendiği söylenebilir. Oluşan

mekân büyüklükleri ve yapıldığı dönemin teknik gelişimine bağlı olarak üst örtünün de biçimlendiği görülmektedir. Diyarbakır'daki ilk örneklerin ahşap kirişlemeli, daha sonraki dönemlerin tonozlu, bir sonraki aşamanın ise gelişim göstererek tonoz ve kubbenin bir arada kullanıldığı yapılar olduğu söylenebilir. Aynı dönemdeki yapılarda bazılarının üst örtüsü sadece kubbe ile geçilirken, bazılarında kubbe ve tonoz bir arada kullanılmıştır.

Kare planlı İskender Paşa Cami'nin üst örtüsü tek kubbelidir. Son cemaat yerinin üst örtüsü günümüzde betonarme olmakla birlikte, yapıdan gelen izler ve karşılaştırmalı belgeler ışığında kubbeli olduğu söylenebilir. Üst örtü açısından Ulu Cami, Hz. Süleyman Camii, Hoca Ahmet Camii, Hüsrev Paşa Camii ve Nasuh Paşa Camii ile hiçbir benzerlik göstermemektedir. Parlı Sefa Camii, Nebi Camii ve Melik Ahmet Paşa Camii ile kısmen benzerlik göstermektedir. Bunun yanında Şeyh Matahhar Camii, Fatih Paşa Camii, Ali Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Behram Paşa Camii, Melik Ahmet Paşa Camii ve Lale Bey Camii üst örtü açısından benzerlik göstermektedir.

İskender Paşa Camisi üst örtü taşıyıcı sistemi merkezi tek kubbe olup, geçişler tromplarla sağlanarak tek sivri kemerler vasıtasıyla duvarlara aktarılmaktadır. Bu yönü ile Ulu Cami, Hz. Süleyman Camii, Hoca Ahmet Camii, Hüsrev Paşa Camii ve Nasuh Paşa Camii ile hiçbir benzerlik göstermemektedir. Bunun yanında, Behram Paşa, Şeyh Matahhar, Ali Paşa ve Lale Bey camileri ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Benzer formda merkezi kubbenin yanında tonozların kullanılarak taşıyıcı sistemlerin oluşturulduğu Parlı Sefa, Nebi, Fatih Paşa Melik Ahmet Paşa Camileriyle kısmi benzerlikler göstermektedir.

4.2.3. Kubbe Özellikleri Açısından Karşılaştırma

Kare planlı İskender Paşa Cami onaltıgen kasnağa oturan, 14.50 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 9.25 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 16.30 mt dir.

Dikdörtgen planlı Parlı Sefa Camii sekizgen kasnağa oturan, 12.00 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 8.90 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 13.00 mt

dir. Parlı Sefa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Kare planlı Şeyh Matahhar Camii sekizgen kasnağa oturan, 10.30 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 9.30 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 14.80 mt dir. Şeyh Matahhar Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Kare planlı Lale Bey Camii sekizgen kasnağa oturan, 10.10 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 6.90 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 11.90 mt dir. Lale Bey Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Enine dikdörtgen planlı Nebi Camii sekizgen kasnağa oturan, 8.80 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 8.00 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 11.90 mt dir. Nebi Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından kısmi benzerlik göstermektedir.

Kare planlı Fatih Paşa Camii onaltıgen kasnağa oturan, 8.80 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 13.90 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 18.70 mt dir. Fatih Paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından kısmi benzerlik göstermektedir.

Ters T planlı Hüsrev Paşa Camii sekizgen kasnağa oturan, 5.40 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 6.30 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 8.60 mt dir. Hüsrev paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermemektedir.

Kare planlı Hadım Ali Paşa Camii sekizgen kasnağa oturan, 13.85 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin

başlangıç noktası cami zemin kotundan 7.90 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 14.80 mt dir. Hadım Ali Paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Kare planlı Behram Paşa Camii onaltıgen kasnağa oturan, 15.10 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 13.15 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 21.00 mt dir. Behram Paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Dikdörtgen planlı Melik Ahmet Paşa Camii sekizgen kasnağa oturan, 10.70 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 8.80 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 14.50 mt dir. Melik Ahmet Paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermektedir.

Kare planlı Nasuh Paşa Camii sekizgen kasnağa oturan, 3.80 mt açıklığında merkezi tek kubbe ile örtülmüş, kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır. Kubbenin başlangıç noktası cami zemin kotundan 4.20 mt yükseklikte, tepe noktası kotu 6.40 mt dir. Nasuh Paşa Camii, İskender Paşa Camii ile kubbe özellikleri açısından benzerlik göstermemektedir.

4.2.4. Cephe Düzeni Açısından Karşılaştırma

İskender Paşa Camii cephe duvarları bazalt ve kalker taşından almaşık örgü sistemi ile kesme taşlardan akçe geçmez şekilde örülmüştür (Şekil 4.35.). Üst örtüsü merkezi tek kubbeli, kubbe kasnağı kalker taşından kesme yonu taşıyla örülmüştür. Merkezi ana kubbe kurşun malzeme ile kaplanmıştır (Ek 32.). Ana mekânın doğu ve batısında yer alan tabhane mekanları ve duvar örgüleri bazalt taşındandır. Yapı ana girişi sade bir portalle vurgulanarak sütunçeler ile bezenmiştir. Son cemaat yeri cephe düzeninde sivri kemerler, mermer sütunlar ve köşelerde L formlu bazalttan ayaklar bulunmaktadır (Ek 25.-26.). Pencereler duvara girintili düz lentolu olup, lento üstünde hafifletme kemerleri yapılmıştır. Pencere alanı üzerinde sağır kemerler oluşturularak sütunçelerle tamamlamıştır.

İskender Paşa Camii cephe düzeninde almaşık örgünün getirdiği bir görsellik bulunmaktadır. Bu düzeni Şeyh Mutahhar, Nebi, Parlı Sefa, Nasuh Paşa, Hüsrev Paşa, Melik Ahmet Paşa Camilerinde de görmekteyiz. Avlu cephesine bakan beş sivri kemer ile sütunlu tek sahınlı son cemaat yeri, özgününde beş kubbe ile örtülü olup, bu düzeni Parlı Sefa ve Ali Camilerinde de görmekteyiz.

İskender Paşa Camii kubbesinin oturduğu onaltıgen kasnak cepheye çok kenarlı bir yüzey şeklinde yansımaktadır (Ek 63.). Bu kasnak şeklini sekizgen olarak Parlı Sefa, Şeyh Mutahhar, Nebi, Ali Paşa, Melih Ahmet, Hüsrev Paşa ve Lale Bey Camilerinde, onaltıgen olarak, Fatih Paşa ve Behram Paşa camilerinde de karşılaşmaktayız.

İskender Paşa Camii cephesinde sivri kemerli ve sütunçelerle beslenmiş, özellikli pencereler bulunur. Bu tip pencere özelliğini Parlı Sefa, Nebi ve Şeyh Matahhar Camilerinde görmekteyiz. Bunun yanında İskender Paşa pencere düzenine yakın sivri kemerli sade pencere tiplerini Fatih Paşa, Behram Paşa, Melik Ahmet Paşa Camilerinde görmekteyiz.

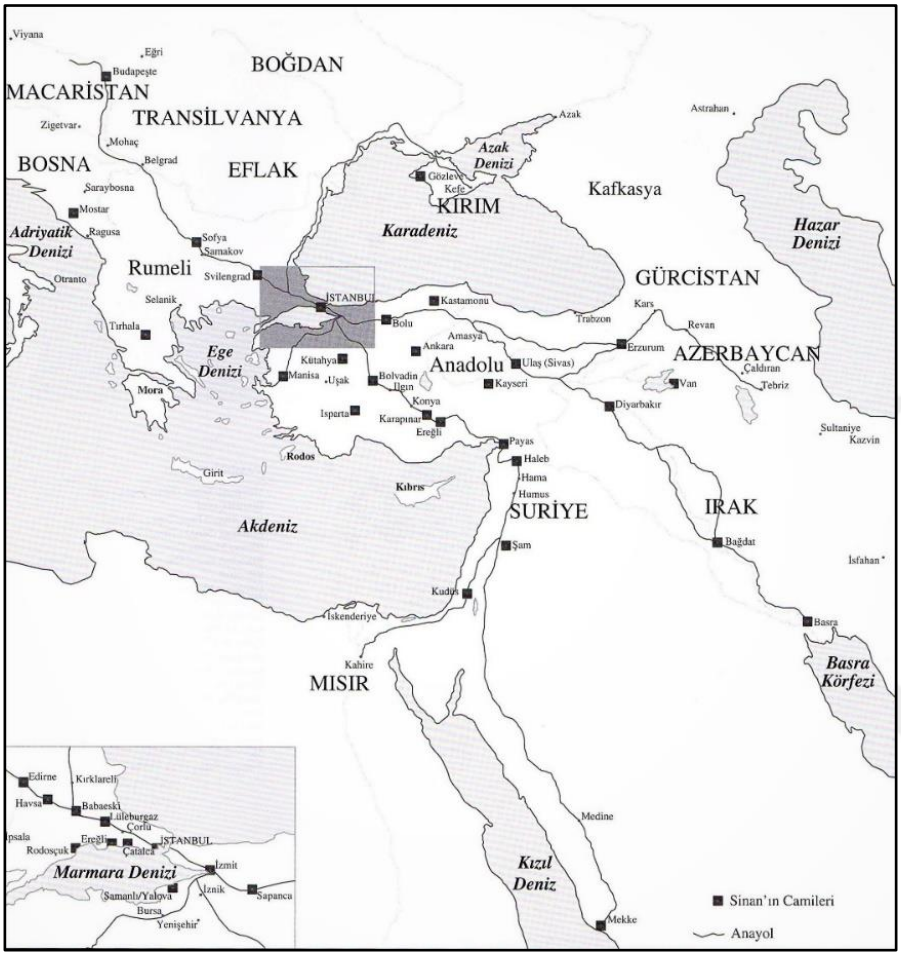
4.3. Mimar Sinan Camileri İçerisinde Diyarbakır İskender Paşa Caminin Yeri

Mimar Sinan, Osmanlı'nın hakimiyetinin olduğu bölgelerde dönemin imkân ve olanaklarının desteğiyle çoğunluğu başkent İstanbul olmak üzere doğudan batıya, kuzeyden güneye birçok kentte cami inşa etmiştir (Şekil 4.27.). 16. yüzyıl mimari sanat anlayışıyla birlikte İslam sanatının önemli eseri olan camilerin yapımında getirdiği yeniliklerle Klasik Osmanlı Mimarisinin oluşmasına öncülük ederek yaşadığı çağa damga vurarak kendisinden sonra gelen dönemin de mimari ve sanat anlayışlarının şekillenmesine öncülük etmiştir.

Sinan Mimarbaşı olarak görevine başladığı 1539 yılından 1588 yılına kadar geçen 49 yıllık Hassa Mimarlar Ocağı görevi kapsamında birçok eser yapmıştır. Bu eserler, Camiler, Medreseler, Köprüler, Köşkler, Saraylar, Hamamlar, Türbeler olarak sıralanmaya devam eder. Tezkerelerdeki bu eserinin toplam sayısı 477 adettir (Kuran 1986).

Mimar Sinan sanat anlayışının, kubbenin büyüyerek ön plana çıkarıldığı ve bu doğrultuda camilerin dönemin şartları, kullanıcı istekleri ve mimari yenilik düşüncesiyle

şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İstanbul dışındaki camilerde yerel malzeme ve mimarinin etkisinde gelişerek aynı dönem içerisinde farklı kubbe özellikleri ile mekanlar oluşturulmuştur.

Şekil 4. 27. Mimar Sinan Camilerinin Osmanlı Devleti içindeki Dağılımı Haritası (Necipoğlu 2013)

Tuhfetü'l Mi'marin'de Sinan'ın Diyarbakır'daki eseri olarak belirtilen Diyarbakır İskender Paşa Cami, üst örtü bakımından merkezi tek kubbeli, geçişlerin tromplarla sağlandığı, yüklerin ayak kullanılmadan sadece harim duvarlarına taşıtıldığı bir ibadet yapısıdır. Yanlarda iki adet tabhane mekânı ile beş sivri kemer üzerine kubbeli olduğu yapıdan gelen izlerden anlaşılan son cemaat bölümünden oluşmaktadır. İskender Paşa Cami bu özellikleri ile 16. Yüzyıl Osmanlı cami geleneksel planlarıyla paralellik göstermektedir.

İskender Paşa Cami'nin Osmanlı mimarisi camileri içindeki konumunu Necipoğlu (2013), ***"Çerkez İskender Paşa Camisi, Diyarbakır'ın yerel inşaat geleneğinin***

Osmanlılaşması sürecinde bir adım daha ileri gider" sözü ile yapının Diyarbakır ve Osmanlı camileri içerisindeki önemini vurgulamaktadır.

Sinan'ın Tuhfetü'l Mi'marin'de Diyarbakır'daki günümüze ulaşan yapıları arasında belirtilen diğer camiler, Ali Paşa Camii ve Behram Paşa Camii ve Melik Ahmet Paşa Camisi dir. Hadım Ali Paşa ve Melik Ahmet Paşa Camileri yöresel mimarinin özellikle Akkoyunlu Dönemi camilerinin etkisinde kalarak geliştirilmiştir.

Bu yapılardaki tespitleri destekler nitelikte bir değerlendirmede Necipoğlu[22], Ali Paşa Camisi bölgesel bina geleneklerini sürdüren mütevazi bir yapı, Melik Ahmet Paşa Camisinin yöresel mimarinin etkisinde kalarak Parlı Sefa Camisi ile benzerlik gösterdiğini bu doğrultuda Osmanlı öncesi yapı ve bezeme geleneğiyle bilinçli ve anlamlı bir diyalog halinde olduğunu aktarmaktadır. Bu özellikleri dikkate alındığında İskender Paşa Camii bu iki yapı ile karşılaştırıldığında mimari anlayış olarak Sinan Dönemi içinde yerel mimarinin dışına çıkarak daha yenilikçi bir eserdir.

Behram Paşa Camii merkezi kubbesi, iki sahınlı son cemaat yeri, detayları ve bezemeleriyle Diyarbakır Camileri içerisindeki en önemli yapı olarak nitelendirilse yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda İskender Paşa Camii, Behram Paşa Camii ile plan düzeni açısından benzerlik gösterse de mimari detay ve cephe düzeni olarak onun gerisinde kalmaktadır.

Sinan'ın sanat anlayışında kubbenin ön plana çıkarılıp mekân gelişimi ile olgunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda Sinan Camileri incelendiğinde tasarladığı İstanbul ve çevresindeki camiler ile Anadolu Camilerinin mekânsal gelişiminin aynı dönemde farklı geliştiği anlaşılmaktadır. Bunun oluşmasındaki en belirgin sebep, İstanbul ve çevresindeki camilerin gelişiminde devlet yönetim kademesi ve sağlanan imkanlar bulunmaktadır. Anadolu camilerinde ikinci planda olmasına rağmen yerel malzeme ve mimari etkisi ile gelişim tespit edilebilmektedir.

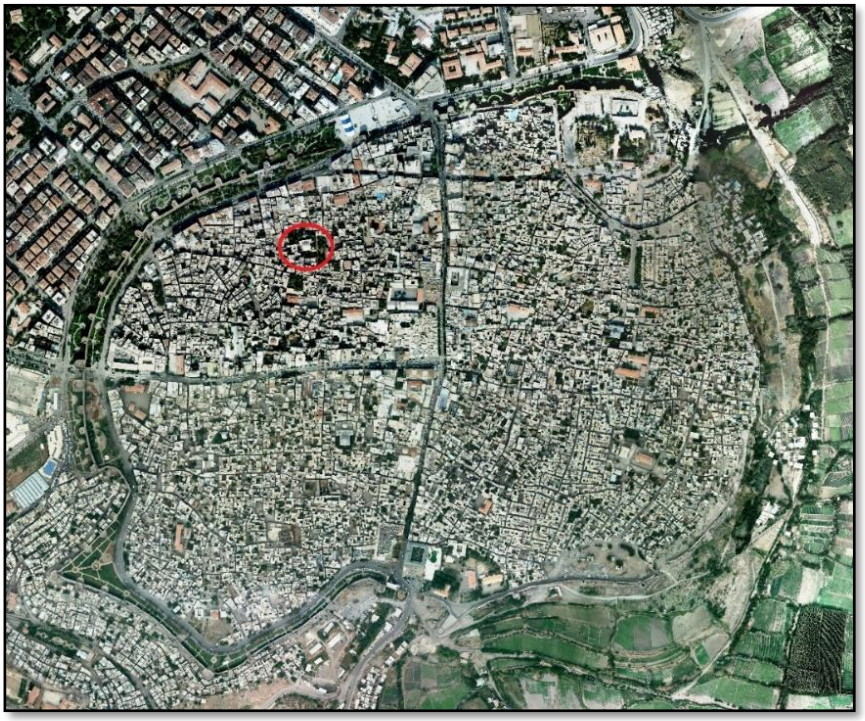
Sonuç olarak Diyarbakır İskender Paşa Caminin mekânsal özellikleri ile yapıldığı 16. yüzyıl mimari sanat anlayışı, Diyarbakır İskender Paşa Camii yöresel malzeme ile yapılmasına karşın plan tipi ve kubbe açıklığı ile Diyarbakır camilerinden Behram Paşa ile paralellik gösterdiği, ancak diğerlerinden yapım anlayışı olarak daha gelişmiş

[22] Necipoğlu 2013, a.g.e. syf.627

durumdadır. Sinan dönemi camileriyle değerlendirildiğinde ise, plan düzeni ve mekânsal boyut, yerel mimarinin üstüne çıkmakla beraber, 16. yüzyıl Osmanlı mimari yapım özelliği ile aynı paralelliktedir.

4.3.1. Yapının Konumu ve Tarihçesi

Diyarbakır İskender Paşa Camii, tarihi Suriçi yerleşkesinin kuzeybatı diliminde (Şekil 4.28.-29.) kendi ismiyle anılan İskender Paşa Mahallesi 133 Ada 4 nolu Parsel'de İskender Paşa Vakfı adına kayıtlıdır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 18/01/1980 tarih 312 nolu toplantı A-2082 sayılı karar ile Cami bölümü tescillenmiş (Ek1-5.), Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 18.12.2009 tarih ve 2754 sayılı kararı ile tescili güncellenerek yapı grubu I. Grup yapı olarak belirlenmiştir (Ek 6-8.). Avluda bulunan Hazire Bölümü İse 12/06/1991 tarih 101 nolu toplantı 707 sayılı karar I. Grup yapı olarak tescillenmiştir. İskender Paşa Camii avlusuna üç kapıdan girilebilmektedir. Birincisi, avlunun kuzeyinde bulunan Uzun sokaktan sağlanmaktadır. İkinci giriş, en aktif kullanılan ana kapı işlevi gören doğu cephesindeki Hacı Mehmet Cantürk parkının yanındaki İskender Paşa Sokaktan sağlanmaktadır. Üçüncü giriş ise fazla aktif kullanılmayan avlunun güneyinden caminin arkasındaki Telgraf Sokaktandır (Şekil 4.30.)

Şekil 4. 28. İskender Paşa Cami'nin Sur içindeki Konumu, Diyarbakır Sur içi Ortofoto Harita 2006 (D.B.Ş.B. Arşivi)

Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'ın 12. Valisi olarak görev yapan Çerkez İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır.

İskender Paşa, Çerkez asıllı olup 1492 yılında Aral Gölü ile Hazar Denizi'nin arasında bulunan topraklarda dünyaya gelmiştir. Hazar Denizi kuzeyinde Kazan Hanlığına bağlı Kabartay aşiretine mensup soylu bir ümera ailesine mensuptur. İskender Paşa babasını kaybetmesi üzerine Osmanlı'ya göç etti, 1510'lu yıllarda Trabzon'dan İstanbul'a gelerek yerleşti. Diyarbakır ikinci valisi Hüsrev Paşa'nın emrine geçerek onunla birlikte 1521'de Karaman'dan ayrılıp Diyarbakır'a gelmiştir. Çeşitli makamlarda bulunmasından sonra, 1546'da Diyarbakır, Şam ve Halep defterdarı oldu. 1548'de Van Beylerbeyi görevine, 1551'de Erzurum Beylerbeyliği'ne atanmıştır. Aynı yıl içerisinde Diyarbakır Beylerbeyliği 'ne atanarak 14 yıl boyunca görevini sürdürdü. Daha sonra 1566'da Bağdat, 1569'da mısır beylerbeyi oldu. Son görevinden iki yıl içinde azledilince döndüğü İstanbul'da 1571'de vefat etti (İskenderoğlu 1989, Necipoğlu 2013)

İskender Paşa Camisi'nin günümüze ulaşan bir kitabesi bulunmamaktadır. İskender Paşa Vakfına ait 1565 tarihli bir vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 581/1 Numaralı vakfiye defterin 170.sayfa 185. sırasında kayıtlıdır. Vakfiyesi incelendiğinde Diyarbakır İskender Paşa Cami'si için, "*Amid şehrinde (Diyarbakır) kezâlik beş vakit namaz kılmağa mahsûs birde câmi'i şerîf binâ ve i'mâr eyledi Bu câmi' murabba ve yüksek bir kubbe ve minâreyi ve şimal tarafında yedi kemer üzerine dış cemâ'at yerini hâvî ve o kubbenin etrâfı ve üstü ve dış cemâ'at yeri kireçlendikden sonra siyah kurşunla kurşunlanmış ve şimal cânibindeki şark ve garb rükünlerinde ehli ilim ve irfanın gariblerine mahsûs iki huzre ve şimal cânibindeki boşlukda ve kapının karşısında demir parmaklıkla çevrili sekiz köşeli bir havuz ve bu havuzun her dilinde abdest almağa mahsûs ikişer kurna ve garb tarafındaki mezkûr boşlığın nihâyetinde bir beyti hâlâ ve bu beyti halanın ortasında kezâlik abdest almağa mahsûs bir sofa mevcûddur.*" ifadeleri yer almaktadır. Vafiyesinde görüleceği üzere caminin yapım tarihi ve mimarı hakkında bilgiler yer almamaktadır.

Diyarbakır'da doğmuş ve büyümüş araştırmacı ve tezkire yazarı Ali Emiri Efendi'nin 18-20 yaş arasında yazıp 1879 tarihinde tamamladığını belirttiği "Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ ve Eşrâfı Mukaddime Cilt 1"[23]

[23] Kut ve ark. 2014, Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ Ve Eşrâfı Mukaddime Cilt 1, Türkiye Yazma Eserler Kurmu Başkanlığı Yayınları 11, sayfa 34-35, İstanbul

isimli eserinin günümüz Türkçesine çevrilmiş tercümesinde İskender Paşa Camisini, *Osmanlı mimari tarzına uygun olan gayet zarif ve gönül fetheden bir camidir. Caminin iç tarafı zeminden yaklaşık olarak bir buçuk metre yukarıya kadar çepeçevre renk renk nakışlarla kaplı pek güzel ve kıymetli çiniyle süslenmiş ve minaresi beyaz kalker taşından yapılmıştır. Bundan on sene evvel olan bir depremde dıştan son cemaat kemerleri yıkılmış ve eski alanı üzerine yeniden yapılmıştır. Caminin harim bölümü eskisi gibi olup depremde zarar görmemiştir. Binayı yapan rahmetli İskender Paşa Diyarbakır'a yerleşerek bu camiyi ve hâlen kullanılan bey evi olarak adlandırılan konağını da inşa etmişti. Ayrıca caminin civarında seçkin güzel bir hamam yapmıştır. Daha önce ismi geçen İskender Paşa iyi bir mühendis olduğundan, cami, hamam ve kasrın çizimlerini bizzat kendisinin hazırlamış olduğunu belirtmektedir.*

Ali Emiri başka bir eseri olan, "Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ ve Eşrâfı Cilt 2"[24] isimli kitabında İskender Paşa hakkında bilgi verirken, Kanuni Sultan Süleyman'ın 9 gün Diyarbakır'da dinlendikten sonra 20 Mayıs 1554 tarihinde Erzurum tarafına yönelerek hareket etmiş ve İskender Paşa'yı Kürdistan'ın hâkimi ve Arabistan süvarisi ile ordunun komutanı tayin etti. Diyarbakır Beylerbeyi İskender Paşa zafer elde ettikten sonra Ramazan-ı şerif maksadıyla Diyarbakır'a geldi. Bu sırada Diyarbakır'da güzel bir cami inşasına başlayarak birçok dükkân, han ve arazi vakfetmiştir. Cami-i şerif tamamlandıktan sonra kentin merkezinde kale şeklinde mükemmel bir ev inşasına başladı. Şeklinde ifade ederek İskender Paşa'nın Cami inşasına 1554 yılında başladığını belirtmektedir.

Beysanoğlu (1998), İskender Paşa'nın Diyarbakır'daki en büyük eseri, kendi adıyla anılan camidir. Cami kendisiyle aynı adı taşıyan mahallededir. 1554 yılında başlandığı ve üç yıl içinde tamamlandığı sanılmakta, kitabesinin bulunmadığını vakfiyesinin 1565 tarihli olduğunu ifade etmektedir.

Diyarbakır'da 14 yıl valilik yapan ve mezarı Diyarbakır'da olan İskender Paşa tarafından 1551 yılında yaptırılmıştır. Mimarı, Mimar Sinan hakkındaki yazmalardan Tuhfeül Mi'marin'de, yapının adı geçmektedir fakat diğer yazmalarda Mimar Sinan eseri

[24] Kut ve ark. 2014, Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ Ve Eşrâfı Cilt 2, Türkiye Yazma Eserler Kurmu Başkanlığı Yayınları 11, sayfa 187-200, İstanbul

olduğuna dair hiçbir bilgi yoktur (Sözen 1971).

Çerkes İskender Paşa'nın Diyarbakır'da yaptırdığı caminin bir kitabesi bulunmamaktadır. Cami, İskender Paşanın Diyarbakır'daki görev döneminin sonunda 1565 yılında tescil edilmiş Arapça vakfiyesinde kayıtlıdır. Fakat yerel bir gelenek olarak, araştırmacılar genellikle camiyi 1551 yılında yapılmış diye tarihlemektedir. İskender Paşa, Diyarbakır'da Sinan'a sipariş ettiği prestijli camisine, kendilerine ait su yolları olan iki hamam, dükkanlar, kiralık odalar ve şehir dışında değirmenler vakfetti. Dağkapı mahallesindeki caminin etrafında vakfedilen mülkler, dört bitişik dükkanla birlikte bir hamam, İskender Paşa'nın şahsi konutu, camiyi üç yandan (doğu, günev ve batı) kuşatan bir bahçe ve caminin kıble ile batı taraflarındaki boş bir arsa ile birlikte üç büyük konuttan ibaretti. Evliya Çelebi Diyarbakır'ın yüzü suyu olmuş, sanatlı, güzel ve ibret verici hamamın planının, mimarlık ilminde marifetli bir mühendis olan İskender Paşa'nın kendisi tarafından tasarlandığını ileri sürer. Tasavvufî eğilimi ve âlimlere duyduğu yakınlığı ile bilinen İskender Paşa'nın kişisel tercihlerini yansıtan camisinin kendine özgü planına da bizzat katkıda bulunmuş olması mümkündür (Necipoğlu 2013).

Kahraman ve Dağlı (2010), İskender Paşa Hamamını anlatırken¨ Güzellik çarşısı içinde İskender Paşa Hamamı, zevk sahibi bilge bir vezir ve mimari ilminde yetkin bir mühendis olduğundan kendi eseri olarak güzel bir tarz ve sanatlı bir hamam yapmıştır¨ şeklinde ifade ederek İskender Paşa'nın mühendis olduğunu belirtmektedir.

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde Diyarbakır İskender Paşa Cami'nin yapım tarihi için kesin bir yargıya varmak mümkün görülmemektedir. Ancak caminin yapım tarihinin ağırlıklı olarak 1554 yılı olarak belirtilmesinden ötürü caminin yapım tarihinin 1554 yılı olması muhtemeldir.

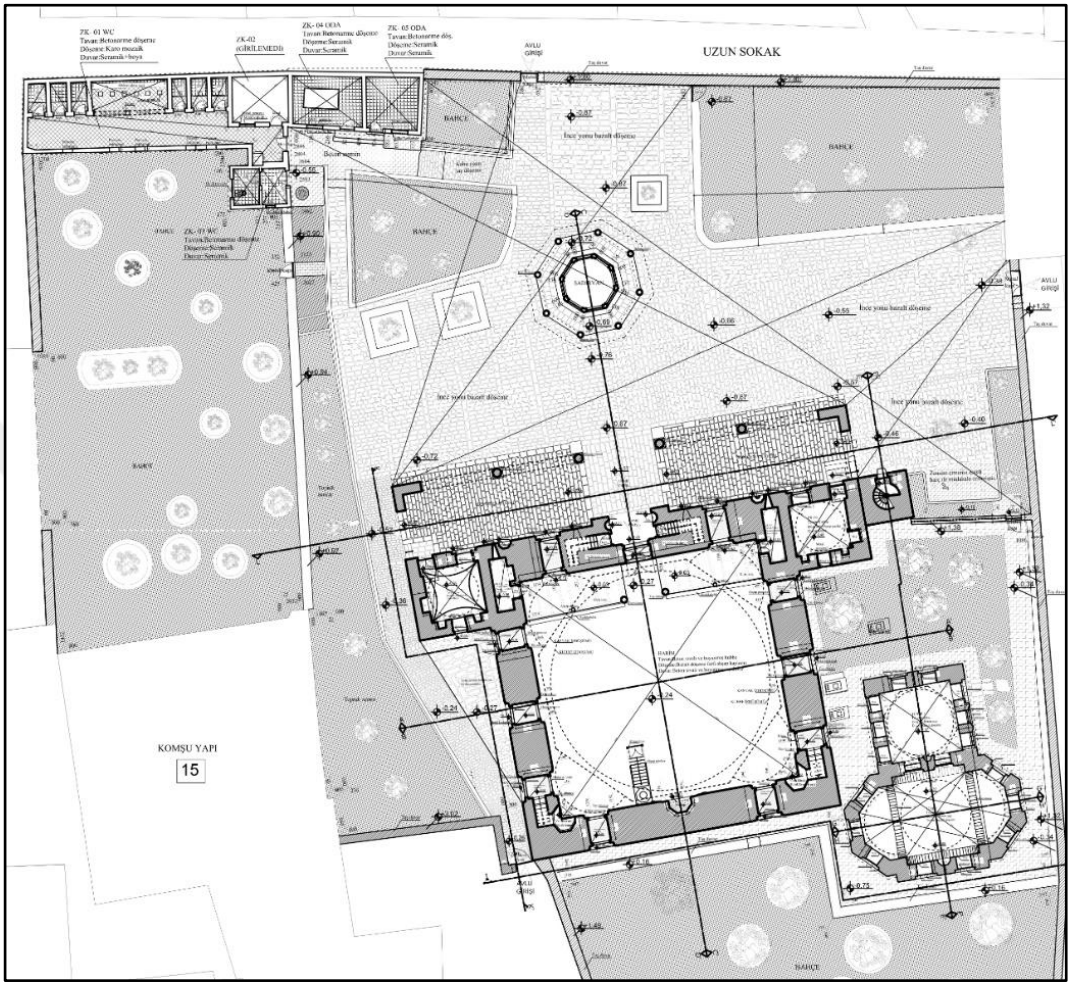
Şekil 4. 29. İskender Paşa Cami ve İskender Paşa Mahallesi 1928 Genel Görünüm (Fotoğraflarla Diyarbakır ve Kültür Varlıkları 1928)

4.3.2. Mimari ve Yapım Özellikleri

Yapı alanı içerisinde cami, doğu kısmında hazire ve kuzeybatıda sonradan yapılmış muhdes betonarme tuvalet ve gasilhane bulunmaktadır. Avlunun orta kısmında caminin kuzeyinde betonarme sütunlarla çevrili ve aynı şekilde betonarme üst örtülü sekizgen şadırvan yer almaktadır. İskender Paşa Camii avlusuna 3 kapıdan girilebilmektedir. Birinci giriş kapısı avlunun kuzeyinde Uzun Sokak'tan sağlanmaktadır (Şekil 4.40.). İkinci giriş en aktif kullanılan ana kapı işlevi gören avlunun doğu cephesinde bulunan Hacı Mehmet Cantürk Parkının yanından, İskender Paşa Sokaktandır. Üçüncü giriş ise fazla aktif kullanılmamak üzere avlunun güneyinden caminin arkasındaki Telgraf Sokak'tan sağlanmaktadır (Şekil 4.30,41,54.).

Avlunun orta kısmında harim bölümünün kuzeyinde yer alan son cemaat yeri, kenarlarda L bazalt taş ayaklara, ortalarda ise dört adet mermer sütunlara oturan sivri kemerli ikisi batı ve doğu taraflarında, beş tanesi kuzey tarafında olmak üzere toplam yedi kemer açıklığından oluşmaktadır. Son cemaat üst örtüsü, betonarme döşemedir (Şekil 4.42-44,49,50,55-67).

Avlunun doğu kısmında hazire alanı bulunmaktadır. Burada iki ayrı türbe yapısı ve türbelerin kuzeybatısında dört adet kime ait olduğu bilinmeyen mezar bulunmaktadır (Şekil 4.47,48,51,52).

Şekil 4. 30. İskender Paşa Camii Yerleşim Planı

4.3.3. Yapının Genel Tanımsal Analizi ve Metodoloji

İskender Paşa Camii merkezi tek kubbeli ve kare formunda tabhaneli bir plan özelliğinde harim, son cemaat yeri ve tabhanelerden oluşmaktadır. Mevcut halinde son cemaat kısmının üstü betonarme ile örtülüdür. Caminin kuzeyinde doğu ve batı taraflarında son cemaat kısmından girişi olan iki adet oda bulunmaktadır. Bu odalar şehir dışından gelen ilim ve irfan ehli kişiler için yapılmıştır. Bu odalardan dolayı İskender Paşa Cami'nin tabhaneli cami tipinde tasarlandığı söylenebilir. Caminin doğu tarafında kaidesi kare planlı, gövdesi silindirik bir minare bulunmaktadır.

4.3.3.1. Harim

Caminin harim kısmı ortalama 14.75 mt genişlikte kare planlı bir mekândan oluşmaktadır. Tromplarla desteklenmiş olan ve onaltıgen bir kasnağa oturan tek bir tuğla kubbe ile örtülüdür (Şekil 4.31,43.). Kubbede 8 adet aydınlatma pencereleri vardır. Harim bölümüne kuzey tarafından dış kısımda ahşap doğramalı, iç kısımda ise muhdes bir metal kapıdan geçerek girilmektedir. Harim bölümünün duvarları çimento esaslı sıvayla sıvanıp boyanmıştır (Ek 37,38.). Kuzey-güney-doğu-batı yönlerinde kubbe kasnağı kemerlerinin altında tezyinat süslemeleri bulunmaktadır (Ek 39-40.). Aynı zamanda ana ve ara yönlerde kubbe kasnağı altı kemerlerin arasında ve doğu-batı yönlerinde ortadaki hafifletme kemeri ile dikdörtgen pencere boşluğundaki alında tezyinat süslemeleri mevcuttur. Harim bölümünün ahşap doğramalı pencere boşluklarının tavanları ahşap kaplamalı ve bezemelidir (Şekil 4.32, Ek 42.). Harim bölümünün döşemesi ahşap kaplamadır.

Şekil 4. 31. Harim bölümü genel görüntü ve detaylar

Şekil 4. 32. Pencere boşluğu ahşap tavan kaplaması

Harim bölümünün kuzey kısmında yerden 3.20 mt yüksekliğinde; ortada iki adet mermer kenarlarda iki adet ahşap sütunla taşınan bezemeli ve enine kirişlemeli mahfil katı bulunmaktadır (Şekil 4.33.). Mahfilinin altında son cemaat bölümüne bakan metal giriş kapısının solunda ve sağında yaklaşık 1.10x1.95 mt ebatında iki adet ahşap doğramalı dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Pencere kenarlarında sütunçeler vardır. Mahfilin tam ortasında, döşemeden 1.97 mt yükseklikte beton içlikli pencere açıklığı ve simetrik şekilde sırasıyla kadınlar mahfiline giriş boşlukları ve ahşap pencere doğramaları mevcuttur. Pencere doğramalarının altında nişler bulunmaktadır. Kuzey duvarının kalınlığı mahfil katının altında 2.60 mt'dir. Mahfil katından sonraki kotlarda duvar kalınlığı 2.20 mt'ye düşmektedir (Ek 36.).

Harim bölümünün batı duvarında yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan 1.10x1.95 mt ebatında üç adet ahşap doğramalı dikdörtgen, kenarlarında sütunçeler bulunan pencereler bulunmaktadır. Doğu duvarının kuzey köşesinde yaklaşık 1.00x3.30 boyutunda tonoz örtülü mekâna geçişi sağlayan ahşap doğramalı bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Batı duvarının orta kısmından 20 cm kuzey eksenine kaymış yerden 5.03 mt yükseklikte başlayan 0.95x1.97 mt ebatında bir beton içlik pencere yer almaktadır. Harim bölümü güneydoğu ve güneybatı köşelerinde doğu ve batı duvarlarının güney köşesinde bulunan pencerelerin kenarından taş basamaklı merdivenle geçilen basık kemerli iki adet vaaz kürsüsü mevcuttur. Batı duvarının ortalama kalınlığı 2.19 mt'dir.

Şekil 4. 33. Bezemeli Ahşap Mahfil tavanı

Harim bölümünün güney duvarında tam ortadasında 3.33 mt eninde 4.97 mt yüksekliğinde güney duvarından 8 cm kadar taşkın bir mihrap bulunmaktadır (Ek 23.). Mihrap 0.40 mt genişliğinde tek sıra mukarnasla bezenmiş dikdörtgen bir bordürle çevrilidir. Bunu içe doğru sırasıyla 0.12 mt ve 0.25 mt geometrik desenli taşlar takip eder. Bordür içindeki dilimli kemerli 0.88 mt eninde ve 1.40 mt yüksekliğindeki niş, iki sütunçe üzerine oturmakta ve mukarnas bezemeli olup, yarım sekizgen planlıdır. Mihrap nişinin alt kısmı yerden 1.10 mt yüksekliğe kadar taklit çinilerle kaplanmıştır (Ek 43,44.). Mihrap nişin de kenarı yerden 0.55 mt yüksekliğinde taklit çinilerle kaplanmıştır. Mihrabın sağında ahşap bir minber yer almaktadır. Harim bölümünün güney duvarının alt kısımları, çinilerle süslüdür. Mihrabın sağında ve solunda yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan 1.10x1.95 mt boyutunda dikdörtgen ahşap doğramalı pencereler bulunmaktadır. Pencere kenarlarında taş sütunçeler vardır. Mihrabın üstünde yerden 4.97 mt yükseklikte başlayan 0.95x2.06 mt boyutunda beton içlik pencere bulunmaktadır (Ek 41,45.). Güney duvarının kalınlığı ortalama 2.19 mt'dir.

Güney duvarında çini kaplamalar mevcuttur (Şekil 4.34.). Özgün çini kaplamaları batı duvarının güney ucunda ve güney duvarının batı ucunda 1.04 mt, doğu duvarının güney ucunda ve güney duvarının doğu ucunda 0.97 mt yüksekliğe kader yer almaktadır. Burada düzgün bir şekilde birbirini takip eden rozet çiçeği motiflerden oluşan bir düzen vardır. Güney duvarında mihrap nişinin alt taraflarında ve diğer bölümlerde orijinal çinilerin taklitleri yapılmıştır

Şekil 4. 34. Harim içi detaylar

Harim bölümünün doğu duvarında yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında 1.10x1.95 mt ebatında üç adet ahşap doğramalı taş lentolu dikdörtgen pencere ile yanlarında sütunçeler bulunmaktadır. Doğu duvarının kuzey köşesinde yaklaşık 1.00x3.30 boyutunda tonoz örtülü mekâna geçişi sağlayan ahşap doğramalı bir kapı açıklığı da mevcuttur. Doğu duvarının orta kısmından 22 cm kuzey eksenine kaymış yerden 5.02 mt yükseklikte başlayan 0.95x1.92 mt ebatında bir beton içlik pencere bulunmaktadır. Harim bölümü güneydoğu ve güneybatı köşelerinde doğu ve batı duvarlarının güney köşesinde bulunan pencerelerin kenarından taş basamaklı merdivenle geçilen basık kemerli 2 adet vaaz kürsüsü yer almaktadır. Doğu duvarının kalınlığı ortalama 2.24 mt'dir.

İskender Paşa Cami'nin batı cephesi bazalt ve kalker taşlarıyla almaşık olarak örülmüştür (Şekil 4.35.). Cephede +0.09mt kotunda, yerden 0.37 mt yükseklikte başlayan ve yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan yaklaşık 1.03x1.92 mt ebatında üç adet demir lokmalı, taş lentolu dikdörtgen pencere vardır. +4.94mt kotunda, yerden 5.21 mt yükseklikte başlayan 0.99x1.89 ebatında bir adet beton dışlık pencere bulunmaktadır. Cephe duvarı yerden +9.48 mt yükseklikte başlayan bazalt taştan yapılmış 0.15 mt yüksekliğinde silme taşıyla kubbe kasnağı duvarına geçmektedir. Batı cephesinin kuzey tarafında, şehir dışından gelen ilim ve irfan ehli için yapılmış hücrenin; kesme bazalt taştan yapılmış güney ve batı duvarları bulunmaktadır (Ek 33.). Hücrenin güney duvarında 0.80/1.40 mt boyutunda demir lokmalıklı dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Hücre kubbeli olup, kurşun kaplamalıdır. Caminin batı cephesinin genişliği kesme bazalttan yapılmış, hücre duvarları hariç 14.49 mt'dir. Bazalt hücre güney duvarı 4.39 mt, batı duvarı ise 5.03 mt'dir. Duvar yükseklikleri ortalama 5.10 mt'dir.

Şekil 4. 35. İskender Paşa cami batı güney ve doğu cephesi

İskender Paşa Camisinin güney cephesi 19.35 mt genişliğindedir. Bazalt ve kalker taşıyla almaşık olarak örülmüştür (Ek 34.). Cephede +0.08 kotunda başlayan, yerden 0.82 mt yükseklikte 1.54 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan yaklaşık 1.56/1.90 mt ebatında 3 adet demir lokmalıklı, taş lentolu dikdörtgen pencereler vardır. Yerden 5.65 mt yükseklikte başlayan 0.99/2.06 ebatında 1 adet beton dışlık pencere bulunmaktadır. Cephe duvarı yerden 9.48 mt yükseklikte başlayan bazalt taştan yapılmış 0.15 mt yüksekliğinde silme taşıyla kubbe kasnağı duvarına geçmektedir (Ek 32.).

İskender Paşa Camisinin doğu cephesi bazalt ve kalker taşlarıyla almaşık olarak örülmüştür.[25] Cephede +0.08 kotunda beton tretuvardan 1.00 mt yukarıda başlayan yaklaşık 1.54 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan yaklaşık 1.03/1.92 mt ebatında 3 adet demir lokmalıklı, taş lentolu dikdörtgen pencereler vardır. Yerden 5.82 mt yükseklikte başlayan 0.99x1.89 ebatında 1 adet beton dışlık pencere bulunmaktadır. Cephe duvarı yerden 9.64 mt yükseklikte başlayan bazalt taştan yapılmış 0.15 mt yüksekliğinde silme taşıyla kubbe kasnağı duvarına geçmektedir. Doğu cephesinin kuzey tarafında, şehir dışından gelen ilim ve irfan ehli için yapılmış hücrelerin; kesme bazalt taştan yapılmış güney ve doğu duvarları bulunmaktadır. Hücrenin güney duvarında 0.80/1.40 mt boyutunda demir lokmalı dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Hücre kubbeli olup, kurşun kaplama ile örtülmüştür. Caminin doğu cephesinin genişliği kesme bazalttan yapılmış hücre duvarları hariç 14.55 mt'dir. Hücrenin bazalt güney duvarı 4.51 mt, doğu duvarı ise 2.06 mt, duvar yükseklikleri ortalama 5.83 mt'dir.

Caminin tuğla kubbesinin iç tarafı çimento esaslı harçla sıvanmış dış tarafı ise kurşunla kaplanmıştır. Kubbenin üstünde 2.50 mt yüksekliğinde deforme olmuş bir bakır alem mevcuttur. Kubbe dışarda kalker taştan yapılmış düzgün onaltıgen kubbe kasnağı duvarının üzerine oturmuştur. Ara ve ana yönlerde olmak üzere sekiz adet beton dışlıklı aydınlatma penceresi yer almaktadır. Cephe duvarından kubbe kasnağına geçiş kurşun kaplamayla örtülmüştür. Kalker kubbe kasnağından kubbeye geçiş bazalt taştan silme taşıyla sağlanmaktadır.

[25] Osmanlı dönemi yapılarında ölçü birimi olarak bina (mimar) arşını kullanılmaktadır. XVI. yüzyıl mimar arşınının değerini 75.774 cm. olarak belirlenmiştir. Bu ölçüye göre bir mimar arşını 24 parmağa denk gelmektedir. İskender Paşa Camisi mekân ölçüleri ve cephede kullanılan taş ölçülerinin de XVI. yüzyıl bina arşını ölçü birimi ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

4.3.3.2. Son Cemaat Yeri

İskender Paşa Caminin son cemaat yeri ilk yapıldığı durumuna göre özgünlüğünü yitirmiştir. Caminin kuzey duvarının son cemaat tarafına bakan kısmındaki izlere ve benzer dönem yapılarına bakarak üst örtü, altı adet sütun üzerinde yer alan sivri kemerler ve bunların taşıdığı beş adet küçük kubbeden oluşmaktadır (Şekil 4.36.).

Şekil 4. 36. Son cemaat yeri genel görüntü ve üzengi taşı detayı

1866 yılındaki depremden sonra son cemaat bölümü ağır hasar görmüş (Ek 11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21.), bundan sonra sökülerek 70 cm içeri çekilip daraltılarak yerine köşelerde 60 cm kalınlığında L formlu bazalt taş ayaklar ile 25 cm yarıçapındaki mermer sütunlar bırakılmıştır (Ek 25,26.). Sütunların üzerine örülen yaklaşık 4.50 mt genişliğindeki 5 adet sivri kemerlerden sonra ahşap kirişlemeli döşeme yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu ahşap kirişlemeler de sökülüp yerine betonarme döşeme yapılarak üstü kurşun ile örtülmüştür. Son cemaat yerinin batı ve doğu yönlerinde 2.93 mt genişliğinde birer adet kemerli açıklık bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin orta kısmında harim bölümüne geçişi sağlayan ve cephenin tam ortasında bulunan dikdörtgen bir giriş portalının orta kısmında 1.63x2.42 mt ebadında taş lentolu açıklık ve özgün ahşap doğramalı bir kapı bulunmaktadır (Şekil 4.37,53.). Portal 4.70 eninde 5.73 yüksekliğinde ve duvardan 0.38 mt çıkıntı yapmıştır. Taç portalın üst köşelerindeki konsollardan, önceleri buraya perde asıldığı anlaşılmaktadır. Giriş kapısının sağında ve solunda doğu ve batıya bakan; kadınlar mahfiline duvar içinden çıkılan taş basamaklı merdivene açılan metal doğramalı kapı açıklığı bulunmaktadır (Ek 29.). Mahfile çıkan metal kapıların yanında yerden 0.25 mt yüksekte yarım sekizgen planlı 0.60 mt eninde 0.30 mt derinliğinde ve mukarnas dolgulu

mihrabiyeler yer almaktadır. Aynı şekilde harim bölümüne bakan ve giriş portalinin sağında ve solunda yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerinin altında yer alan iki adet yaklaşık 1.09x1.91 mt boyutunda taş lentolu dikdörtgen pencere açıklıkları bulunmaktadır (Ek 30.). Dış tarafında demir lokmalıklı korkuluk, iç tarafında ise ahşap doğrama ile pencere kenarlarında taş sütunçeler yer almaktadır. Tekrar simetrik olacak şekilde harim bölümüne açılan pencerelerin sağında ve solunda yarım sekizgen planlı 0.78 mt eninde 0.40 mt derinliğinde ve üstü beyaz taştan altı sıra mukarnas dolgulu mihrabiyeler bulunmaktadır. Aynı şekilde simetrik ve dışa doğru şehir dışından gelen ilim ve irfan ehli kişiler için yapılmış olan tabhanelerin; yaklaşık 1.50 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan yaklaşık 1.02x1.45 ebatında aydınlatma pencereleri ve en dış tarafta bu hücrelere geçişi sağlayan metal doğramalı kapı açıklıkları vardır. Cami kuzey duvarının genişliği 28.16 mt'dir.

Cephede giriş portalının sağında ve solunda bulunan sivri hafifletme kemerlerinin altındaki demir lokmalı korkuluklu ve taş lentolu pencerenin üstünde, mahfile bakan metal geçmeli korkuluklu taş lentolu pencere boşlukları vardır (Şekil 4.37.). Bunlar alttaki pencerelerle aynı hizada olmayıp, alttaki pencereye göre cephede 20 cm dış eksene doğru yapılmıştır.

Şekil 4. 37. Camii Ana Giriş Portalı ve Pencere Detayı Görüntüsü

Cami hariminin kuzey duvarının dış tarafı bazalt ve kalker taşından almaşık olarak örülmüş, ancak kalker taş yüzeyleri günümüzde beyaz çimentoyla sıvanmıştır. Son cemaat bölümünün betonarme üst örtüsü, dışarı yaklaşık 70 cm taşarak saçak oluşturmuştur. Mermer sütunların hizasında betonarme saçak, çatıdaki yağmur suyunu tahliye etmek için 4 ayrı noktada delinmiştir.

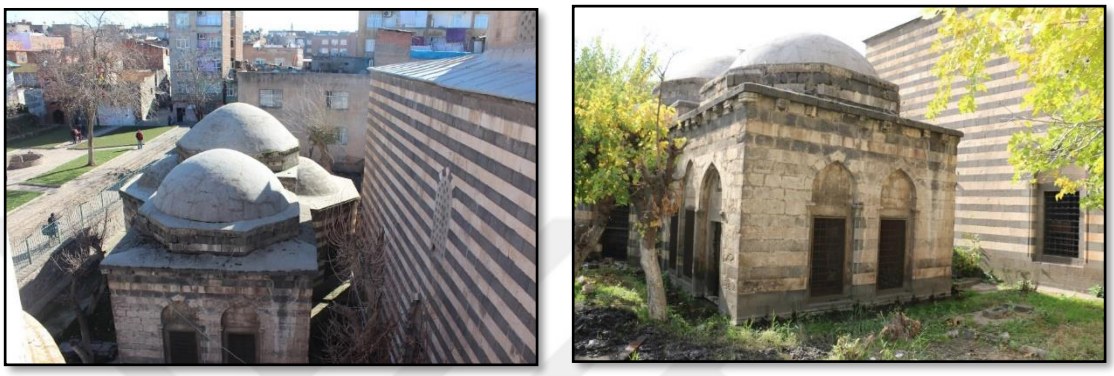
Caminin harim bölümünün kuzeybatı ve kuzeydoğu taraflarındaki şehir dışından gelen ilim ve irfan ehli kişiler için yapılan odalara son cemaatten metal bir kapıyla girilmektedir. Odalar kare formlu planlı ve alanları yaklaşık 10 m²'dir. Çimento esaslı harçla sıvanmış tek bir kubbe ile örtülüdür. Oda giriş kapısının zemini son cemaat döşemesi ve oda içine göre 0.50- 0.70 cm kadar daha düşüktür. Odaların kuzeye (son cemaat) bakan duvarlarında ahşap doğramalı bir pencere bulunmaktadır. Güneye bakan duvarlarında ise bir adet ahşap doğramalı pencere ile bunun sağ ve solunda iki adet niş bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki odanın batıya, kuzeydoğudaki odanın ise doğuya bakan duvarlarında ocak bulunmaktadır. Bu odaların döşemesi ahşap parke, duvarları ise çimento esaslı harçla sıvalıdır (Ek 46.).

4.3.3.3. Minare

Minare yapıya bitişik olup, caminin doğusundadır (Şekil 4.42-44.). Kaidesi 2.99x2.94 mt ölçülerinde, kare planlı ve bazalt taştandır. Minare yerden 4.41 mt yüksekliğe kadar bazalt olup, sonrası kalkerle devam etmiştir. Yerden 4.88 mt yükseklikten sonra kare formu sekizgene dönüşmektedir. Minarenin gövdesi silindirik ve dış cephesi kalker, iç cephesi ve basamakları ise bazalt taştan yapılmıştır (Ek 31,47.). Yerden şerefeye kadar 110 rıht olup, yüksekliği ortalama 23 cm'dir. Minare gövdesinin çapı minare kaidesinden şerefeye doğru 2.94 mt den 2.73 mt'reye düşmektedir. Tek şerefeli olup, alt kısmı mukarnas bezemelidir. Şerefeden sonraki bölüm olan petek kısmı incelmiş ve 1.98 cm çapındadır. Silindirik peteğin dış cephesi kalker taşından örülmüştür. Minarenin külahı kurşun ile kaplı, bakır alemi ve paratoneri bulunmaktadır. Minarenin yerden bakır alemin altına kadar olan toplam yüksekliği 34.85 mt, bakır alemin yüksekliği ise 1.75 mt'dir. Minareye giriş kuzey tarafında-0.08 kotunda ve yerden 0.37 mt yükseklikteki 0.65x1.40 mt ebatında metal bir kapıdan yapılmaktadır. Metal kapının üstünde çerçeveli kitabe yeri boştur.

4.3.3.4. Hazire

Caminin güneydoğusunda bulunan hazireye geçiş minarenin yanında örülmüş olan taş duvardaki metal kapıyla sağlanmaktadır. Taş duvarın üstünde metal korkuluk vardır. Hazire birbirine bitişik kuzeye ve güneye bakan iki ayrı yapıdan oluşmaktadır. Türbe duvarları bazalt ve kalker taşlarıyla almaşık olarak örülmüştür (Şekil 4.38.).

Şekil 4. 38. Hazire bölümü genel görünüm

Kuzeydeki daha önceden yapılmış olabileceği düşünülen (iki ayrı yapının kesişim yerlerindeki örgü tekniğine bakılarak) kare planlı ve tek kubbelidir. Bu türbenin kuzey cephesi 6.20 mt genişliğinde ve yaklaşık 4.50 mt yüksekliğindedir. Kuzey cephesinde yaklaşık 1.20 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan iki adet 0.90x1.76 mt boyutunda demir geçmeli, taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı ve bunun kenarlarında taş sütunçeler bulunmaktadır. Yerden 4.16 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 15 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

Batı cephesi 5.81 mt genişliğinde ve yaklaşık 4.50 mt yüksekliğindedir. Cephede taş lentolu demir geçmeli korkuluklu dikdörtgen pencere vardır. Metal geçmeli korkuluğun önünde pencere boşluğuna kuş gibi hayvanların geçmesine engel olabilmek için metal ızgara yapılmıştır. Yerden 4.16 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 15 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

Güney cephesi ise ikinci türbe binasıyla bitişiktir. Türbenin kubbesi 90 cm yüksekliğinde bazalt-kalker almaşık örülerek sekizgen kasnak duvarının üzerine oturtulmuştur. Kubbe dış yüzeyi çimento esaslı harçla sıvanmıştır.

Doğu cephesi 5.72 mt genişliğinde ve yaklaşık 4.50 mt yüksekliğindedir. Cephenin kuzey tarafında sivri hafifletme kemerinin altında taş lentolu metal doğramalı kapı açıklığı bulunmaktadır. Cephenin orta ve güney tarafında ise aynı şekilde sivri hafifletme kemerinin altında taş lentolu demir geçmeli korkuluklu dikdörtgen pencere yer almaktadır. Metal geçmeli korkuluğun önünde pencere boşluğuna kuş gibi hayvanların geçmesine engel olabilmek için metal ızgara yapılmıştır. Yerden 4.16 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 15 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

Kare planlı türbenin iç duvarlarının uzunluğu ortalama 4.40 mt'dir. Üst örtüsü tuğla kubbedir. Kare mekândan kubbeye geçiş elemanları olan pandantifler ve kubbe çimento esaslı harçla sıvanmıştır. Türbenin döşemesi beton şaptır. Batı iç duvarında üç adet 0.94x1.80 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere yer almaktadır. Kuzey iç duvarında iki adet 0.90x1.75 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Doğu duvarının kuzey tarafında 1.01x1.92 boyutunda bazalt taştan basık kemerli, metal doğramalı kapı bulunmaktadır. Doğu duvarının orta ve güney tarafında 2 adet 0.82x1.82 boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Güney duvarında 2 adet taş lentolu ahşap doğramalı pencere boşluğu ve bu pencere boşluklarının ortasında bir adet mukarnas kavsaralı mihrap nişi yer almaktadır. Türbe iç duvarları bazalt yoğunluklu olmasına rağmen, kalker ve bazalt almaşık örgülüdür. Türbe içerisinde herhangi bir mezar bulunmamaktadır.

Hazirenin güneyinde bulunan ikinci türbe ise kuzeydeki ile bitişik yapılmıştır. İki türbenin kesişme noktalarında yatay derz kotlarının birbirini tutmaması ve duvar birleşim yerinde kuzeydeki türbenin taşlarının güneydeki türbenin duvarına kesişiminken ikinci türbenin, birinci türbeden sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbe plan formu güney ve kuzey duvarları daha uzun diğer duvarlar kısa olmak üzere sekizgendir. Batı ve doğu yönlerinde yarım kubbe merkezde ise tam kubbelidir. Cephe duvarları birinci türbedeki gibi bazalt-kalker almaşık örgülüdür.

İkinci türbenin kuzeybatı cephesi 2.65 mt genişliğinde ve yaklaşık 4.20 mt yüksekliğindedir. Kuzey cephesinde hafifletme amaçlı yapılmış yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri kemerinin altında yer alan bir adet 0.86x1.70 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı ile bunun kenarlarında süsleme amaçlı

yapılan taş sütunçeler bulunmaktadır. Yerden 3.90 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 10 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

İkinci türbenin batı cephesinin genişliği 2.64 mt, yüksekliği 4.06 mt'dir. Batı cephesinde yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan bir adet 0.91x1.73 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı ile bunun kenarlarında taş sütunçeler vardır. Yerden 3.90 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 9 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

Türbenin güneybatı cephesinin genişliği 2.62 mt, yüksekliği 3.85 mt'dir. Güneybatı cephesinde hafifletme amaçlı yapılmış yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri kemerinin altında yer alan 1 adet 0.80x1.63 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı ile bunun kenarlarında taş sütunçeler yer almaktadır. Yerden 3.50 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 8 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

İkinci türbenin güney cephesinin genişliği 5.70 mt, yüksekliği 4.90 mt'dir. Cephe dışarı doğru 0.50 mt çıkıntı yapmıştır. Güney cephesinde yaklaşık 1.29 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan iki adet 0.94x1.66 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kenarlarında taş sütunçeler vardır. Bu cephede bingi taşları yoktur. Yaklaşık 8 cm çıkma yapmış bazalt saçak taşları doğrudan duvarın üzerine oturmuştur.

İkinci türbenin güneydoğu cephesinin genişliği 2.69 mt, yüksekliği 3.87 mt dir. Güneydoğu cephesinde yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan 1 adet 0.78x1.69 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kenarlarında taş sütunçeler vardır. Yerden 3.54 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 8 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

İkinci türbenin doğu cephesinin genişliği 2.64 mt, yüksekliği 3.85 mt'dir. Doğu cephesinde yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan 1 adet 0.86/1.69 mt boyutunda demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kenarlarında taş sütunçeler vardır (Ek 48.). Yerden 3.54 mt yükseklikte bazalt taş bingiler ve yaklaşık 8 cm çıkma yapmış bazalt taş saçak mevcuttur.

İkinci türbenin kuzeydoğu cephesinin genişliği 2.64 mt, yüksekliği 3.85 mtdir. Kuzeydoğu cephesinde yaklaşık 1.25 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerinin altında yer alan 1 adet 0.93x2.18 mt boyutunda metal doğramalı taş lentolu kapı boşluğu ile kenarlarında taş sütunçeler vardır. Yerden 3.58 mt yükseklikte bazalt taş saçak mevcuttur

İkinci türbenin kubbesi 120 cm yüksekliğinde bazalt-kalker almaşık olarak örgülü ve kasnak üzerine oturtulmuştur. Kasnak duvarı ile kubbe arasında mukarnas bezemeli silme taşları bulunmaktadır. Mukarnas bezemeler kalker taşıyla yapılmıştır. Kubbe çimento esaslı harçla sıvanmıştır.

İkinci türbe içi kare mekâna, doğu ve batı yönlerinde eklenmiş düzgün yamuk geometri mekanlardan oluşmaktadır. Kare mekân 4 yöne (kuzey, doğu, güney, batı) bakan 4.50 mt genişliğinde ve 45 cm derinliğe sahip 4 bazalt taş sivri kemerin üstüne oturan tuğla kubbe ile örtülmüştür. Kare mekândan kubbeye geçiş pandantiflerle olup, bunlar çimento esaslı harçla sıvanmıştır. Düzgün yamuk formuna sahip doğu ve batı yönündeki alanlar yarım kubbe ile örtülmüştür. Yarım kubbe çimento esaslı harçla sıvanmıştır.

İkinci türbenin batı yönündeki düzgün yamuk alanın kuzeybatı, batı ve güneybatı yönlerine bakan üç duvarı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla kuzeybatı 1.94 mt, batı 1.91 mt güneybatı 1.85 mt'dir. Yerden, tuğladan yapılmış yarım kubbenin başlamasına kadar olan ortalama yükseklik 2.40 mt'dir. Bu duvarlar bazalt-kalker taş almaşık örülmüştür. Kuzeybatı duvarında 0.86x1.74 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Batı duvarında 0.90x1.74 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Güneybatı duvarında 0.89x1.76 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır.

İkinci türbenin güneye bakan iç duvarı bazalt-kalker almaşık örgülüdür. Duvarda iki adet ortalama 0.92x1.72 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere ve bunların ortasında güney duvarının merkezinde 2.95 mt yüksekliğinde bir adet mukarnaslı mihrap nişi bulunmaktadır. Ayrıca cephede yerden 2.26 mt yükseklikte başlayarak 4.86 mt yükseklikte biten 4.50 mt genişliğinde 45 cm derinliğinde bazalt taştan bir sivri kemer vardır.

İkinci türbenin doğu yönündeki düzgün yamuk alanın güneydoğu, doğu ve kuzeydoğu yönlerine bakan üç duvarı bulunmaktadır. Bunlar içerden sırasıyla güneydoğu 1.91 mt, doğu 1.91 mt kuzeydoğuki 1.76 mtdir. Zeminden üzengi sırasına kadar olan ortalama yükseklik 2.50 mtdir. Bu duvarlar bazalt-kalker taş almaşık örgülüdür. Güneydoğu duvarında 0.91x1.75 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Doğu duvarında 0.86x1.74 mt boyutunda taş lentolu ahşap doğramalı dikdörtgen pencere vardır. Güneybatı duvarında 0.96x2.00 mt boyutunda taş lentolu metal doğramalı bir kapı açıklığı yer almaktadır.

İkinci türbenin kuzeye bakan iç duvarı bazalt-kalker almaşık bir duvar örgüsüyle örülmüştür. Bu duvar birinci türbenin güney dış duvarıdır. İkinci türbe yapılırken hali hazırda bulunan birinci türbenin güney duvarı ortak duvar olarak düşünülmüştür. Duvarda yaklaşık 1.22 mt genişliğinde sivri hafifletme kemerlerin altında 0.89x1.80 ve 0.88x1.76 mt boyutlarında iki adet demir geçmeli taş lentolu dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kenarlarında taş sütunçeler vardır. Ayrıca cephede duvardan ayrık olarak duran zeminden 2.37 mt yükseklikte başlayarak 4.94 mt yükseklikte biten, 4.50 mt genişliğinde 45 cm derinliğinde bazalt taştan sivri kemer yer almaktadır.

İkinci türbenin döşemesi taş kaplamadır. Bu türbede üç tanesi belli olup, bir tanesi kime ait olduğu bilinmeyen toplam 4 adet mezar bulunmaktadır.

Kuzeybatıda yer alan mezarın kitabesi bulunmayıp, türbedeki en eski mezar olduğu düşünülmektedir.

Güneybatıdaki mezarın kitabesi vardır ve kitabeye göre mezar Reşit Bey oğlu Yusuf Bey'e aittir. Kitabede ölüm yılı 1889 geçmektedir. Güneydoğudaki mezarın kitabesi Yusuf Bey'in eşi Sacide Hanıma aittir. Kitabede ölüm yılı 1893 geçmektedir. Kuzeydoğudaki mezar İskender Paşazâde Yûsuf Bey'in kızı Behram Paşazade Arif Bey'in eşi Ra'na Hanım'a aittir. Kitabede ölüm yılı 1911 geçmektedir. [26](Yıldız ve ark. 2011)

Türbelerin kuzey ve kuzeybatısında kitabeleri olmayan ve kime ait olduğu bilinmeyen 4 adet mezar daha bulunmaktadır.

[26] Yıldız ve Ark. 2011, a.g.e. syf 335

4.3.3.5. Avlu ve Servis Mekânları

İskender Paşa Cami avlusuna üç ayrı kapıdan girilmektedir. Avlu döşemesi kuzey giriş kapısından İskender Paşa Camisinin son cemaat önüne kadar ve doğu girişinden İskender Paşa Camisinin batısına kadar taş kaplamadır. Avlunun kuzeydoğusunda 50 cm yüksekliğinde moloz taş duvar ve tel ızgarayla ayrılmış bir bahçe bulunmaktadır. Moloz taş duvarın üstüne beton harpuşta vardır. Avlunun kuzey batısında tuvaletler bulunmaktadır. Bu bölüme avlunun kuzeyinden kenarları beton bordür olan 1.85 mt genişliğinde, avlunun batısından ise 1.08 mt genişliğinde taş kaplamalı bir yolla geçilmektedir. Tuvaletlerin güneydoğusunda caminin kuzeybatısında beton bordürle çevrili bir yeşil alan mevcuttur. Bu yeşil alanın güneyinde iki farklı beton kasnak ile çevrili iki adet ağaç vardır. Avlunun batısında beton harpuştalı 1.25 mt yüksekliğinde moloz taş duvar bulunmaktadır. Moloz taş duvarın batısında metal kapıyla geçilen bir bahçe ile caminin kuzeyinde betonarme bir şadırvan bulunmaktadır (Şekil 4.39.). Avlunun güneyindeki giriş kapısından son cemaat yerine kadar olan ve beton bordürle sınırlandırılmış alan taş kaplamalıdır. Beton bordür ile komşu yapı ve ardından avlunun kuzeybatısındaki tuvaletlere kadar uzanan moloz taş duvar arasındaki bölge ise ağaçlık alandır (Ek 55-62.).

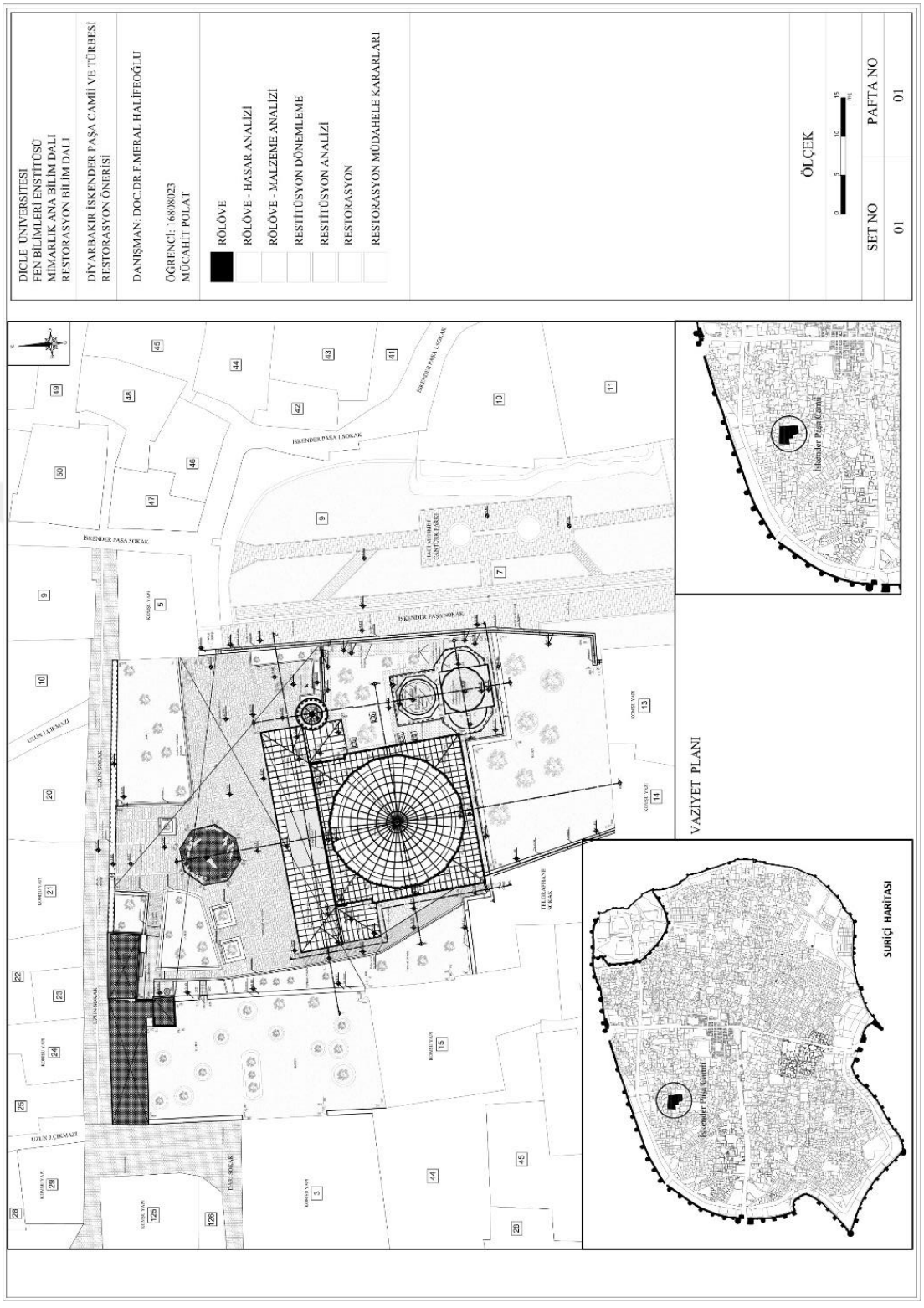
Şekil 4. 39. Avlu Genel Görüntü Fotoğrafları

İskender Paşa Cami avlusunun kuzey batısında sonradan yapılmış betonarme döşemeli briket ve blok tuğla duvarla yapılmış tuvaletler bölümü bulunmaktadır. Avlunun kuzeyindeki Uzun Sokak'tan olan girişin batı tarafında kalan bölümde iki oda bulunmaktadır. İlki 3.18x3.19 mt ölçülerinde yer ve duvar kaplamaları seramik olup, mekâna 0.80 mt genişliğinde metal bir kapıdan girilmektedir. Bunun sağında metal korkuluk ve doğramalı bir pencere vardır. Bu odanın batısında 3.01x4.25 mt ölçülerinde yer ve duvar kaplamaları seramik olan gasılhane bulunmaktadır. Mekâna 0.80 mt genişliğinde metal kapıdan girilmektedir. Metal kapının solunda metal korkuluklu ve metal doğramalı bir pencere yer almaktadır. Daha batıda 0.90 mt genişliğinde metal kapıdan giriş yapılan tuvaletler ile bunun kuzeybatısında 3.43x2.82 ölçülerinde bir oda bulunmaktadır. Odaya giriş tuvaletlere giriş kapısının hemen sağındaki metal bir kapıdan sağlanmaktadır. Kapının solunda metal korkuluklu ve metal doğramalı bir pencere vardır. Tuvaletler bölümünün güneyinde 1.97 mt genişliğinde karo mozaik kaplı bir koridor bulunmaktadır. Koridorun duvarlarına 1.85 mt yüksekliğinde seramik kaplama yapılmış, üstünde kalan yerler ise çimento esaslı sıvalı ve boyalıdır. Koridorun güney duvarında beş adet demir korkuluklu pencere açıklığı ile kuzeyde abdest alma yeri bulunmaktadır. Abdesthane girişinin ortasında 0.25x0.25 mt ölçülerinde seramik kaplamalı bir betonarme kolon ile kuzey duvarında altı adet 0.25x0.25 mt kesitinde beton oturak ve musluk yer almaktadır. Abdest almanın batısında ve doğusunda yan yana dizilmiş 3 er adet toplam 6 adet tuvalet mevcut olup, 0.72 mt genişliğinde metal kapıları mevcuttur. Tuvaletlerin duvarları kapı seviyesine kadar seramikle kaplanmıştır. Zemini ise giriş kısmı karo mozaik geri kalanı seramik kaplamadır.

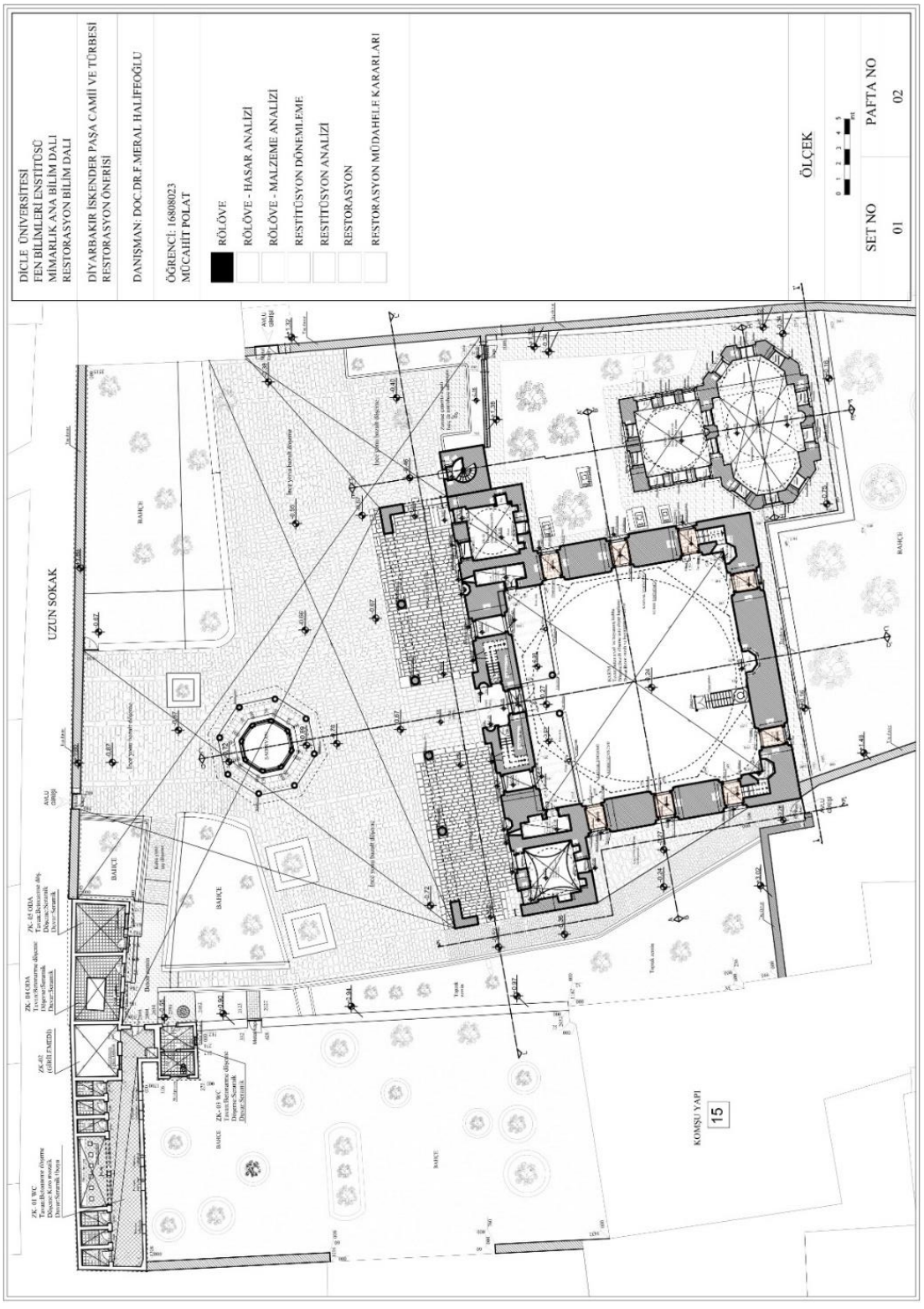
Tuvalet koridorunda giriş kapısının hemen güneyinde metal bir kapıyla girişi olan ve cami imamı için yapılmış ayrı bir tuvalet vardır. Bu alan metal kapıdan girilip 2.20x1.46 mt ölçülerinde olan, el yıkama lavabosunun olduğu birinci kısım ve bu kısımdan pvc kapıyla girilen ve bir adet alafranga ve bir adet alaturka tuvaletin olduğu ikinci kısımdır. Zemin ve duvar kaplamaları seramik kaplamadır. Tavan döşemesi betonarme olup, lavabo hücresinde güney duvarında 0.60 mt genişliğinde metal korkuluklu ve pvc doğramalı bir pencere boşluğu vardır. Tuvalet hücresinde ise batı duvarında 1.15 mt genişliğinde metal doğramalı pencere boşluğu vardır.

İskender Paşa Cami avlusunun ortasında, caminin kuzeyinde betonarme sütunlarla çevrili aynı şekilde betonarme üst örtülü sekizgen bir şadırvan olup, sütunların çapı 0.32 mt, birbirlerine olan uzaklığı 2.06-2.16 mt arasındadır. Sütunların üstünde sekizgen şeklinde dönen betonarme kiriş ve onunda üstünde 0.61 mt saçak yapan betonarme üst örtü bulunmaktadır. Şadırvanın sekizgen sekisi avlu döşemesinden ortalama 0.10 mt yüksekte ve bazalt taş kaplamadır. Sekizgen şadırvanın her kenarında metal çubuklarla taşınan ahşap oturaklar mevcut olup, her diliminde bir adet musluk bulunmaktadır. Şadırvan havuzu ve duvarı taştan yapılmıştır. Her köşesinde 0.90 mt yüksekliğinde taş kolonlar ve şadırvanın sekizgen formunda 0.25 mt yüksekliğinde 0.20 mt genişliğinde betonarme kiriş yer almaktadır. Betonarme kirişin üstünde ise taş kolon yerine 0.67 mt yüksekliğinde betonarme kolon yapılmıştır. Daha sonra betonarme kolonun üstünde tekrar betonarme kiriş vardır. Taş kolon-betonarme kiriş ve betonarme kolon-betonarme kirişler arası boşluklar metal korkuluk ve metal tellerler kapatılmıştır.

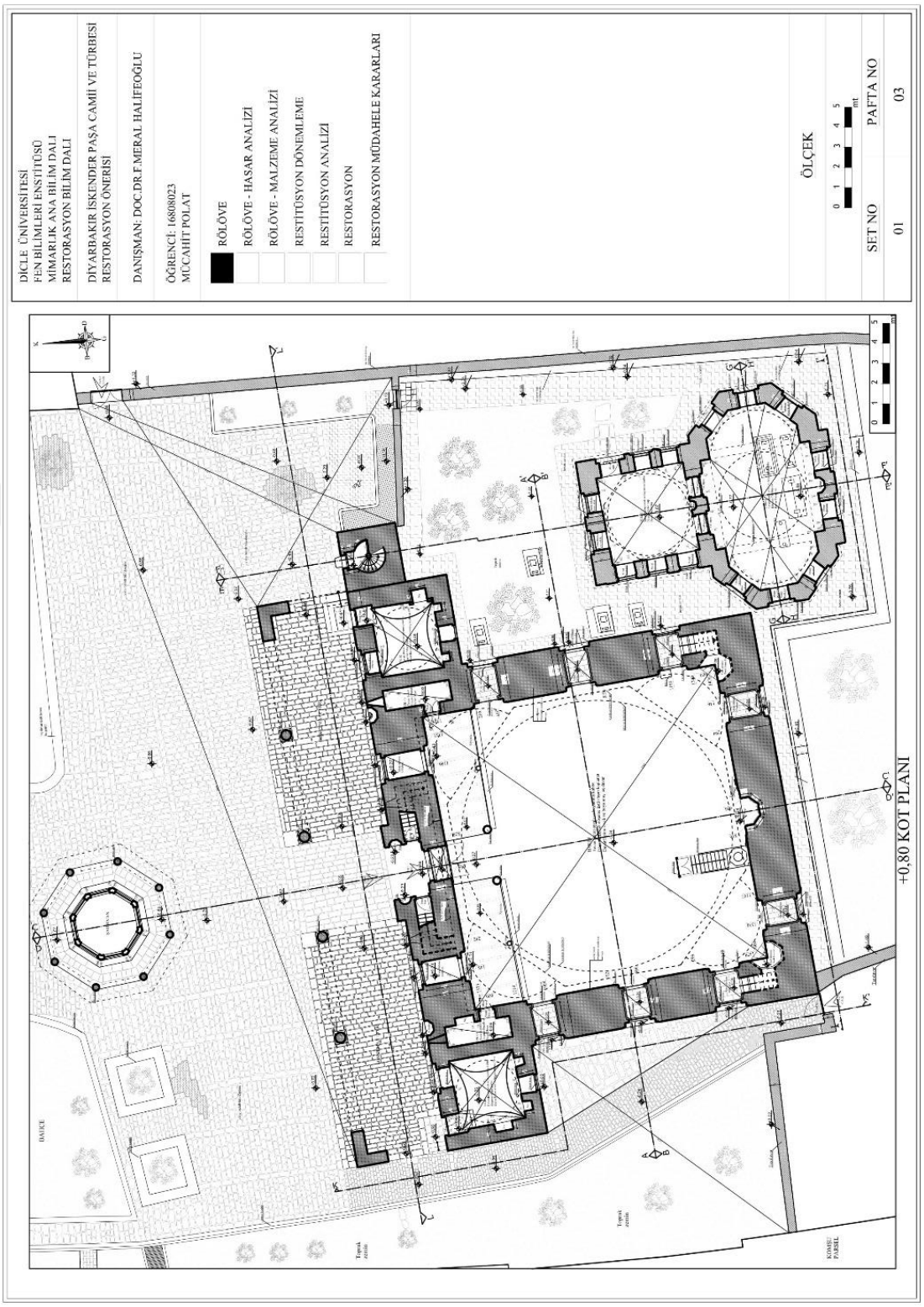
4.4. Rölöve Çizimleri

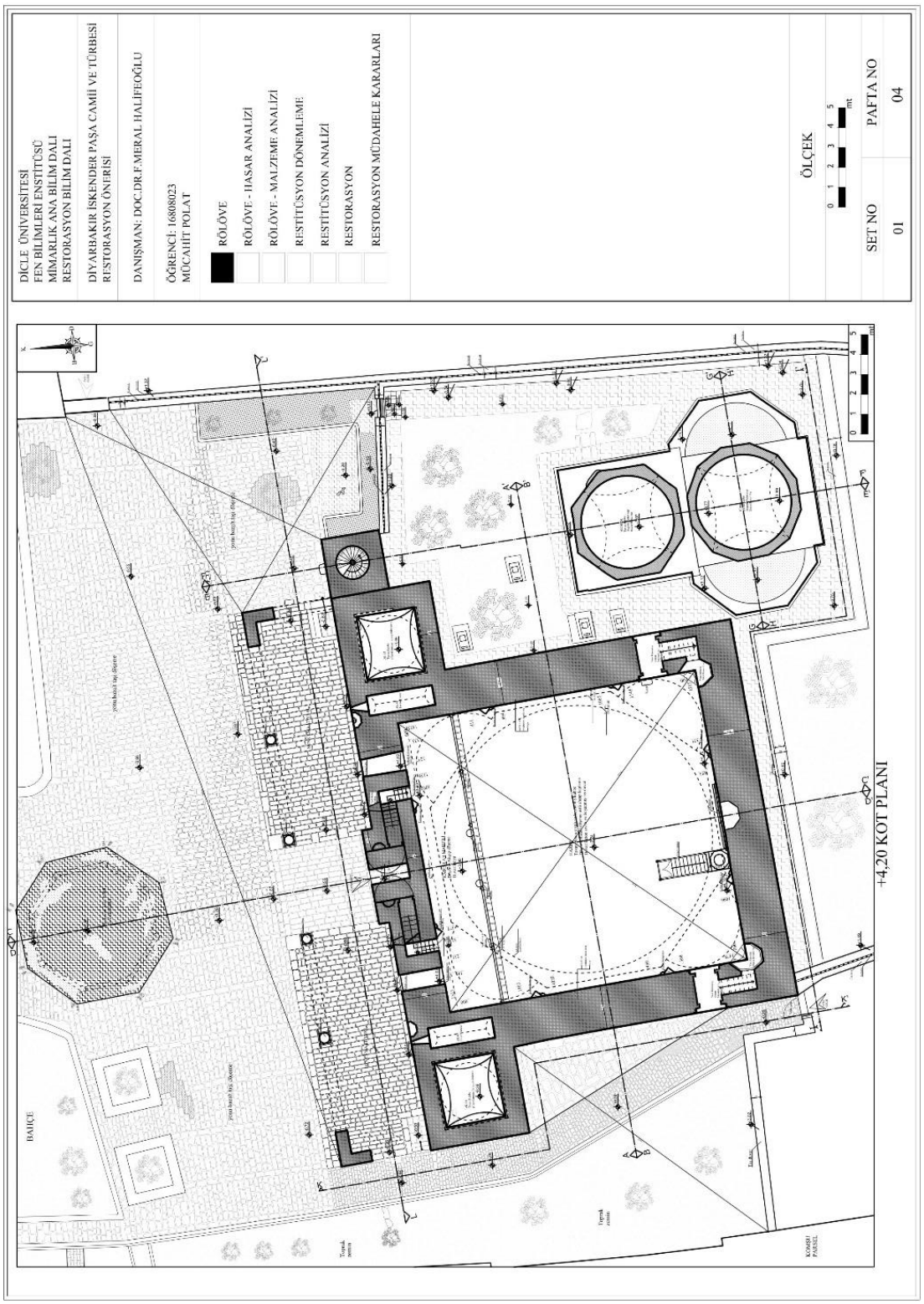
Şekil 4. 40. Vaziyet Planı Rölöve Çizimi

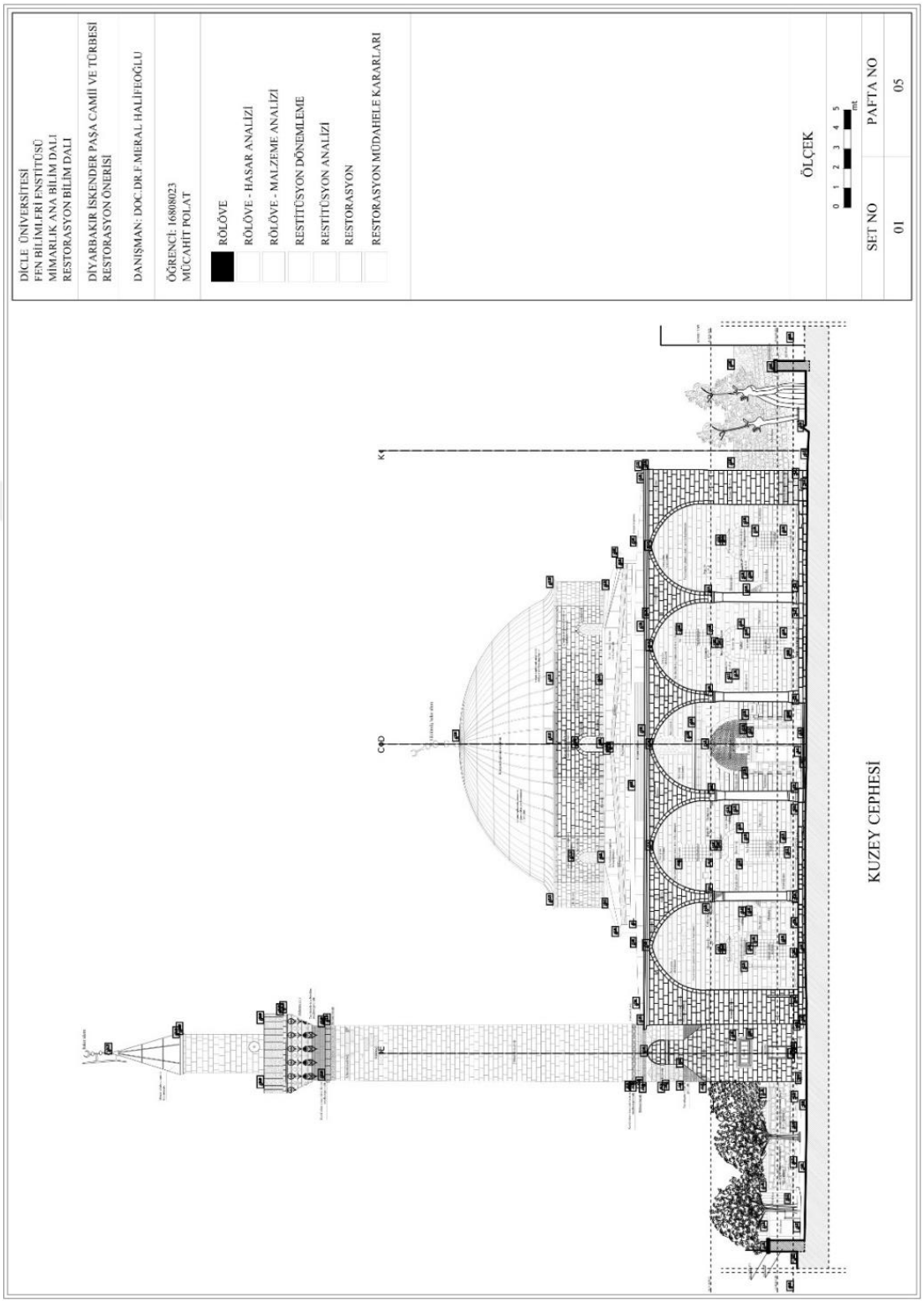
Şekil 4. 41. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Çizimi

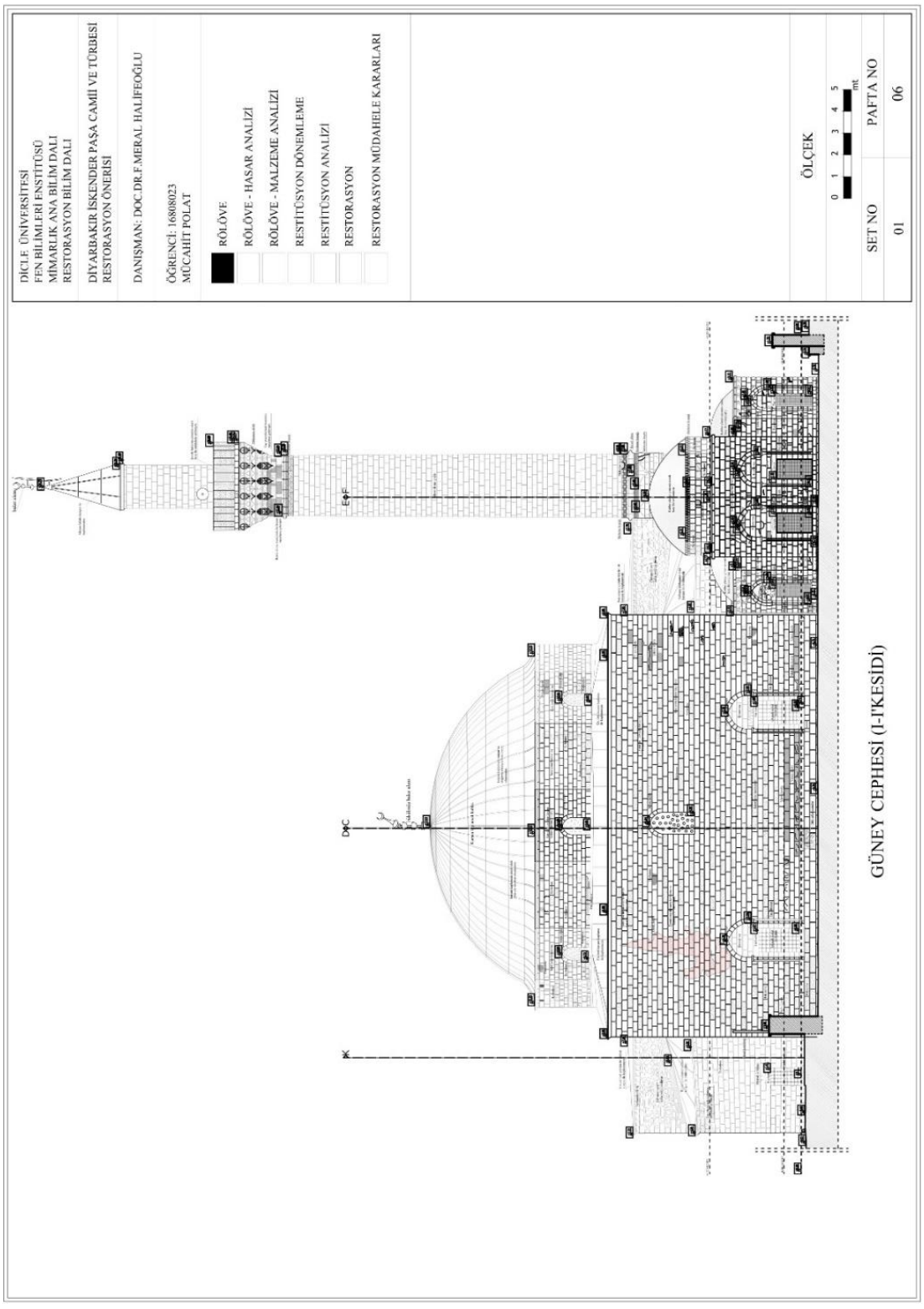
Şekil 4. 42. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Çizimi

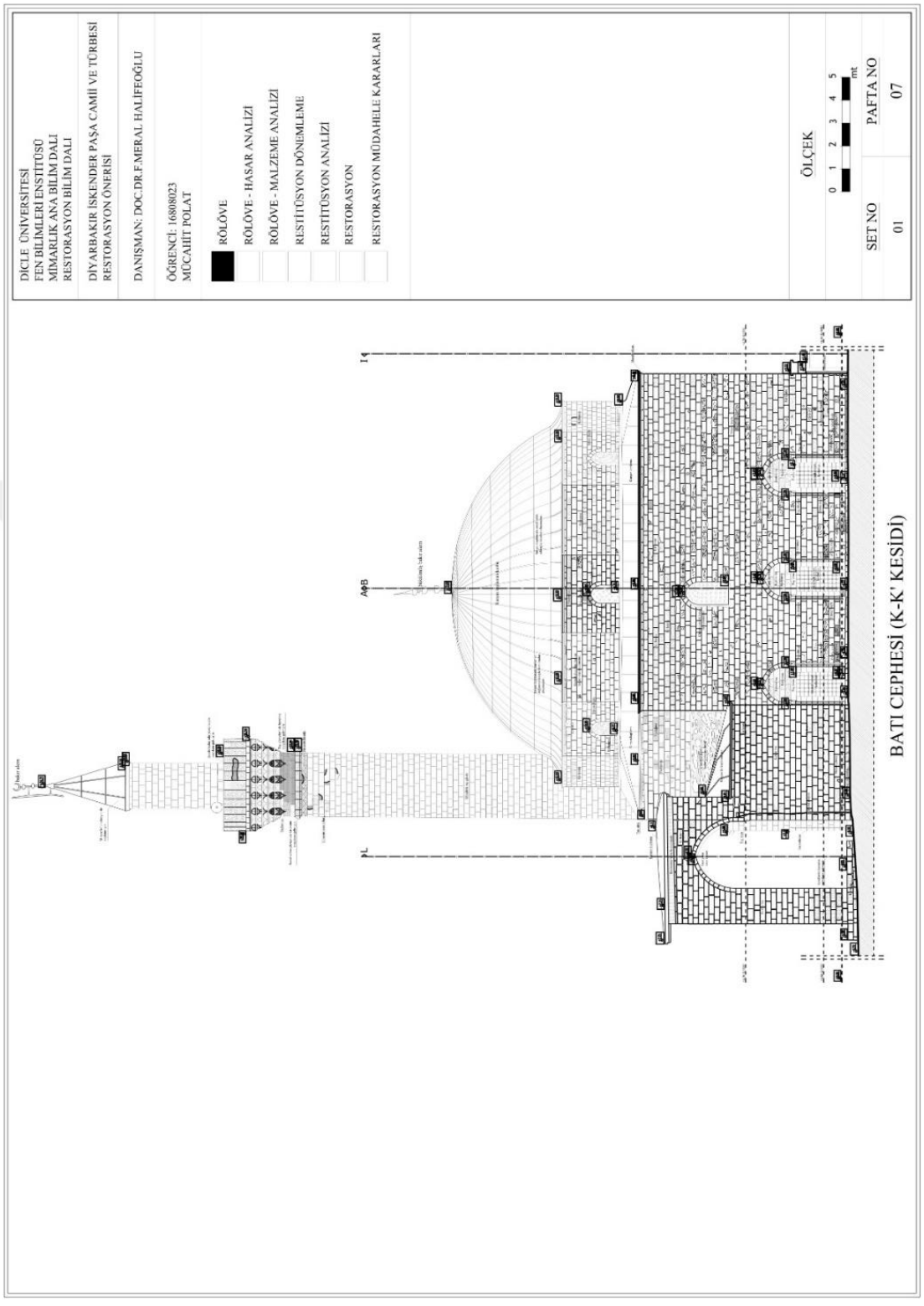
Şekil 4. 43. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Çizimi

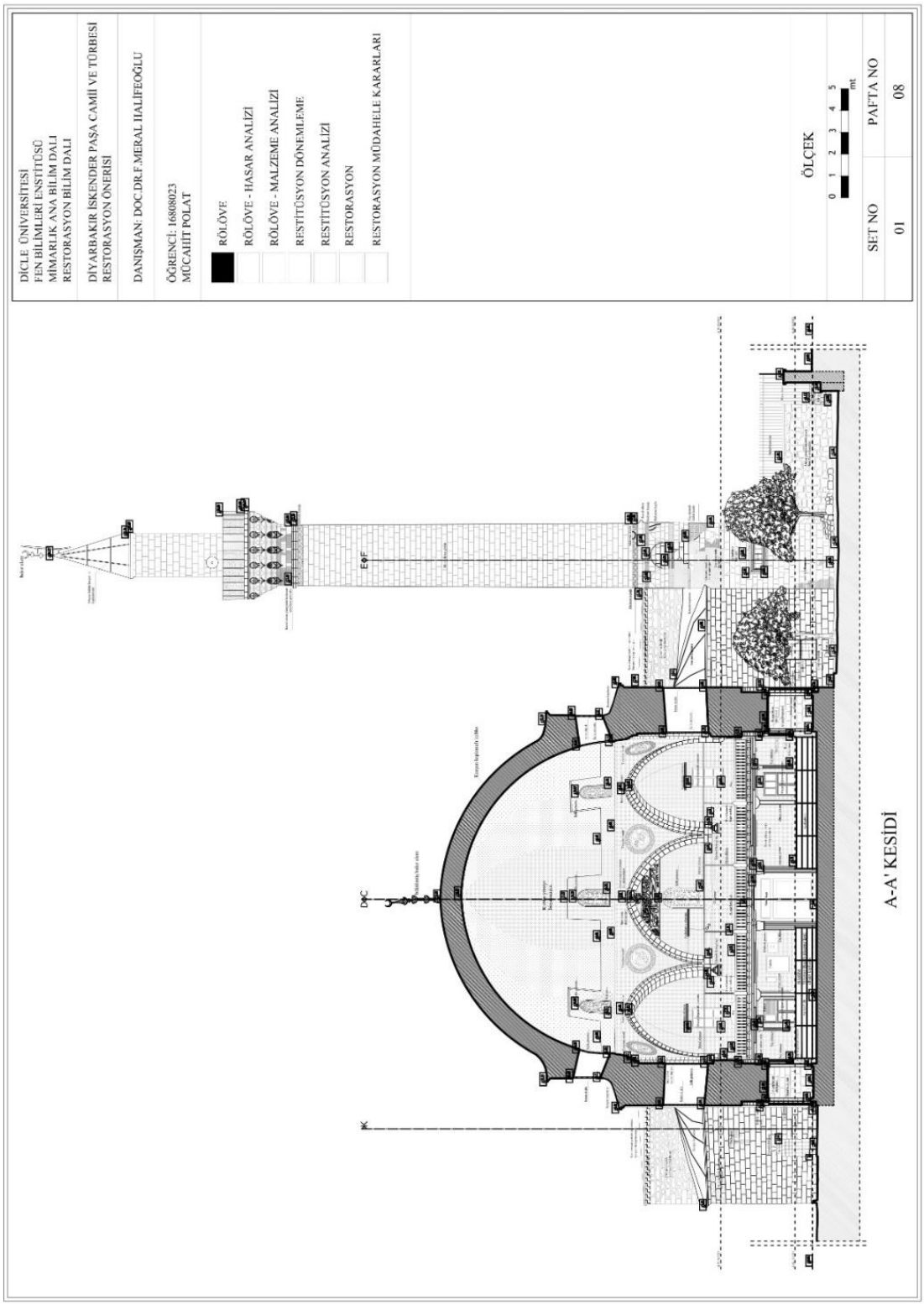
Şekil 4. 44. Kuzey Cephesi Rölöve Çizimi

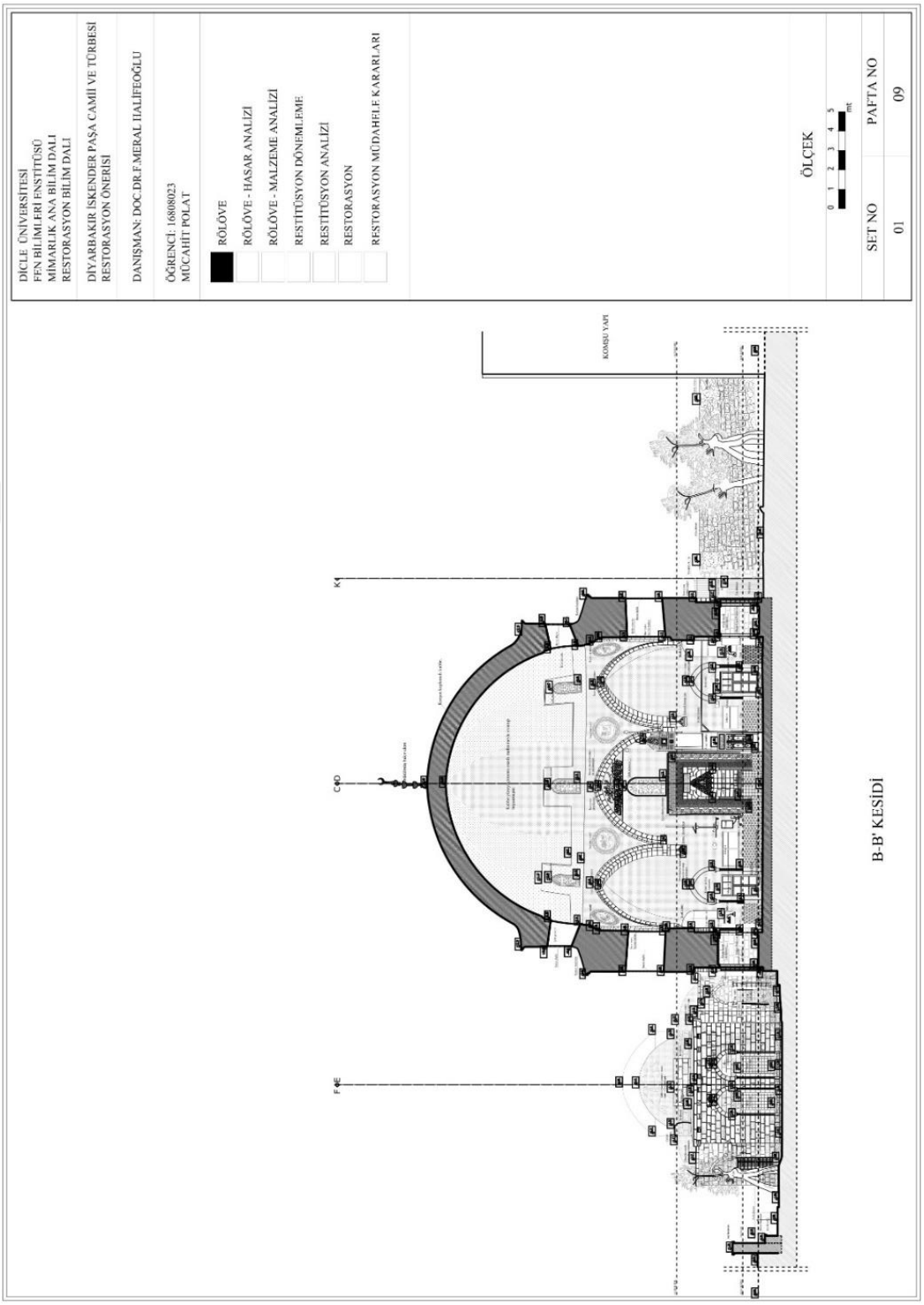
Şekil 4. 45. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Rölöve Çizimi

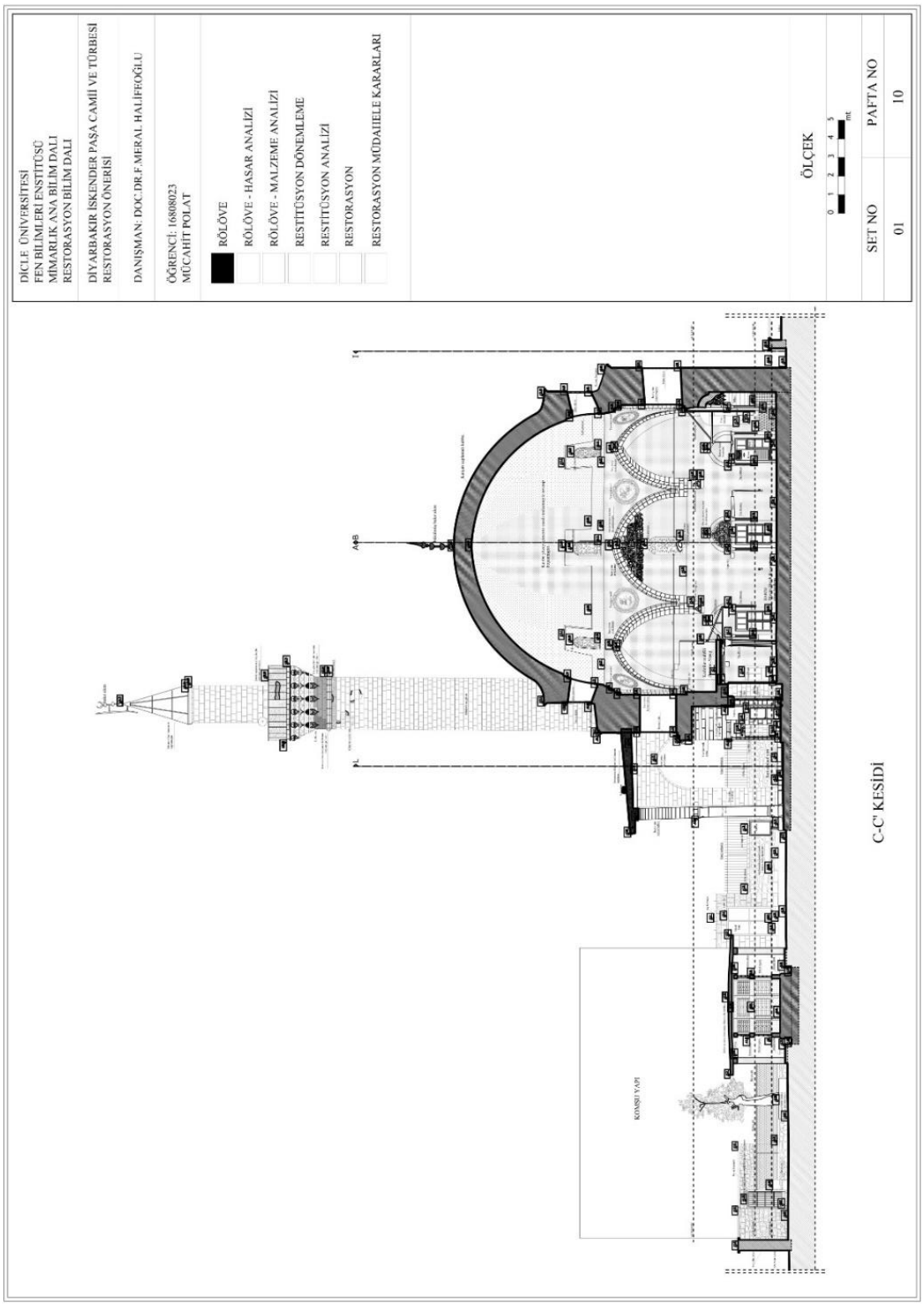
Şekil 4. 46. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Rölöve Çizimi

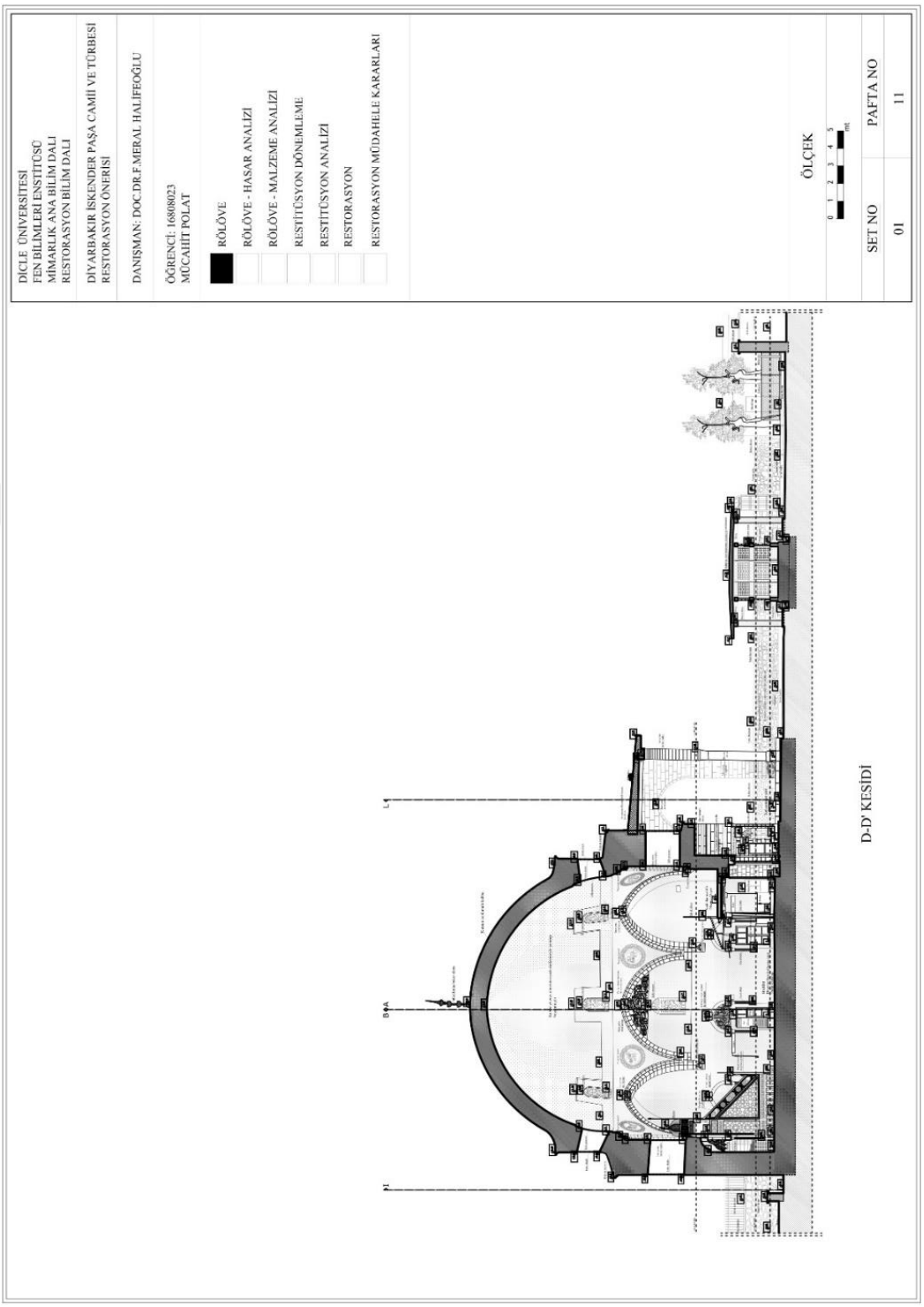
Şekil 4. 47. A-A’ Kesiti Rölöve Çizimi

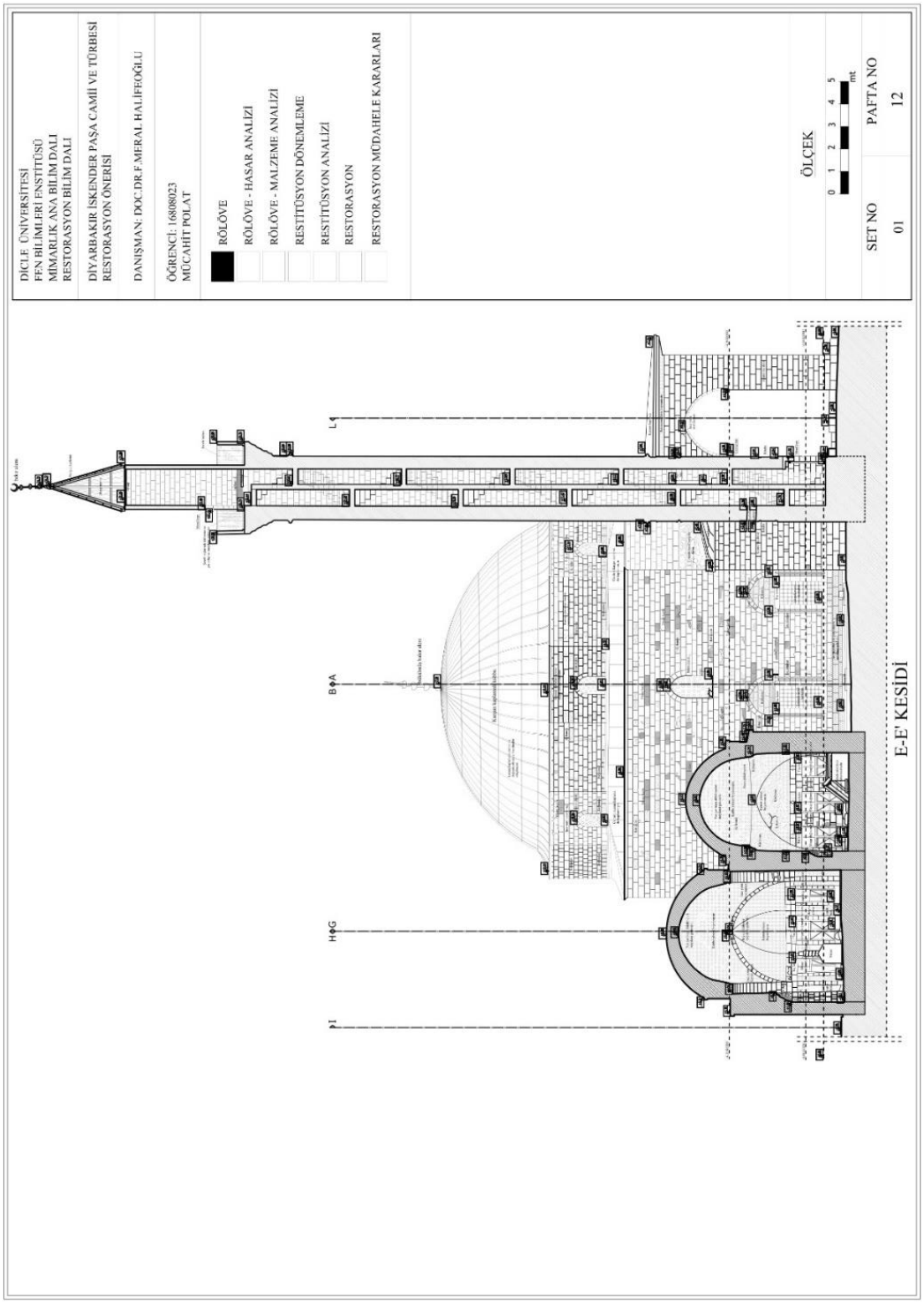
Şekil 4. 48. B-B’ Kesiti Rölöve Çizimi

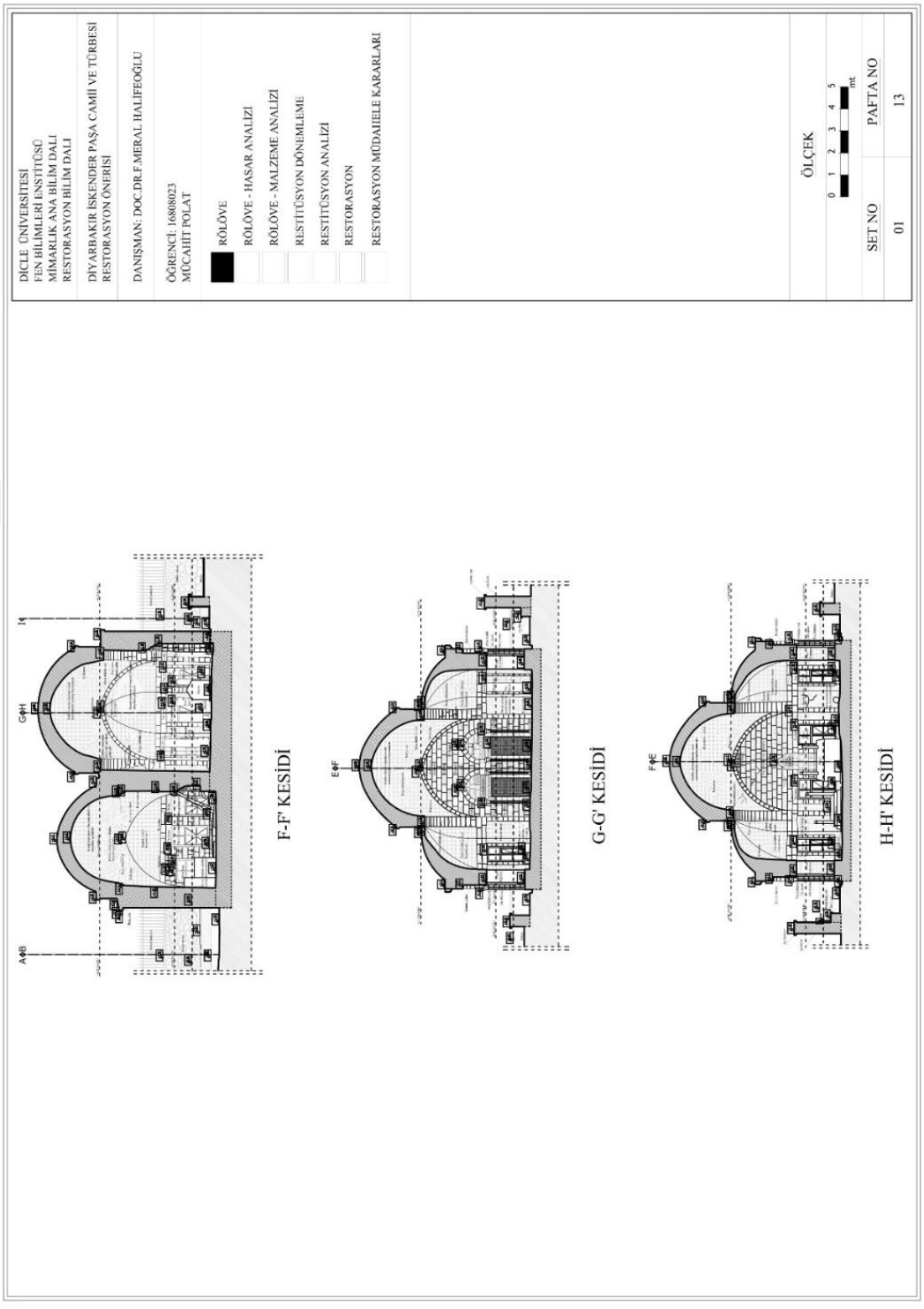
Şekil 4. 49. C-C' Kesiti Rölöve Çizimi

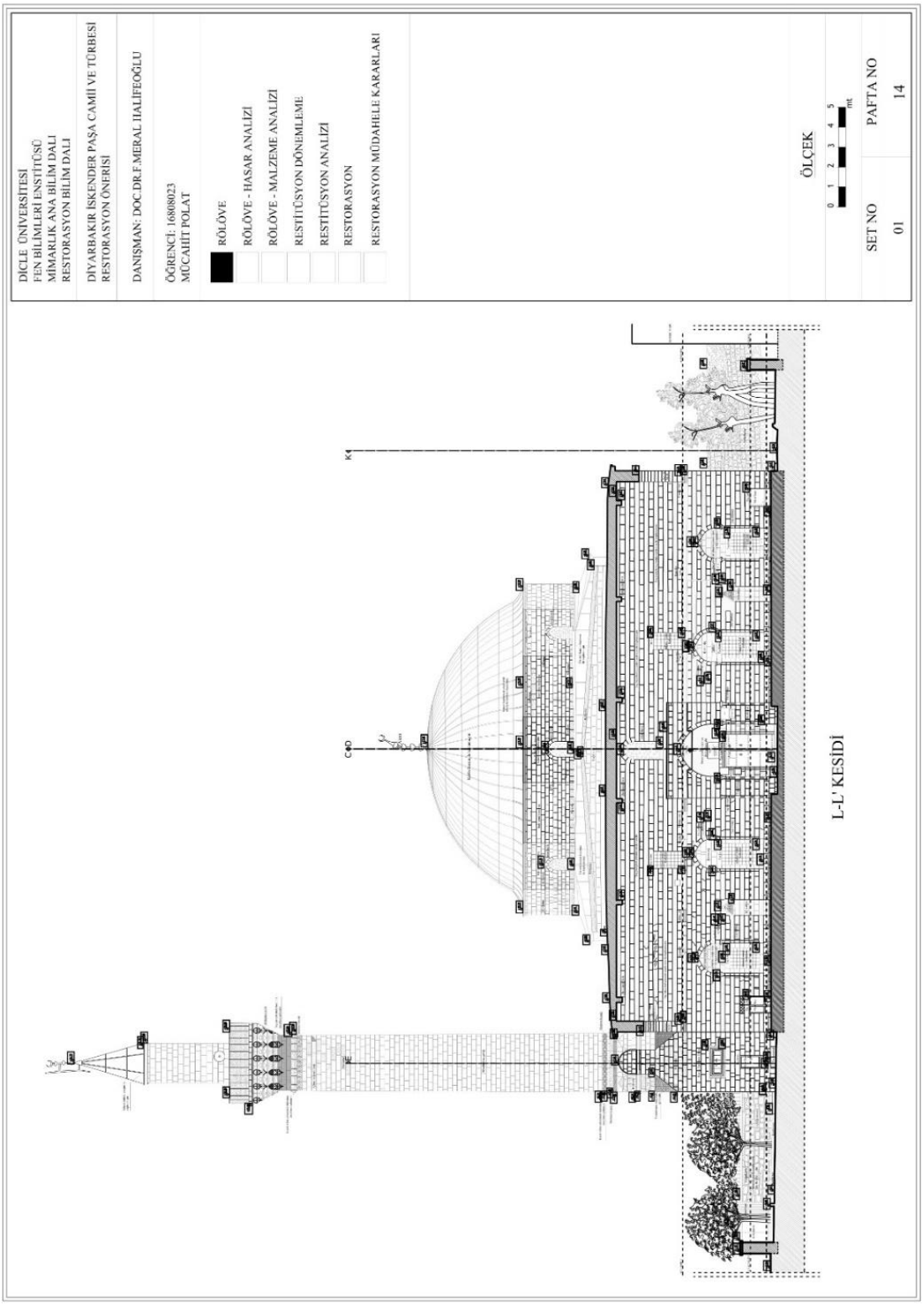
Şekil 4. 50. D-D’ Kesiti Rölöve Çizimi

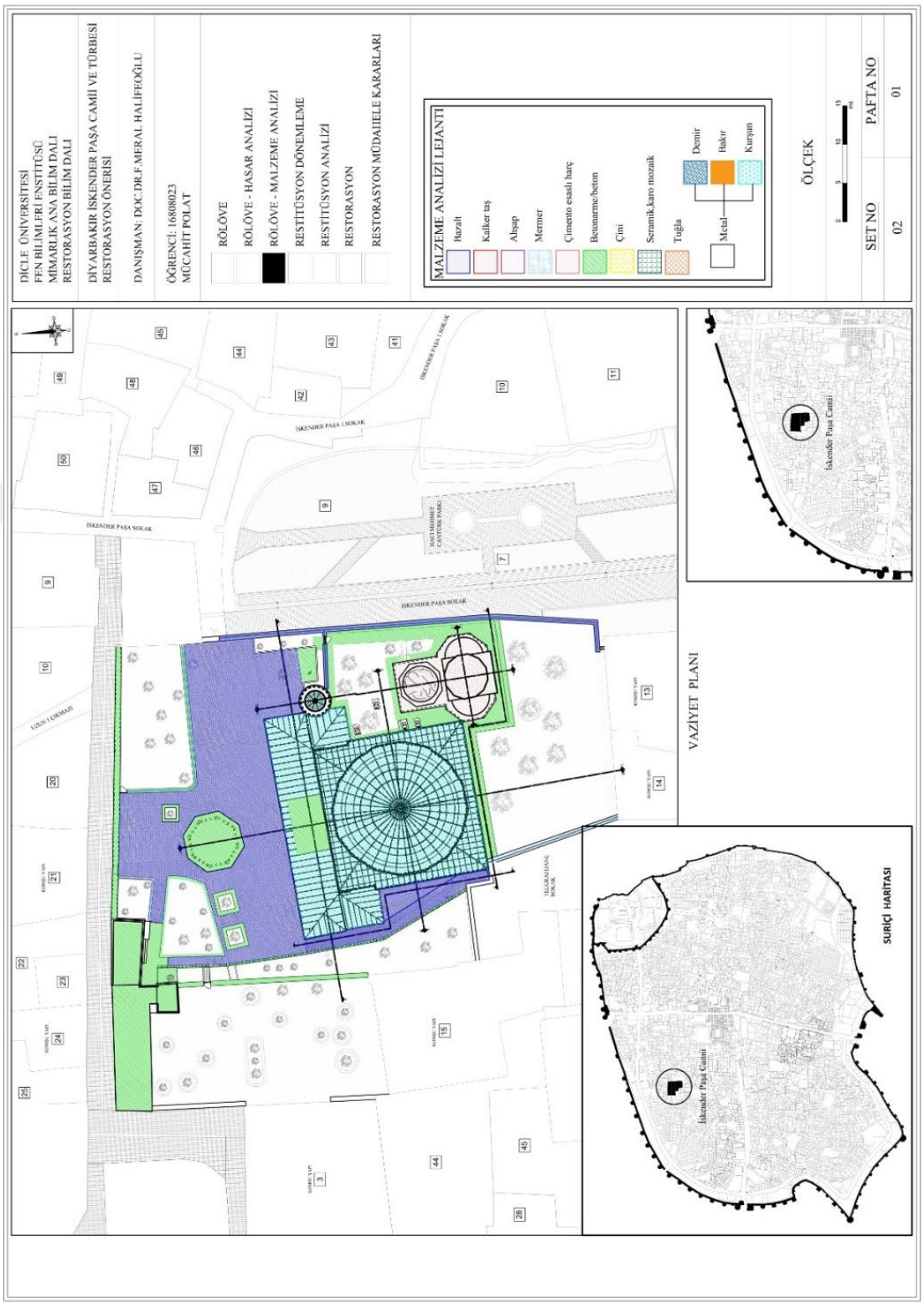
Şekil 4. 51. E-E’ Kesiti Rölöve Çizimi

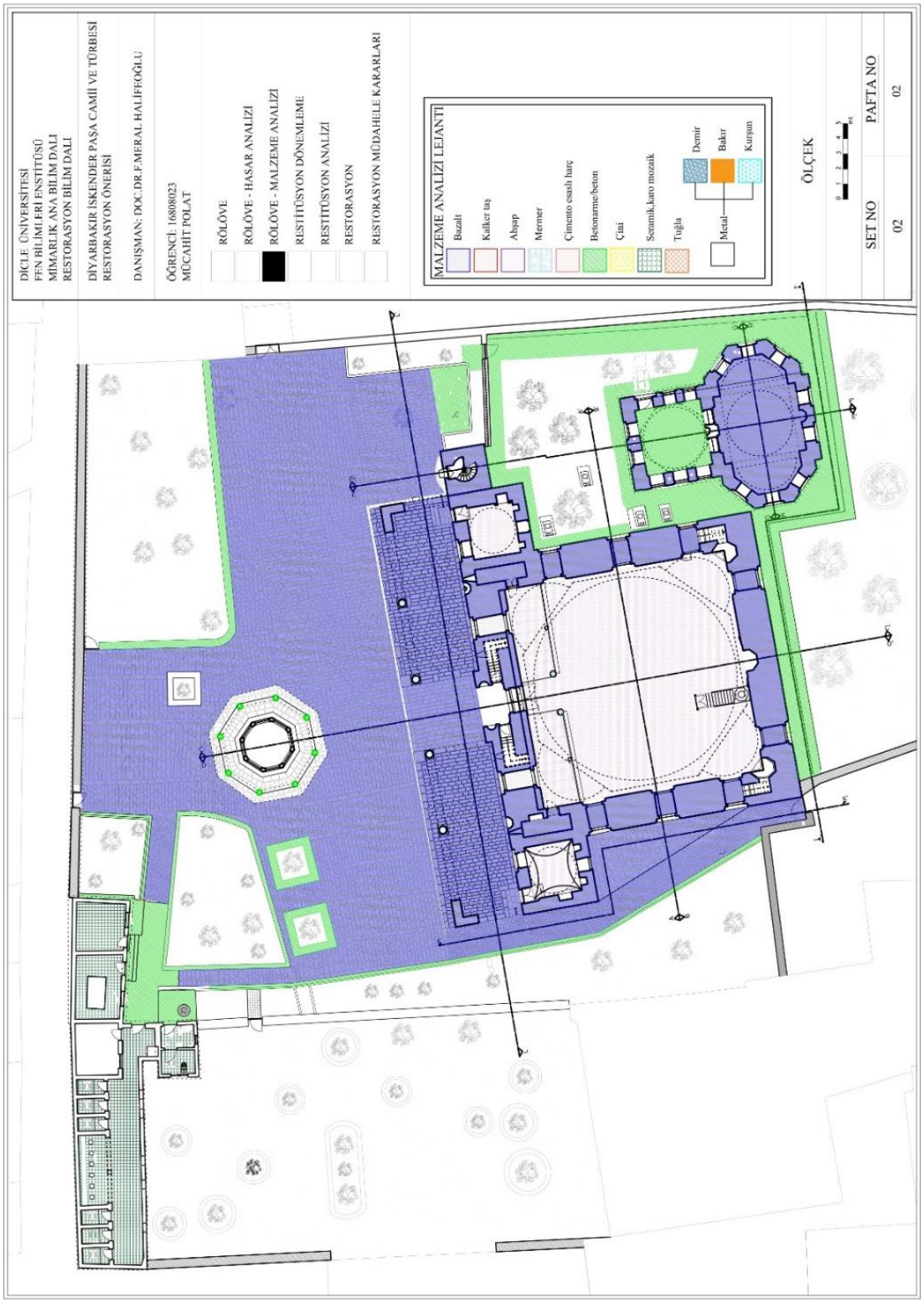
Şekil 4. 52. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Rölöve Çizimi

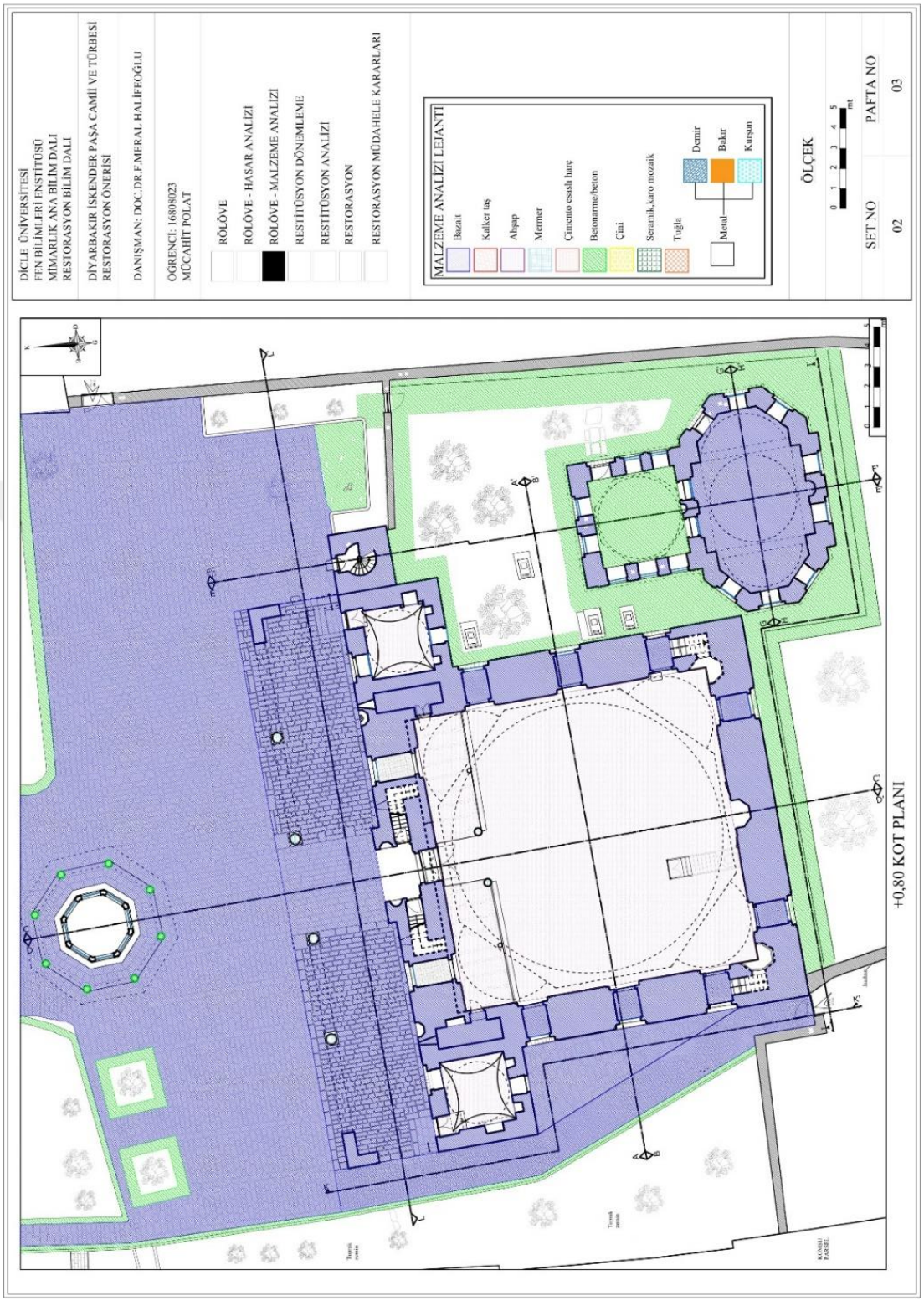
Şekil 4. 53. L-L’ Kesiti Rölöve Çizimi

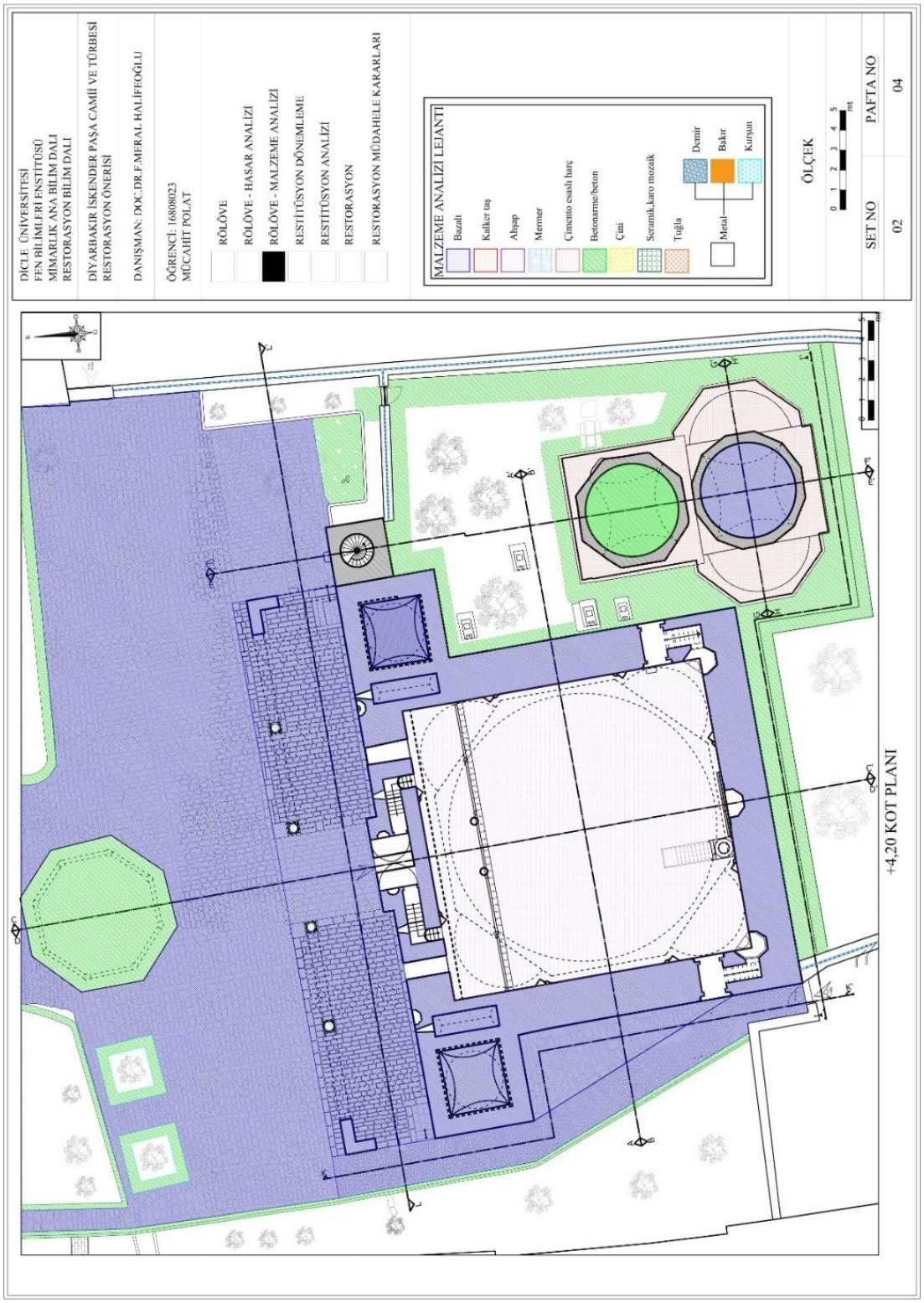
Şekil 4. 54. Vaziyet Planı Rölöve Malzeme Analizi

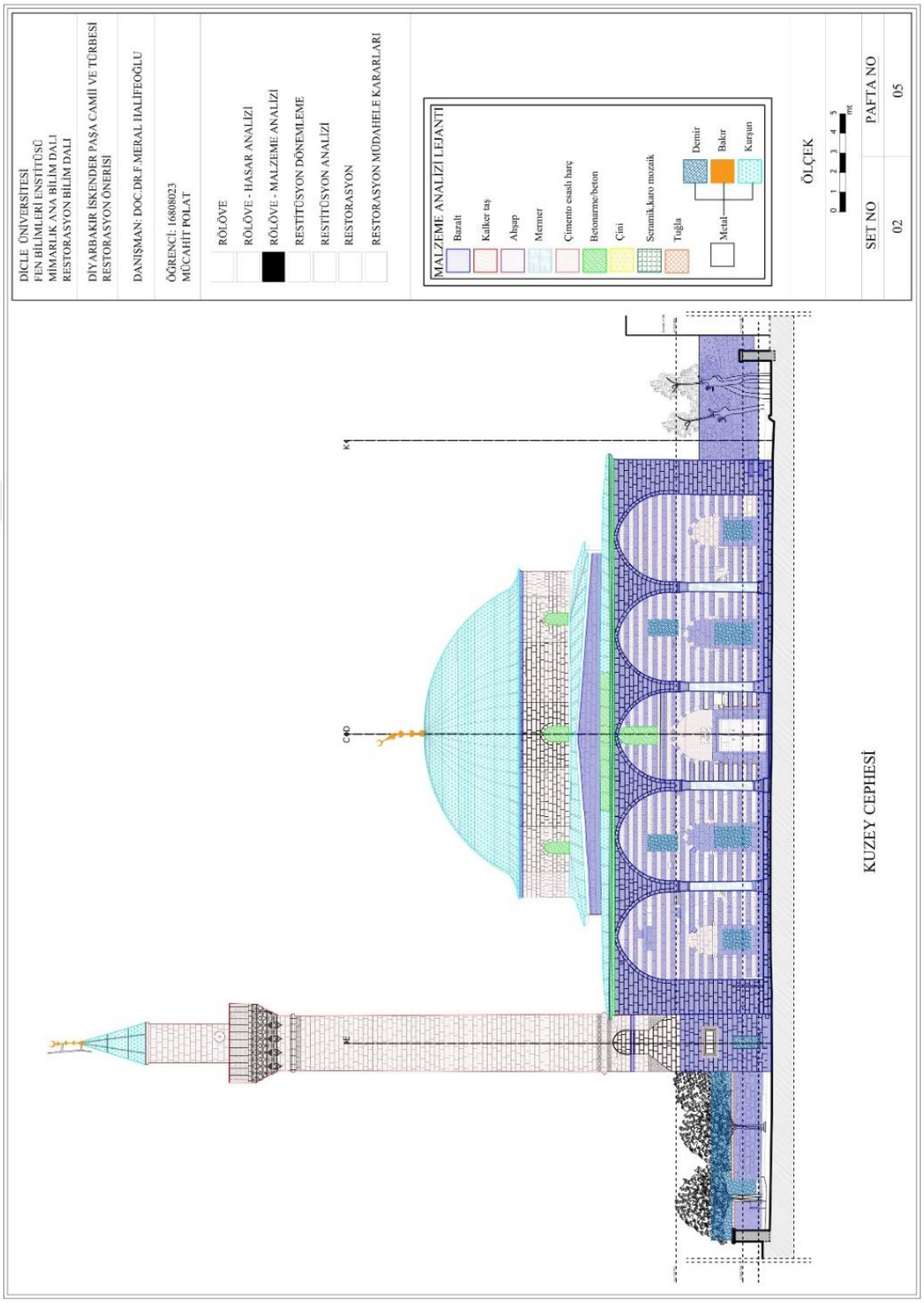
Şekil 4. 55. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi

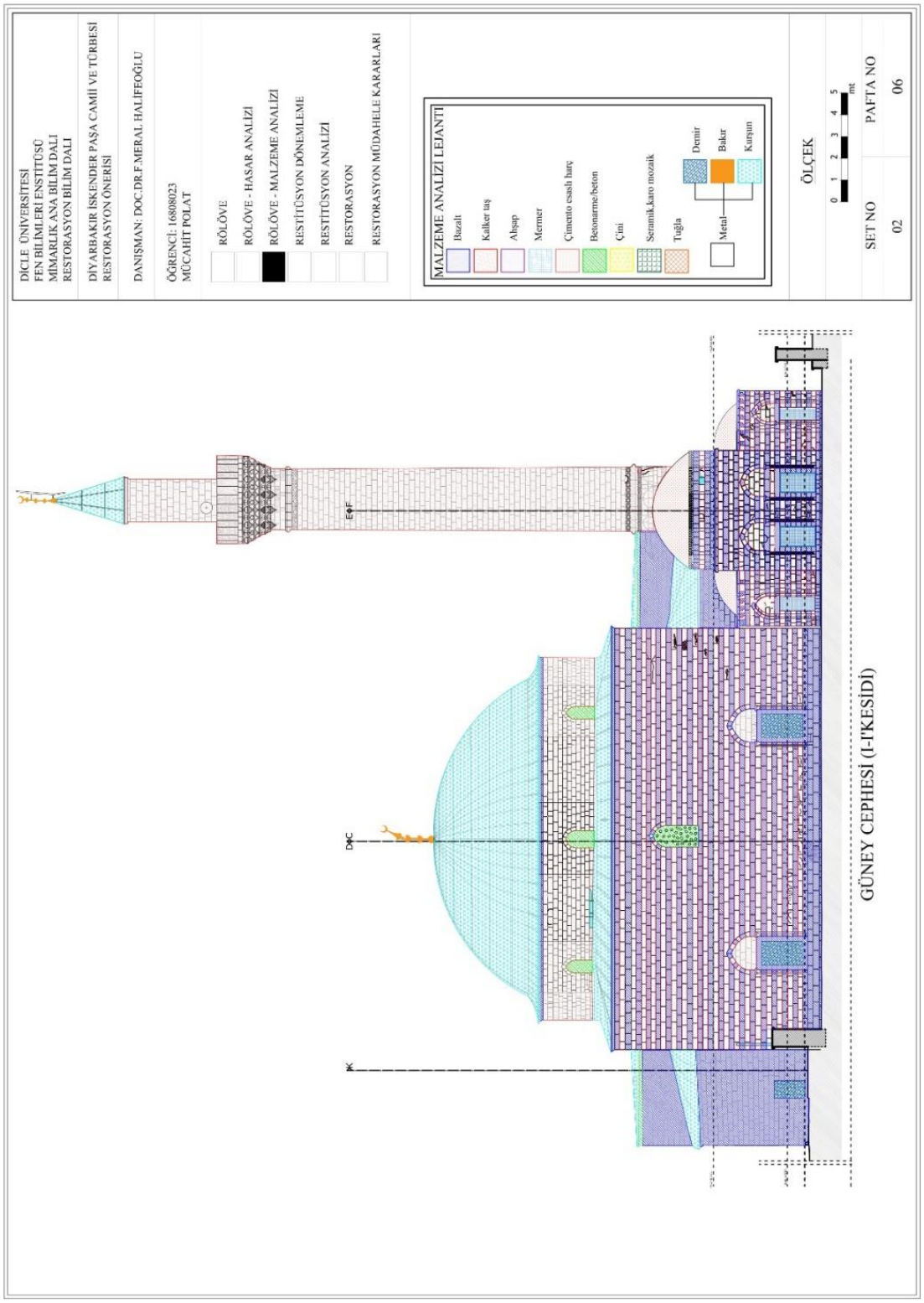
Şekil 4. 56. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi

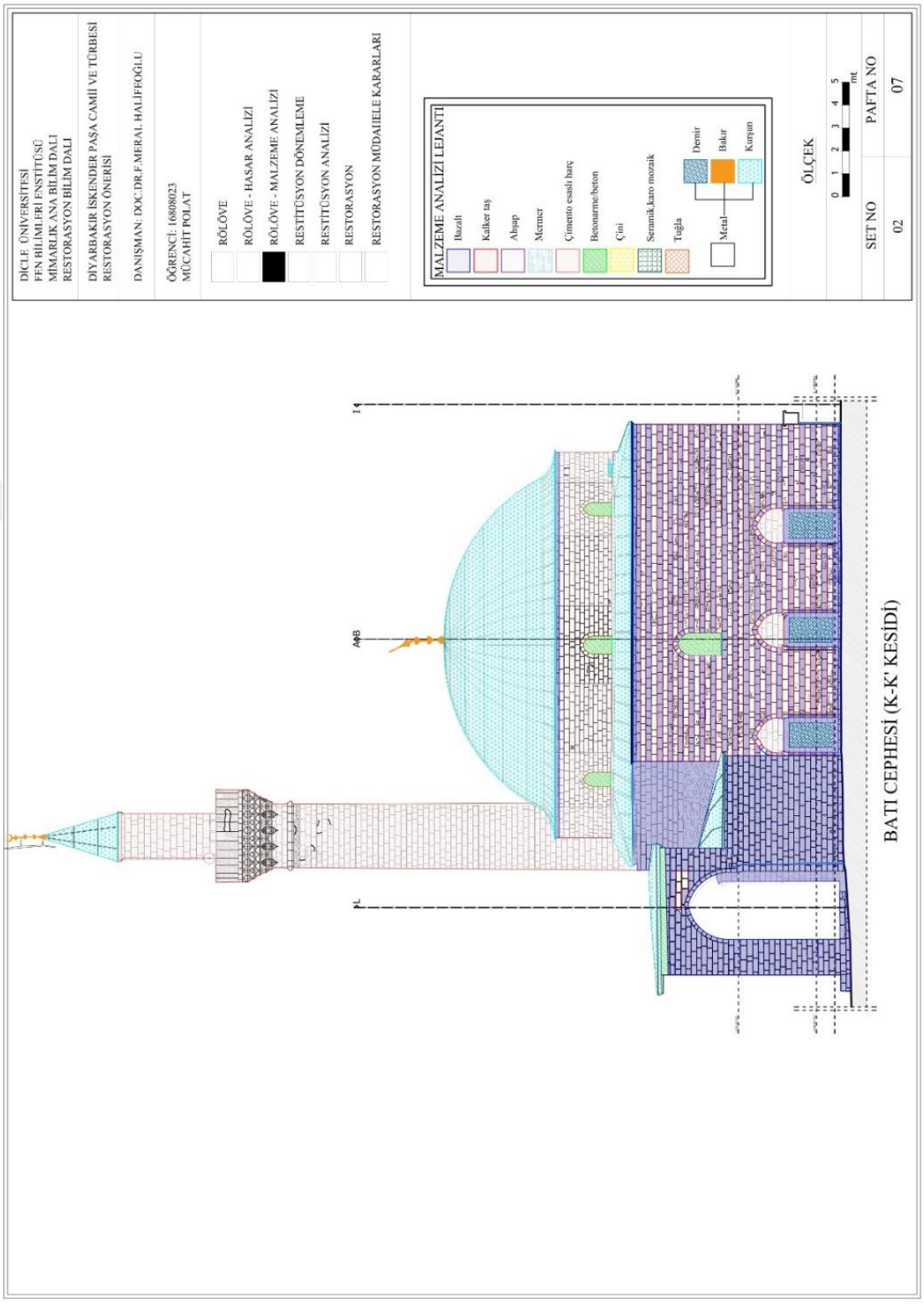
Şekil 4. 57. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Malzeme Analizi

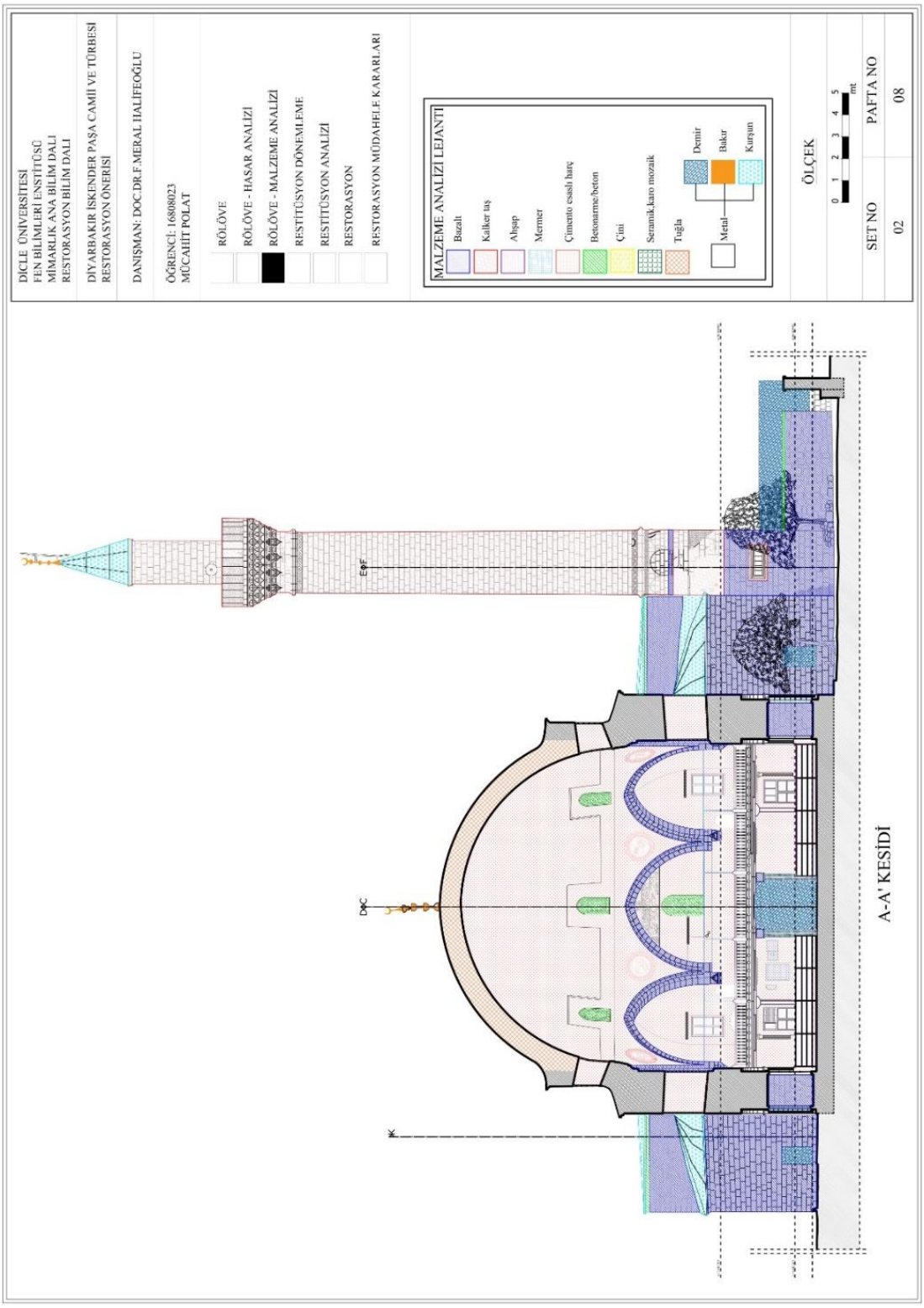
Şekil 4. 58. Kuzey Cephesi Rölöve Malzeme Analizi

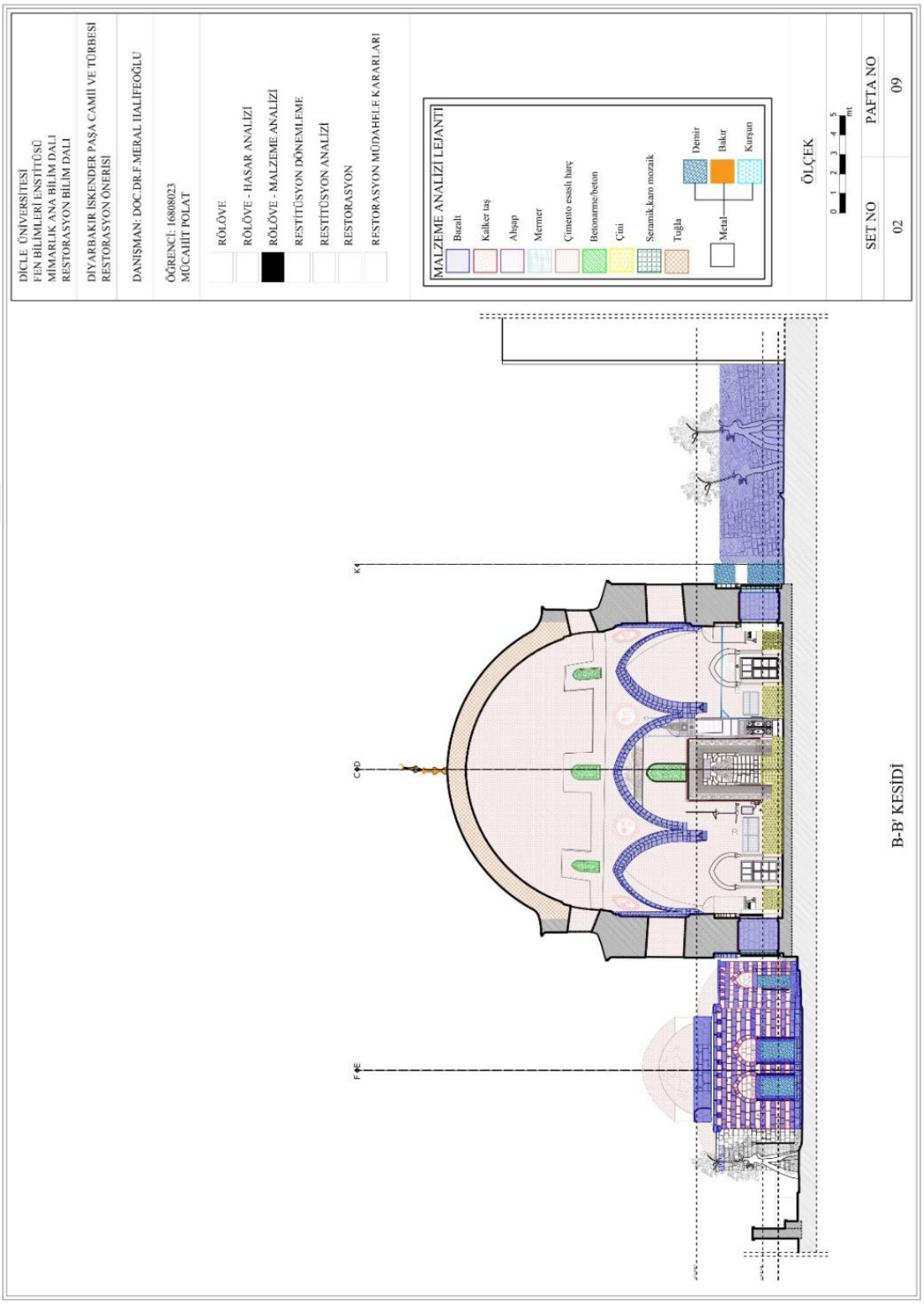
Şekil 4. 59. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Rölöve Malzeme Analizi

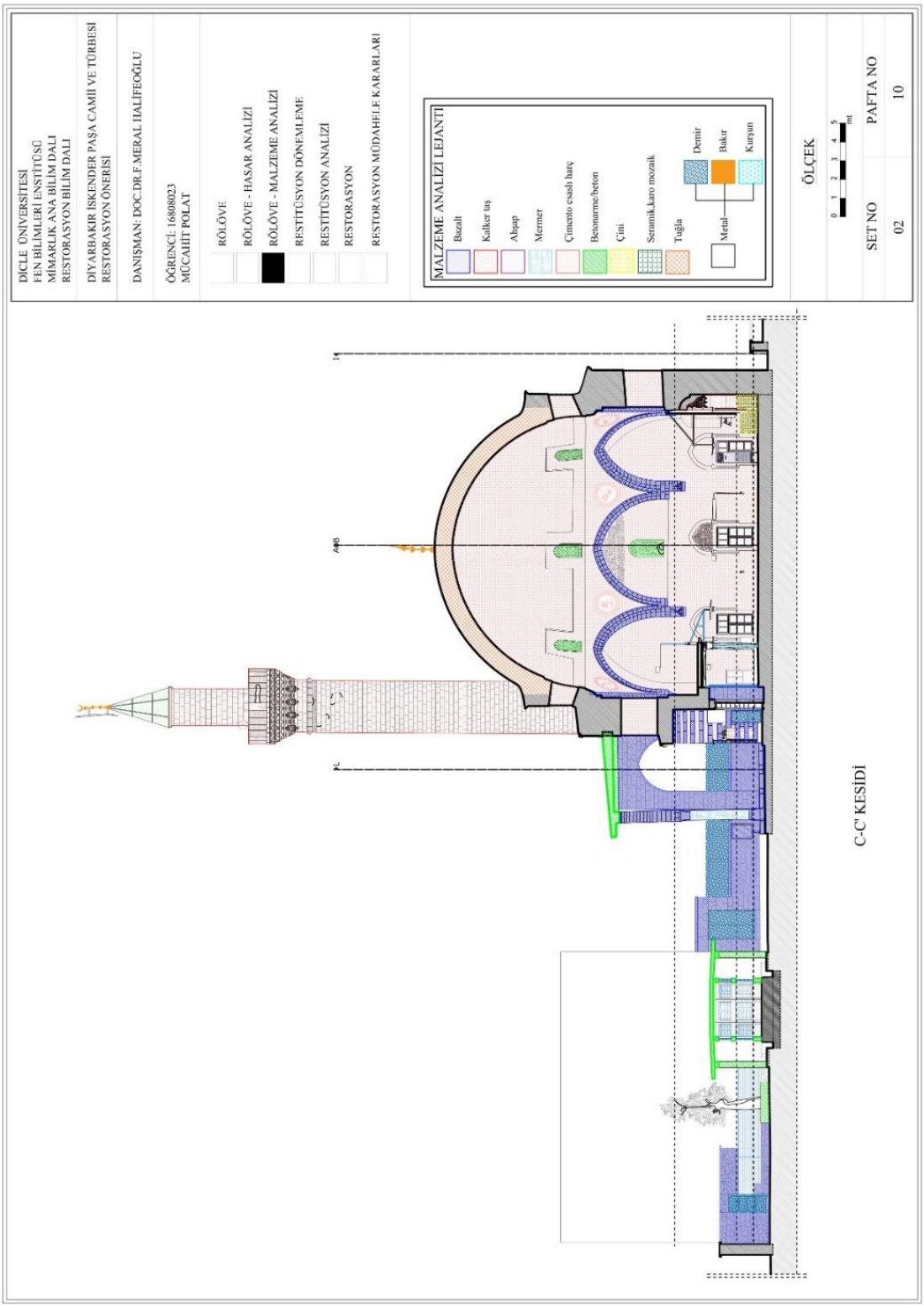
Şekil 4. 60. Batı Cephesi (K-K’ Kesiti) Rölöve Malzeme Analizi

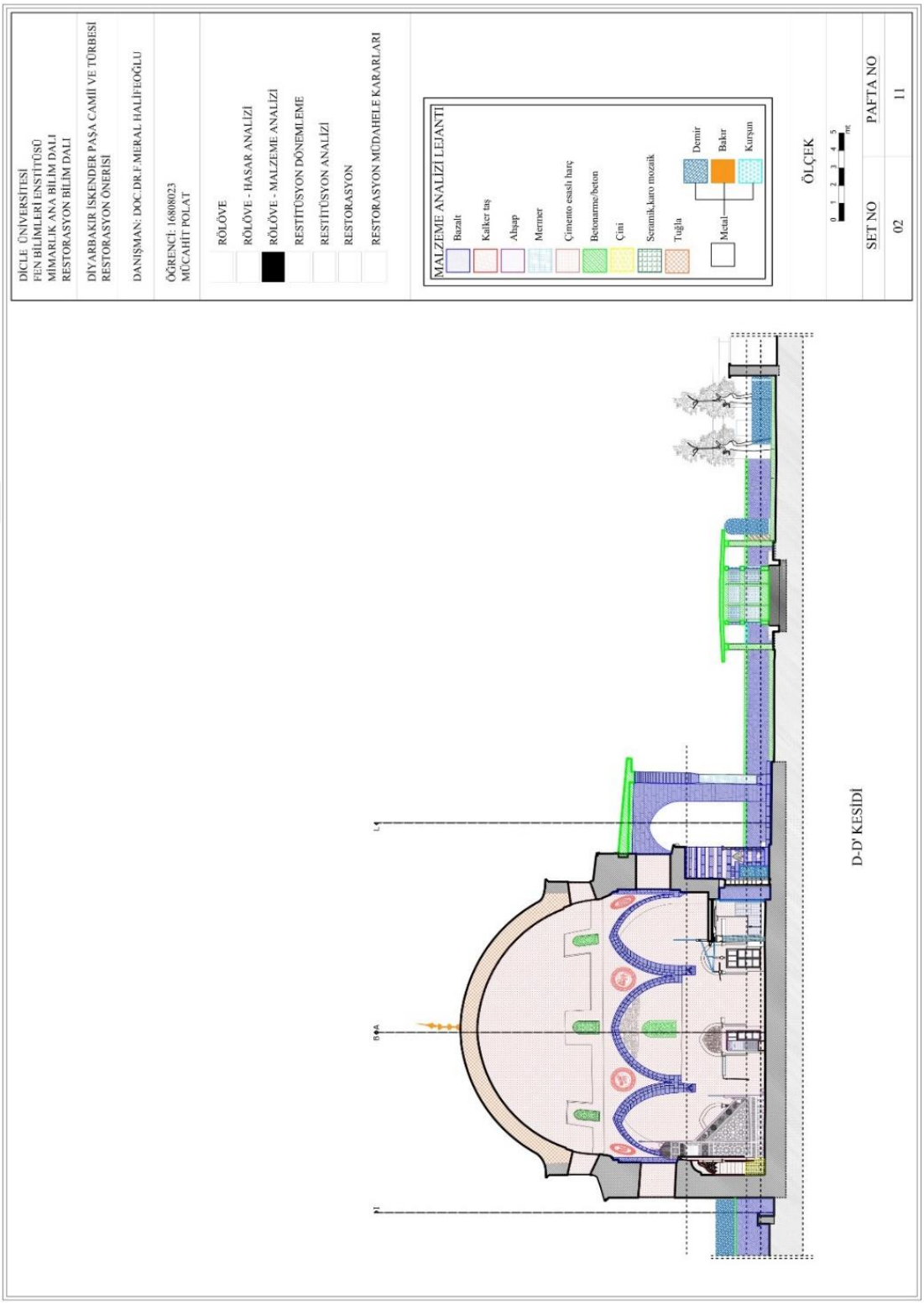
Şekil 4. 61. A-A’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

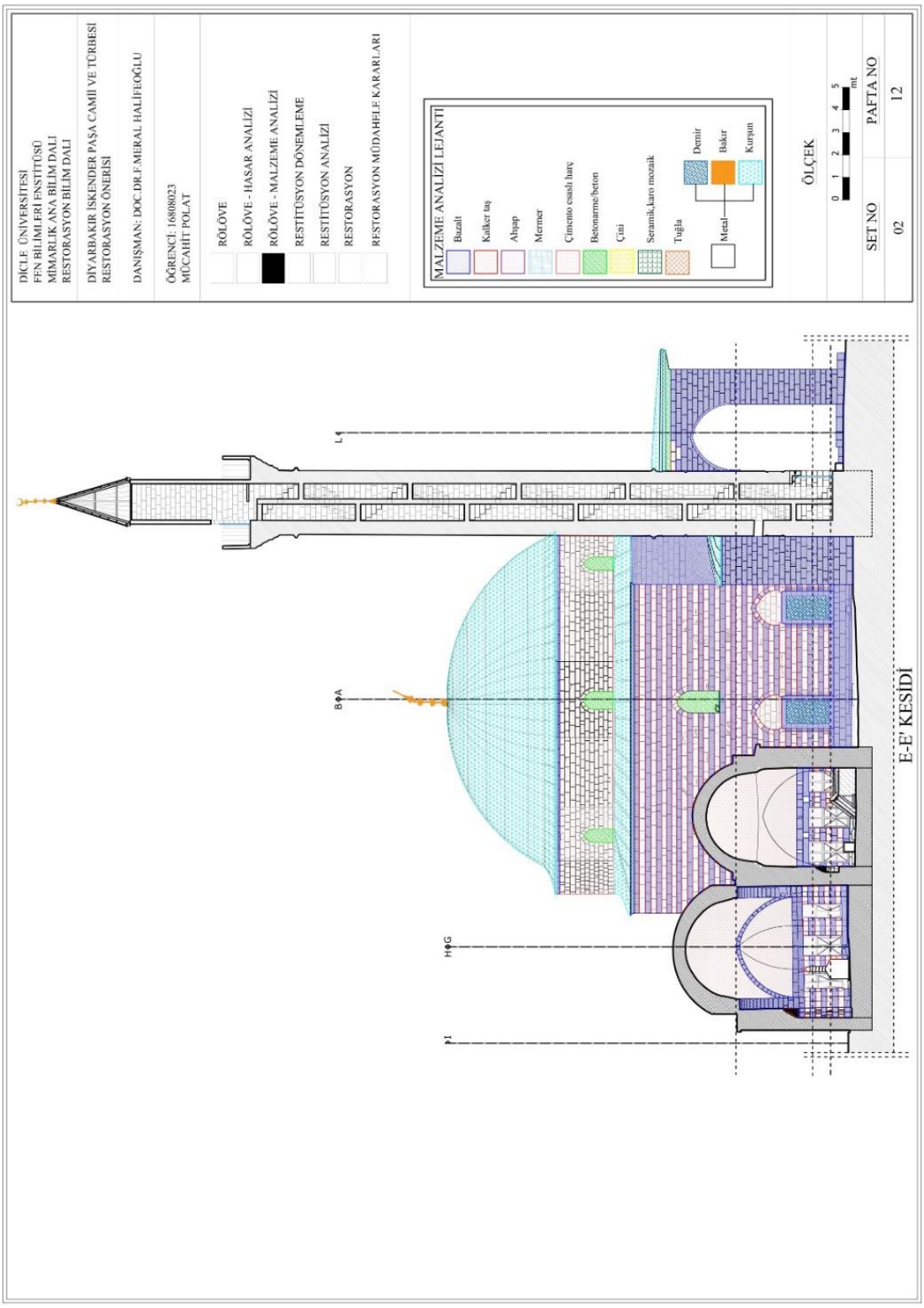
Şekil 4. 62. B-B’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

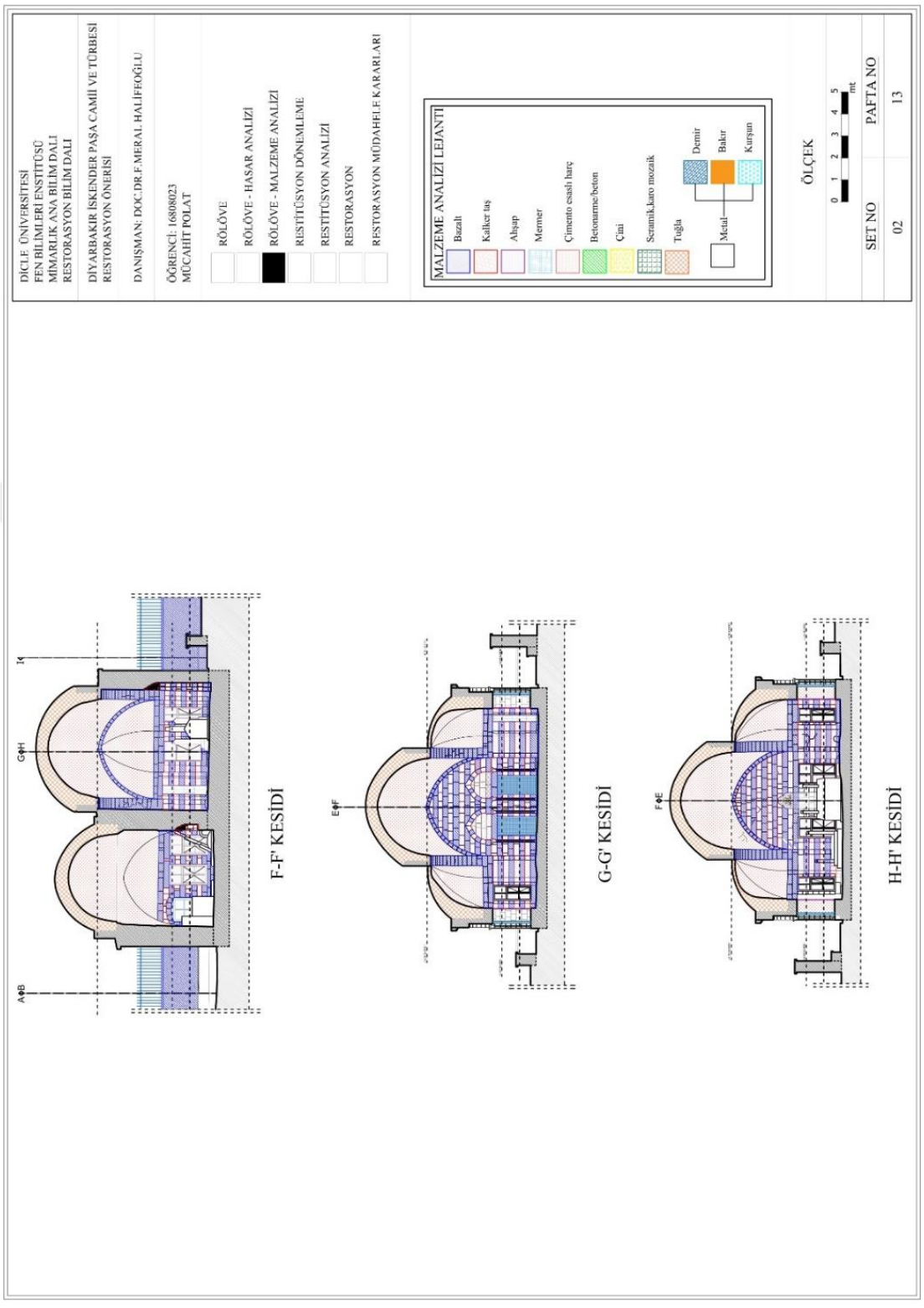
Şekil 4. 63. C-C’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

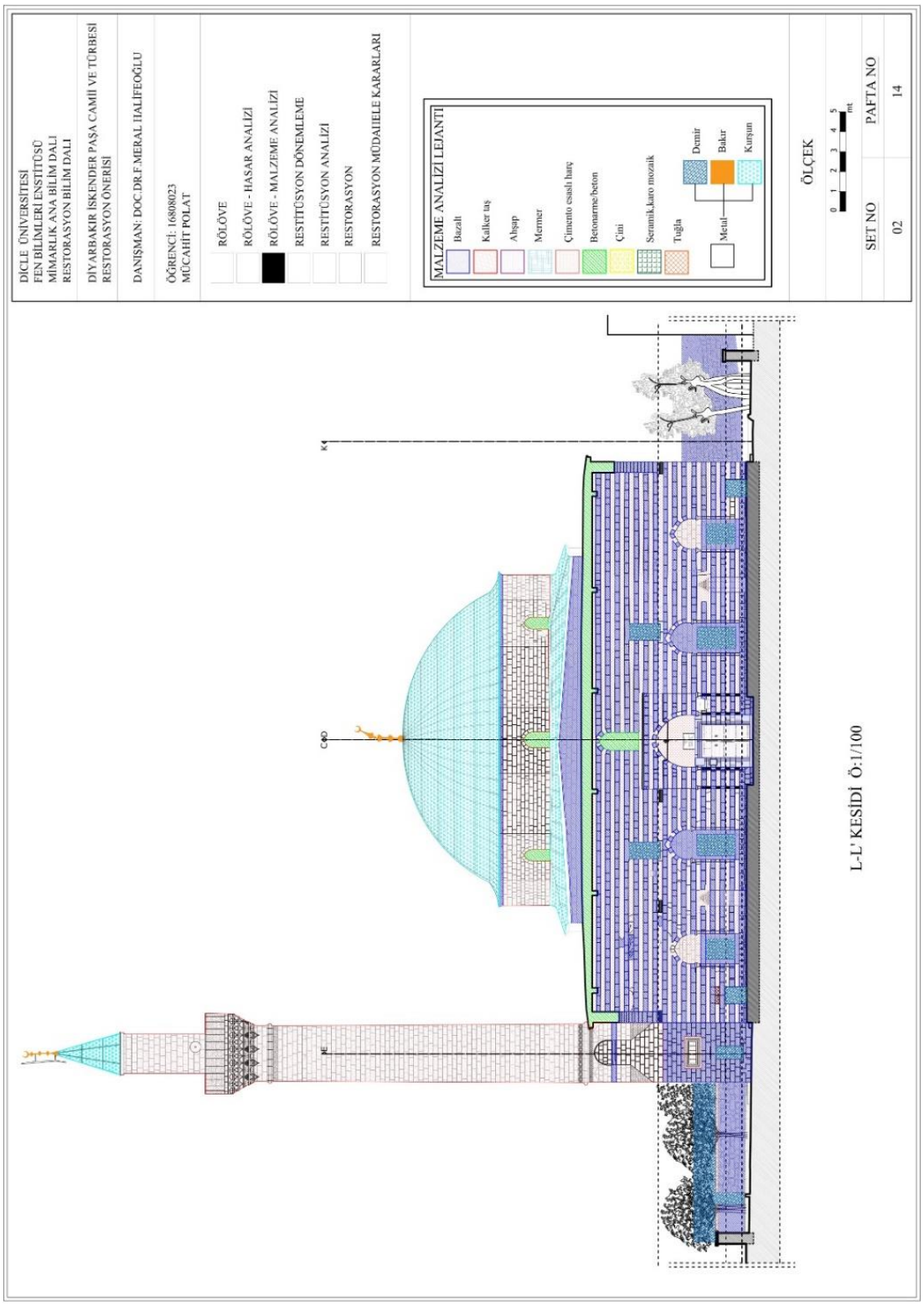
Şekil 4. 64. D-D’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

Şekil 4. 65. E-E’ Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

Şekil 4. 66. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Rölöve Malzeme Analizi

Şekil 4. 67. L-L' Kesiti Rölöve Malzeme Analizi

4.5. Yapıda Meydana Gelen Hasarlar

İskender Paşa Camisi ve avlusundaki diğer yapılarda meydana gelen bozulmalar aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

-Özgün mimariye aykırı müdahaleler
-Yeraltı suyu ve yağmur, kar gibi yağış türlerinin etkisiyle oluşan bozulmalar
-Strüktürel sorunlar
-Duvar yüzeylerindeki kararmalar
-Malzemelerde olan deformasyonlar
-Kurşun levhalarda oluşan bozulmalar
-Yüzey kaybı
-Bitkilenme ve yosunlaşma
-Korozyona uğramış metal öğeler
-Açılma, çatlama veya çürümenin olduğu ahşap öğeler

4.5.1. Özgün Mimariye Aykırı Müdahaleler

Geleneksel Diyarbakır mimarisinde yapı elemanı olarak doğal taş ve harç olarak da kireç esaslı malzeme kullanılmaktadır. Fakat İskender Paşa Cami ve avlusunda birçok yerde farklı zamanlarda farklı şekillerde çimento esaslı malzemeyle müdahale bulunmaktadır (Şekil 4.71.).

Çimento kullanımı yaygınlaştıktan sonra özellikle Cumhuriyet dönemi onarımlarının; kolay uygulanabilir olmasından dolayı da vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Çimento geçirimsizliği, özgün malzemelere göre farklı genleşme özelliği ve yoğun tuz içeriği ile tarihi yapılarda bozulma sürecini hızlandırıcı özelliğe sahiptir. Bütün özellikleriyle tarihi yapılarda kullanılan taş, ahşap, kerpiç, tuğla gibi geleneksel yapı malzemelerine göre, nem, değişen hava şartları, ısı gibi faktörlere karşı farklı tepkiler vermektedir. Aynı zamanda çimento görüntüsüyle de estetik bakımından geleneksel yapı malzemelerine göre büyük uyumsuzluk içerir (Ahunbay 2009).

İskender Paşa Camisindeki en önemli ve dikkat edilmesi gereken çimento esaslı müdahalelerden biri son cemaat üst örtüsünün betonarme yapılmış olmasıdır (Şekil 4.76,79). Diyarbakır'daki 1866 yılında gerçekleşen depremden sonra son cemaat bölümünün üst örtüsü ahşap kirişlemeye çevrilmiştir. Fakat betonun yaygın olarak

kullanılmaya başlanmasından sonra ahşap kirişlemeler sökülüp yerine betonarme döşeme yapılmıştır. Müdahalenin 1953 yılında Reşit İskenderoğlu tarafından yaptırıldığı döşeme tavanındaki yazıdan anlaşılmaktadır.

İskender Paşa Cami avlusunun ortasındaki sekizgen şadırvanda birçok betonarme eleman bulunmaktadır. Bunlar 0.32 mt çapındaki yuvarlak sütunlar, kirişler ve döşemedir. Aynı zamanda şadırvan havuzunun köşelerinde, taş kolonların üstünde betonarme kiriş dönmektedir. Kirişin üstünde betonarme kolonlar ve kolonların üstünde tekrar betonarme kiriş yer almaktadır (Şekil 4.72).

İskender Paşa Caminin güney ve doğu yönlerine beton tretuvar yapılmıştır. Aynı şekilde ilk türbenin zemin döşemesi de betondur. Avludaki birçok moloz taş duvarın üstündeki harpuşta, taş döşeme bordürleri ve ağaçların etrafındaki kasnak da betondan yapılmıştır (Şekil 4.68,73.).

Şekil 4. 68 . Beton bordürler ve ağaç etrafında dönen beton kasnak

Caminin kubbe kasnağındaki ve cephelerdeki pencere içlik ve dışlıkları da çimento esaslı malzemeden yapılmıştır (Şekil 4.75.).

İskender Paşa Camisi ve avlusundaki yapılarda çimento esaslı malzemenin kullanıldığı bir başka alan da sıva ve derzlerdir. Harimin bütün duvarları ve kubbesinin iç yüzeyi, türbe kubbelerinin hem iç hem de dış yüzeyleri ikinci türbenin batı ve doğudaki yarım kubbeleri ile türbe iç duvarlarının bazı kısımlarında çimento esaslı sıvaya rastlanılmaktadır (Şekil 4.69.). Aynı zamanda tabhanelerin duvarları ve kubbesi de çimento esaslı harçla sıvanmıştır. Cami ve türbe cephe duvarlarında yer yer çimento esaslı malzemeyle müdahaleler yapılmıştır. İskender Paşa Camisinin kuzey dış duvarı yani son cemaat bölümünde bütün kalker taş yüzeyi sıra halinde beyaz çimentoyla sıvanmıştır

(Şekil 4.74). Ayrıca avludaki taş duvarlarda; hem duvar örümü için hazırlanan harçta hem de derzlerde çimento esaslı harç mevcuttur. Avlu kesme bazalt taş döşemesin de derzleri çimento esaslı harçla doldurulmuştur. Avlu döşemesinin bazı kısımlarında derz açıklıkları yedi cm'i bulmaktadır. İkinci türbenin zemin döşemesindeki taş kaplamada da çimento harçlı müdahaleler bulunmaktadır.

Şekil 4. 69. Harim bölümü ve avlu genel fotoğraflar

4.5.2. Yeraltı Suyu, Yağmur ve Kar Gibi Yağış Türlerinin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar

Bütün yapı elemanlarının içinde boşluk veya kılcal kanallar bulunmaktadır. Su kapilarite ile bina içindeki hareketi yapı malzemelerinde hasara neden olur. Nem strüktürü ıslatarak yapıya gelen yükü fazlalaştırır ve içinde taşıyabileceği tuzların duvar yüzeylerinde buharlaşması sonucu, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkilere neden olur. Aynı zamanda su duvarda akarken yapabileceği aşındırma ile özellikle yumuşak dokularda önemli hasara yol açabilir. Suyun binada yaratabileceği başka bir sorun ise çatlaklara girdikten sonra donarak kama etkisi yaratıp çatlakların büyümesine ve parça kopmasına sebep olmasıdır (Zakar ve Eyüpgiller 2015)

İskender Paşa Cami'de birçok yerde hem yağmur ve kar gibi yağış türlerinden, hem de zemin sularından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Özellikle caminin güneydoğusundaki hazire bölümünde yapısal sorunlara neden olabilecek nem problemi bulunmaktadır (Şekil 4.70,77.).

Caminin doğusundaki Hacı Mehmet Cantürk Parkı'nın yeşil alanında bulunan kuyunun dinamik seviyesi, hazire alanı ile caminin doğu tretuvar seviyesinden yüksek olduğundan; Hacı Mehmet Cantürk Parkı'nda bulunan kuyu suyu hazire alanına gelmektedir. Türbe ve cami temelinde herhangi bir drenaj sistemi olmadığı için bu sular tahliye edilememektedir. Dolayısıyla türbe zemini ve zemin duvar birleşimlerinde önemli sorun oluşturmaktadır. Duvarlar ve zeminde küf, mantar, kararma, diğer organik maddelerin oluşması ve binanın temeline aldığı sudan dolayı strüktürel çatlaklara neden olmaktadır. Kuyu suyu problemi 2013 Vakıflar Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nün başvurusuyla DİSKİ tarafından incelenip rapor (Ek 24.) edilerek müdahale edilmesi için işlemlere başlanılması gerektiği bildirilmiştir. Ancak Kasım 2019 itibariyle su problemine çözüm bulacak herhangi bir müdahale yapılmadığından yapıdaki sorunlar devam etmektedir (Ek 51-54.).

Yeraltı suyu kadar yağmur ve kar gibi yağış suları da yapıya zarar vermektedir. Çatıda olan yalıtım ve su tahliye problemleri hem yapı içlerinde hem de bina cephelerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Tuzlanma, kararma, nemlenme, küflenme, sıvalarda bozulma ve dökülme, cephede derz boşalması, yumuşak dokulu yüzeylerde aşınma, ahşap elemanlarda çürüme, küflenme, şişme gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Türbe yapılarında yeraltı suyu problemiyle beraber ciddi şekilde yağmur suyu problemi de bulunmaktadır (Şekil 4.78.). Yağan yağmur suları düzgün tahliye edilemediğinden hem kubbeden hem de cepheden sızıp bina içerisinde ve dış cephede sorunlar oluşmaktadır (Ek 49,50.). Kubbenin üstünden sızan yağmur ve kar suları kubbe sıvalarının sararmasına ve bozulup dökülmesine, aynı şekilde türbe iç duvarlarında da kararma, tuzlanma, küflenme ve pencere doğraması gibi ahşap elemanlarda çürümeye, sıvalı yüzeylerde sıvanın bozulup dökülmesine sebep olmuştur. Dış cephe duvarlarında ise aynı şekilde tuzlanma, kirlenme, kalker yüzeylerde aşınma ve doku kaybına ile demir geçmeli korkuluk gibi metal öğelerin pas tutmasına sebep olmuştur. İskender Paşa Cami cephe

duvarlarında yağış sularından kaynaklanan yüzeylerde tuzlanma, kararma ve aşınma gibi problemler mevcuttur.

Şekil 4. 70. Türbe bölümü bozulmalar

4.5.3. Strüktürel Sorunlar

Strüktürel problemler yapı için tehlike arz eden sorunlardır. Bir yapıda strüktürel problemlere yol açacak birçok sebep olabilir. Bunların bazılarını, zemin özellikleri, strüktür tasarımında hatalar, hatalı malzeme kullanımı, kötü işçilik ve yanlış detay uygulanması, uzun süreli doğal etkenler şekillinde sıralanabilir (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

Yapının üzerine oturduğu zeminin dayanıklılığının zayıf olması ya da zemin dayanıklılığının her yerinde eşit olmaması durumu, zamanla yapıda birtakım hareketlerin oluşmasına, oturma gibi rahat gözlenebilir bozulmalara sebep olabilir. Bu oturmalar yüzünden, oturmanın şekline ve miktarına göre kılcal veya derin çatlaklar oluşabilir. (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

Yapıların taşıyıcı sistemlerimde tasarımdan gelen boyutlandırma hataları mevcutsa, örneğin bir duvar veya ayak; üstünde bulunan yükü taşıyabilecek kesitte yapılmamışsa zaman içinde ciddi hasarlar meydana gelebilir. (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

Yapıda yerine göre uygun malzeme kullanılmamış olması da ciddi sorunlar oluşturabilir. Örneğin bir yapının temelinde kerpiç gibi kolay eriyen bir yapı malzemesinin kullanılması veya taşıyıcı ahşap öğe olarak sert ağaç kullanılmaması,

yerine yumuşak ve dayanaksız bir ağaç türü kullanılması yapıda sorun oluşturur (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

Yapıyı bir araya getiren bileşenlerin uygun bir bağlayıcı materyal ve doğru teknikle birleştirilmesi yapının dayanımı için çok önemlidir. Örneğin kesme taş yapılarda taş blokları bir arada tutmak için kullanılması gereken kenet gibi korozyona uğrayacak demir bağlantı elemanların iyi izole edilmemesi sonucunda, derzlerden içeri giren su metal elemanların pas tutmasına ve duvarın riske atılmasına neden olur. Aynı şekilde duvar örüm kurallarına uyulmaması da yapıda sorun oluşturacak başka bir konudur (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

Uzun süreli doğal etkenler de yapıda strüktürel sorun oluşturabilir. Mesela yazın sıcak günlerinde ısınma sebebiyle genleşme, kışın soğuk günlerinde soğuma sebebiyle büzüşme uzun yıllar sonra yapı malzemelerinde yorulmalar ve yıpranmalara sebep olur. Ayrıca suyun yapı elemanlarında sızması da yapı malzemelerinde hasara sebep olur (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015)

İskender Paşa Camide yükün dengesiz dağılmasından dolayı özellikle pencerelerin taş lentolarında çatlama ve kırılmalar oluşmuştur.

Hazire bölümünde kuzeydeki türbenin kubbe kasnak duvarının kuzeydoğuya bakan tarafında taşların uzun süre suya maruz kalması yüzünden zamanla yerinden oynadığı görülmektedir.

Döşeme zeminin altında olabilecek çalışmalar, oluşabilecek boşluklar ve yüzeyden gelen yükler nedeniyle döşemelerde çökme/oturma oluşabilmektedir. Avlu bazalt taş döşemesinin bazı yerlerinde, çökme/oturmaların oluştuğu gözlemlenmektedir (Şekil 4.79,80.).

5.5.4. Duvar Yüzeylerindeki Kararmalar

Dış mekanla bağlantı olan bütün yapı birimleri uzun yıllar boyunca değişiklik gösteren çeşitli atmosfer etkilerine maruz kalırlar. Bu yüzden atmosfer etkilerine maruz kalan çatı ve dış duvar yüzeyleri, suyun hareketi, ıslanma-kuruma, donma-erime ve rüzgâr etkisiyle tozlanıp kirlenme, yağmur, sıcaklık değişimleri ve bunlarla taşınan tuzlar kararmalara sebep olur (Ahunbay 2009). İskender Paşa Camisi cephe duvar yüzeylerinde

(Ek 35.), kubbe kasnağında, Türbe duvar yüzeylerinde kararmalar mevcuttur (Şekil 4.81.).

4.5.5. Malzemelerde Olan Deformasyonlar

Dış atmosfere açık olan yapı birimleri birçok sebepten ötürü farklı etkileşimlere maruz kalabilir, şekil bozukluğu ve parça kaybına uğrayabilirler. İskender Paşa Cami de kubbe, minare ve bakır alem deformasyona uğramıştır. Bakır alemde bükülme ve paslanma mevcuttur (Şekil 4.83.).

4.5.6. Kurşun Levhalarda Oluşan Bozulmalar

Dış atmosfere açık olan yapı elemanlarından biri de kurşun kaplamalardır. Her türlü atmosferik olay ve diğer dış etkenlerle doğrudan temas halinde olan kurşun kaplamalarda ayrışma ve çürüme olabilmektedir. Ayrıca kurşun kaplamalar dışarıdan gelebilecek darbelerden dolayı delinme, yırtılma gibi önemli problemlerle de karşılaşabilmekte, yağmur, kar vb. yağış sularını sızdırabilmektedir. İskender Paşa Cami kubbesinde ve diğer kurşun kaplamaların olduğu yerlerde; çürüme, bazı yerlerde ayrışma bulunmaktadır. Ayrıca ateşli silah etkisiyle de kurşun kaplamalar yer yer zarar görmüş durumdadır (Ek 63,64).

4.5.7. Yüzey Kaybı

Her türlü dış atmosfer olaylarına açık olan cephe duvarlarında, özellikle de yumuşak yüzeylerde aşınmadan dolayı doku kayıpları olmaktadır. Hareketli suyun sebep olduğu yüzey aşınmaları İskender Paşa Camisinin birçok duvar yüzeyinde görülebilmektedir.

4.5.8. Bitkilenme ve Yosunlaşma

Yağmur sularının binadan uzaklaştırılamaması, belli bir zaman sonra yosun ve otların büyümesine ortam hazırlamaktadır. Önemli yapısal hasarlara yol açabilecek bu sorunun büyümeden giderilmesi ve bitkilerin temizlenmesi gerekir. Türbelerde ve avlu duvarlarında yosunlaşma ve otsu bitkilenmeler mevcuttur (Şekil 4.82.).

4.5.9. Korozyona Uğramış Metal Öğeler

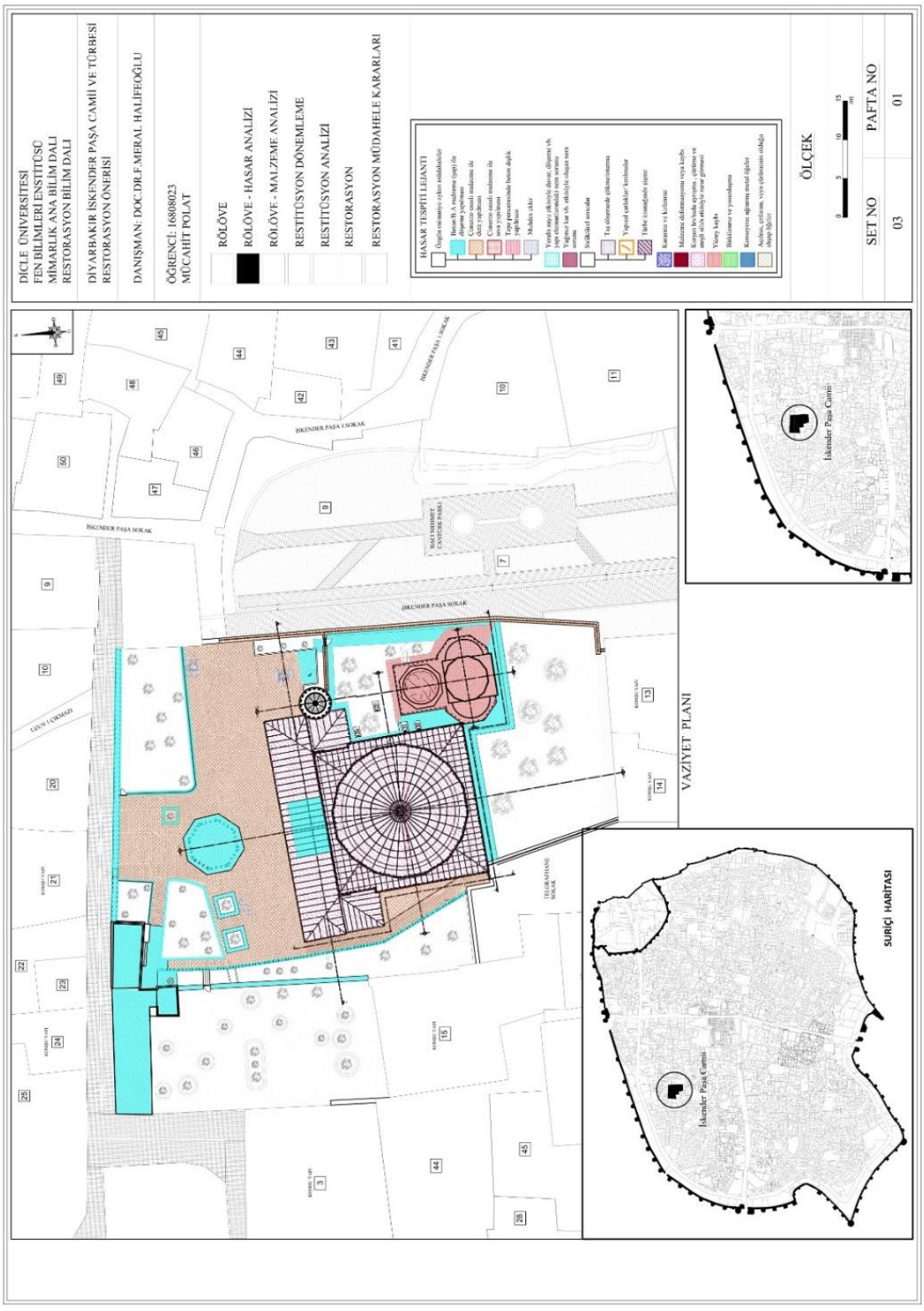
Metal öğeler koruyucu malzeme sürülmeden dış atmosfere açık alana bırakıldığında çok kolay korozyona uğrar. İskender Paşa Cami'sinde bulunan demir

lokmalı pencere korkuluklarında, hazire bölümlerinde geçmeli pencere korkuluklarında ve metal kapılarda önemli boyutta korozyon görülmemektedir. Korkuluklardaki paslanmalar noktasal ve küçük boyutta olup, avlu duvarlarındaki metal korkuluklar yağmur ve kar gibi yağış sularıyla doğrudan temas halinde olduğu için cami ve türbe korkuluklarına göre daha fazla hasarlıdır.

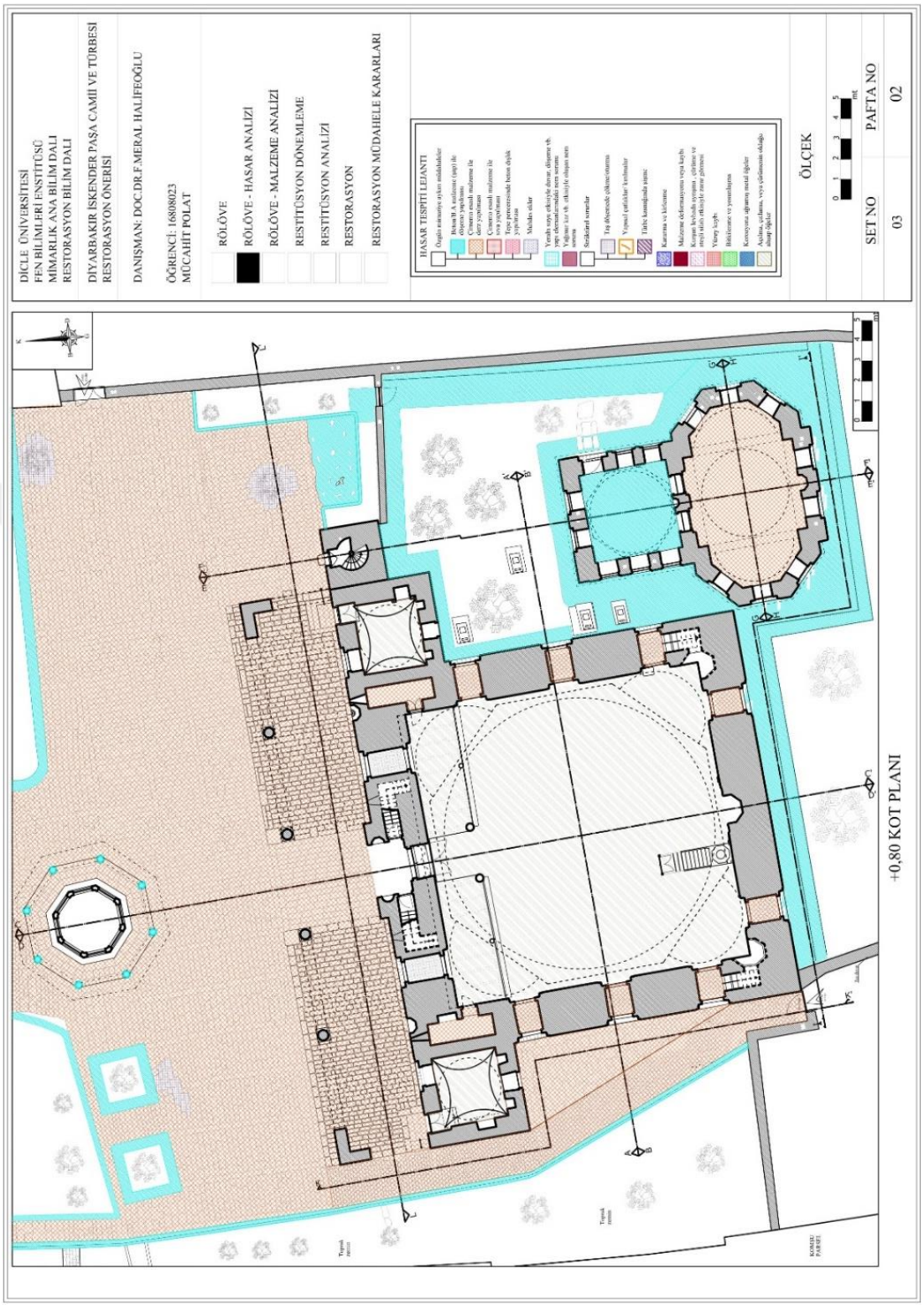
4.5.10. Açılma, Çatlama veya Çürümenin Olduğu Ahşap Öğeler

Yapı elemanlarında kullanılan ahşap malzemeler zamanla kaldıkları nem, kimyasal, fiziksel veya biyolojik etkenlerden dolayı bozulmaya uğrar. İskender Paşa Cami'si ve hazire alanındaki türbelerin ahşap öğelerinde bozulmalar meydana gelmiştir. Cami ve türbe ahşap pencere doğramalarında çürümeler ve açılmalar başlamıştır. Cami harim bölümünde ahşap minberde parça kayıpları bulunmaktadır. Aynı şekilde harimden kuzeydoğu ve kuzeybatıdaki birimlere geçişi sağlayan kapı doğramaları ve kapı kepenklerinde bozulmalar mevcuttur. Harimdeki pencere boşluklarının özgün tavan kaplaması ve ahşap kaplamalı döşemede açılma ve çürümeler mevcuttur. Minare külahındaki ahşap öğelerde de çürümeler yer almaktadır.

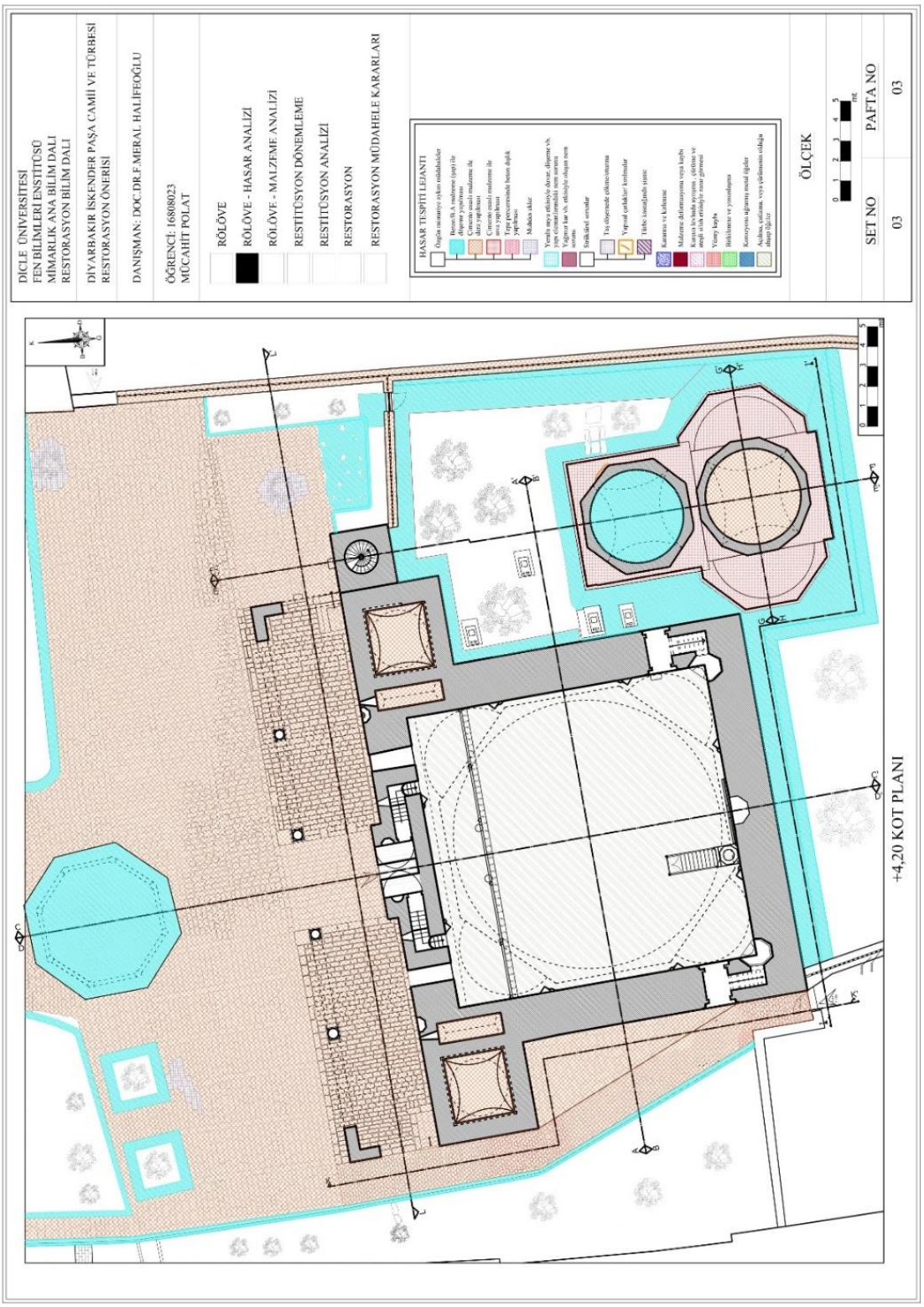
4.6. Hasar Analizleri

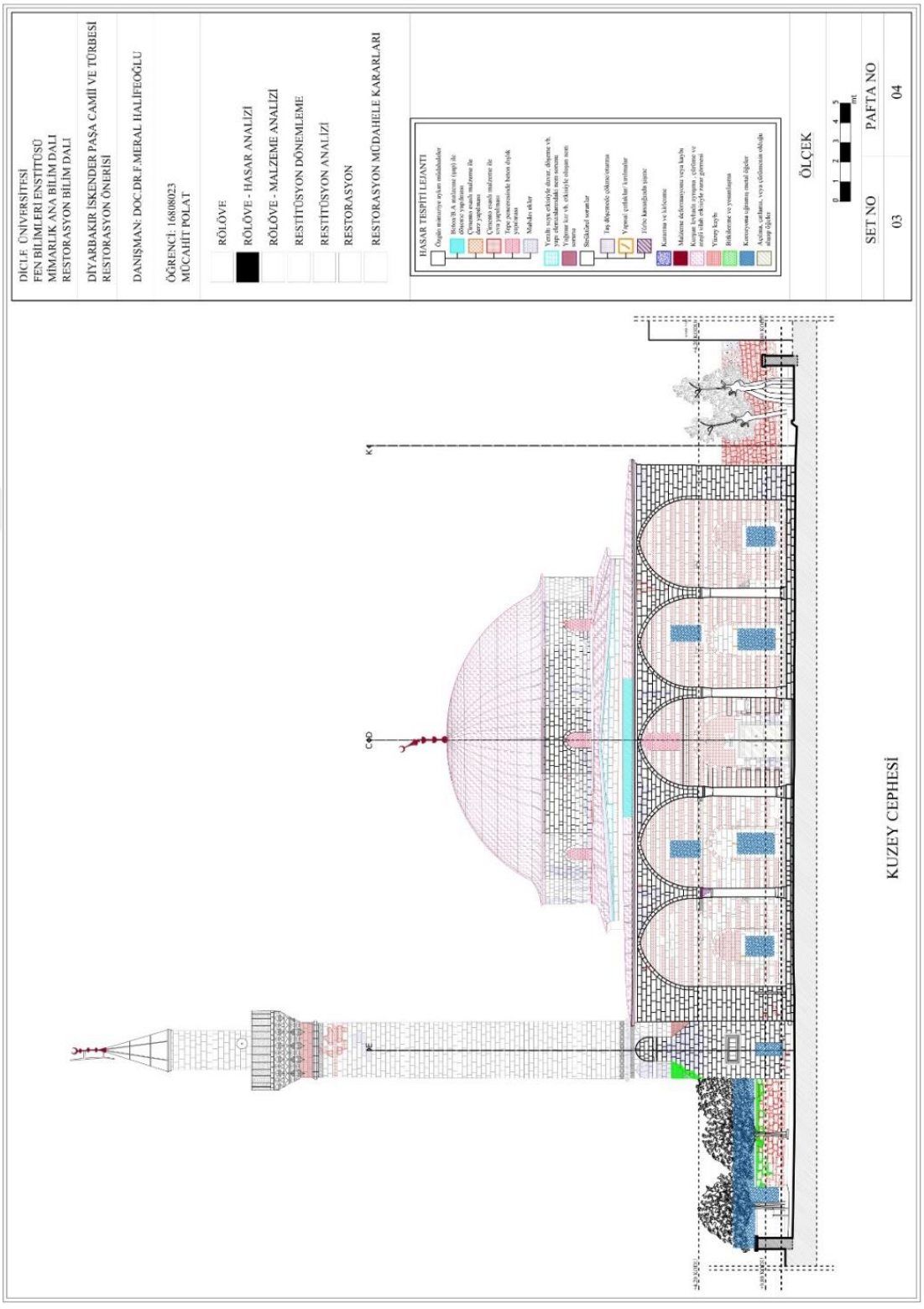
Şekil 4. 71. Vaziyet Planı Rölöve Hasar Analizi

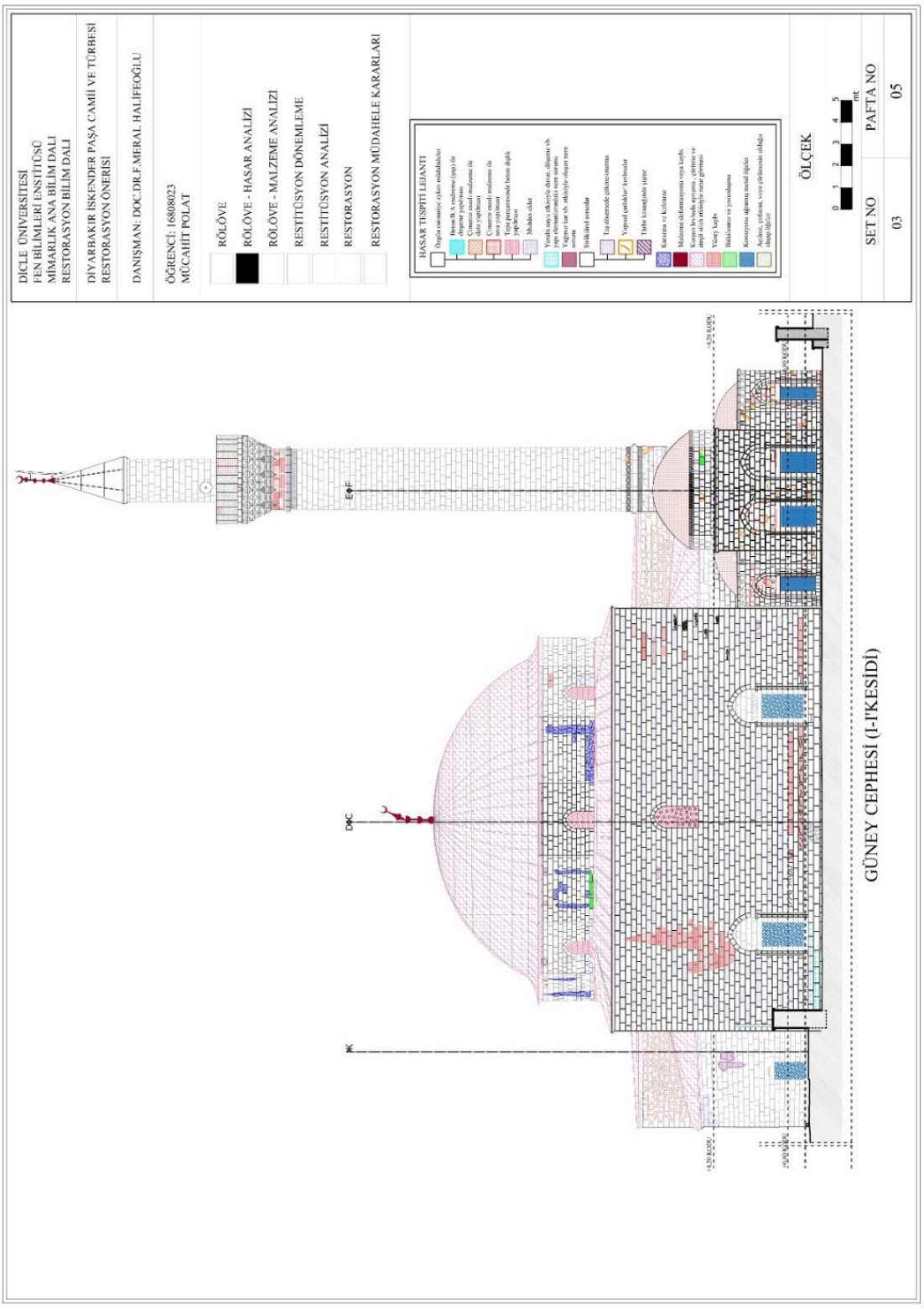
Şekil 4. 72. +0.80 Kotlu Plan Rölöve Hasar Analizi

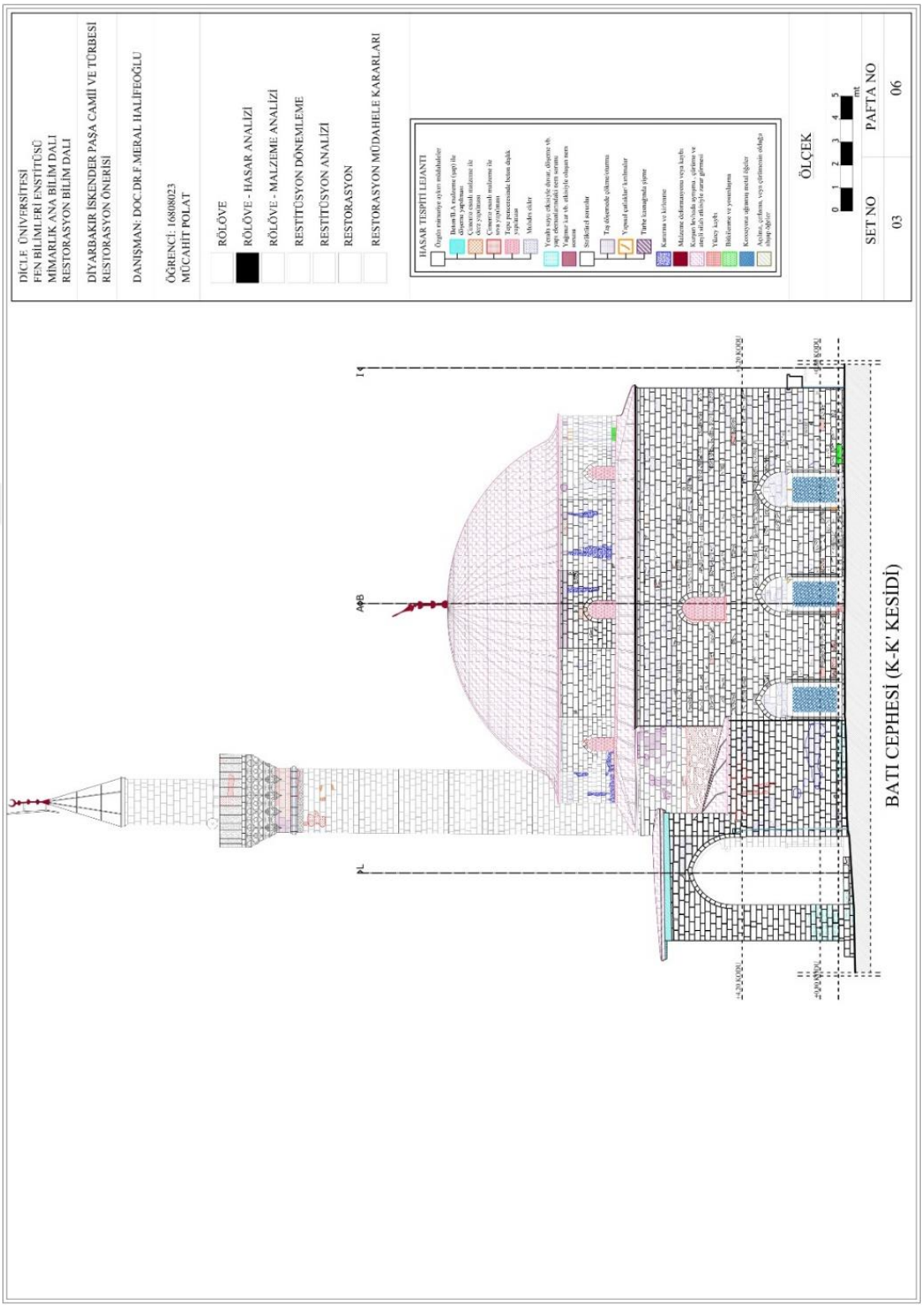
Şekil 4. 73. +4.20 Kotlu Plan Rölöve Hasar Analizi

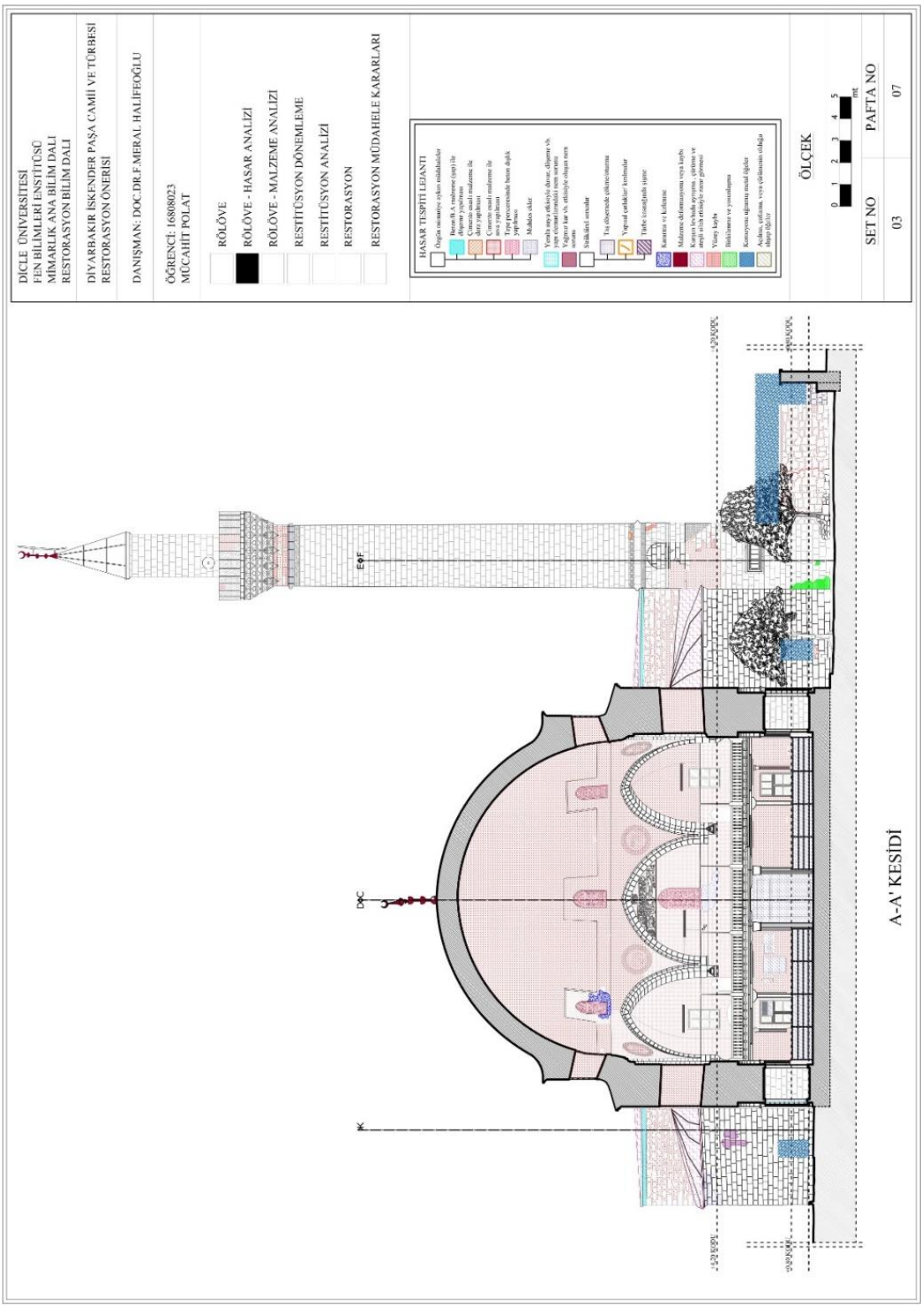
Şekil 4. 74. Kuzey Cephesi Rölöve Hasar Analizi

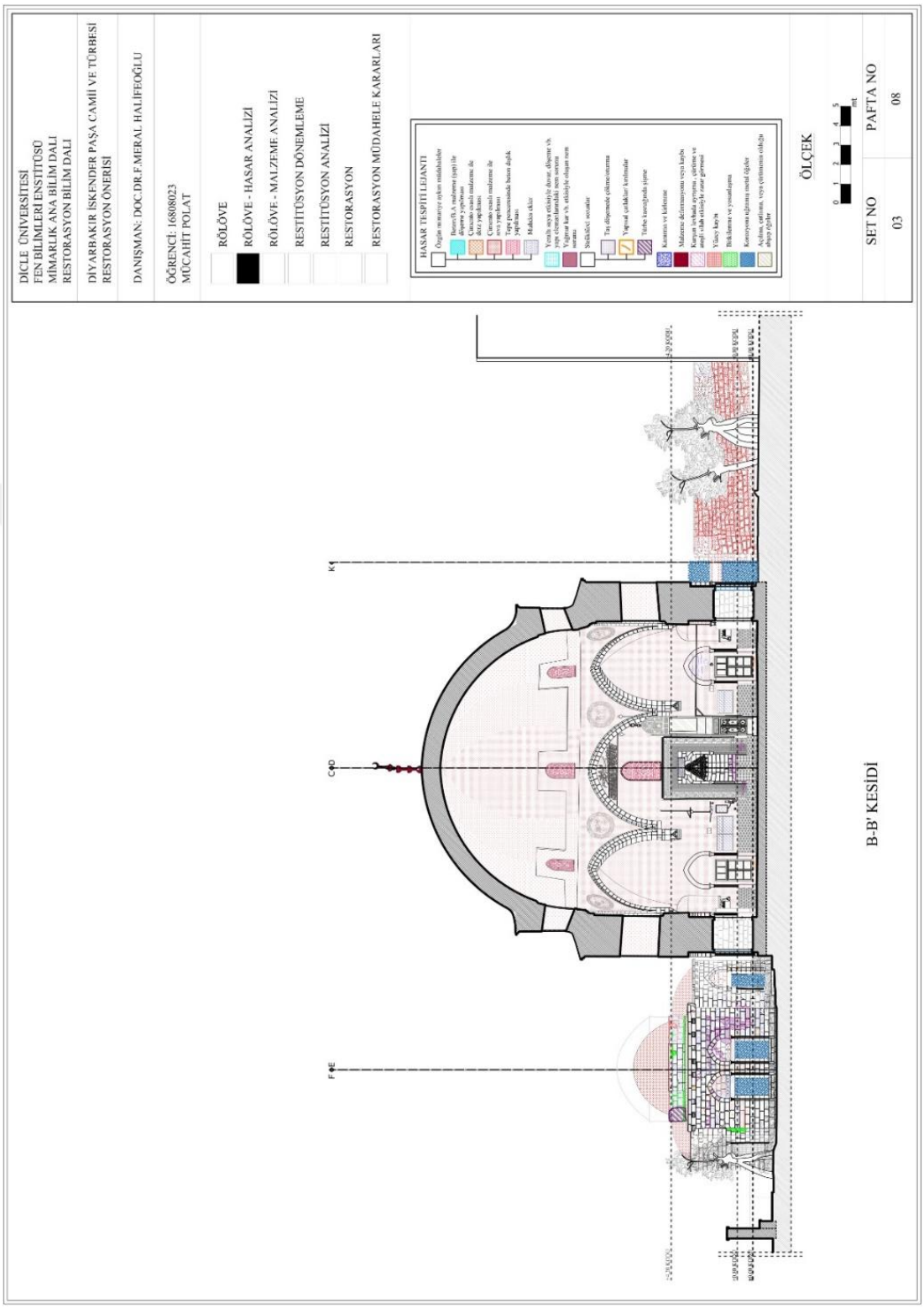
Şekil 4. 75. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Rölöve Hasar Analizi

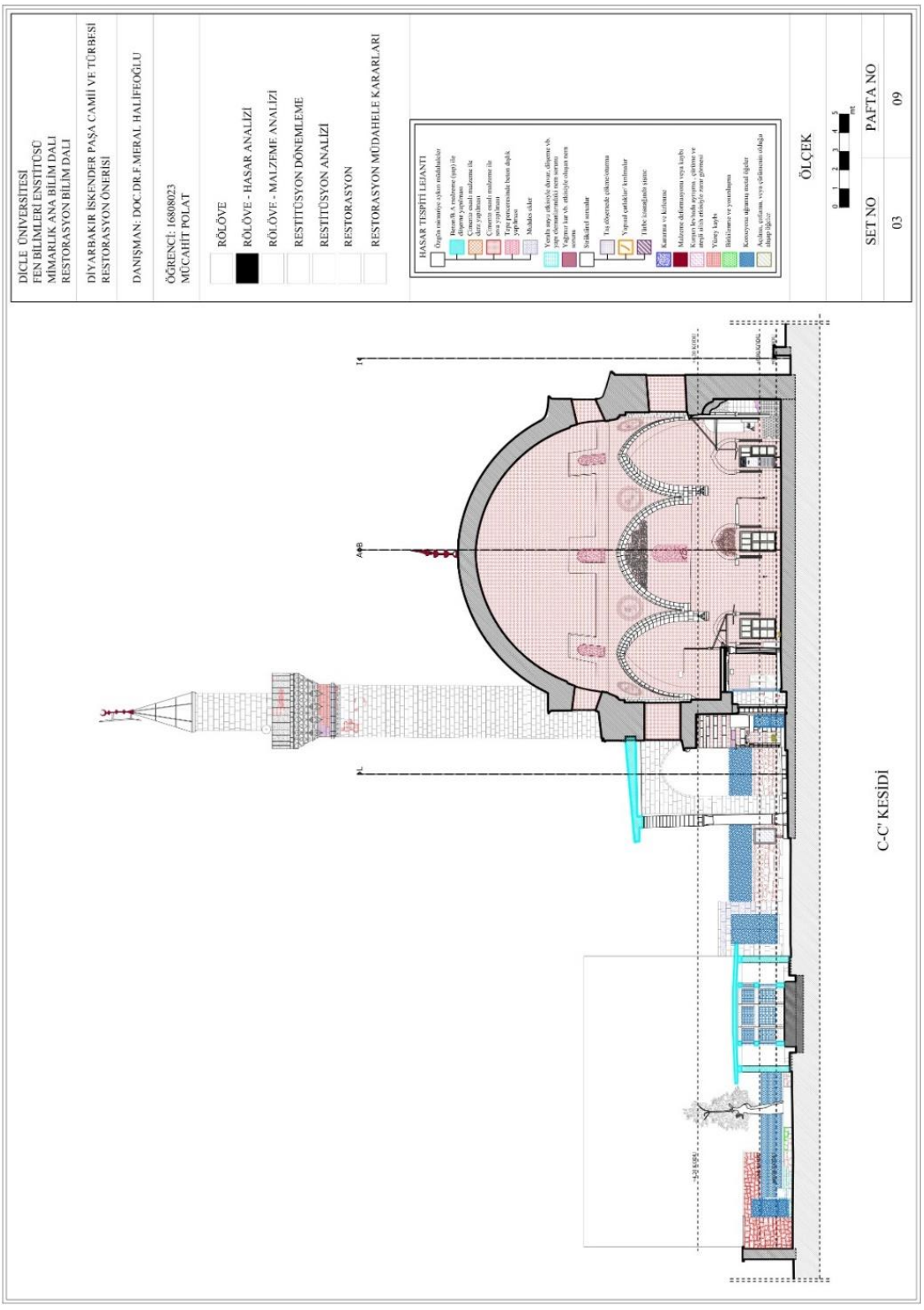
Şekil 4. 76. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Rölöve Hasar Analizi

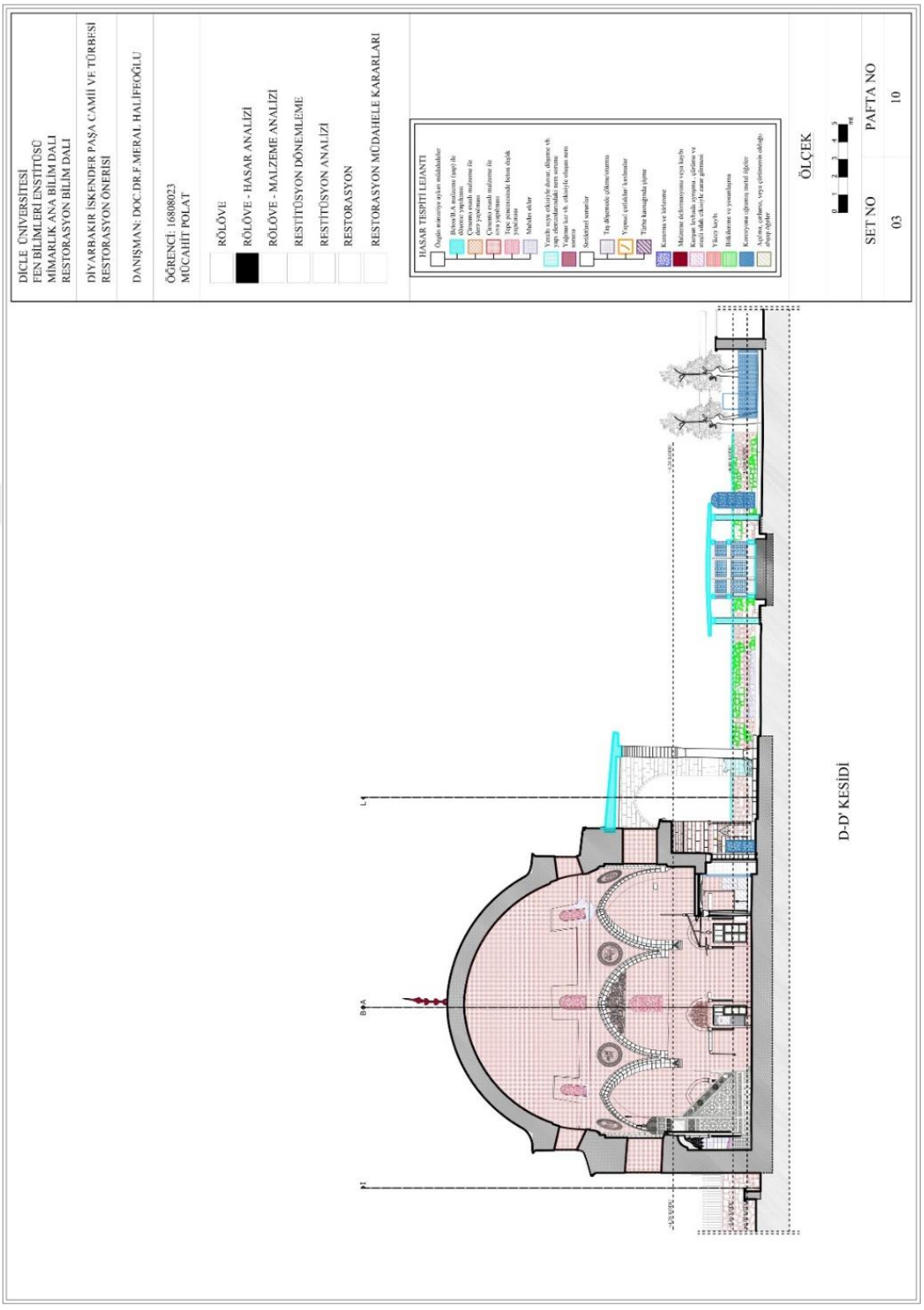
Şekil 4. 77. A-A’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi

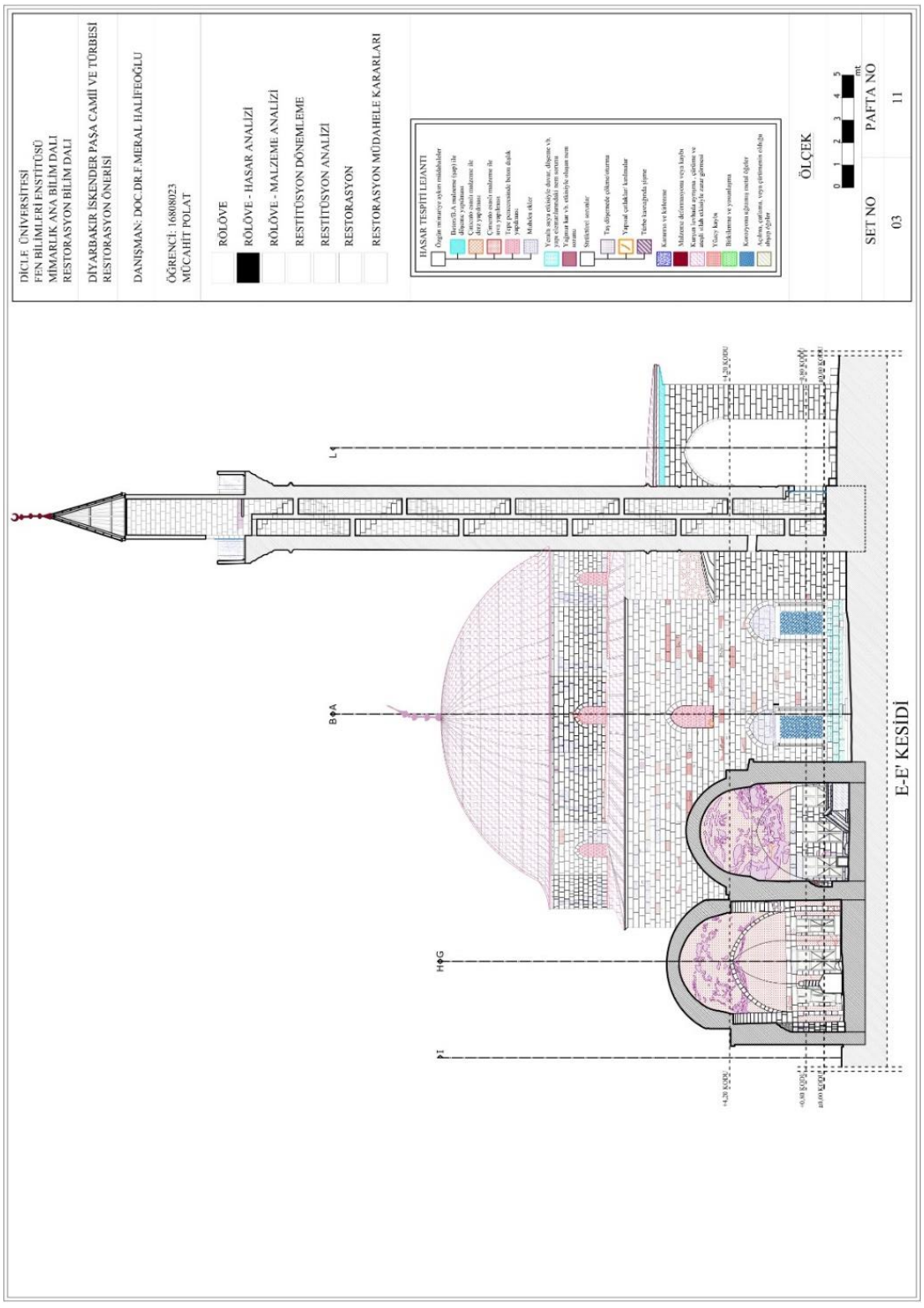
Şekil 4. 78. B-B’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi

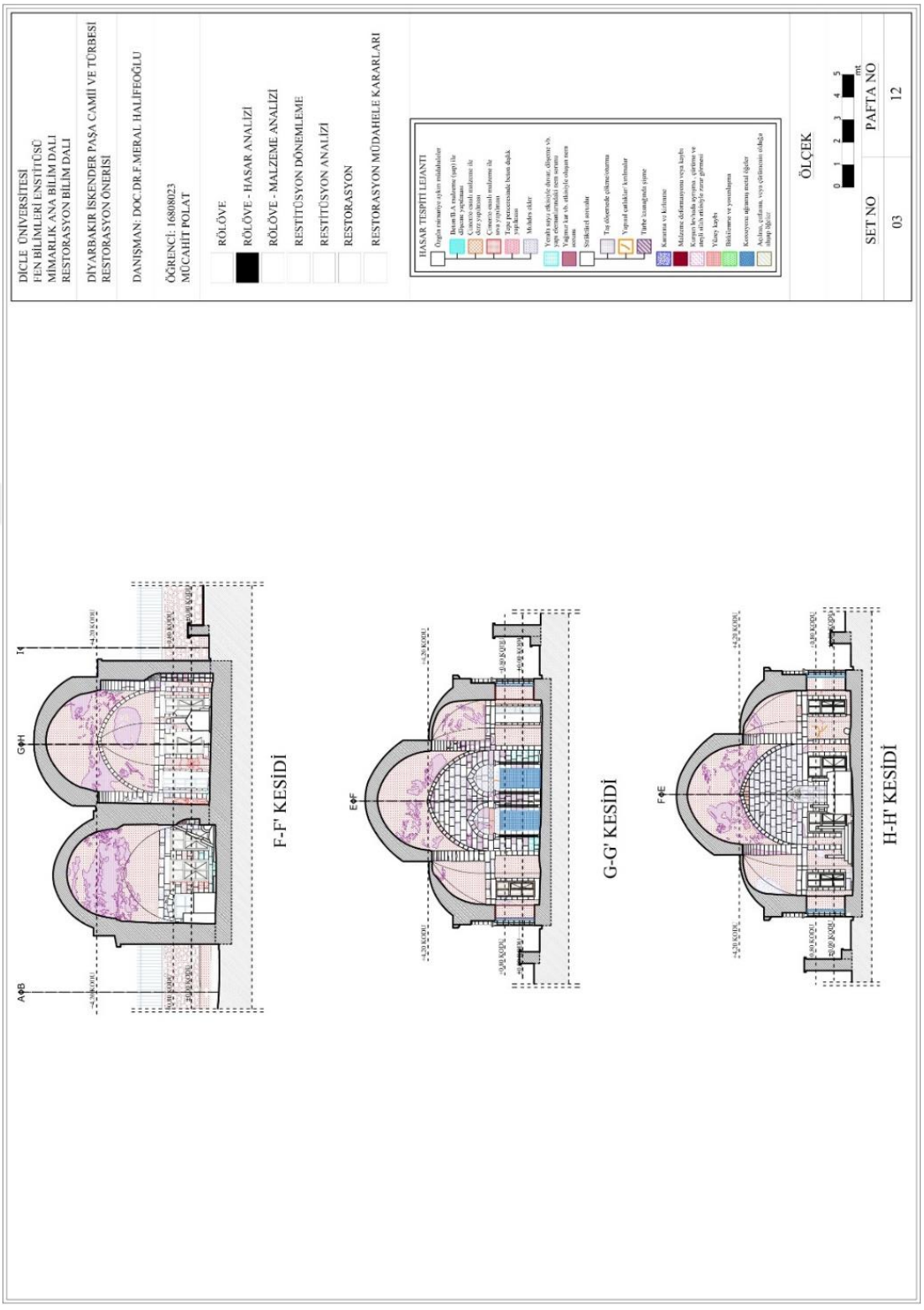
Şekil 4. 79. C-C' Kesiti Rölöve Hasar Analizi

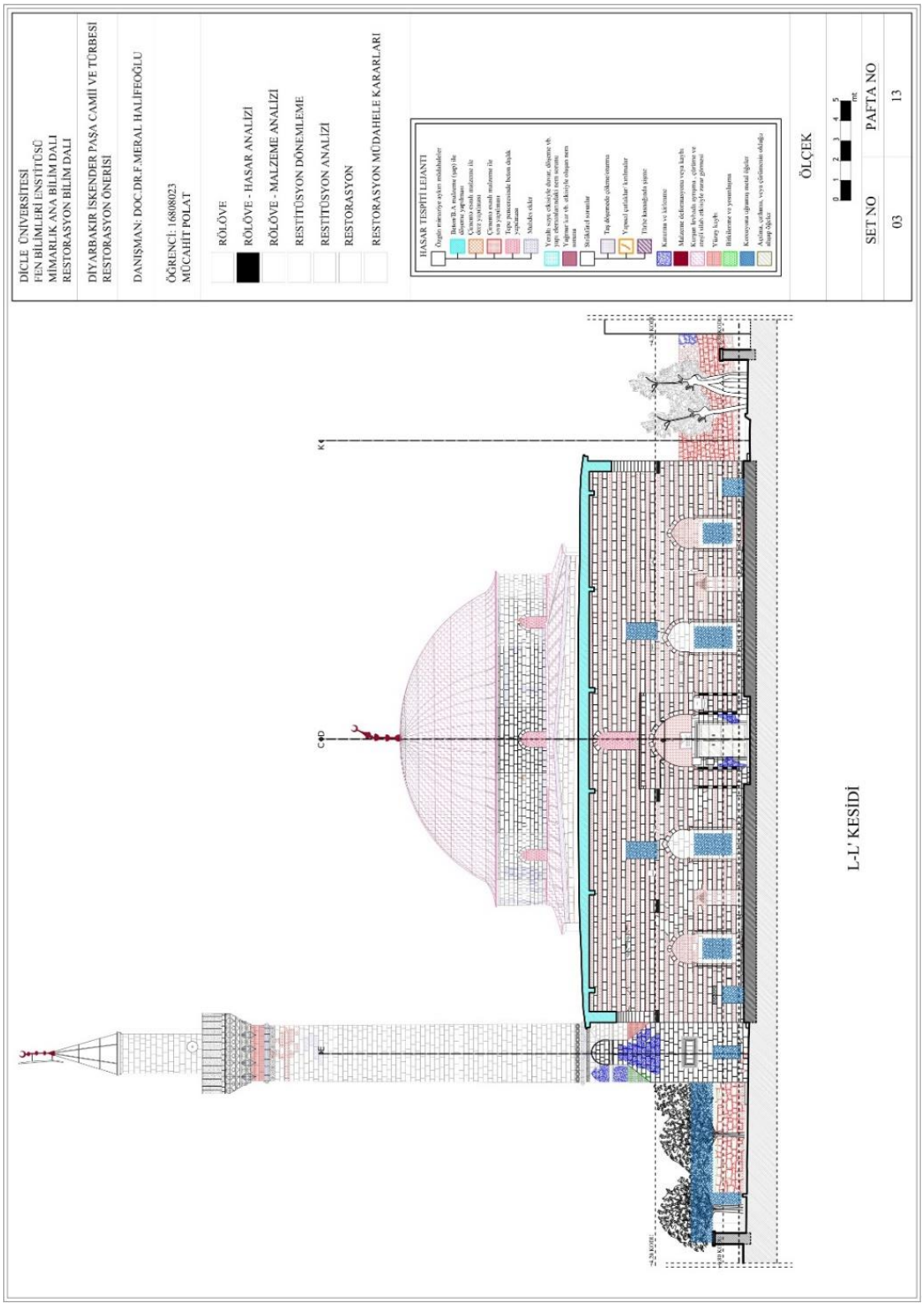
Şekil 4. 80. D-D' Kesiti Rölöve Hasar Analizi

Şekil 4. 81. E-E’ Kesiti Rölöve Hasar Analizi

Şekil 4. 82. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Rölöve Hasar Analizi

Şekil 4. 83. L-L' Kesiti Rölöve Hasar Analizi

4.7. Restitüsyon

Zamanla değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşimlerin özgün tasarımındaki, ya da belli bir dönem, tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapı veya yerleşmeye ait çizim ve fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak plan kesit görünüş ve aksonometrik[27] çizimlerle ya da maketle anlatımına restitüsyon denilmektedir (Ahunbay 2009).

Restitüsyon proje çalışması, bir yapı veya yerleşim yerinin özgün tasarımını açıklamak, tarihi gelişimini irdelemek, rölöve çalışmaları temel alınarak yapının elde edilen yazılı, görsel veriler doğrultusunda değerlendirilerek, kalıntıların daha iyi kavranabilmesini sağlamak için yapılır. Restitüsyon, bilgi ve belgeler ışığında yapının eski haline kavuşturulması amacıyla yapılmamakta olup, çalışmanın bir sonraki aşaması olan restorasyon kararlarına yön veren bir belge niteliği taşımaktadır.

Diyarbakır İskender Paşa Camii restitüsyon projesi, yapının özgün tasarımının saptanabilmesi için yapıldığı ilk dönemden bu yana zaman içerisinde geçirdiği değişiklikleri de belirleyerek, restorasyon projesine temel olabilecek verilerin elde edilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

4.7.1. Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı

İskender Paşa Camisinin inşa edildiği tarihe ilişkin 1565 tarihli vakfiyesinde caminin mimarisi hakkında bilgi yer almakla birlikte yapılış tarihi hakkında bir bilgiye yer verilmemiştir. Ancak bazı yazılı kaynaklar 1554 yılında yapılmış olabileceğini belirtmektedir. Cami avlusunda yer alan türbe 1565 tarihli vakfiyesinde geçmemektedir. Türbenin inşa tarihi hakkında herhangi bir yazılı belge bulunmamakla birlikte türbe içerisinde bulunan dört mezardan üçünün kitabesi bulunmaktadır. Bu kitabeler arasında en eski tarihli olanı 1889 yılına denk gelmektedir.

İskender Paşa Camisinin restitüsyon çalışmasındaki amaç, yapının günümüze kadar maruz kaldığı mimari değişiklikleri belirleyerek, yazılı kaynaklara ve somut delillere dayalı dönemlerini belirlemek ve restorasyon önerilerine alt yapı hazırlamaktır. Bu veriler, özgün ve muhdes elemanların tanımlanarak yapının mimari miras değeri

[27] Aksonometrik, Bir cismi ya da yapıyı, yatay ve düşey düzlemdeki boyutları aynı ölçekli olmak üzere üç boyutlu olarak gösteren bir geometrik çizim (Ahunbay 2009)

taşıyan özelliklerinin korunması ve yapıya zarar veren, niteliksiz kısımlarının kaldırılması açısından alınacak müdahale kararlarında önemli rol oynamaktadır.

Yapının ilk yapım dönemi hakkındaki en eski ve güvenilir kaynak olan vakfiyesinde, Caminin merkezi tek kubbeli harim bölümüyle birlikte doğu ve batısında birer tabhane mekânı, kuzey cephesinde yedi kemer üzerine oturan bir son cemaat yeri, caminin kuzey cephesi giriş kapısının karşısında abdest almak için altıgen bir havuz ve batı yönünde bir tuvalet bölümü olduğu belirtilmektedir (Şekil 4.86-88.). Çalışmanın ilk aşamasında bilgiye dayalı kaynaklar, başlıklar halinde düzenlenmiş, bu doğrultuda restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Proje üzerindeki tüm değerlendirmeler, daha sonra restitüsyon projesinin analizlerinde gösterilmiş, yazım içinde mekânsal olarak değerlendirmeler yapılmıştır.

İskender Paşa Camisinin restitüsyon projesinde kullanılan kaynaklar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

a) Yapıdaki iz ve örneklerden gelen bilgiler

-Varlığı kesinlikle bilinenler; yerinde gözlemler ve ölçümlerle yapılan rölöve çalışmaları doğrultusunda tespit edilen bilgilerdir.

- Yapıdan gelen izle ve yazılı kaynaklardan faydalanılarak yapılan tamamlamalar; yapıda yapılan incelemeler doğrultusunda tespit edilen izler ve yazılı kaynaklardan destek alınarak elde edilen bilgilerdir.

- Yeri, boyutu malzemesi yapıdaki diğer örneklerden faydalanılarak yapılan tamamlamalar; yapıdaki diğer malzeme, yapım tekniği ve boyutlardan faydalanılarak elde dilen bilgilerdir.

b) Yazılı kaynak vb. belgelerden gelen bilgiler

- Sadece yazılı kaynaklardan faydalanılarak yapılan tamamlamalar; doğrudan yazılı çizili veya sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerdir. Yapıda izleri yoktur.

- D.V.B.M. arşivindeki fotoğraflardan faydalanılarak yapılan tamamlamalar; Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün arşivinde, yapı ile ilgili bulunan önceki dönemlerde çekilmiş fotoğraflardan faydalanılarak elde edilmiş bilgilerdir.

c) Karşılaştırmalı çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler

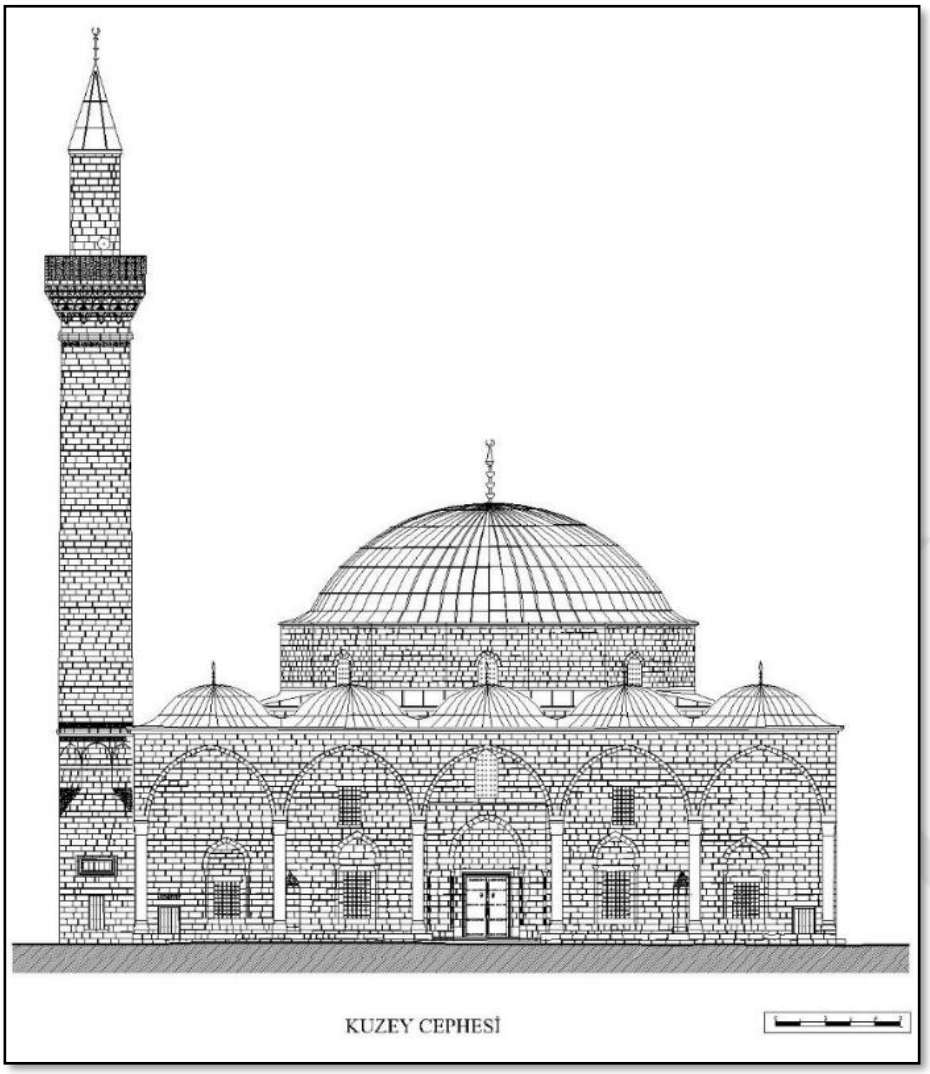
- Karşılaştırmalı çalışmalar sonucu yapılan tamamlamalar; yapı ile yakın zamanda ve aynı yerde yapılmış diğer benzer yapılarla karşılaştırma yapılarak elde edilen bilgilerdir.

4.7.2. Yapının Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı

İskender Paşa Cami 1554 yılında İskender Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1565 tarihli İskender Paşa Vakfı vakfiyesine göre *"yüksek kubbesi ve minaresi vardır. Kuzeyinde bulunan son cemaat yeri yedi kemer üzerine inşa edilmiştir. Kubbenin etrafı, üstü ve son cemaat yeri kireçlendikten sonra kurşunla kaplanmıştır. Caminin kuzeyinde doğu-batı yönünde iki hücre inşa edilmiş ve bunlar garip ilim ve irfan ehli insanlar için terk ve tahsis edilmiştir. Gene kuzeydeki boşlukta, kapının karşısında demir parmaklıkla çevrili, sekiz köşeli bir havuz inşa edilerek her dilimine abdest almak için ikişer kurna konulmuştur. Batı tarafında ise bir tuvalet ve tuvaletin ortasında abdest alma için bir sofa bulunmaktadır"* cami ilk yapıldığında bu mimari elemanları bulunmaktadır.

İskender Paşa Cami'sinin son cemaat bölümü vakfiyesinde yazdığı üzere yedi kemer açıklığı üzerine kuruluydu. Ayrıca son cemaatin iç kısımlarında her sütun hizasında sütunları duvara bağlayan kemer izleri olduğu görülmektedir. Son cemaat yerinin doğu kısmında kemer üzengi bingi taşları hala durmaktadır. Batı kısmında ise iki tanesi yok olmuştur. Bu kemer üzengi bingi taşlarının genişliği 0.60 mt, arasındaki mesafeler eşit ve 4.93 mt'dir. Buradan son cemaat bölümünün 6 sütun üzerine kurulu eşit açıklıklı kemerlerden oluştuğunu söylenebilir (Şekil 4.89,91.).

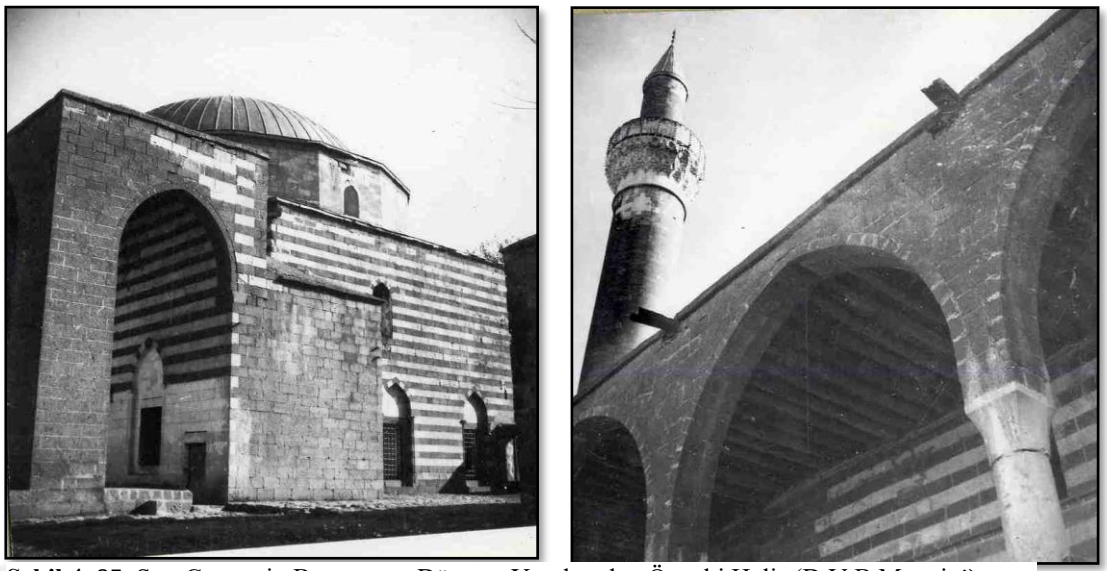
İskender Paşa Cami son cemaat yerinin üst örtüsünün, aynı dönemde inşa edilen benzer yapılarla karşılaştırılması ve mevcut kemer üzengi taşlarına dayanarak sıra halinde beş adet küçük kubbeden oluştuğu düşünülmektedir (Şekil 4.84.). Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi kitabında Doç. Dr. Ali Boran ve Uzm. Zekai Erdal da asıl halinin kubbeyle örtülü olması gerektiğini söylemektedir. (Yıldız ve Ark. 2011)

Şekil 4. 84. İskender Paşa Cami'sinin İlk Yapıldığı Halinde Kuzey Cephesinin Çizimi

1866 yılında Diyarbakır ve çevresinde gerçekleşen bir depremden sonra bazalt ve kalker taşından kesme yonu taşından almaşık örgülü, kubbeli son cemaat bölümü ağır hasar gördüğü için yıkılmıştır (Şekil 103-112.). Daha sonrasında tekrar inşa edilirken kubbeler yapılmamış, sütunları 0.70 mt içeriye doğru kaydırılarak 0.70 mt kadar daraltılmıştır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelere sütun yerine L formunda bazalt taş ayaklar yapılmıştır. Ortalarda ise 4 adet mermer sütunlar bırakılmış, üst örtü ahşap kirişlemeli yapılmıştır (Şekil 4.85, 98-102,113-119.).

Bunun yanında avlu cephesinde beş adet sivri kemer ile doğu ve batısında birer sivri kemer açıklığı bulunmaktadır. Silme taş sırasıyla biten üst kotta dört adet çörten bulunmaktadır.

Şekil 4. 85. Son Cemaatin Betonarme Döşeme Yapılmadan Önceki Hali- (D.V.B.M.arşivi)

İskender Paşa Cami'nin harim bölümünde yapımından günümüze kadar önemli bir yapısal değişiklik tespit edilememiştir. İlk yapım döneminde bütün harim iç duvarlarının 1.5 mt'ye kadar çini ile kapı olduğu düşünülmektedir. Ancak günümüzde sadece doğu ve batı duvarlarının güney köşesi ve güney duvarının batı ve doğu köşesinde özgün çiniler yer almaktadır. Güney duvarının mihrap nişinin alt kısımlarında ve geri kalan yerlerinde taklit çiniler bulunmaktadır.

Ali Emiri 1879 tarihinde bitirdiğini söylediği MİR'ÂTÜ'L-FEVÂ'İD FÎ TERÁCİMİ MEŞÂHİRİ ÂMİD -DİYARBAKIR ULEMÂ VE EŞRÂFI- MUKADDİME 1. Cilt eserinde cami harim bölümünün iç tarafı zeminden yaklaşık olarak bir buçuk metre yukarıya kadar çepeçevre renk renk nakışlarla kaplı pek güzel ve kıymetli çinilerle süslendiğini belirtmektedir (Şekil 4.92.). Günümüzde harim güney duvarında bulunan taklit çiniler DKTVKK'nun 8.12.1991 tarihinde yaptığı toplantı ve aldığı karar doğrultusunda yapılmıştır. Reşit İskenderoğlu 8.3.1992'de DKTVKK'na yazdığı yazıda askeri işgal sırasında çinilerin hasar gördüğünden bahsetmektedir. Orijinal çini dışındaki geri kalan tüm çiniler bu sırada sökülmüş olmalıdır.

İskender Paşa Vakfı vakfiyesinde caminin doğusundaki hazire alanında bulunan türbelerden bahsedilmemektedir. Herhangi bir yazılı veya sözlü kaynakta türbelerin ne zaman yapılmış olduğuna yönelik net bir bilgi bulunmamaktadır (Şekil 4.96,97,120.). Türbe üzerinde herhangi bir yapım kitabesi de yer almamaktadır. Her iki türbenin giriş

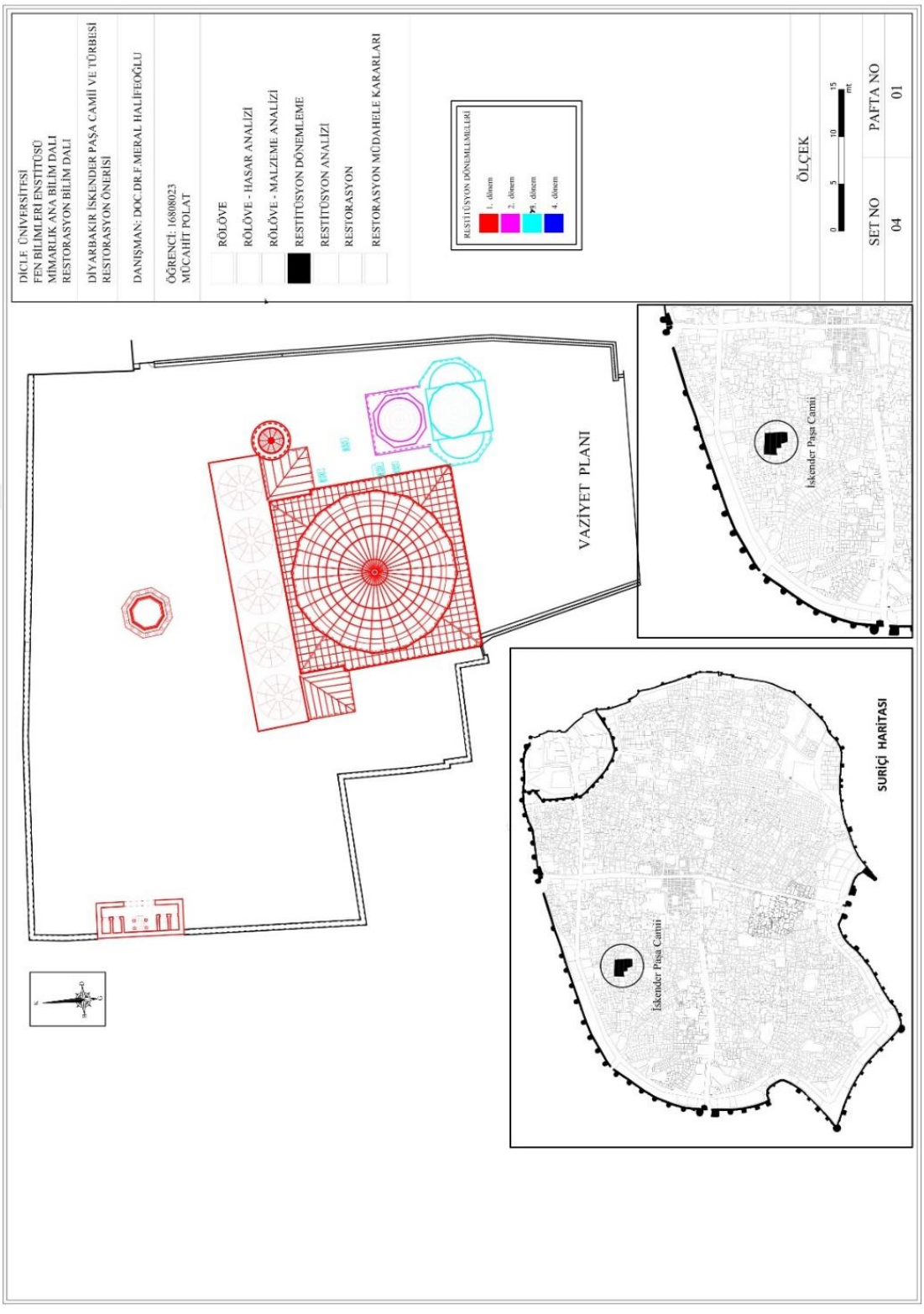
kapısının üzerinde onarım kitabesi mevcuttur. İskender Paşa Cami'sinin hemen doğusunda bulanan türbenin de İskender Paşa Cami ile aynı dönemde yapılmış olabileceği mümkündür (Yılmazçelik 1995).

Kuzeydeki ve güneydeki iki türbe yapısını inceleyerek kuzeydeki türbenin güneydeki türbeden önce yapıldığı söylenebilir. Bunu cephe birleşim yerlerinden anlamak mümkündür. Ayrıca güneydeki türbenin iç kuzey duvarının kuzeydeki türbenin dış cephesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Şekil 4.88,90,93).

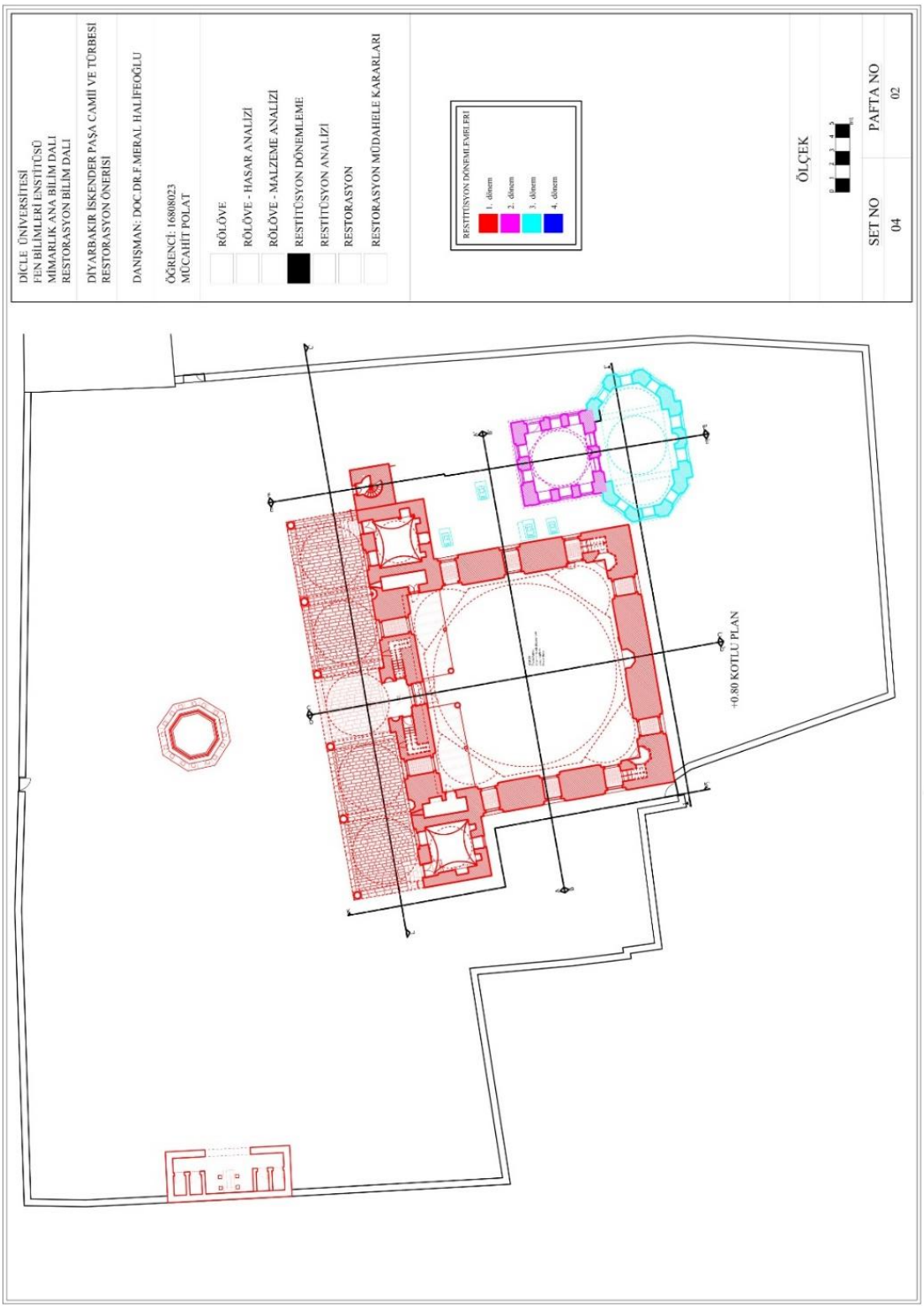
Kuzeydeki türbede mezar bulunmamakla beraber, güneydeki türbede dört adet mezar bulunmaktadır. Kuzeybatıda bulunan mezarda kime ait olduğunu belirten herhangi bir kitabe yer almamaktadır. Güneybatıdaki mezarın kitabesinden Yusuf Bey bin Reşit Bey'e ait olduğu öğrenilmektedir. Kitabede ölüm yılı 1306 (1888-1889 M.) geçmektedir. Güneydoğudaki mezarın kitabesinde Yusuf Bey'in eşi Sacide Hanıma ait olduğu ve ölüm yılı 1310 (1892-1893 M.) olarak belirtilmektedir. Kuzeydoğudaki mezarın kitabesi ise İskender Paşazâde Yûsuf Bey'in kızı Behram Paşazade Arif Bey'in eşi Ra'na Hanıma ait olup, ölüm yılı 1329 (1911 M.) geçmektedir (Yıldız ve Ark. 2011).

İskender Paşa Cami'sinin kuzeyinde bulunan betonarme örtülü sekizgen şadırvanın ilk yapıldığı dönemden itibaren aynı yerinde durduğu düşünülmektedir (Şekil 4.94,95.). Vakfiyesinde sekizgen şadırvanın her diliminde 2 şer kurna olduğu ve demir parmaklıklarla çevrili olduğundan bahsedilmektedir. Günümüzde sekiz adet betonarme sütunla çevrelenmiş betonarme üst örtülü ve havuzun köşelerinde taş ayakların üstüne önce betonarme kiriş daha sonra betonarme kolon yapılmıştır ve her havuz diliminde tek kurna bulunmaktadır. Vakfiyesinde ayrıca batı tarafında tuvalet ve abdest alma için bir sofa bulunduğu söylenmektedir. Ancak tuvalet günümüze ulaşamamıştır.

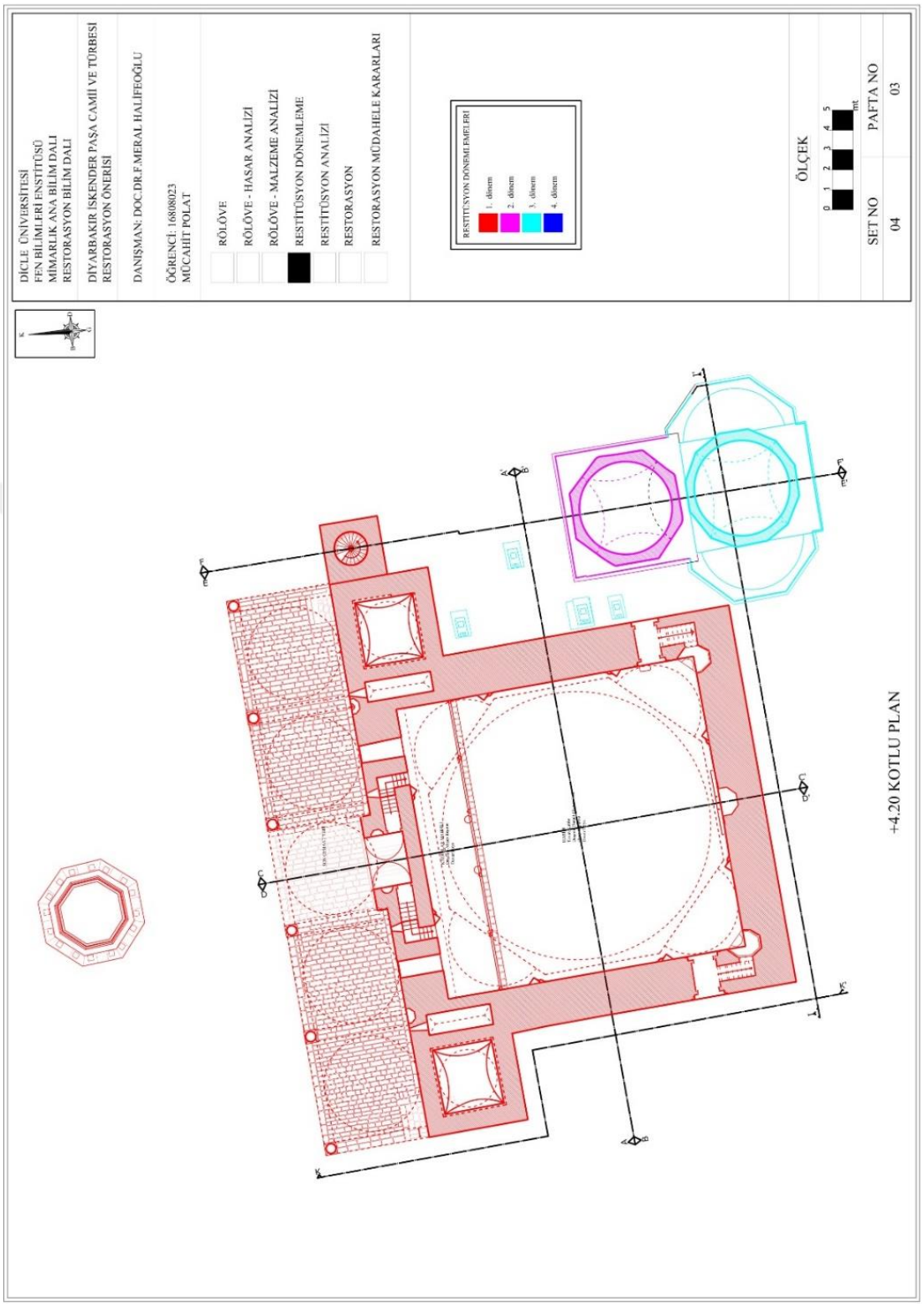
4.7.3. Restitüsyon Projeleri

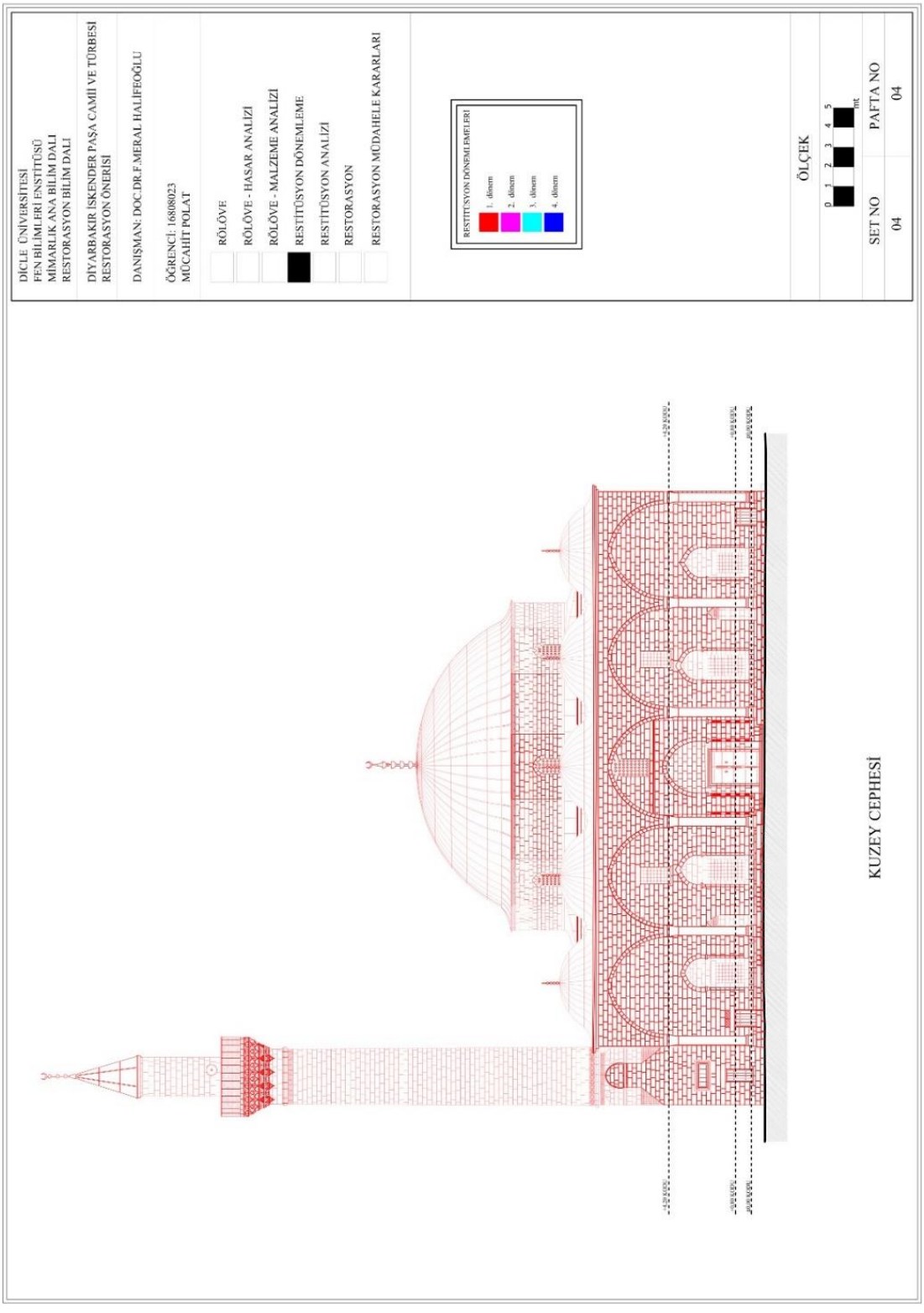
Şekil 4. 86. Vaziyet planı Restitüsyon Projesi

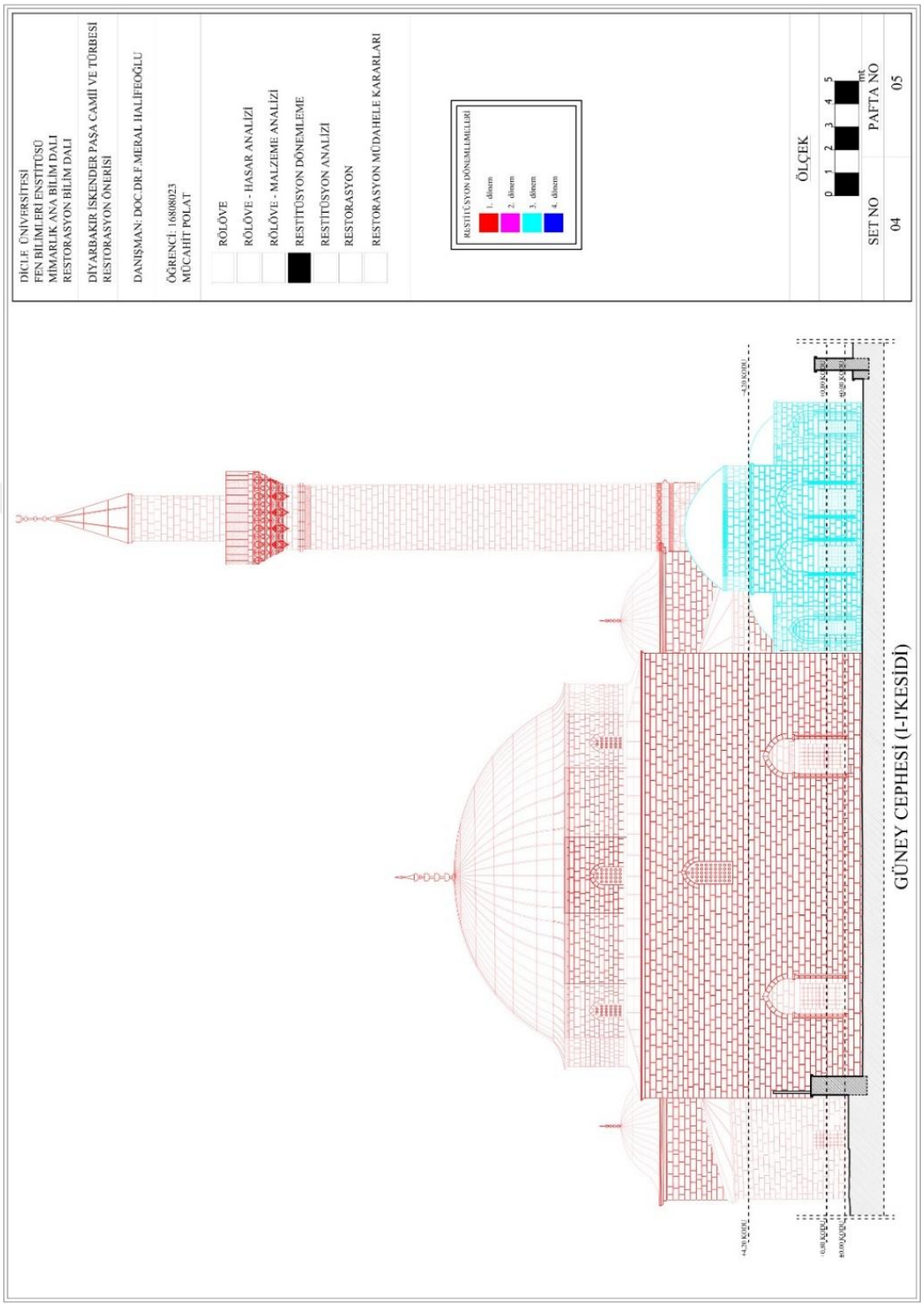
Şekil 4. 87. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi

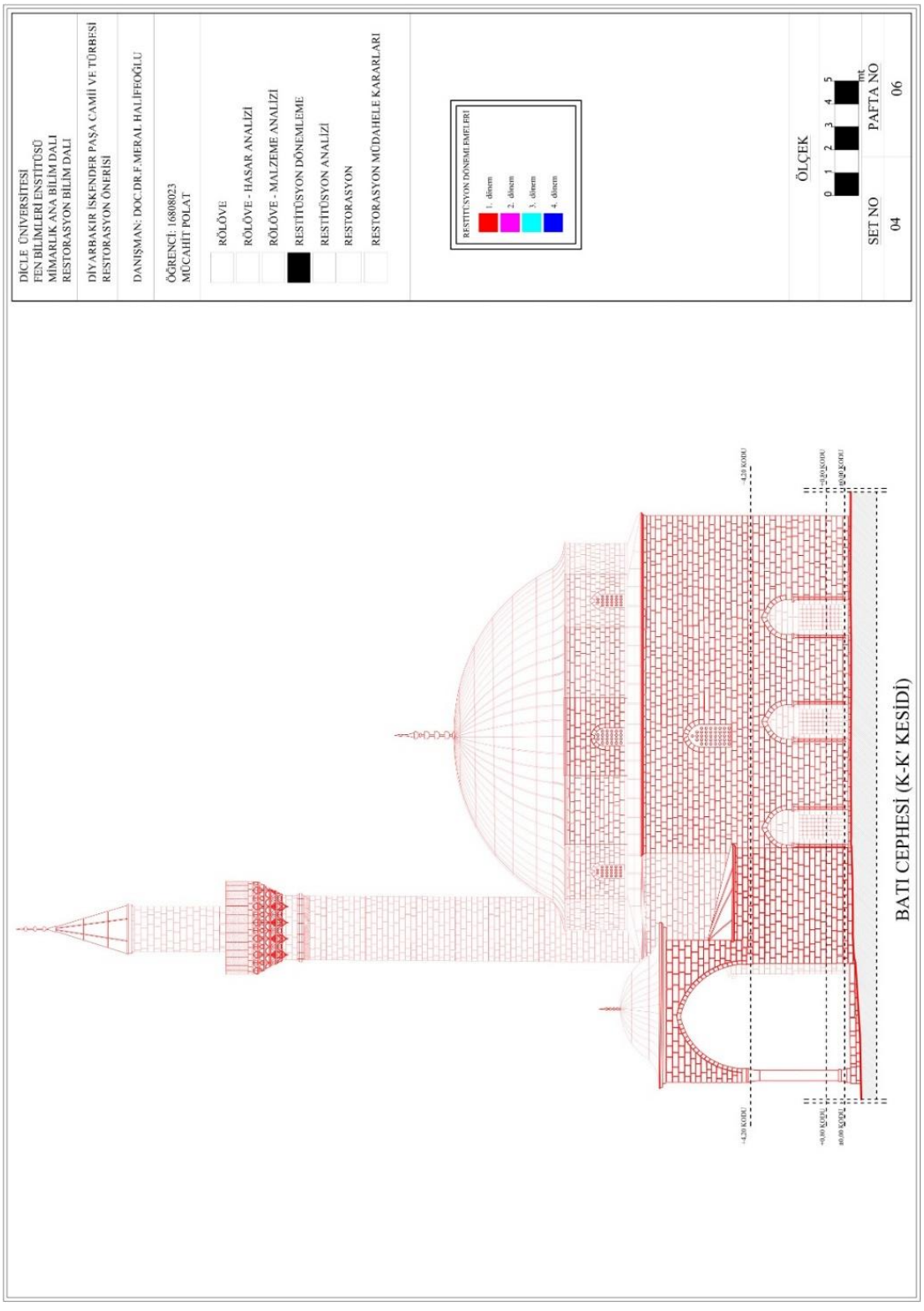
Şekil 4. 88. +4.20 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi

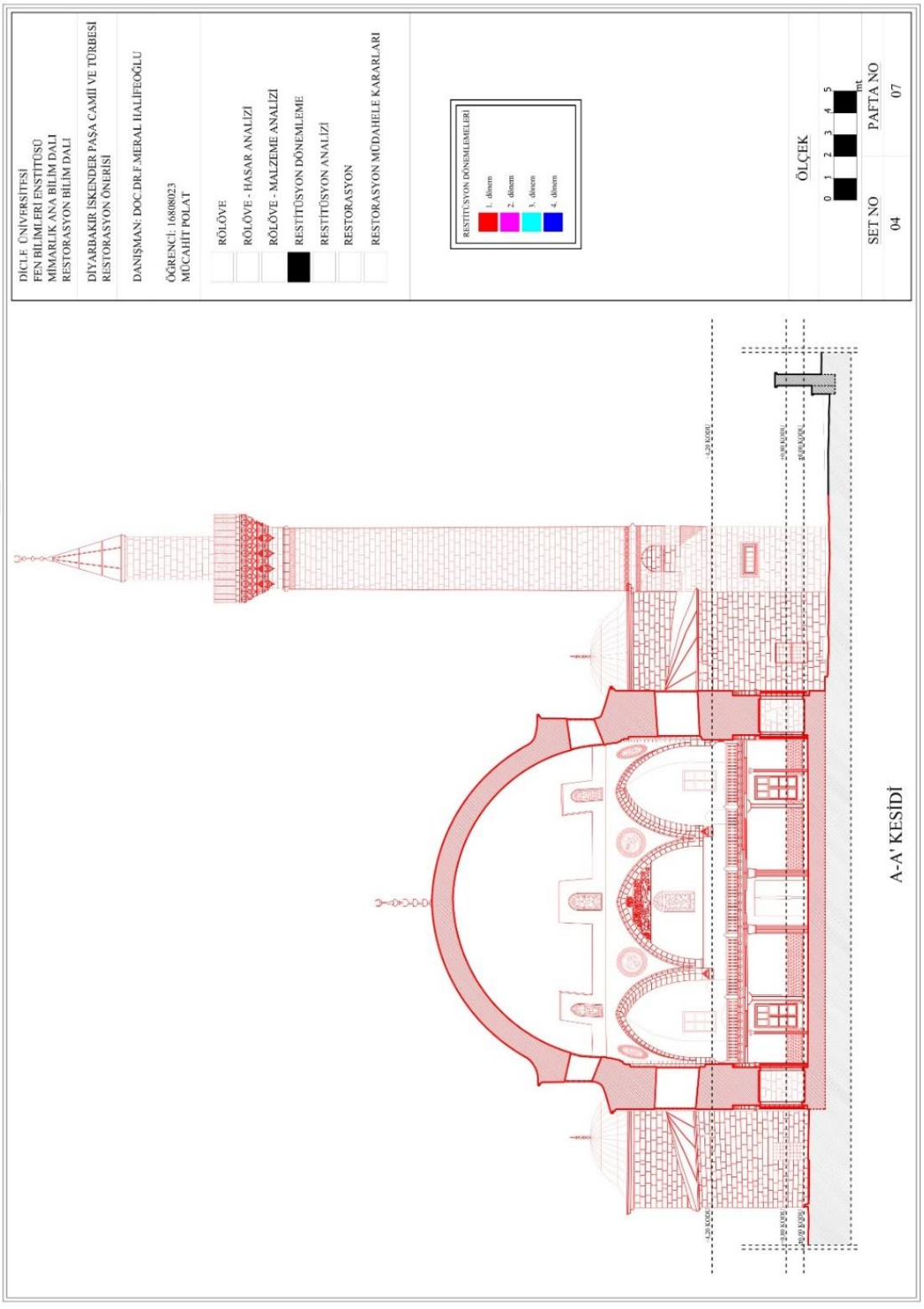
Şekil 4. 89. Kuzey Cephesi Restitüsyon Projesi

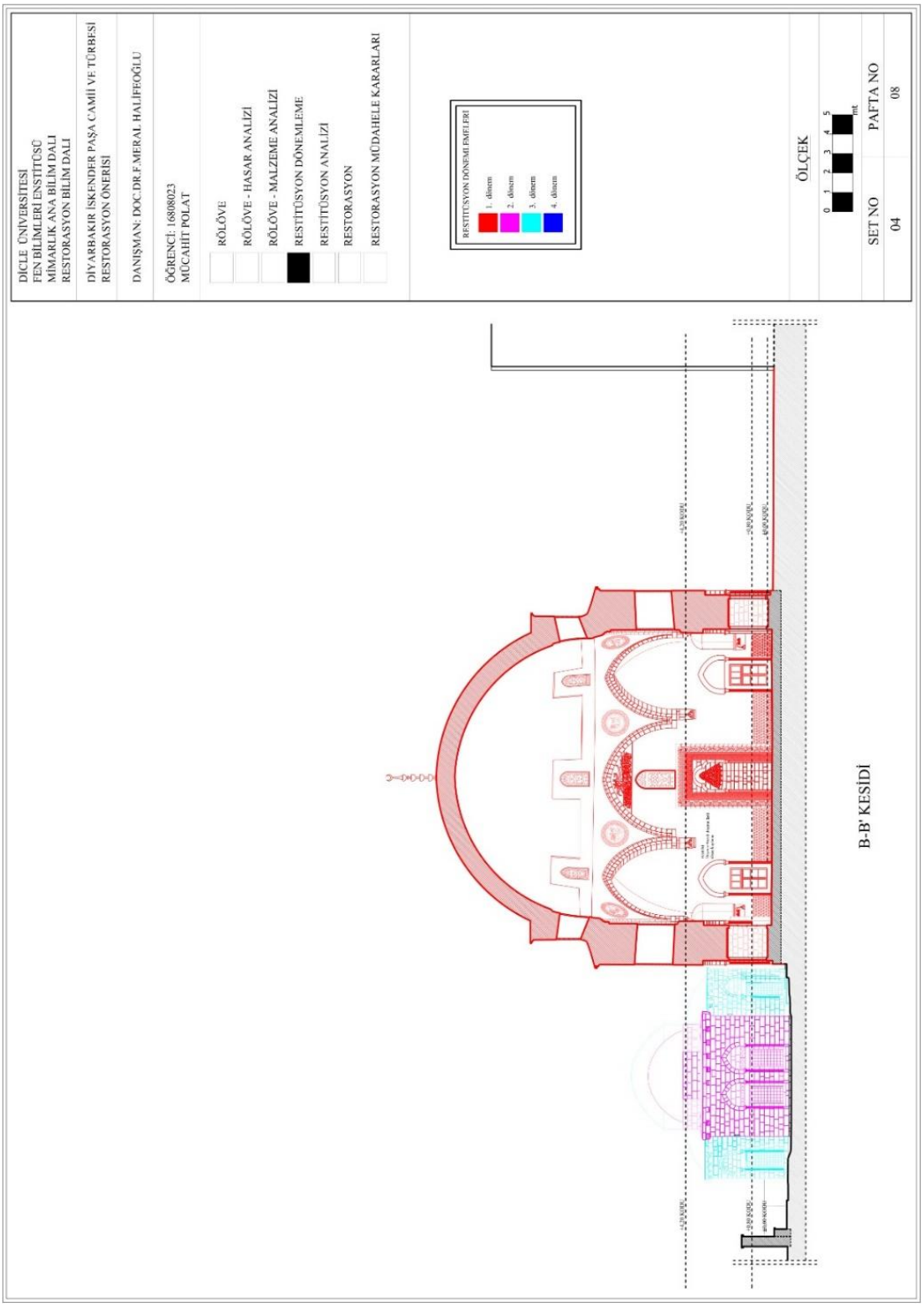
Şekil 4. 90. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restitüsyon Projesi

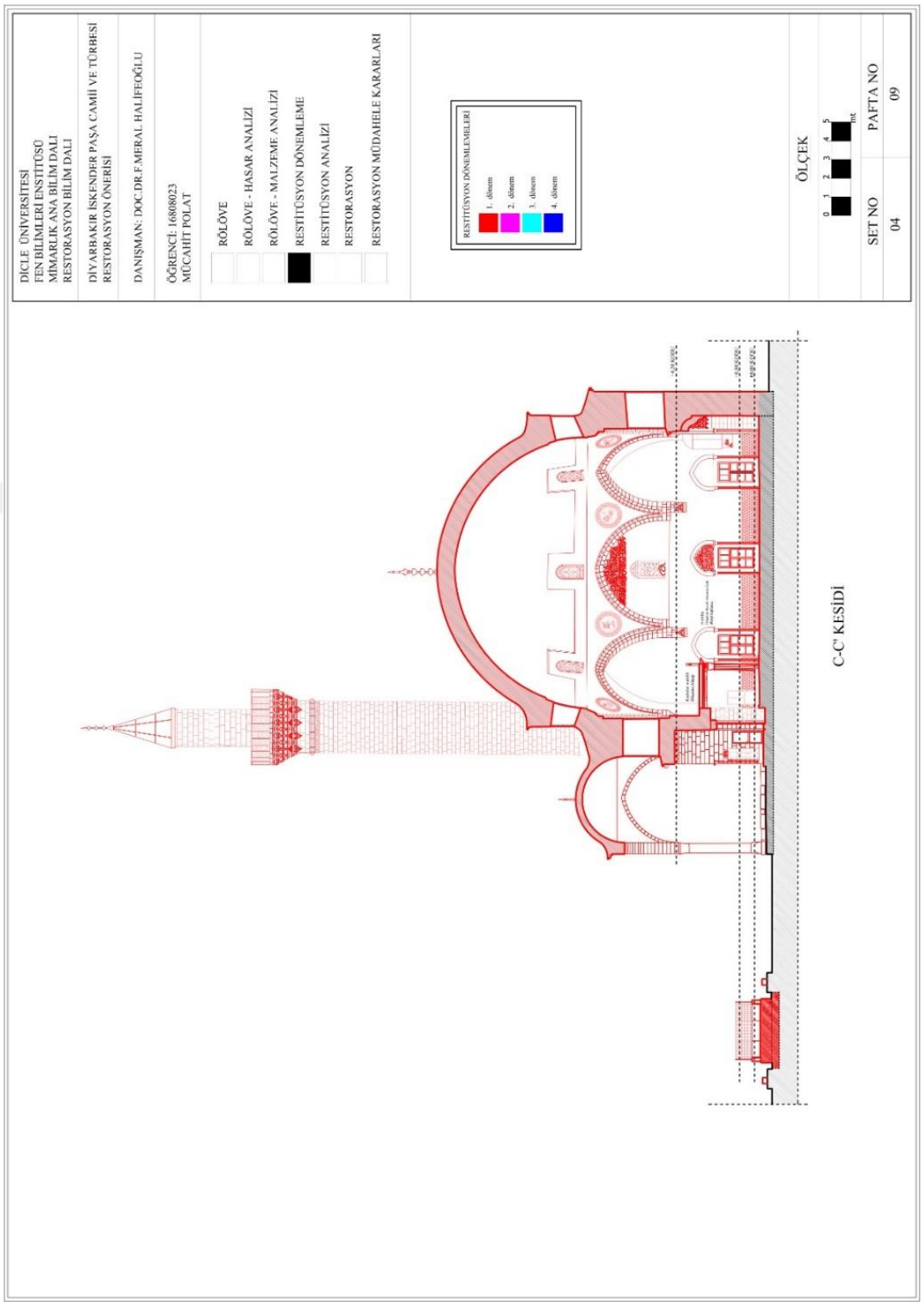
Şekil 4. 91. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restitüsyon Projesi

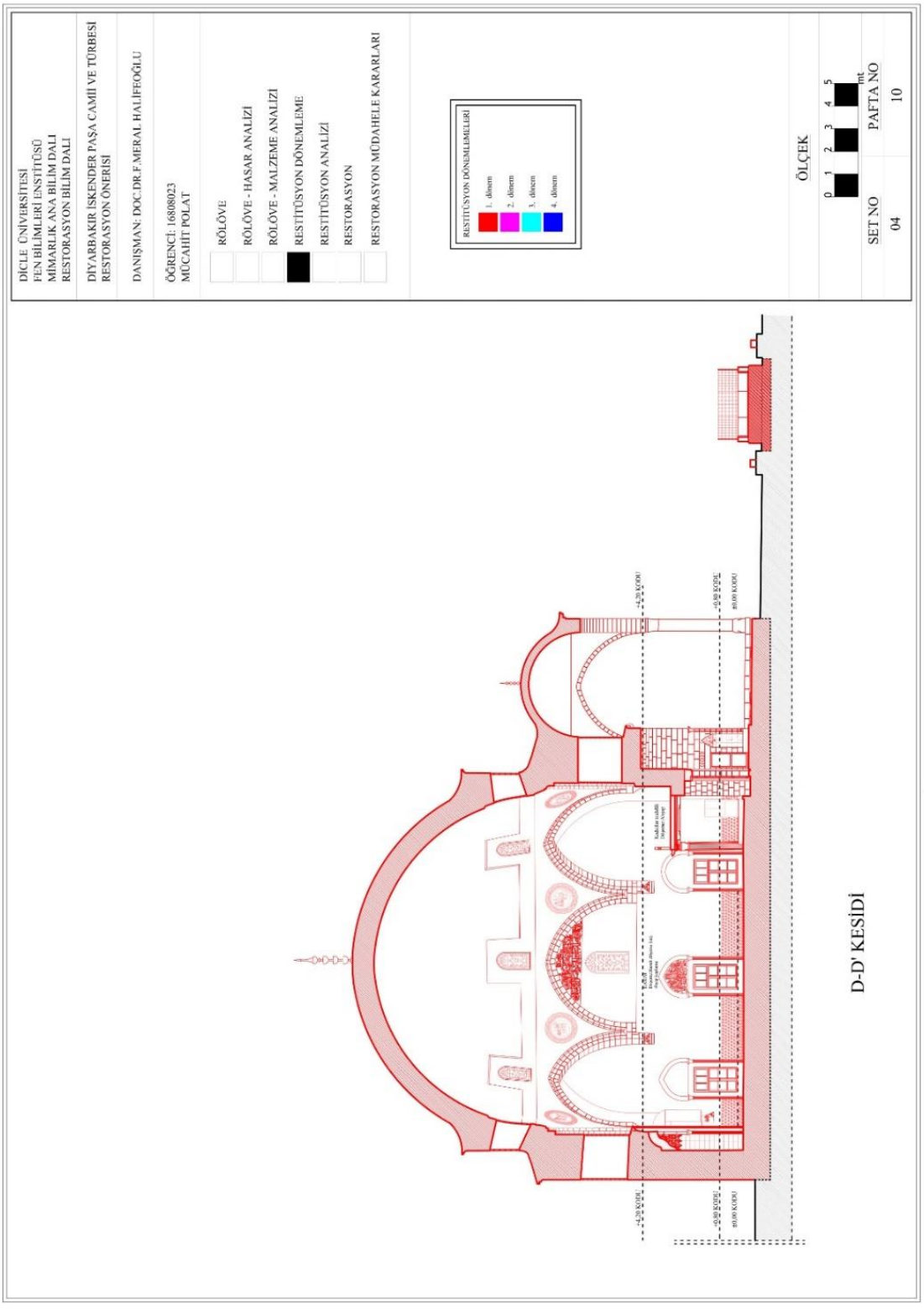
Şekil 4. 92. A-A’ Kesiti Restitüsyon Projesi

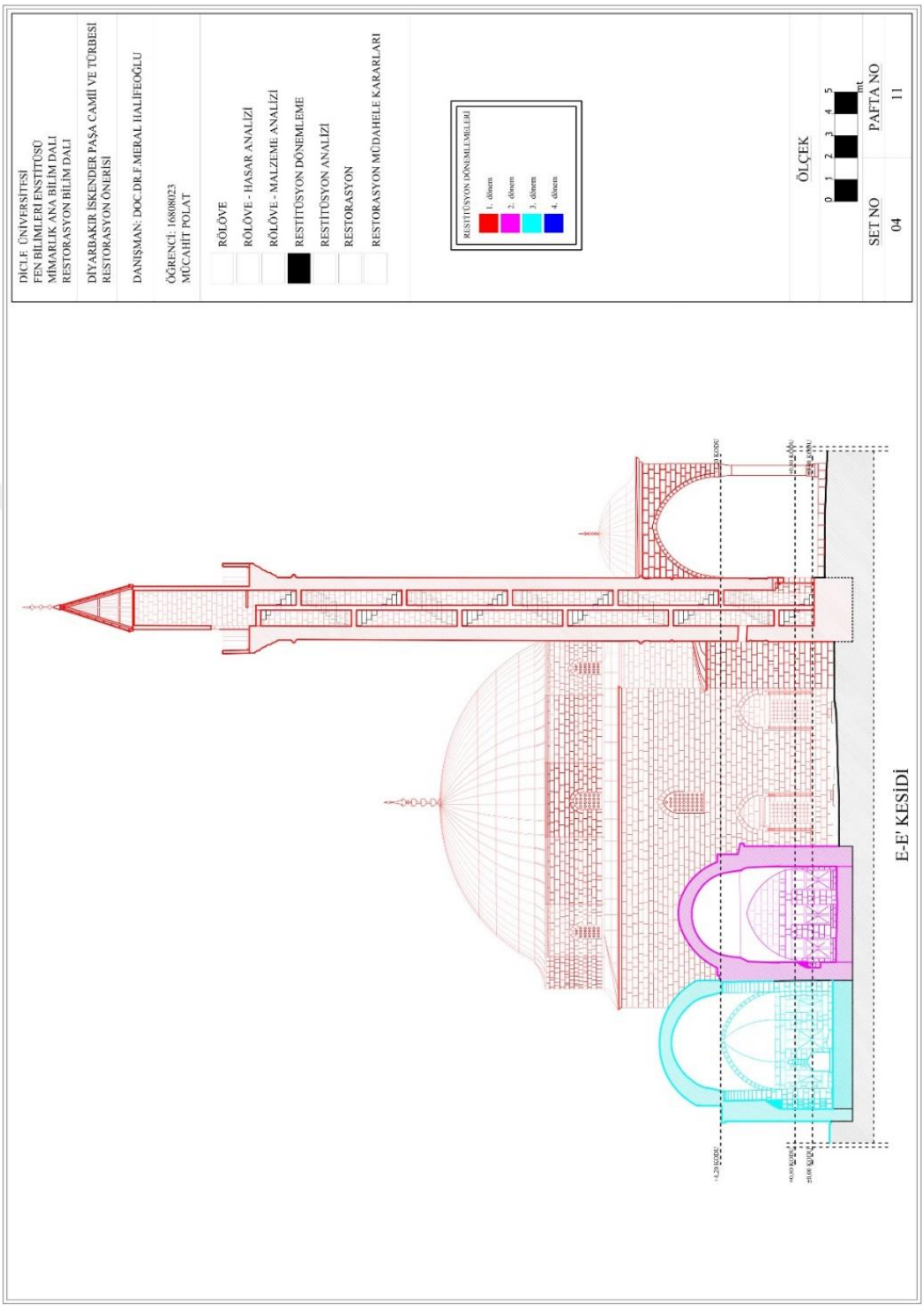
Şekil 4. 93. B-B’ Kesiti Restitüsyon Projesi

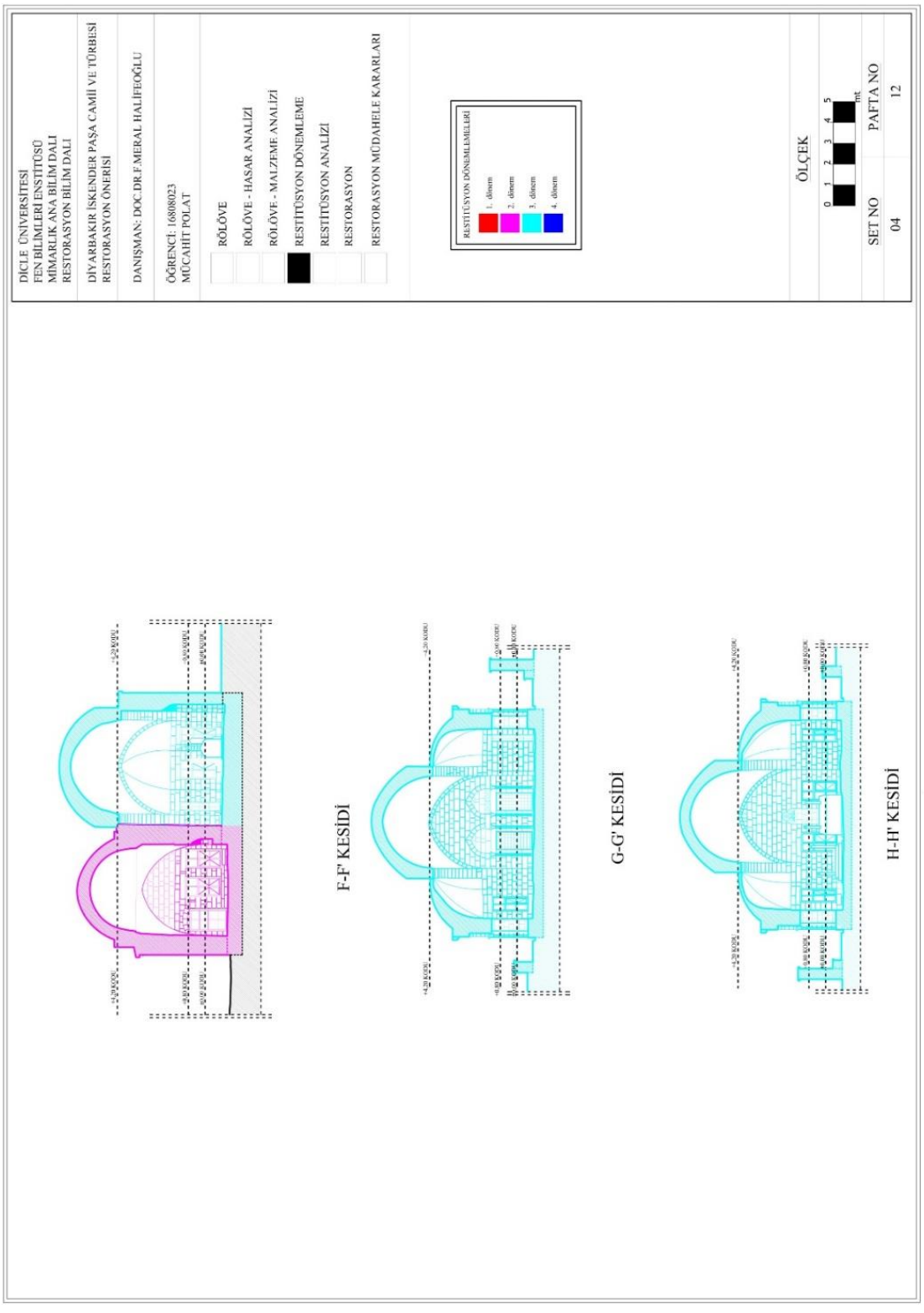
Şekil 4. 94. C-C’ Kesiti Restitüsyon Projesi

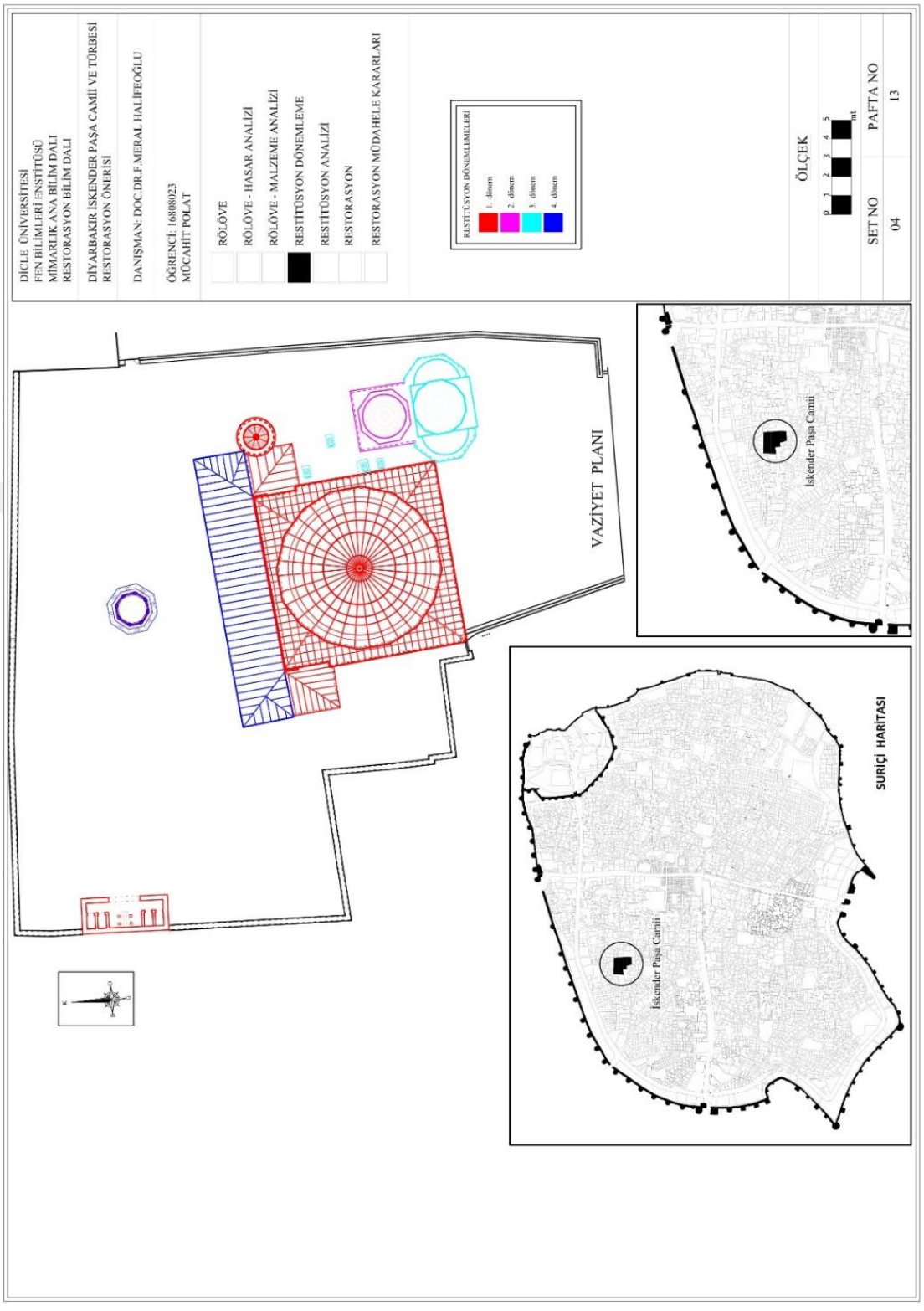
Şekil 4. 95. D-D’ Kesiti Restitüsyon Projesi

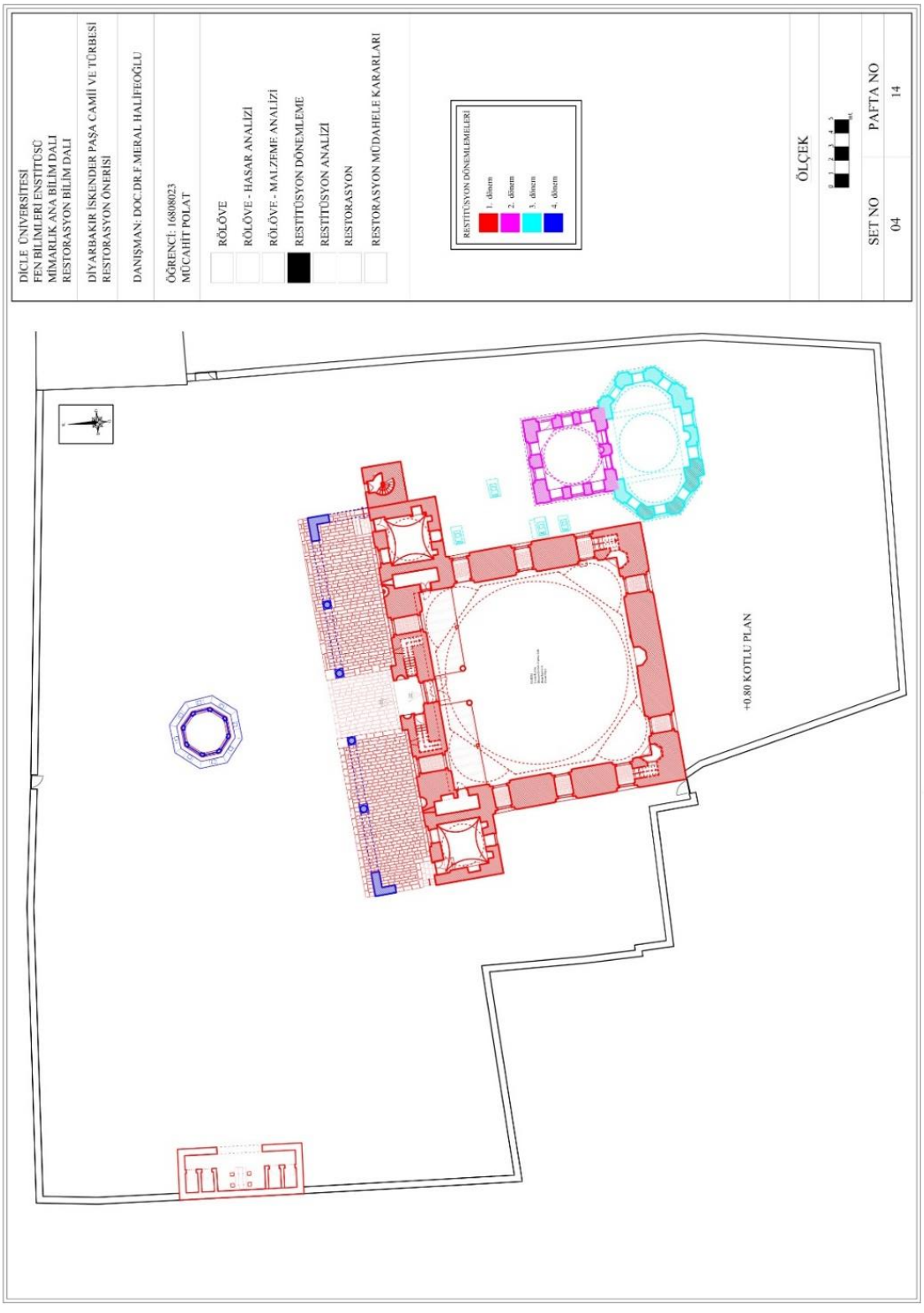
Şekil 4. 96. E-E’ Kesiti Restitüsyon Projesi

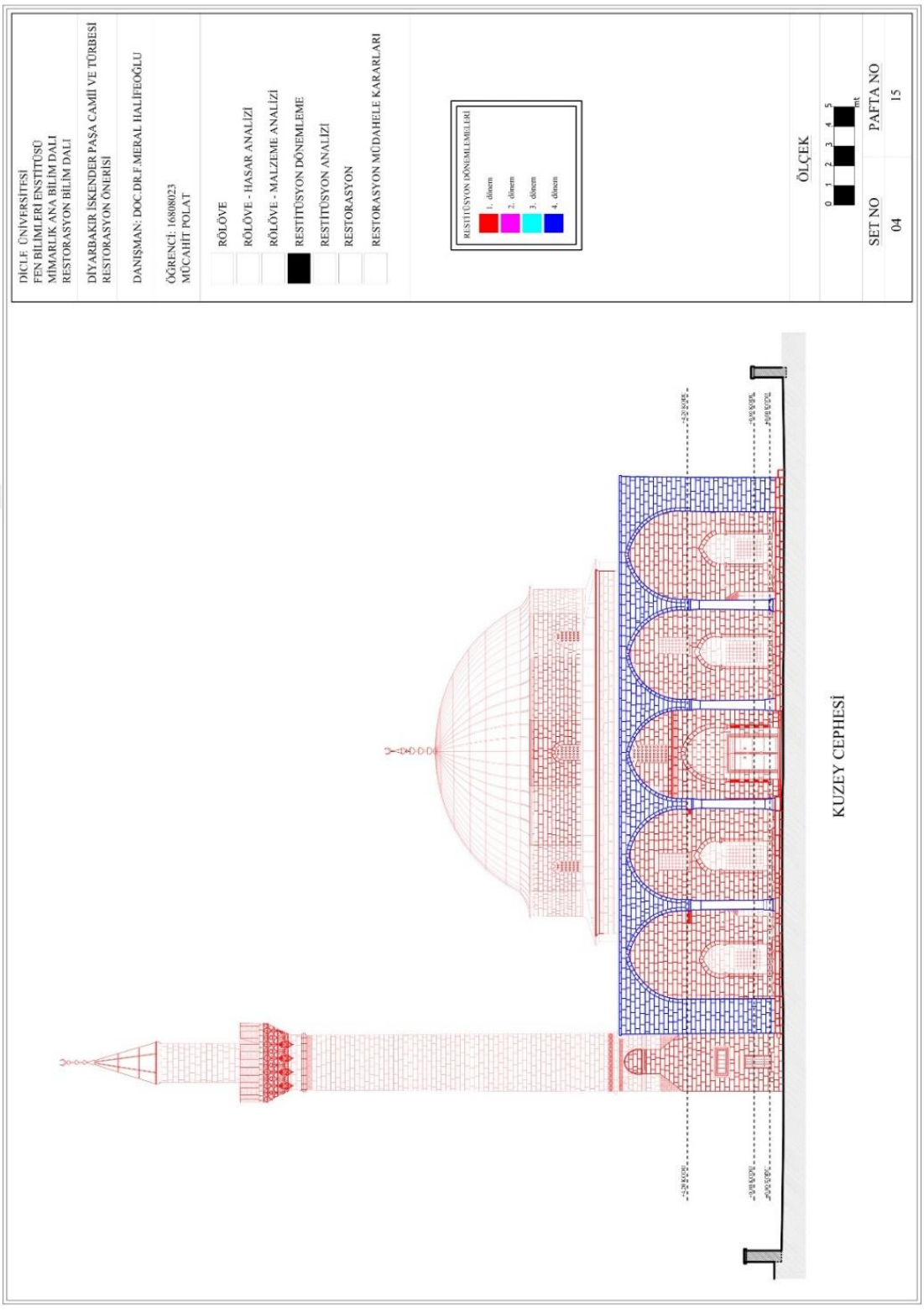
Şekil 4. 97. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restitüsyon Projesi

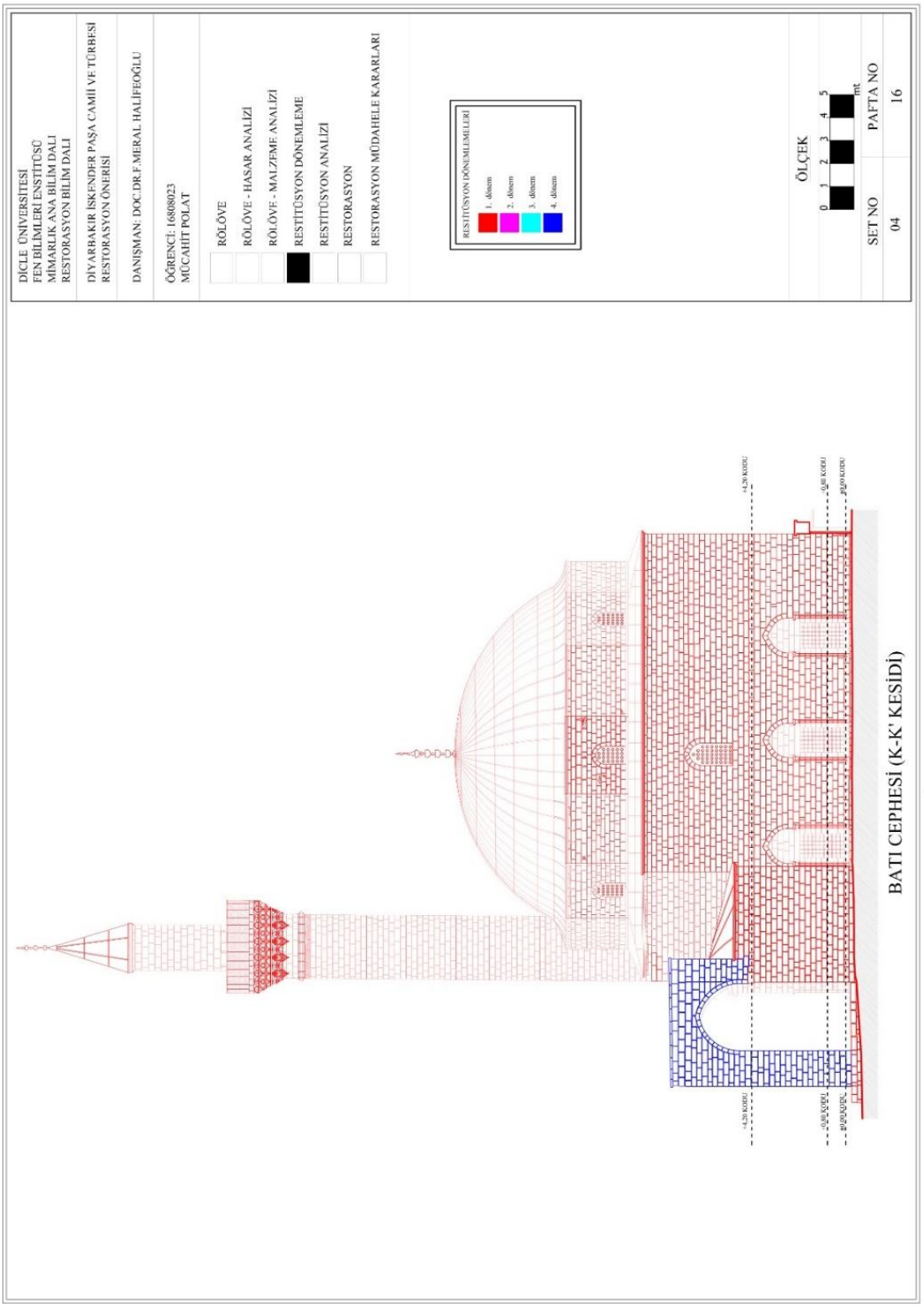
Şekil 4. 98. Vaziyet Planı Restitüsyon Projesi

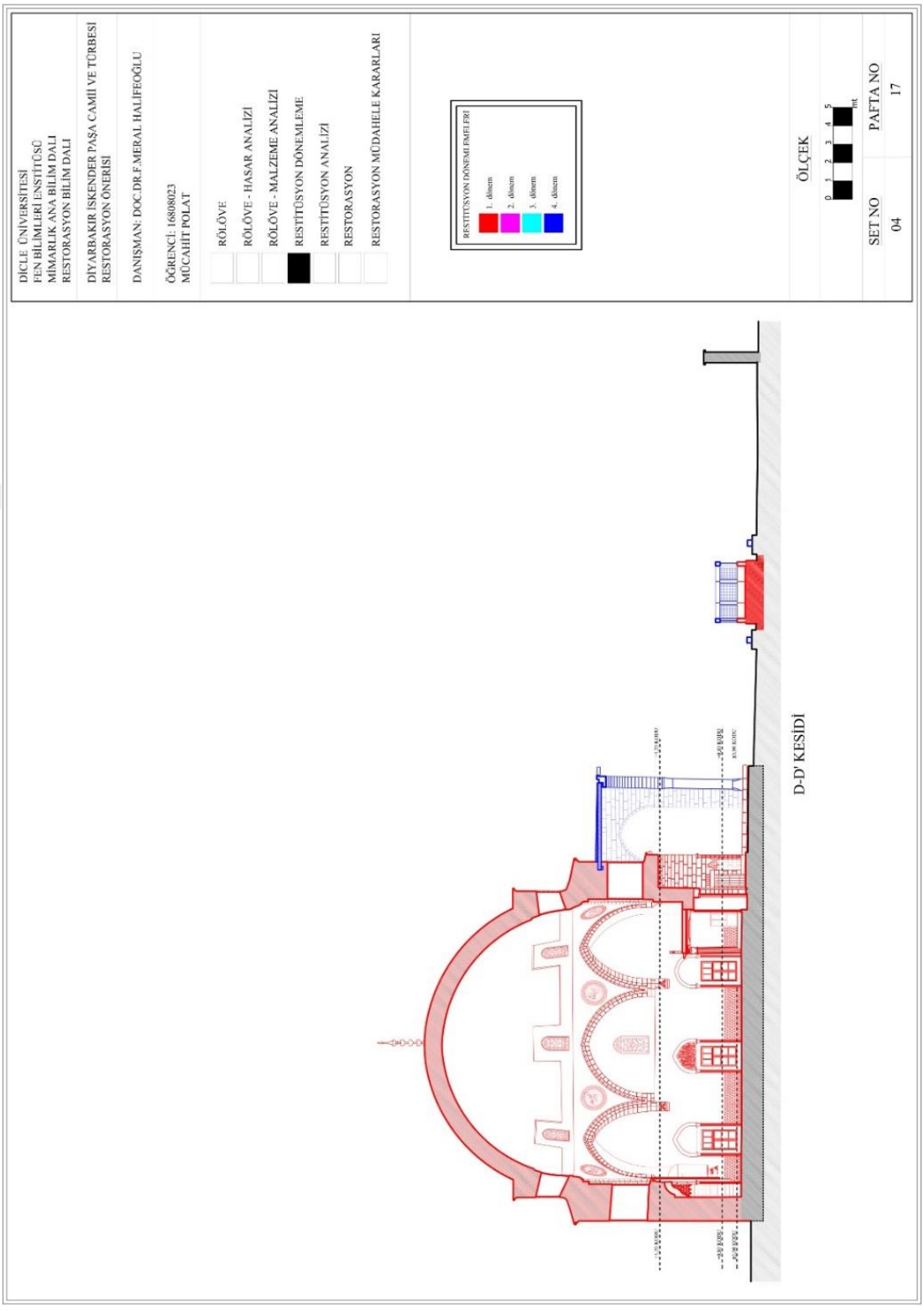
Şekil 4. 99. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Projesi

Şekil 4. 100. Kuzey Cephesi Restitüsyon Projesi

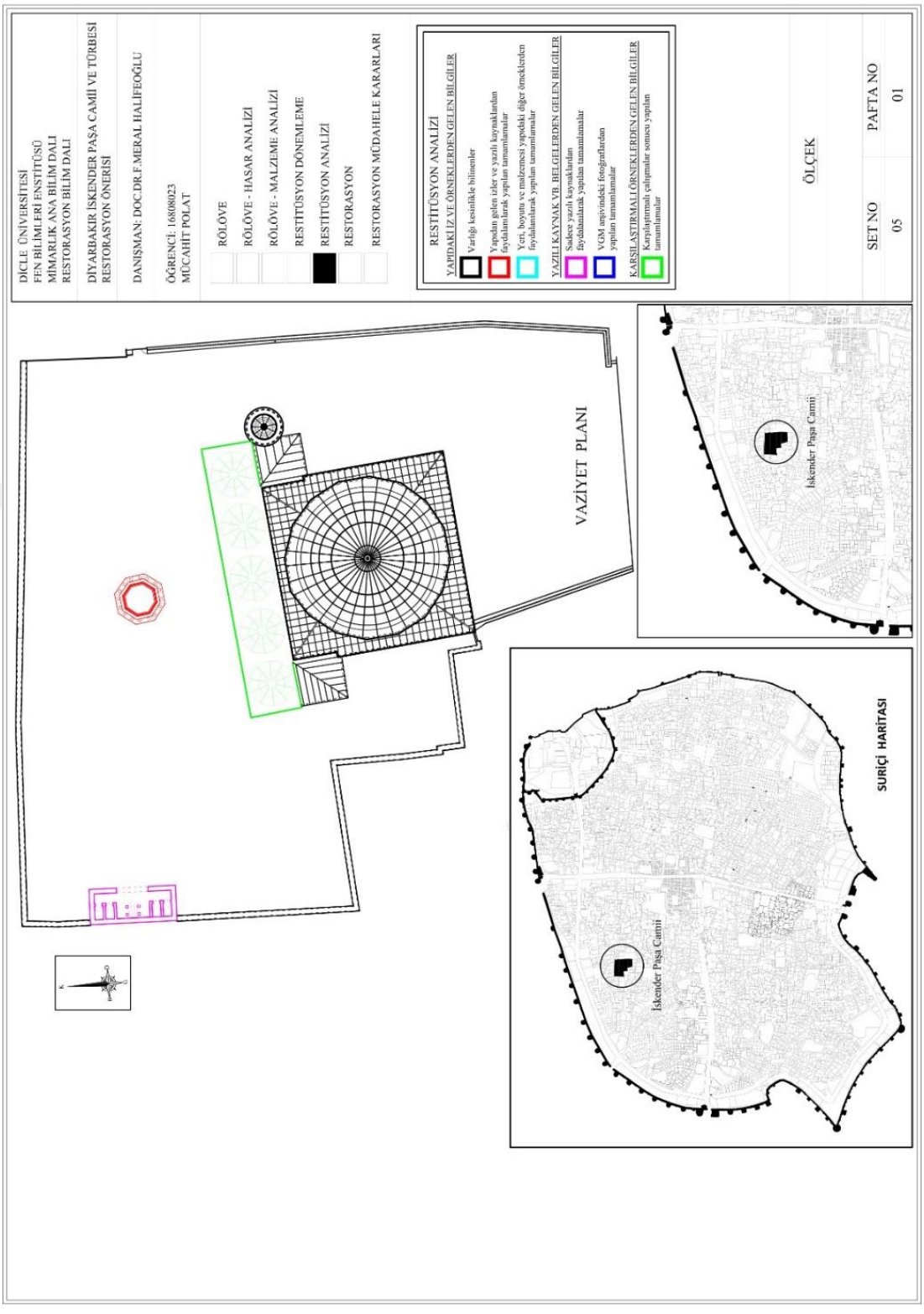

Şekil 4. 101. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restitüsyon Projesi

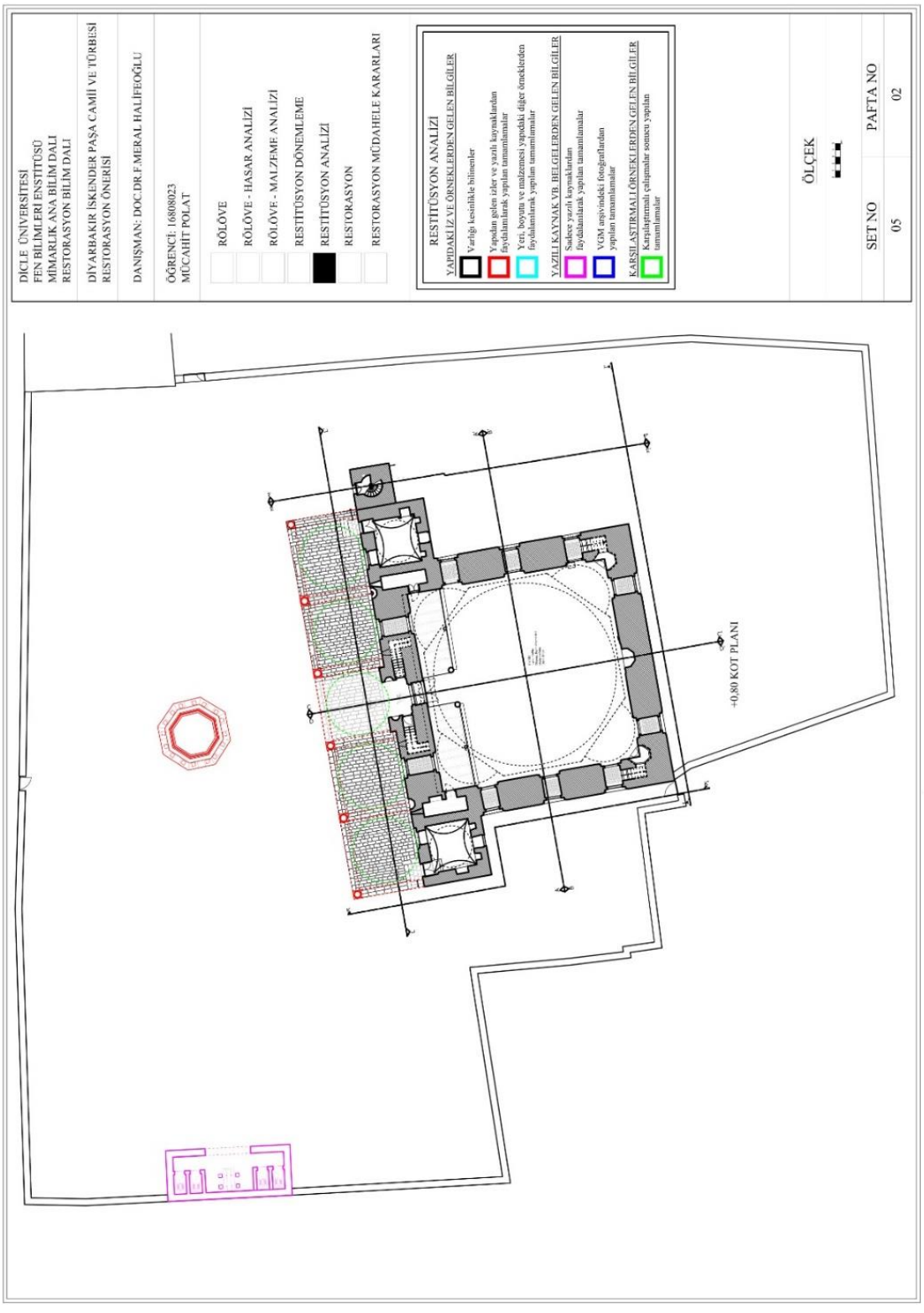

Şekil 4. 102. D-D’ Kesiti Rölöve Restitüsyon Projesi

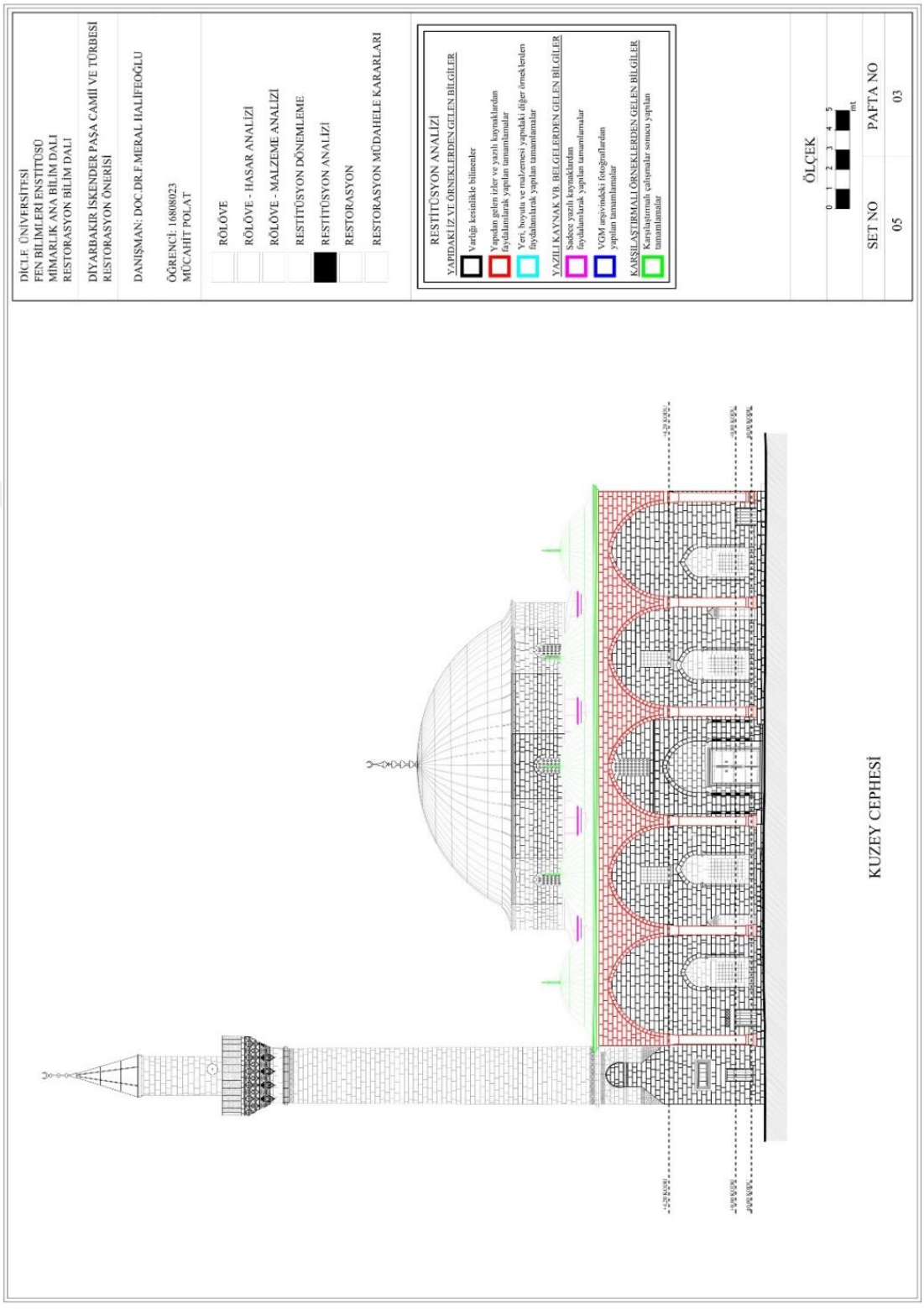
4.7.4. Restitüsyon Analizleri

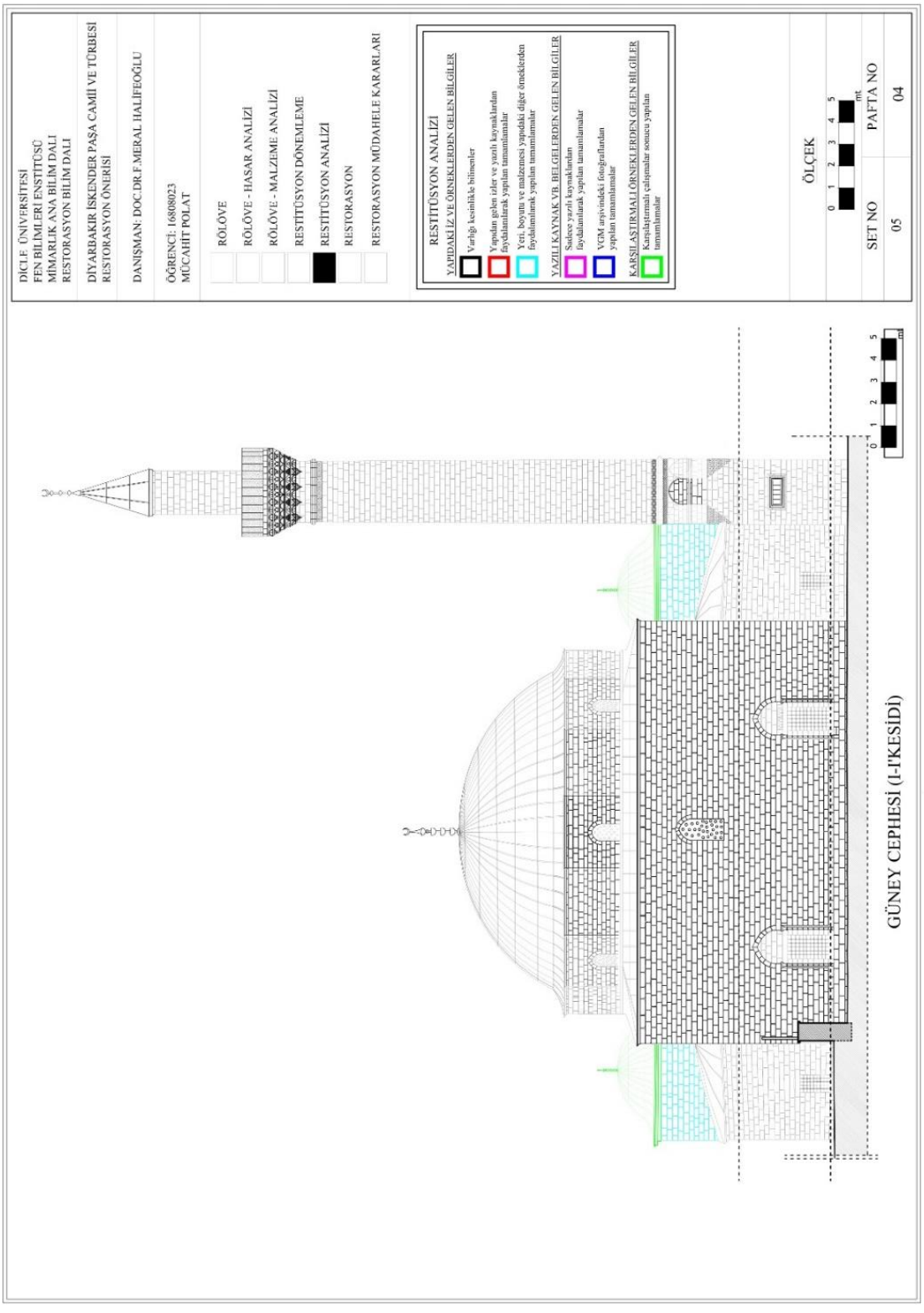
Şekil 4. 103. Vaziyet Planı Restitüsyon Analizi

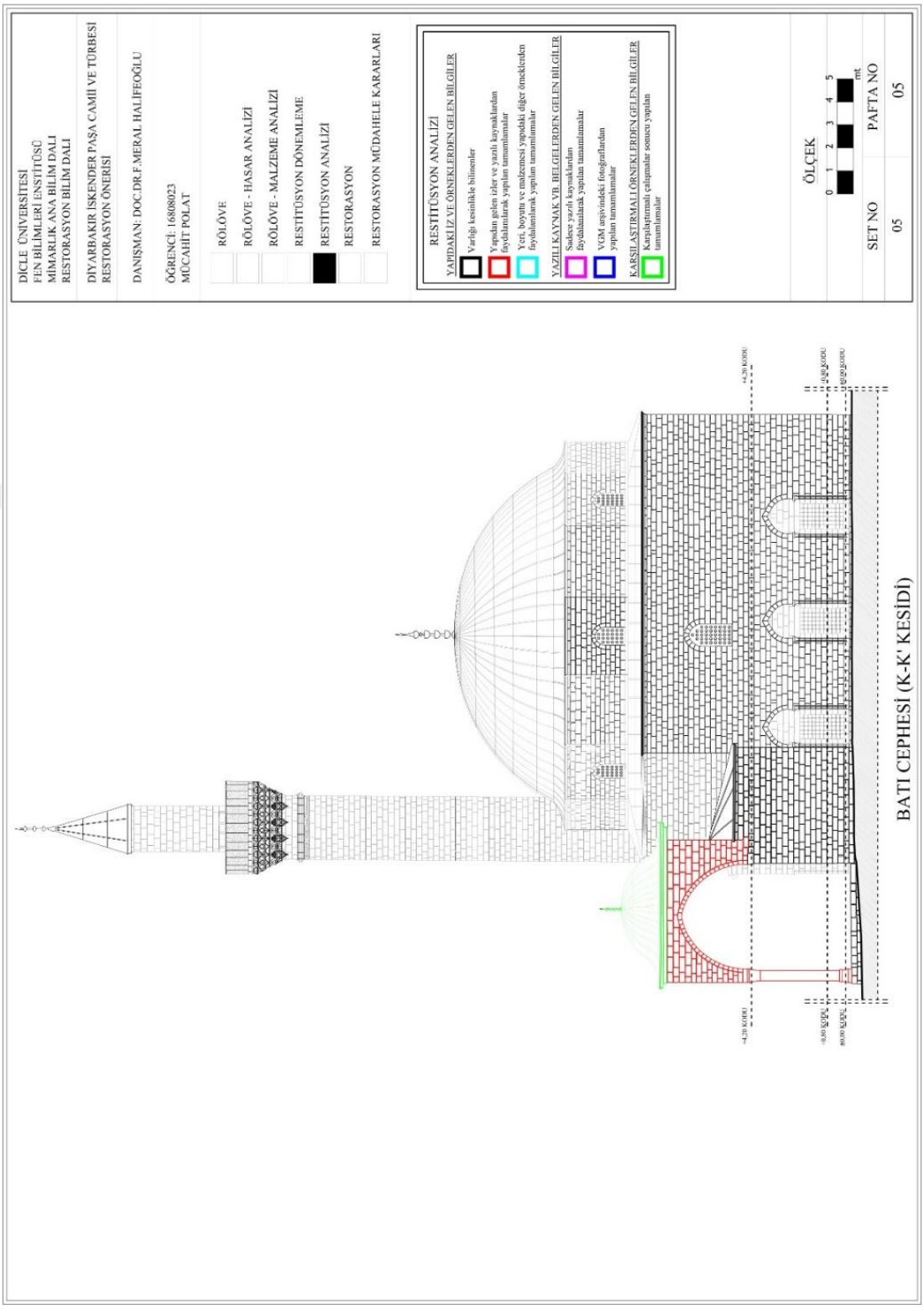
Şekil 4. 104. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Analizi

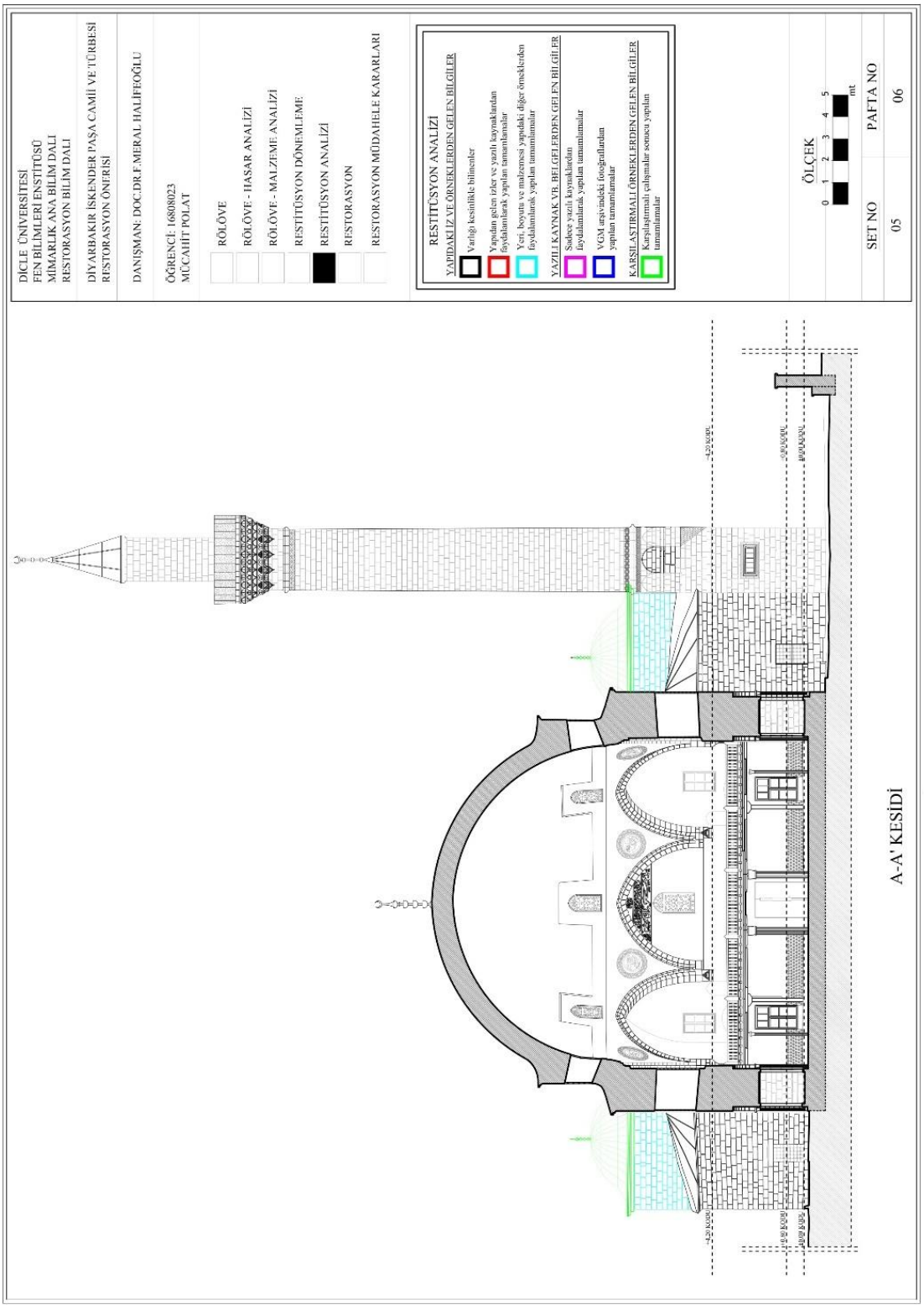
Şekil 4. 105. Kuzey Cephesi Restitüsyon Analizi

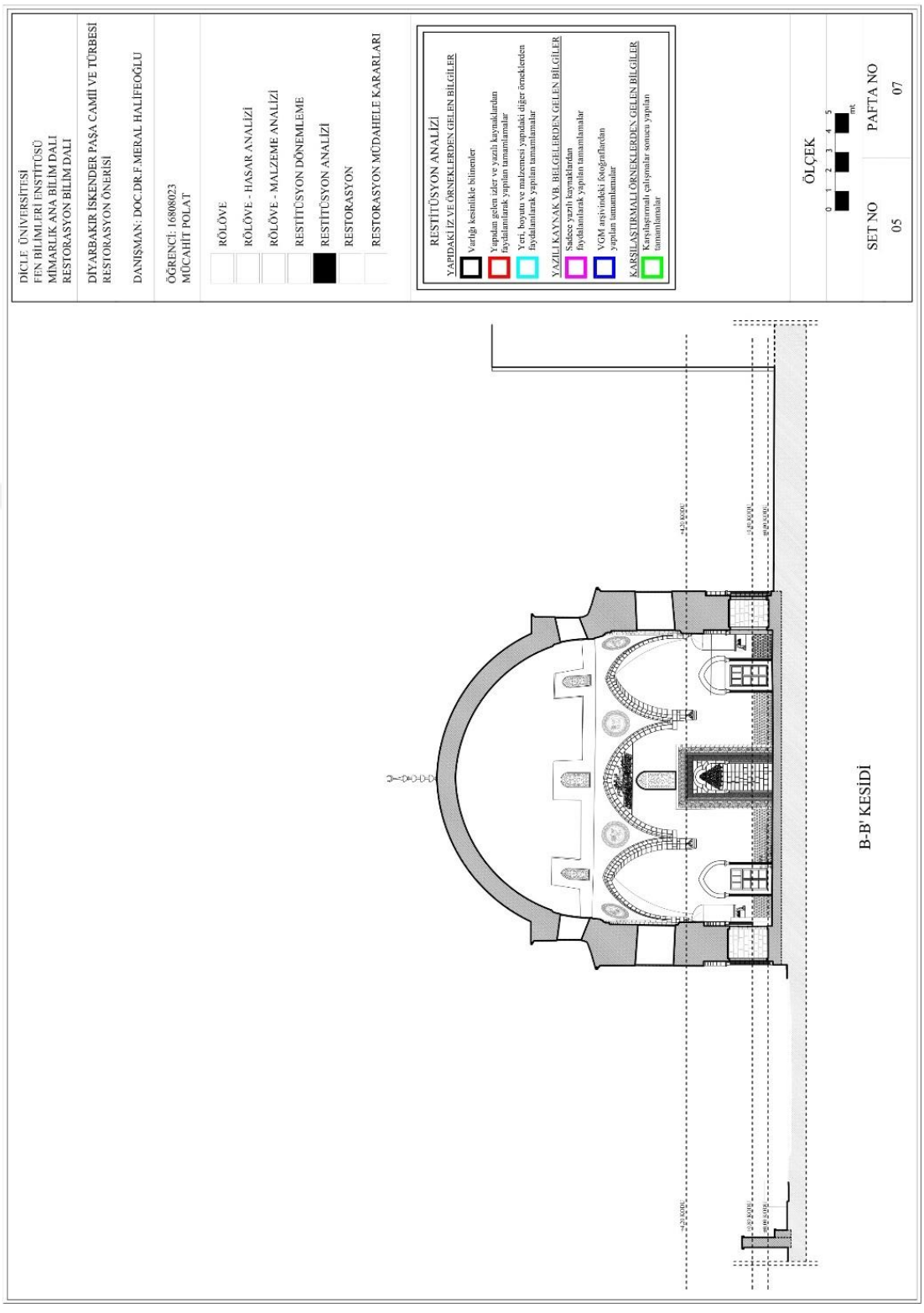
Şekil 4. 106. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restitüsyon Analizi

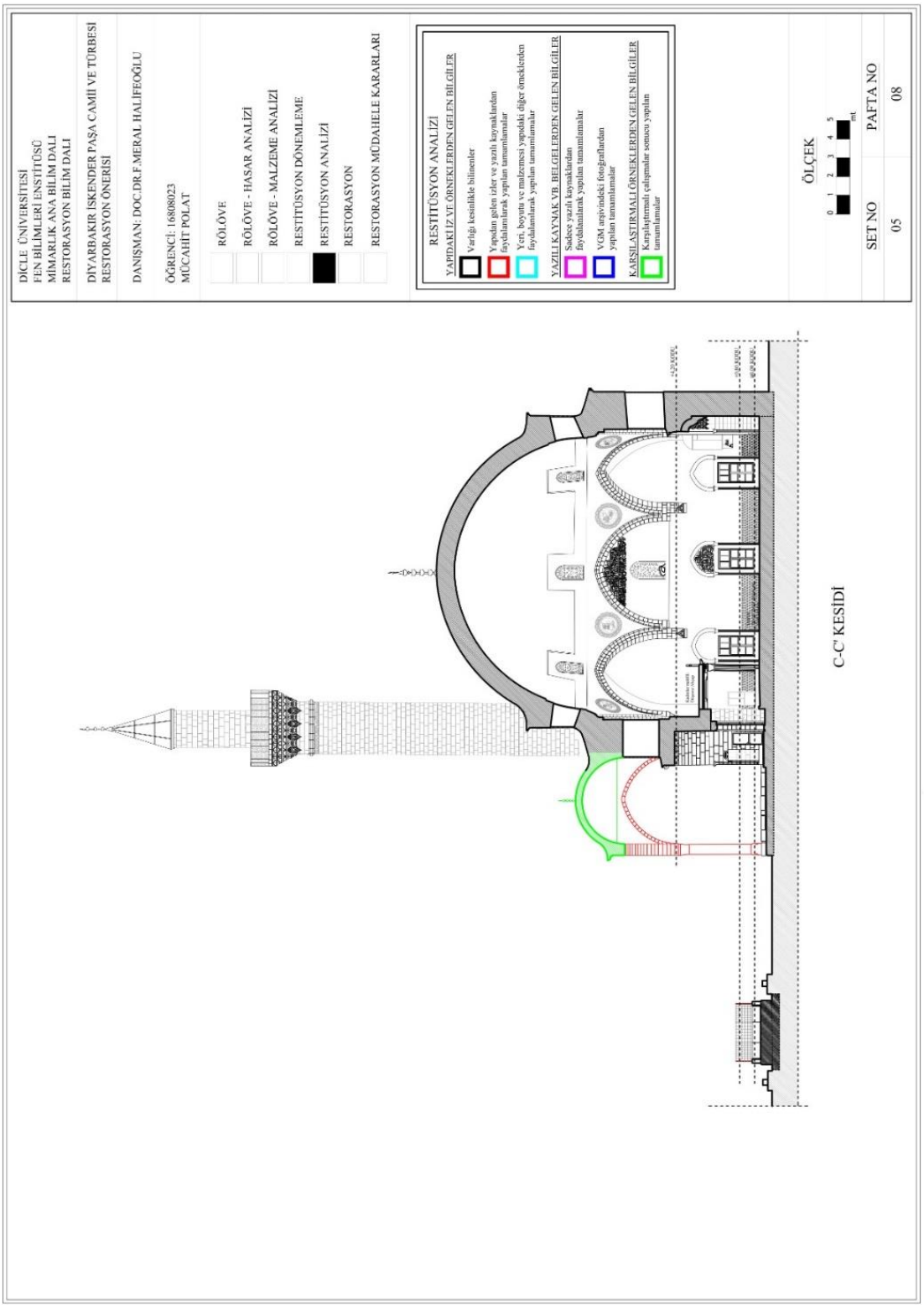
Şekil 4. 107. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restitüsyon Analizi

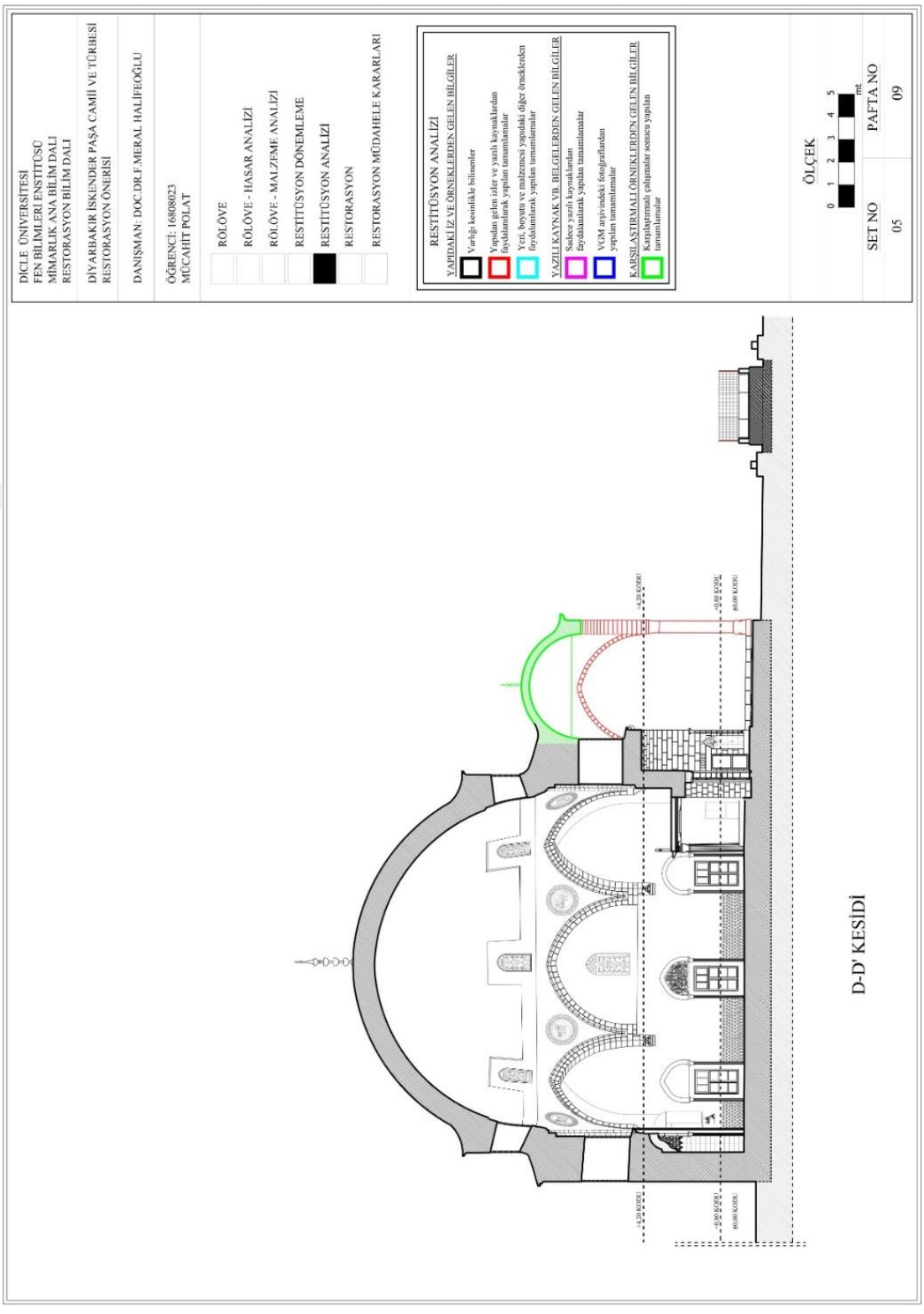
Şekil 4. 108. A-A’ Kesiti Restitüsyon Analizi

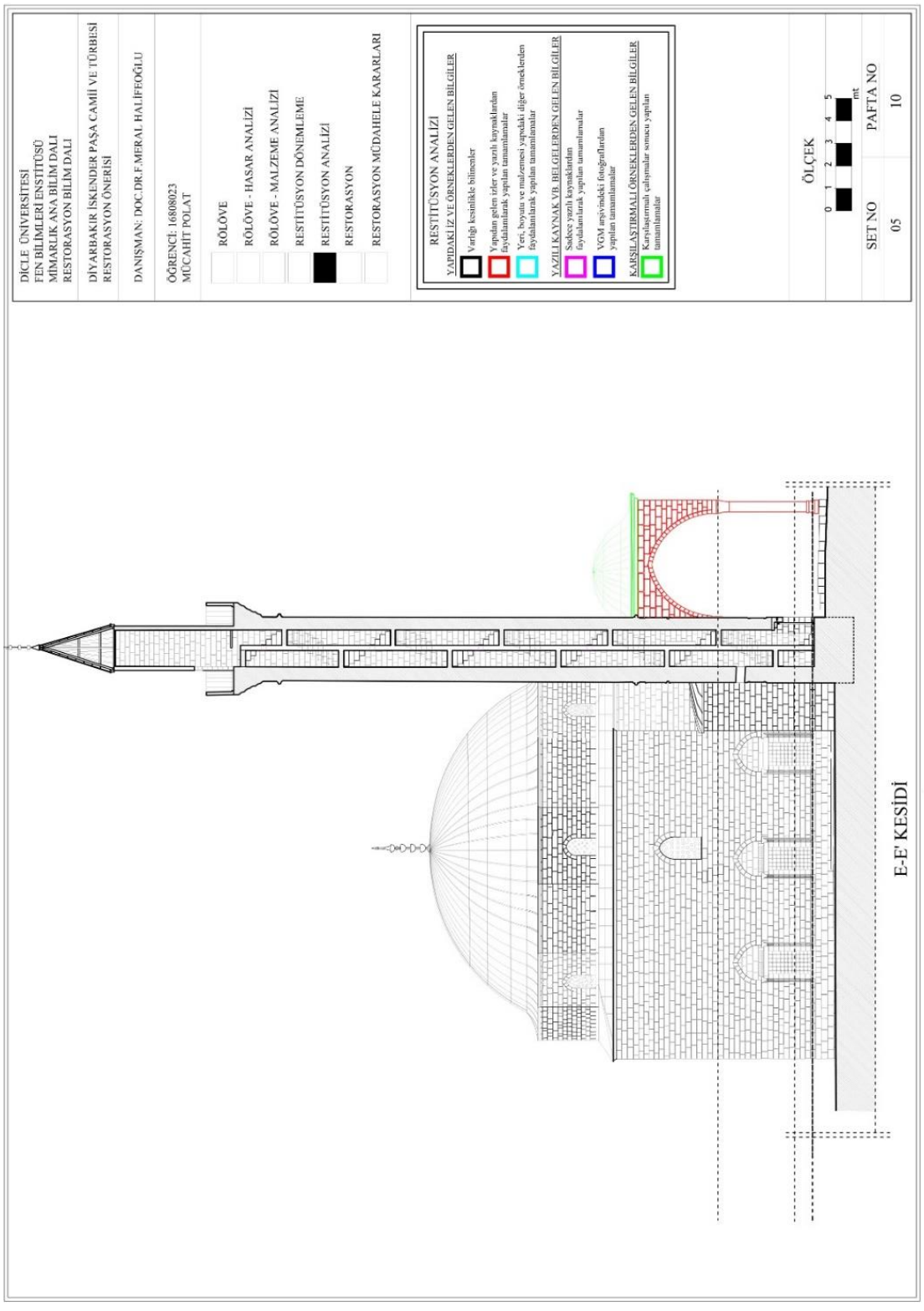
Şekil 4. 109. B-B’ Kesiti Restitüsyon Analizi

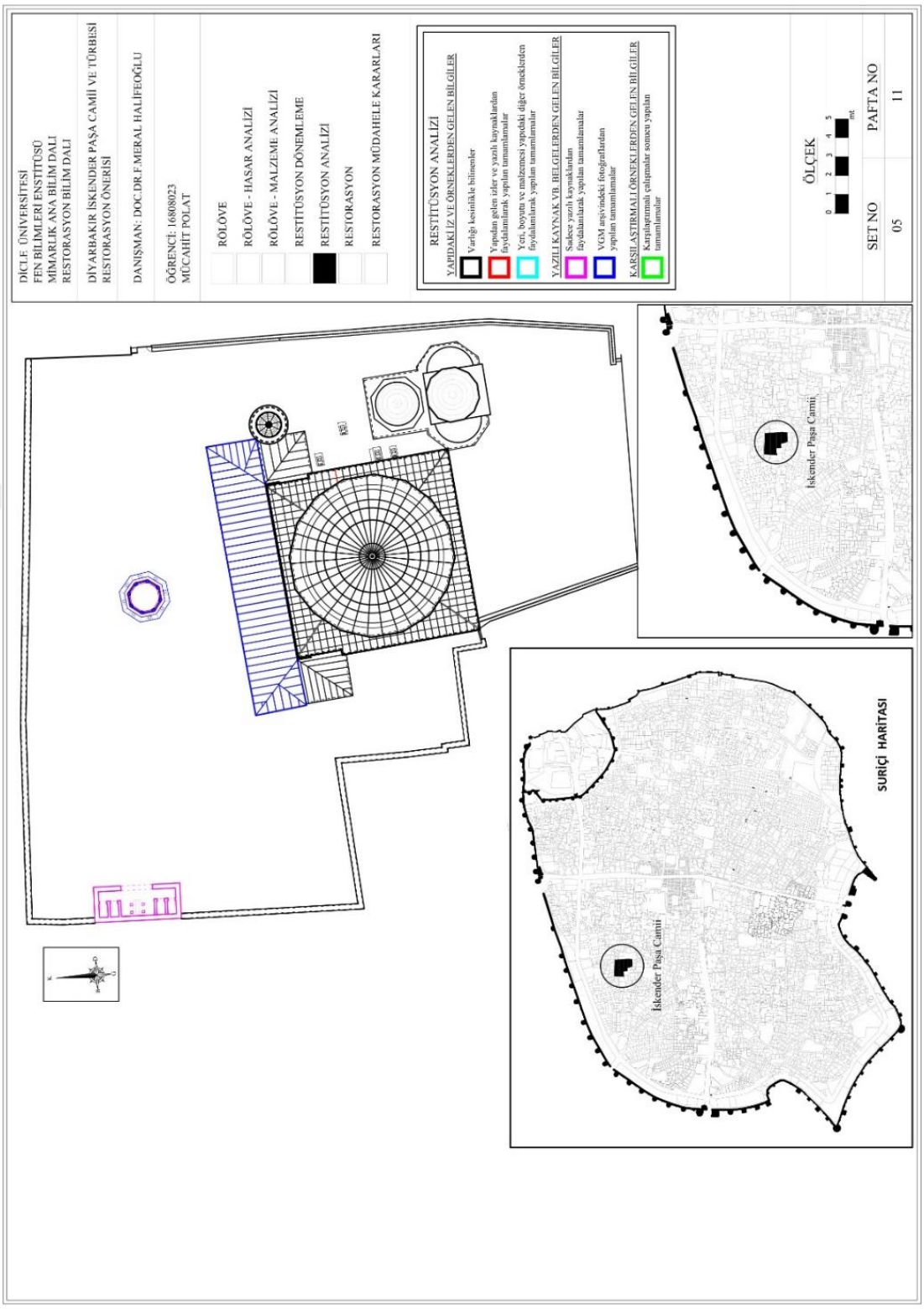
Şekil 4. 110. C-C’ Kesiti Restitüsyon Analizi

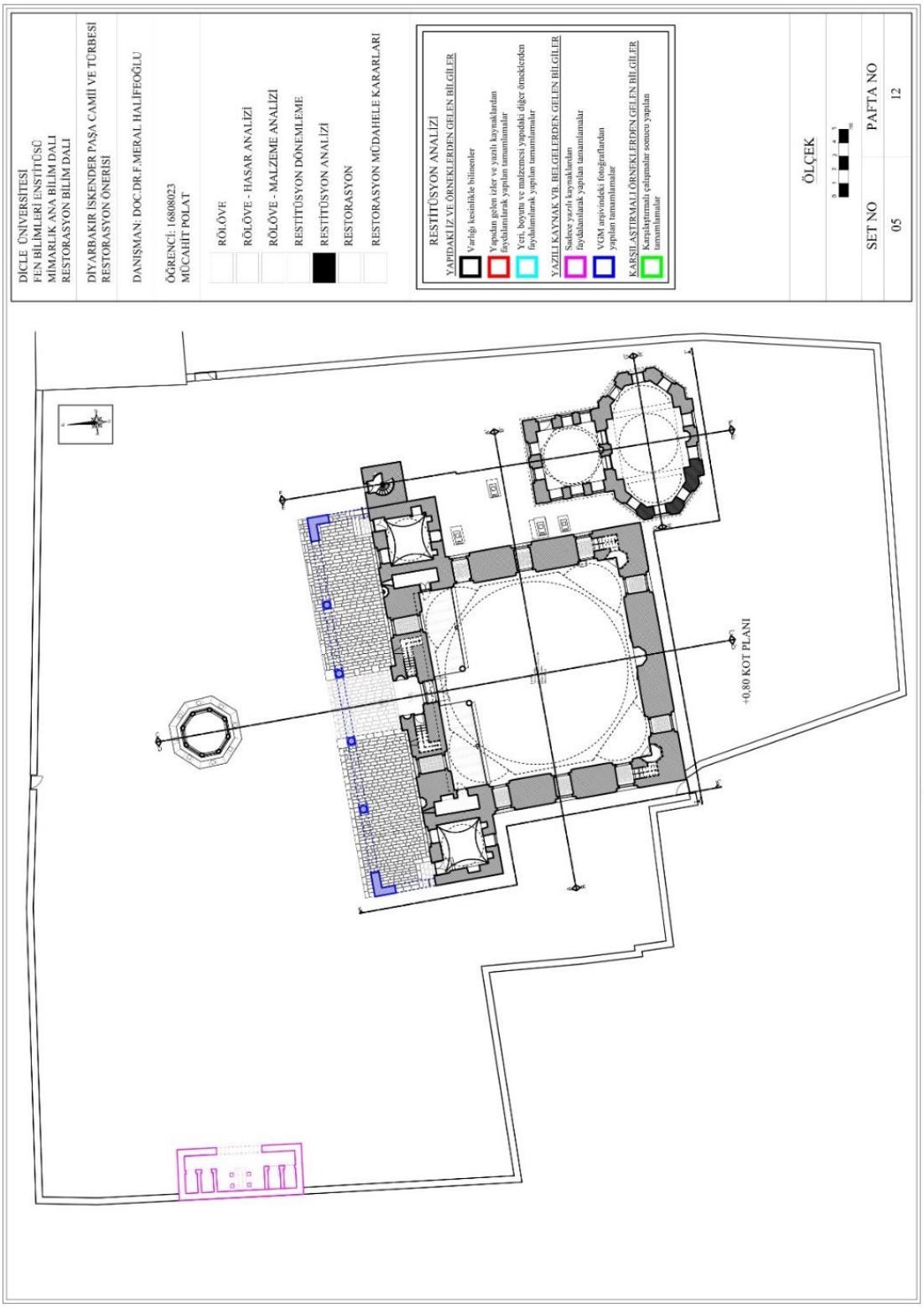
Şekil 4. 111. D-D’ Kesiti Restitüsyon Analizi

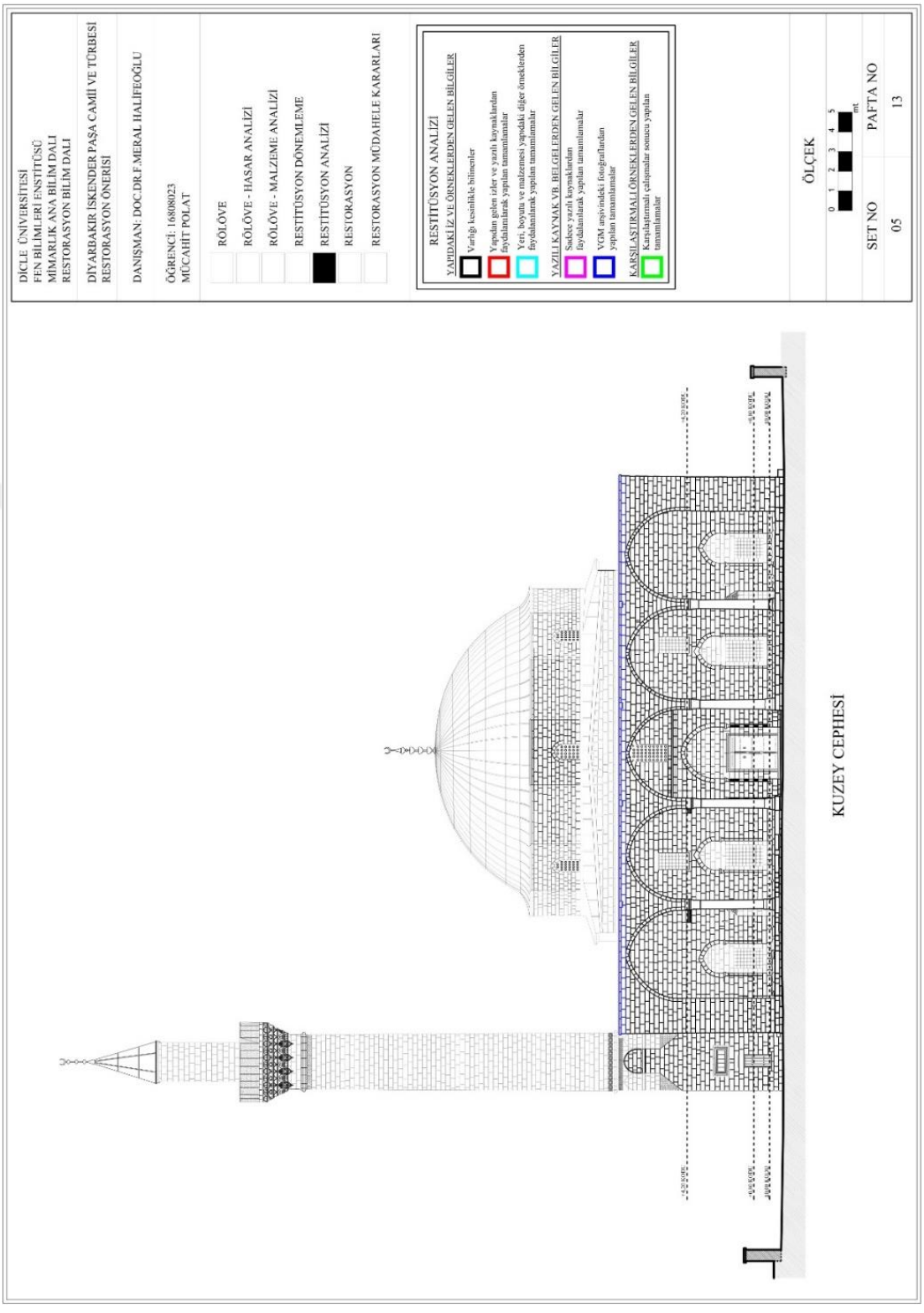
Şekil 4. 112. E-E’ Kesiti Restitüsyon Analizi

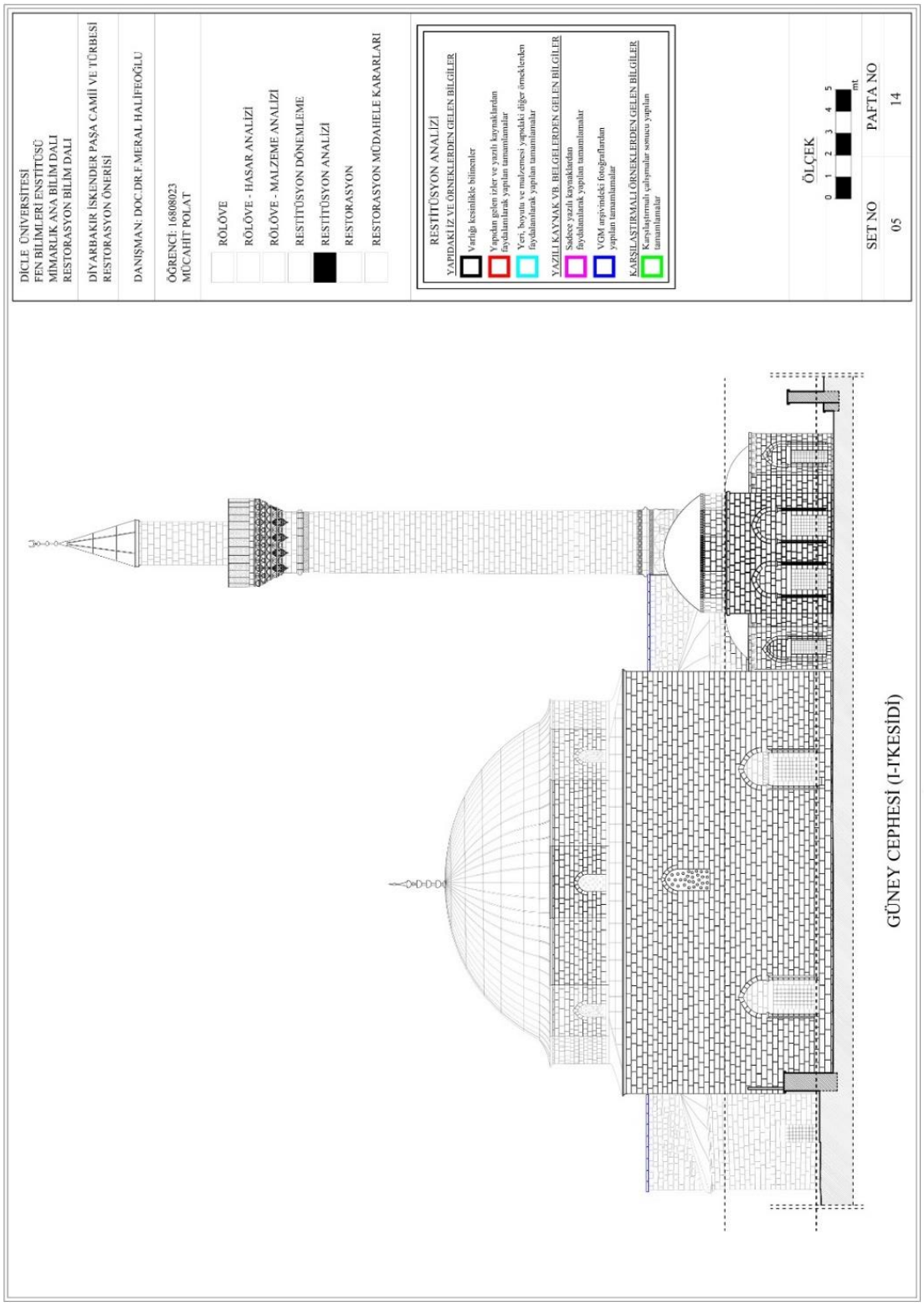
Şekil 4. 113. Vaziyet Planı Restitüsyon Analizi

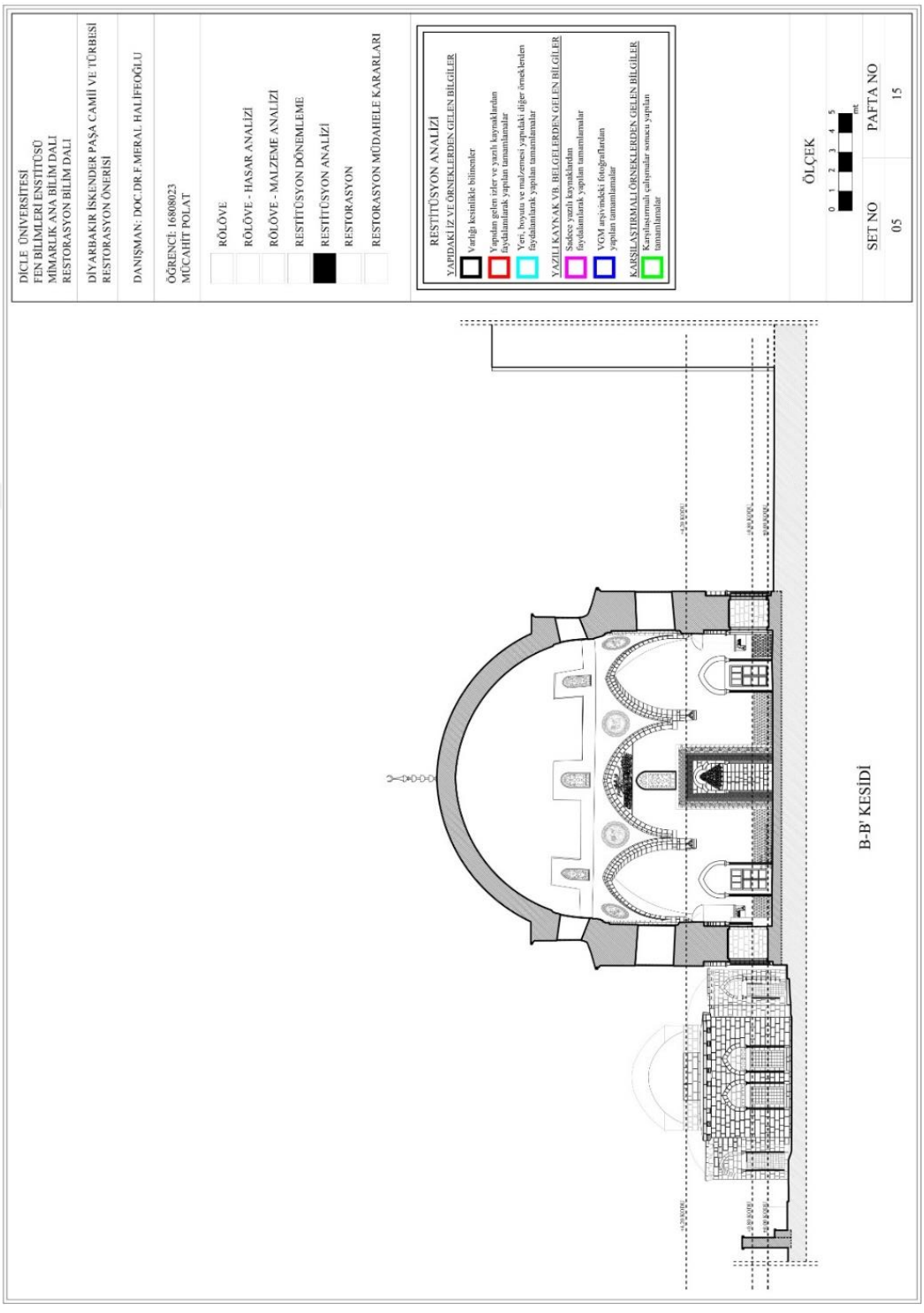
Şekil 4. 114. +0.80 Kotlu Plan Restitüsyon Analizi

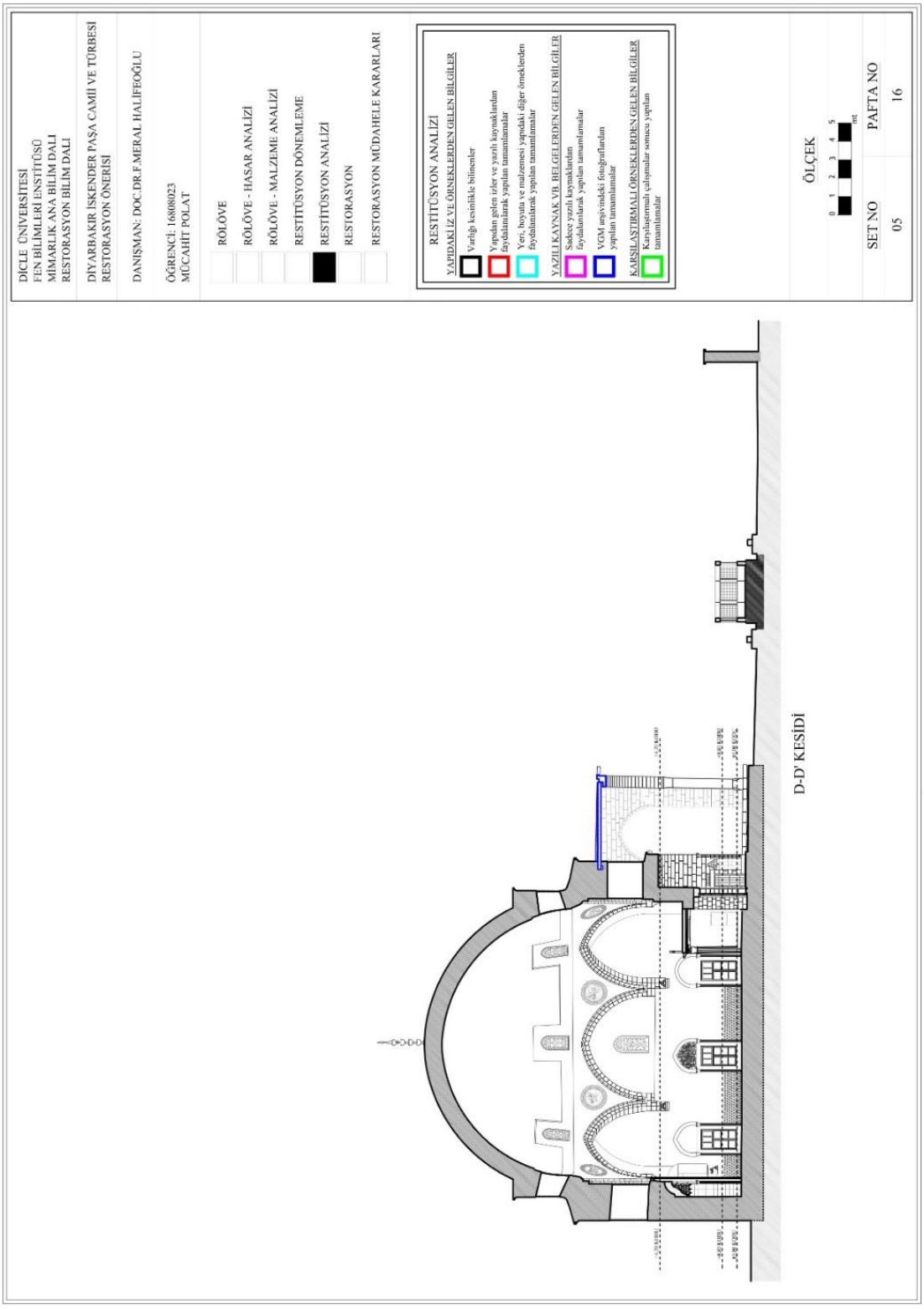
Şekil 4. 115. Kuzey Cephesi Restitüsyon Analizi

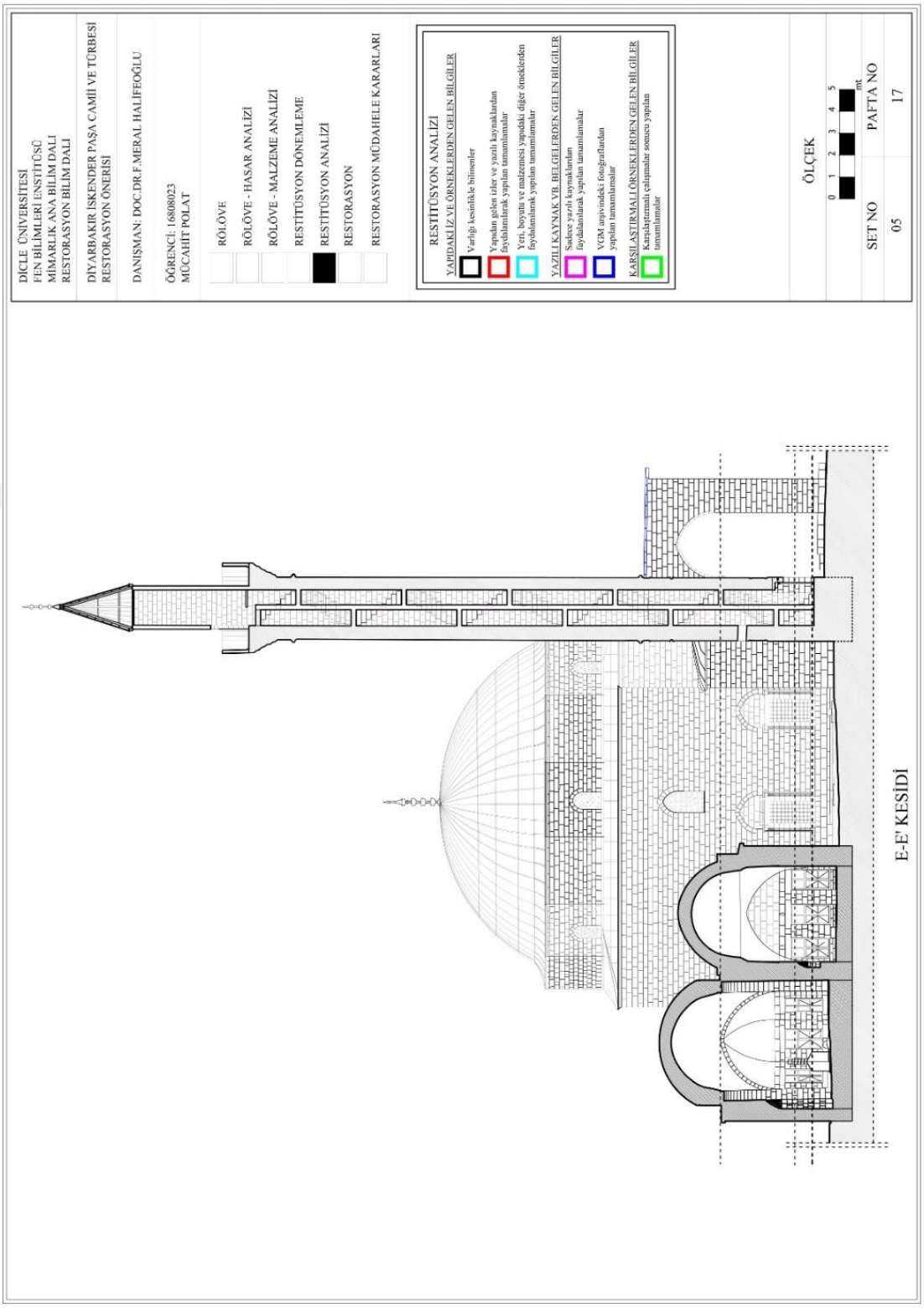
Şekil 4. 116. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restitüsyon Analizi

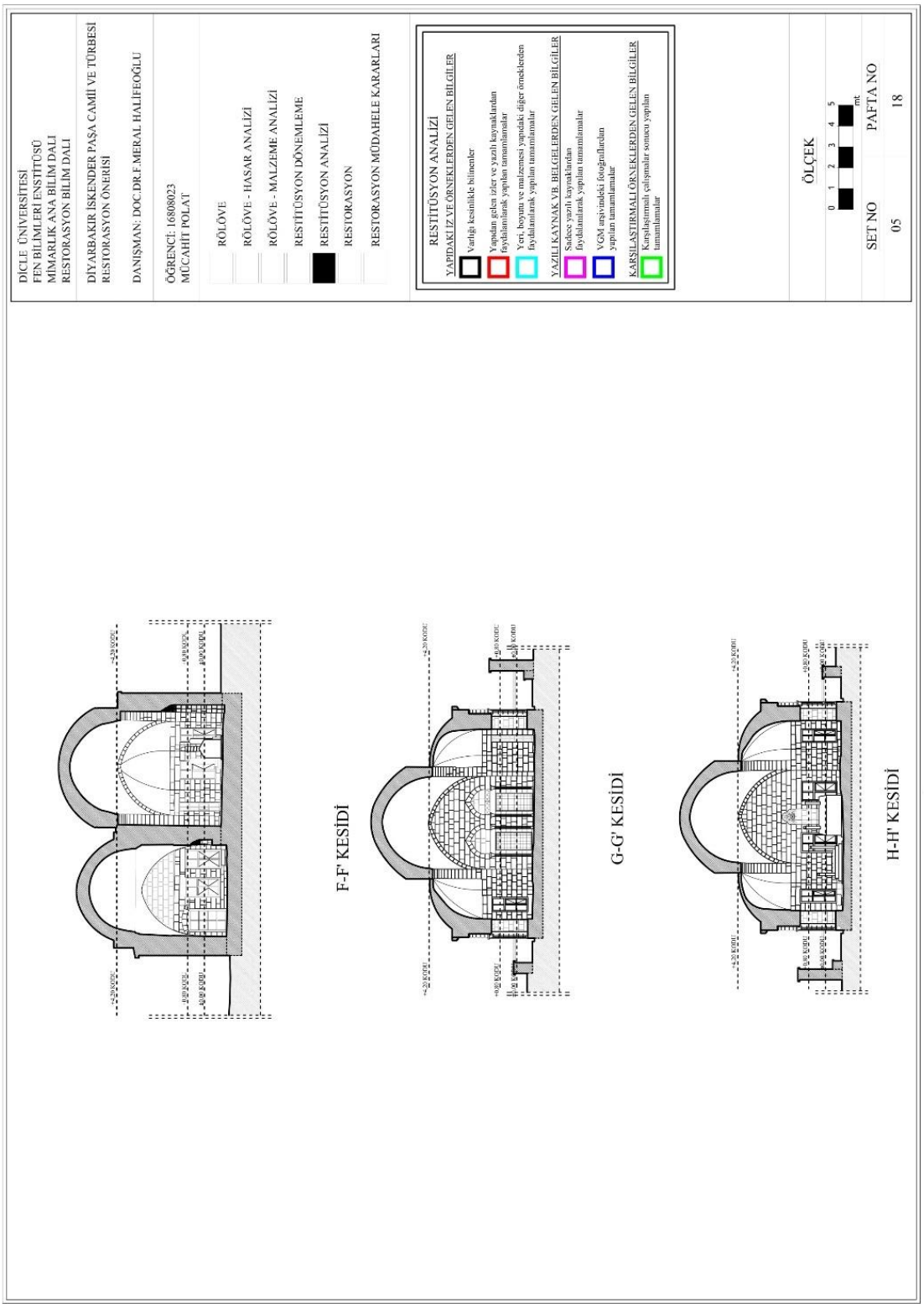
Şekil 4. 117. B-B’ Kesiti Restitüsyon Analizi

Şekil 4. 118. D-D’ Kesiti Restitüsyon Analizi

Şekil 4. 119. E-E’ Kesiti Restitüsyon Analizi

Şekil 4. 120. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restitüsyon Analizi

4.8. Restorasyon

4.8.1. Restorasyon Yaklaşımı

Bir kültür varlığı, içerdiği değerler, sergilediği sorunlar ve taşıdığı olanaklara göre müdahale görür. Bu üç aşamanın doğru incelenip değerlendirilmesi sonucunda uluslararası koruma, kuram ve yaklaşımlara uygun, ancak ülke koşul/kısıtlamalarıyla da uyumlu çözümlerin fiziksel ortama yansıtıldığı bilinçli müdahaleler dizgesine restorasyon denmektedir. Bilimsel olarak restorasyon tanımı yapılacak olursa, üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama kültür varlığının mevcut durumunun belgelenmesi, ikinci aşama yapının geçirdiği tüm yaşamının irdelenmesi sonucu günümüze kadar geçirdiği evrelerin saptanması, üçüncü aşama ise kültür varlığının değerleri, sorunları ve olanaklarının irdelenmesi, bu yaşam sürecinin ne kadarının ve hangi nedenlerle ve ölçekte korunması gerektiğinin saptanmasıdır (Asatekin 2004)

Yapının bulunduğu fiziksel duruma göre onarımı veya restorasyonu korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından temel gerekliliklerdendir. Ancak yapı her ne kadar doğru ilkeler ve yöntemlerle restore edilse de koruma açısından yeterli değildir. Bu nedenle restorasyon çalışması yapısal faktörler, çevresel faktörler, sosyal faktörler ve hukuki kabuller göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmelidir.

4.8.2. Yapısal Faktörler

İskender Paşa Cami 1866 yılında yaşanan depremde son cemaat yeri yıkılmış, 1879 yılında onarımının yapıldığı 1886 ve 1889 tarihli Evkaf belgelerinden anlaşılmaktadır (Ek.11.-21.). Yapılan onarımda harim içinde kubbeye boya, badana pencerelere cam takılması, mahfil katında döşeme ve korkulukların, son cemaat bölümünde ahşap, kurşun kaplama, taş onarımının yapıldığı anlaşılmaktadır.

Vakıf mütevellisi Resid İskenderoğlu'nun faklı zaman dilimlerinde V.G.M, D.V.B.M ve D.K.V.K.K'na başvurularda bulunarak onarımlar yaptırdığı D.V.B.M ve D.K.V.K.K belgelerinden anlaşılmaktadır.

1953 yılında son cemaat yeri üst döşemesinde ahşap kirişlemeler alınarak betonarme tabliye eklenmiştir. V.G.M.'nün 22/07/1991 tarih 061/21.00/3692 sayılı ve D.K.T.V.K.B.K.'nun 08/12/1991 tarih 965 sayılı, 07/03/1992 tarih 1022 sayılı, 23/10/1993 tarih 1371 sayılı kararları ile kıble duvarı çinilerinin onarımı için onay alınmış, eksik çiniler için taklitler hazırlanarak uygulamıştır. D.V.B.M.'nün 14/02/2002

tarih B.02.1. VGM 1. 08. 00.01.4/234 sayılı başvurusu, D.K.T.V.K.B.K.M.'nün 19/02/2002 tarih B.16.0.K.T.V.4.21.00.00/21/217-219 sayı ile cami kesme taş cephesinde zamanla oluşan kirlenme ve farklı zamanda yapılmış boyaların tenizliği için karar alınmıştır. Cami avlusunda bulunan şadırvan, tuvalet bölümü ve bahçe duvarlarının basit onarım kapsamında yapılabilmesi için D.V.B.M.'nün 18/09/2003 tarih B.02.1.VGM.08.00.01.4/1743 sayılı başvurusu ile D.K.T.V.K.B.K.M.'ne yapılan başvuru D.K.T.V.K.B.K.'nun 06/11/2003 tarih 3271 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Cami avlusunda yer alan hazire bölümü için hazırlanan rölöve ve restorasyon projeleri, D.V.B.M'nün 04/06/1996 gün 711 sayılı başvurusu ile D.K.T.V.K.B.K tarafından 05/07/1996 tarih 1838 sayılı karar ile uygun bulunmuş ve proje kapsamında türbe dış cephe taşlarının bir bölümü, türbe iç mekan duvar sıvaları yenilenmiştir. Türbenin kuzeyde yer alan bölümünün zemin döşemesi taş olarak yapılmıştır. Türbenin doğusunda yer alan park alanından gelen yer altı su sızıntılarına müdahale için D.V.B.M.'nün 05/09/2013 tarih 875593603234 sayılı başvurusu D.K.V.K.B.K. tarafından 17/09/2013 tarih 1632 sayılı karar ile onay verilmiş, ancak kalıcı bir tedbir alınmamıştır.

İskender Paşa Cami'nin yapılan araştırmalar ve belgeleme çalışmalarıyla sonrasında restitüsyon projesi hazırlanmış, bu çalışmanın ışığı ve restorasyon ilkeleri doğrultusunda restorasyon projesi hazırlanarak yapıya ilişkin müdahale kararları belirlenmiştir. Özgün malzeme ve geleneksel yapım tekniği esas alınarak yapının strüktürel ve mimari açıdan korunması hedeflenmiştir.

4.8.3. Çevresel Faktörler

İskender Paşa Cami, Suriçi kuzeybatı diliminde İskender Paşa Mahallesinde bulunmaktadır. Yapının çevresinde, 60 mt güneyinde İskender Paşa Konağı, 180 mt doğusunda Cahit Sıtkı Tarancı ve Ahmet Arif Müzeleri, 200 mt güneydoğusunda Ulu Cami Yapı Topluluğu, 170 mt kuzeyinde kent surları, güney ve güneydoğusunda birkaç tescilli yapının yer aldığı tarihi doku tahribatı yüksek bir bölgede yer almaktadır.

Koruma Amaçlı İmar Planında yakın çevresinin yıkılıp İskender Paşa Caminin ön plana çıkarılması planlanmaktaysa da yapının restorasyon kararları, çevresel ölçekte değerlendirilerek, sokak ölçeğinde korumanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Restorasyon çalışmasıyla birlikte Koruma Amaçlı İmar planı doğrultusunda

uygulamaların yapılarak kuzey, güney ve batısında yer alan yüksek katlı yapıların kaldırılarak algılanamayan siluetin açığa çıkarılması gerekmektedir.

4.8.4. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Günümüzde ibadete açık olan ve aktif olarak kullanılan yapının hazırlanan restorasyon projesi doğrultusunda işlevini devam ettirmesi yapının sosyal yönünün sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bulunduğu mahalle ve yakın çevrede gün içinde insanların ibadet etmek amacıyla kullandığı Camii aynı zamanda, turistlerin yoğun ziyaret ettiği Gazi Caddesi, Ulu Camii, Hasan Paşa Hanı, Cahit Sıtkı Tarancı ve Ahmed Arif Müzesine yakın ve ulaşılabilir olması, taşıdığı tarihi değerin ve dokunun insanlarla buluşmasını kolaylaştırmıştır.

4.8.5. Hukuki Kabuller

Korumaya dönük uygulamaların başarıya ulaşabilmesi için iyi bir yasal düzenin yanı sıra, devletin yetkili kurumlarının gönüllü kuruluşlarla oluşturduğu sağlam bir örgütlenmeye, güçlü bir çalışma ekibine, sürekli maddi kaynak akışına ve kamuoyu desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Yasalar, kurumlaşma ve eğitim korumanın üç temel dayanağı olarak tanımlanabilir. Bunlardan birinin eksikliği başarıya ulaşmayı güçleştirmektedir (Ahunbay 2009).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 63. Maddesinde yer alan; "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir" hükmüyle tarihi yapılar devlet güvencesi altına alınmıştır.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. Maddesinde Kültür varlıkları, *"tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır"* şeklinde tanımlanmıştır.

Ayrıca 2863 sayılı yasanın 6. Maddesinde, Korunması gerekli kültür varlıkları için tarihlendirme *"19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar"* olarak belirlenmiş ancak bu tarihten sonra yapılan yapıların tescili için *"önem ve özellikleri*

bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar" bazı özel kriterler aranmaktadır.

Ülkemizde kültür varlılarının belirli bir mevzuat çerçevesinde koruması Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar uzanmaktadır. İlk yasal düzenleme 13 Şubat 1869 da yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Bu yasaya göre yabancı araştırmacıların ülkemizde yapacakları arkeolojik kazıları izne tabi tutan ve kazılarda elde edilen eserlerin yurtdışına çıkarmalarını önleyen düzenlemeyi içeriyordu. Tarihsel gelişmeler ve günün koşulları doğrultusunda yasa 1874,1884 ve 1904 yıllarındaki değişiklilerle kapsamı genişletilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde 23 Nisan 1906 tarihli 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 13 Mart 1330 tarihli Esvar ve Kala-i Atika'dan belediyelere vilayete terk olunacak yerler hakkında kanun'' Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılmaya devam edilmiştir (Ahunbay 2009).

Ancak modern anlamda koruma çalışmalarının Cumhuriyet dönemiyle başlamış ve asıl temellerinin 1951 senesinde yürürlüğe giren 5805 sayılı kanun ile kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ile atılmıştır. Tarihi çevrenin korunmasına yönelik mevzuatta yapılan değişikliklere bakıldığında üç aşamada tetkik edilebilir. İlk dönem 1951- 1972 yılları arasında, korumanın genellikle tek yapı ölçeğinde sürdürüldüğü dönem, ikinci dönem ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koruma yasasının etkin olduğu 1973- 1983 yılları arasını kapsamakta, üçüncü dönem ise 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile değiştirilmesiyle başlayan ve 2004 senesinde yasada yapılan değişikliğe kadar geçen zaman zarfını kapsamaktadır (Levent, 2019).

1951 yılında yurt içinde korunması gerekli kültür varlıkları (mimari, tarihi anıtlar) ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek, denetlemek ve uygulama ilkelerini belirlemek üzere Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bir dönem sonra mevcut yasaların gereksinimlere cevap vermemesi ile eski yasalar yürürlükten kaldırılmış ve tarihi çevrenin doku bütünlüğüyle korunmasına olanak sağlayan ilk yasa olma özelliğiyle 1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu getirilmiştir. Arkeolojik, tarihi ve doğal sit kavramlarını da içeren yeni yasanın sağladığı olanaklardan yararlanarak, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1973-1982 yılları arasında 100'ü kentsel sit olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescillemiştir (Ahunbay 2009).

Yaklaşık on yıl yürürlükte kaldıktan sonra Eski Eserler Kanunu 1983 yılında yürürlükten kaldırılarak yerini 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na bırakmıştır. Bu yasa ile ***"eski eser"*** deyimi kaldırılarak yerine UNESCO tarafından kabul edilen ***"Kültür Varlığı"*** deyimi kullanılmaya başlanmıştır. Koruma konusunda kültür varlıklarına yönelik karar alma ve görev verme yetkisi Kültür bakanlığında toplanmıştır (Ahunbay 2009).

2863 sayılı yasa 1710 sayılı yasadan farklı olarak, koruma ölçütlerine kesin bir zaman sınırı belirtmiştir. 6. maddenin a fıkrasına göre, 19. yüzyılın sonundan sonra yapılmış olan taşınmazların tescil edilebilmesi için özel işlem gerekmektedir. Başka bir deyişle, 20. yüzyıl başında yapılmış Art Nouveau yapılar, I. Ulusal Mimarlık Akımı ürünleri ve Cumhuriyet Dönemi mimarlığı zaman açısından koruma kapsamı dışında kalmıştır (Ahunbay 2009).

17/06/1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunun 16. Maddesiyle bu kanuna eklenen ve teselsül sebebiyle Ek Madde 1 olarak numaralandırılan ek madde hükmü gereğince, kanunun 6, 8, 20 ve 65. maddelerinde geçen "Yüksek Kurul, Bölge Kurulları", "Koruma Kurulları"; 54 ve 62. maddelerinde geçen "Yüksek Kurul", "Koruma Yüksek Kurulu"; "Bölge Kurulu" ise "Koruma Kurulları" olarak değiştirilmiş ve gerekli değişiklik madde metinlerine işlenmiştir; daha sonra 14/07/2004 tarihli ve 5226 sayılı Kanunun 17. Maddesiyle değiştirilen Ek Madde 1 hükmü gereğince, bu kanunda yer alan "Koruma Kurulu" ibareleri, "Koruma Bölge Kurulu" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

08/08/2011 tarihli ve 648 sayılı KHK'nın 41. maddesi ile bu kanunda yer alan "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ibareleri "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" şeklinde ve "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" ile "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" ibareleri "Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir. Bu değişiklikle Tabiat Varlıkları ve Kültür Varlıkları'na ilişkin alınan kararların aynı bölge kurulunun yetkisinden çıkarılmış, Tabiat Varlıkları ile ilgili karar alma yetkisi Kültür Bakanlığı'ndan Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devrolmuştur. Kültür Varlıkları için karar alma yetki Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına, Tabiat Varlıkları için karar alma yetkisi ise Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına verilmiştir.

2863 Sayılı yasanın 10. Maddesinde; *"Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli*

tedbirleri almak, aldırmak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir." Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan Merkez Teşkilatı ve yurt genelinde bulunan, Bölge Koruma Kurulları, Müze Müdürlükleri, Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri, Restorasyon Konservasyon Laboratuvarlarını oluşturan Taşra teşkilatı ile kültür varlıklarının korunması ve denetimi sağlanmaktadır.

Diyarbakır İskender Paşa Camii'ne yönelik alınan restorasyon kararları yukarıda geçen hukuki kabuller doğrultusunda 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve tüzüklere uygun ilkelerle verilmiştir.

4.8.6. Restorasyon Müdahaleleri

İskender Paşa Camisi restorasyon kararları, tespit ve belgeleme ile elde edinilen araştırma kaynakları sonucu hazırlanan restitüsyon projesi ve restorasyon teknikleri ile belirlenmiştir. Cami yapısı ile hazire bölümündeki bozulma türleri benzerlik gösterdiğinden, müdahale kararları da benzerlik göstermiştir. Her iki bölümde öneriler temizleme, sağlamlaştırma, tamamlama, yenileme ve yeniden yapma başlıklarında ele alınmış, restorasyon önerileriyle birlikte geliştirilen yeniden işlevlendirme tamamlanmıştır.

4.8.6.1. Temizlik

Anıt yapıları ve kentsel sitlerin genel etkisini bozan, herhangi bir tarihi ve estetik değer taşımayan eklerden arındırılması işlemidir (Ahunbay 2009). İskender Paşa Cami'de temizlik çalışmaları; temizlik yapılacak bölge, malzeme ve işlem yoğunluğuna göre değişiklik gösterdiğinden, temizlik uygulama yöntemleri de yapı elemanının özgün dokusuna zarar vermeyecek şekilde farklılık gösterebilecektir. Yapıya aykırı beton ve betonarme gibi eklentilerin temizlenmesi kesici aletler yardımıyla sağlanabilirken, daha basit temizliklerde basınçlı hava, su püskürtme veya kumlama gibi mekanik yöntemlerden faydalanılmaktadır.

Kirlenmiş yüzeylerin basınçlı hava makinesi yardımıyla uygun atmosfer basıncında, kireç badana yapılmış mekânların, atmosfer olayları ve çevresel faktörlerden dolayı kir tutmuş mekânların yerine ve iklim şartlarına göre sıcak ya da soğuk su ile

yıkanıp temizlenmesi gerekmektedir. Yıkama tekniğinde en önemli nokta yüzeyin sertlik derecesine göre uygun basınçta müdahale edilmesidir (LETOON 2013).

Taş yapı elemanlarında kir ve kabuk oluşumunun ne oranda ortadan kaldırılacağı en önemli konuların başında gelmektedir. Yüzeyde biriken kir ve oluşan kabuklara yapılacak müdahale mimari bezemenin detaylarını bozmayacak bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Taş temizlemede, mekanik, su ile yıkama, lazer ile, kontrollü kumlama, kimyasal, biyolojik temizleme yöntemlerinin yanı sıra tuz çıkarma gibi teknikler kullanılmaktadır (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015).

Yüzey kumlama yönteminde, basınca dayanıklı kumlama kazanı, makinesi içine yerleştirilmiş çelik granüllerin, çelik giritlerin, cam, kumlama kumunun vb. malzemenin, çelik yüzeylere, mermer yüzeylere, ahşap yüzeylere püskürtülerek bu yüzeylerdeki pas, boya, kir, çapak vb. istenmeyen katmanları kaldırmak için yapılan mekanik temizleme tekniğidir (Ahunbay 2009). Bu işlemler uygulanacak malzemeye göre özel kumlama makinası ile sulu ya da susuz yapılmaktadır.

Ahşap elemanların yüzeyindeki kir toz ve boyaların mekanik ve kimyasal yöntemlerle temizlenmesi ilk adımdır. Ahşap malzemenin türüne bağlı olarak fırça, spatula, zımpara, ısı tabancası gibi aletlerle mekanik temizlik yapılabilir. Kimyasal temizlik ise, boya sökücüler yardımıyla yapılabilmektedir. Kimyasal temizlikte, metilen klorür, ısopropanol, ksilol, toluol, metanol gibi organik çözücüler kullanılabilmektedir (Zakar ve Eyüpgiller 2015).

Metal elemanlarda temizlemenin temel amacı metal üzerinde birikmiş kir, toz, pas ve bozulmuş boya katmanlarından arındırmaktır. Temizleme işlemi, su ile yıkama, mekânik temizlik ve kimyasal temizlik yöntemleriyle yapılabilir. Temizlenecek metalin türü ve bozulmuşluk derecesi ile yapıdaki görevi göz önünde bulundurularak malzemeye zararı en az verecek şekilde durumuna uygun yöntem seçilmelidir (Zakar ve Eyüpgiller 2015).

İskender Paşa Cami, hazire bölümü ve avlusunda yapılması gereken temizlik çalışmaları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

Harim bölümü duvar yüzeylerinde bulunan çimento esaslı sıvalara; el aletleriyle itinalı bir şekilde raspa yapılmalıdır. Sıva raspasından sonra çıkacak duvar örgü durumuna göre yüzey temizliğine devam edilmelidir. Sıvanın altında yonu taşı veya düzgün örgülü bazalt taş duvar çıkarsa; uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile temizlenmelidir. Yüzeyde kalıntıların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliğine devam edilmelidir. Derzler, çekiç ve murç gibi el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir. Fakat raspası yapılan sıvanın altında kalker ve benzeri yumuşak özellikli yonu taşından yapılmış bir duvar çıkarsa amonyum bikarbonat kâğıt hamuruyla yüzey temizliği yapılmalıdır. Kalıntıların kalması halinde mekanik temizlik yöntemi ile temizlenmelidir. Derzler çekiç ve murç gibi el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir. Sıva raspasından sonra düzgün olmayan bir taş duvar yüzeyin çıkması durumunda ise yüzeyi çimento esaslı malzemelerden uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği yapılmalıdır (Şekil 4.122,123,140-142.)

Harim bölümünün kubbesinde bulunan çimento esaslı sıva küçük el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir.

Harim bölümünde beyaz taş mermerde amonyum bikarbonat kâğıt hamuruyla yüzey temizliği yapılmalıdır.

Harim bölümünde ahşap döşeme kaplamaları, ahşap kapı ve pencere doğramaları ve metal giriş kapısı sökülmelidir.

Harim bölümünde bulunan ahşap mahfil, ahşap döşeme, ahşap ters tavan ve ahşap korkuluk gibi öğelerdeki boyalar ısı tabancası ve spatula yardımıyla sökülmelidir. Isı tabancası yöntemiyle boyası sökülemeyen bölgelerde boya sökücü kullanılarak boya raspası tamamlanmalıdır. Aynı şekilde pencere üstlerindeki ahşan tavan kaplamalarında, ahşap giriş kapısında, ahşap minberde, mahfilin taşıyıcı ahşap ve mermer sütunlarında da aynı uygulamalar yapılmalıdır.

Harim bölümündeki beton pencere içlikleri sökülmelidir.

İskender Paşa Cami dış cephe ve kubbe kasnağı duvarlarında yüzey temizliği yapılmalıdır. Çimento esaslı harç ile yapılmış derzler küçük el aletleri ile itinalı bir şekilde sökülmelidir. Bazalt-kalker almaşık örülen duvarda; kalker yüzeylerde kararmaların gerçekleştiği alanlarda amonyum bikarbonatlı hamur kâğıdıyla yüzey temizliği yapılmalıdır. Gerekli olduğu takdirde küçük el aletleriyle mekanik olarak temizlenmelidir. Cami duvarının bazalt yüzeylerinde ise uygun iklim koşullarında sıcak su ile yıkama ve küçük el aletleriyle mekanik temizlik yapılmalıdır. Temizlik sonrası taş yüzeylere su itici yüzey koruyucu uygulanmalıdır (Şekil 4.137-139.).

İskender Paşa Cami cephe ve kubbe kasnağı duvarlarında bulunan beton pencere dışlıkları sökülmelidir. Cephelerdeki demir lokmalı korkuluklarda boya raspası yapılmalı ve tel ızgaralar sökülmelidir.

İskender Paşa Cami kubbesinde ve cephe duvarından kubbe kasnağı duvarına geçişte bulunan kurşun kaplamalar ve kubbe âlemi sökülmelidir.

Son cemaat bölümünün harim duvarında kalker taş yüzeylerinde bulunan çimento esaslı harç; el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir. Daha sonra kalker yüzeylerde çimento esaslı harçların kalıntılarını temizlemek için amonyum bikarbonatlı kâğıt hamuru uygulaması yapılmalıdır. Harim duvarında ve kemerli ön duvarında bazalt yüzeylerde uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak yüzey temizliği yapılmalı; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği tamamlanmalıdır. Ayrıca tuzlanma probleminin olduğu bölgelerde tuz kusturma yöntemi uygulanmalıdır. Temizlik sonrası taş yüzeylere su itici yüzey koruyucu uygulanmalıdır.

Son cemaat bölümümün betonarme döşemeli üst örtüsü; son cemaat bölümü askıya alındıktan sonra karot alma yöntemiyle dikkatli bir şekilde kaldırılmalıdır (Şekil 4.126,127).

Son cemaat bölümünde tabhanelerin metal doğramalı kapıları sökülmelidir. Metal lokmalı pencere korkuluklarda boya raspası yapılmalıve tel ızgaralar sökülmelidir. Ayrıca bazı sütunçelerde, mermer sütunlarda ve duvar yüzeylerinde bulunan boyalar ısı tabancasıyla sökülmelidir.

Son cemaat bölümünün taş döşemesinde bulunan çimento esaslı harçla yapılmış derzler el aletleriyle sökülmelidir.

Tabhanelerdeki duvar ve kubbe yüzeylerinde bulunan çimento esaslı sıvalar; el aletleriyle itinalı bir şekilde kaldırılmalıdır. Sıva raspasından sonra çıkacak duvar örgü durumuna göre yüzey temizliğine devam edilmelidir. Sıvanın altında yonu taşı veya düzgün örgülü bazalt taş duvar çıkarsa; uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği yapılmalıdır. Derzler çekiç ve murç gibi el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir. Fakat raspası yapılan sıvanın altında kalker ve benzeri yumuşak özellikli yonu taşından yapılmış bir duvar çıkarsa amonyum bikarbonat kâğıt hamuruyla yüzey temizliği yapılmalıdır. Derzler çekiç ve murç gibi el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir. Sıva raspasından sonra düzgün olmayan bir taş duvar yüzeyi çıkması durumunda ise yüzey çimento esaslı malzemelerden uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği yapılmalıdır.

İskender Paşa Cami minaresi duvarlarında yüzey temizliği yapılmalıdır. Çimento esaslı harç ile yapılmış derzler küçük el aletleri ile itinalı bir şekilde sökülmelidir. Minarenin gövde kısmında kalker yüzeylerde kararmaların gerçekleştiği alanlarda amonyum bikarbonatlı hamur kâğıdıyla ve küçük el aletleriyle mekanik olarak temizlik yapılmalıdır. Minarede bazalt yüzeylerinde ise uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği yapılmalıdır. Temizlik sonrası taş yüzeylere su itici yüzey koruyucu uygulanmalıdır.

Minarenin metal kapı doğraması sökülmelidir. Minarenin külahının bakır âlemi, kurşun kaplamaları ve ahşap konstrüksiyonu sökülmelidir.

Türbelerin iç kısımlarında pandantif, kubbe ve bazı duvar yüzeylerinde bulunan çimento esaslı sıvalar el aletleriyle sökülmelidir. Çimento esaslı harçtan kalan parçacıklar küçük el aletleriyle itinalı bir şekilde kaldırılmalıdır.

Hem birinci türbenin hem de ikinci türbenin iç ve dış duvarında meydana gelen tuzlanma için tuz kusturma yapılmalıdır. Bazalt-kalker almaşık örülen duvarlarda; kalker yüzeylerde kararmaların gerçekleştiği alanlarda amonyum bikarbonatlı hamur kâğıdıyla yüzey temizliği yapılmalıdır. Gerekli temizlik sağlanamadığı takdirde küçük el aletleriyle mekanik olarak temizlenmelidir. Bazalt yüzeylerde tel fırça ve küçük el aletleriyle temizlik yapılmalıdır.

Türbelerin ahşap doğramaları ve metal kapıları sökülmelidir.

Kuzeydeki türbenin zeminindeki beton döşeme kaldırılmalıdır.

Güneydeki türbenin taş döşemesindeki çimento esaslı harçla yapılmış derzler el aletleriyle sökülmelidir.

Türbelerin iç ve dış cephelerinde çimento esaslı harçla yapılmış derzler küçük el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir.

Türbe kubbelerinin dış yüzeyindeki beton şap el aletleriyle itinalı bir şekilde sökülmelidir.

Türbelerin pencerelerindeki geçmeli demir pencere korkuluklarda ısı tabancasıyla eski boyalar ve paslar temizlenmelidir. Pencerelerdeki tel ızgaralar sökülmelidir.

Türbelerin etrafında bulunan beton tretuvarlar kaldırılmalıdır.

İskender Paşa Cami avlusunda bulunan şadırvanın betonarme sütunları, kirişleri ve döşemesi kaldırılmalıdır. Şadırvanın havuz duvarındaki metal korkuluklar da kaldırılmalıdır.

Avludaki ağaçların etrafına yapılmış olan beton kasnaklar sökülmelidir. Aynı şekilde avlu zeminindeki beton döşemeler de kaldırılmalıdır (Şekil 121-124.134-136.).

Avlu duvarlarının üzerindeki beton harpuştalar kaldırılmalıdır (Şekil 125.).

Avlu taş döşemesinde kuzey girişinden şadırvana kadar olan alan, avlu güney girişinden son cemaate kadar olan caminin batısındaki alan ve avlu içerisinde

çökme/oturma yapmış veya avlu döşemesi üzerindeki ağaç kökleri yüzünden şişen döşeme alanları sökülmelidir.

Avlu döşemesinde çimento esaslı harçla yapılmış derzler el aletleriyle sökülmelidir.

Avlu taş duvarlarını uygun iklim koşullarında düşük basınçlı sıcak su ile yıkayarak; parçacıkların kalması halinde ise düşük basınç ve küçük granüllü kumlama yöntemiyle yüzey temizliği yapılmalıdır. Temizlik sonrası taş yüzeylere su itici yüzey koruyucu uygulanmalıdır.

Avlu taş duvarları ve taş harpuştalardaki çimento esaslı harçla yapılmış derzler el aletleriyle sökülmelidir.

Avlu duvarları üzerindeki demir korkuluklara boya ve pas raspası yapılmalıdır.

İskender Paşa Cami avlusunun kuzey batısındaki WC'ler ve gasılhanelerde islah çalışmaları yapılmalıdır. Zemin ve duvarlardaki seramik ve karo mozaikler sökülmelidir.

Dış ve iç duvar ceplerindeki boyalar sökülmelidir.

Metal kapı ve pencereleri sökülmelidir.

4.8.6.2. Sağlamlaştırma

Sağlamlaştırma çalışmaları yapıda kullanılan malzemenin, taşıyıcı sisteminin ve üzerinde yapıldığı zeminin sağlamlaştırması olmak üzere üç düzeyde ele alınabilir (Ahunbay 2009).

Binalar tarihi dönem içinde yapıldığı yörenin olanaklarına ve geleneklere bağlı olarak kerpiç, tuğla, ağaç, taş gibi doğal kökenli malzemelerle yapılmışlardır. Malzemeler doğal etkilerle, zamanla bozulup harap olur. Açıkta kalan kerpiç yağmur karşısında eriyip dağılır. Tuğla aşınır, çatlayıp ayrışır, ağaçtan yapılan kiriş ve dikmeler, çatılar çürür. Soylu ve dayanıklı olarak kabul edilen taşlar da düzgün yüzeylerini yitirir, oyuk ve çatlaklarla dolu, kötü bir görünüm oluşturur. Koruma uzmanları özel kimyasal birleşimler kullanarak malzemelerin dokusunu sağlamlaştırır; bozulma sürecini bir ölçüde yavaşlatıp, özgün yapıyı daha uzun süre yaşatmaya çalışırlar (Ahunbay 2009).

Depremlerle oluşan zemin hareketleri, yapıların taşıyıcı sistemlerinde hasara neden olmaktadır. Tarih boyunca mimarlar yapıların duvar ve örtülerinde oluşan düşeyden ayrılma, çatlama gibi hasarları payandalarla desteklemiş, gergiler yerleştirmiş, ya da aksak olan bölümleri yıkıp yeniden yaparak binanın ayakta durmasını, işlevini sürdürmesini sağlamışlardır. Eski restorasyonlarda uygulanan strüktürel sağlamlaştırma tekniklerine günümüzde çağdaş teknolojinin sağladığı enjeksiyon[28], öngerme, ankraj, temel genişletme ve sağlam zemine inen kazıklı temellerle destekleme gibi teknikler eklenerek gelişmiştir (Ahunbay 2009). İskender Paşa Camisindeki sağlamlaştırma çalışmaları maddeler halinde sıralanmıştır;

Harim kubbe ve duvarlarında çimento esaslı harçla yapılmış sıva raspası sonrasında yüzey düzgün ise özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır. Raspa sonrası yüzey düzgün çıkmadığında aynı malzeme ile sıva yapılmalıdır.

Harim bölümünde boya raspası yapılan mahfil ahşap döşemesi, mahfil ahşap ters tavanı, mahfil ahşap korkuluğu, mahfil ahşap sütunu ve ahşap minberde haşere ve nem sorunlarına karşı koruma amaçlı vernik sürülmeli, daha sonra boyanmalıdır.

Harim dış cephe ve kubbe kasnağı duvarlarında özgün harç analizi sonrası elde edilecek oranlara uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Harim iç ve dış duvarları derzlerden; ince uçlu matkapla delinip hortumlar yerleştirildikten sonra kompresör yardımıyla maksimum 2 bar basınçta enjeksiyon yöntemiyle ve kireç esaslı malzemeyle güçlendirilmelidir.

Harim dış duvarlarındaki demir lokmalıklı pencere korkuluklarına antipas sürüldükten sonra 2 kat boya sürülmelidir.

Harim ve son cemaat yeri pencerelerindeki taş lentolarda meydana gelmiş çatlaklara uzmanlar denetiminde çelik tij ve epoksiyle dikiş atılarak güçlendirilmelidir.

Son cemaat bölümü duvarlarında özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır (Şekil 4.146.).

[28] Enjeksiyon; bağlayıcı kireç harcının duvarın içerisinde oluşmuş boşlukların, duvara yerleştirilmiş hortumlardan enjeksiyon makinesi ile en fazla 2 bar basınçta en alttan başlayarak yukarıya doğru gidilmek suretiyle akıtılmasıdır. Enjeksiyon yapılacak yüzeydeki tüm hortumlarda enjeksiyon işlemi tamamlandıktan ve malzeme mukavemetini aldıktan sonra hortumların kesilmesi gerekmektedir.

Son cemaat bölümü taş döşemesinde özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Son cemaat bölümü duvarlarında enjeksiyon yöntemiyle ve kireç esaslı malzemeyle güçlendirme yapılmalıdır.

Harim dış duvarlarındaki demir lokmalıklı pencere korkuluklarına antipas sürüldükten sonra 2 kat boya sürülmelidir.

Minarenin iç ve dış duvarlarında özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Minarenin duvarlarına enjeksiyon yöntemi ve kireç esaslı malzemeyle güçlendirme yapılmalıdır.

Güneydeki türbenin iç zemin taş döşemesinde özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Türbelerin iç ve dış cephe duvarlarında özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Türbelerin duvarlarına enjeksiyon yöntemi ve kireç esaslı malzemeyle güçlendirme yapılmalıdır (Şekil 127,128.).

Türbelerin metal geçmeli pencere korkuluklarına antipas sürüldükten sonra 2 kat boya sürülmelidir.

Avlu taş döşeme duvarlarında özgün harç analizi sonrası elde edilecek malzeme ile oranlarına uygun olacak şekilde derz yapılmalıdır.

Avlu duvarlarında demir korkuluklara antipas sürüldükten sonra 2 kat boya sürülmelidir.

4.8.6.3. Tamamlama

Yapının bir bölümü hasar görmüş, ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel, ya da çağdaş malzeme kullanılarak tamamlama işlemine bütünleme denilmektedir. Mimari bütünü tekrar elde etmek amacıyla yapılan bütünleme, bir yapı elemanı, yapı sistemi veya yapının bir bölümü için geçerli olabilir (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015).

Ahşap minberdeki parça kayıpları tamamlanmalıdır (Şekil 4.143.).

Avluda sökülen beton alanların yeri taş döşeme ile tamamlanmalıdır.

4.8.6.4. Yeniden Yapım

Koruma kavramında, mimari eserin özgün kimliğini sürdürmesi açısından, onarım ve yeniden yapım kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Restorasyon müdahalelerinde yeniden yapım, zaruri durumlarda yapı elemanı ölçeğinde sınırlı kalınarak koruma amacının dışına çıkmamalıdır. Tümüyle yıkılmış, yok olmuş ya da çok harap durumda olan bir anıtın veya sitin elde bulunan belgelere dayanılarak yeniden yapılması işlemidir. Bir yapının tıpkısını inşa etme uygulaması tarihi açıdan bir anlam taşımasa da bir yapım tekniğini sürdürme, geleneği yaşatma bakımından korumaya yönelik olabilmektedir (Ahunbay 2009, Zakar ve Eyüpgiller 2015).

Harim bölümünde bulunan ahşap pencere doğramaları ile ahşap veya metal kapı doğramaları aslına uygun ahşap malzeme ile yeniden yapılmalıdır (Şekil 4.129,130.).

Harim bölümünde sıva raspasından sonra düzgün yüzey çıkmaması durumunda kireç esaslı malzemeyle duvar ve kubbe yüzeylerinde yeniden sıva yapılmalıdır.

Harim bölümünde iç ve dış cephelerde bulunan beton pencere içlik ve dışlıklar söküldükten sonra, kalıp oluşturularak kireç esaslı malzemeyle yeniden yapılmalıdır.

Son cemaat bölümünde tabhane kapı ve pencere doğramaları aslına uygun ahşap malzeme ile yeniden yapılmalıdır.

Son cemaat bölümü üst örtüsü ahşap kirişlemelerle yeniden yapılmalıdır. Daha sonra su yalıtımı ve kurşun kaplama yeniden yapılmalıdır (Şekil 4.133,144.).

Türbelerin kubbeleri kireç esaslı malzemeyle yeniden sıvanmalıdır (Şekil 4.131,145.).

Minare kapısı aslına uygun ahşap malzeme ile yeniden yapılmalıdır.

Kuzeydeki türbenin zemin döşemesi yonu taşından yeniden yapılmalıdır.

Türbe pencere ve kapı doğramaları aslına uygun ahşap malzeme ile yeniden yapılmalıdır (Şekil 4.132.).

Türbe kubbeleri dış yüzeyine dövme yün keçe serildikten sonra kurşun kaplama yapılmalıdır (Şekil 4.128.).

Türbelerin etrafında tretuvarlar taş döşeme olacak şekilde yeniden yapılmalıdır.

Avluda bulunan şadırvan benzer dönem camilerinde yapılan şadırvanlar gibi taş sütunlar üzerine ahşap konstrüksiyonlu ve kurşun kaplamayla yeniden yapılmalıdır.

Avlunun kuzey batısındaki WC ve gasilhanenin duvar boyaları yeniden yapılmalıdır.

Avlunun kuzey batısındaki WC ve gasilhanenin duvar ve zemin; seramik ve karo mozaik kaplamaları yeniden yapılmalıdır.

Avlunun kuzey batısındaki WC ve gasilhanenin pencere ve kapı doğramaları ahşaptan yeniden yapılmalıdır.

4.8.6.5. Yenileme

Eskimiş, özelliklerini kaybetmiş yapı elemanı veya kullanılan malzemenin yeni malzeme veya sistemler aracılığıyla onarılarak yeni hale getirilmesi işlemi yenilemedir. Yenileme bir yapı elemanında, bileşeninde veya sisteminde kısmen gerçekleştirileceği gibi tamamen de yapılabilir. Genellikle malzeme dayanımının düşük olduğu durumlarda, özgün yapı bileşen veya elemanlarının sağlamlaştırılmasının mümkün olmadığı durumlarda yapılır (Zakar ve Eyüpgiller 2015).

Harim bölümü ahşap zemin kaplaması yenilenmelidir.

İskender Paşa Cami kubbesi kurşun kaplaması ve cephe duvarlarından kubbe kasnağına geçişteki kurşun kaplamalar yenilenmelidir.

Cami kubbesinin bakır alemi yenilenmelidir.

Caminin kuzeybatı ve kuzey doğusunda bulunan tabhanelerin kurşun kaplamalı üst örtüsü yenilenmelidir.

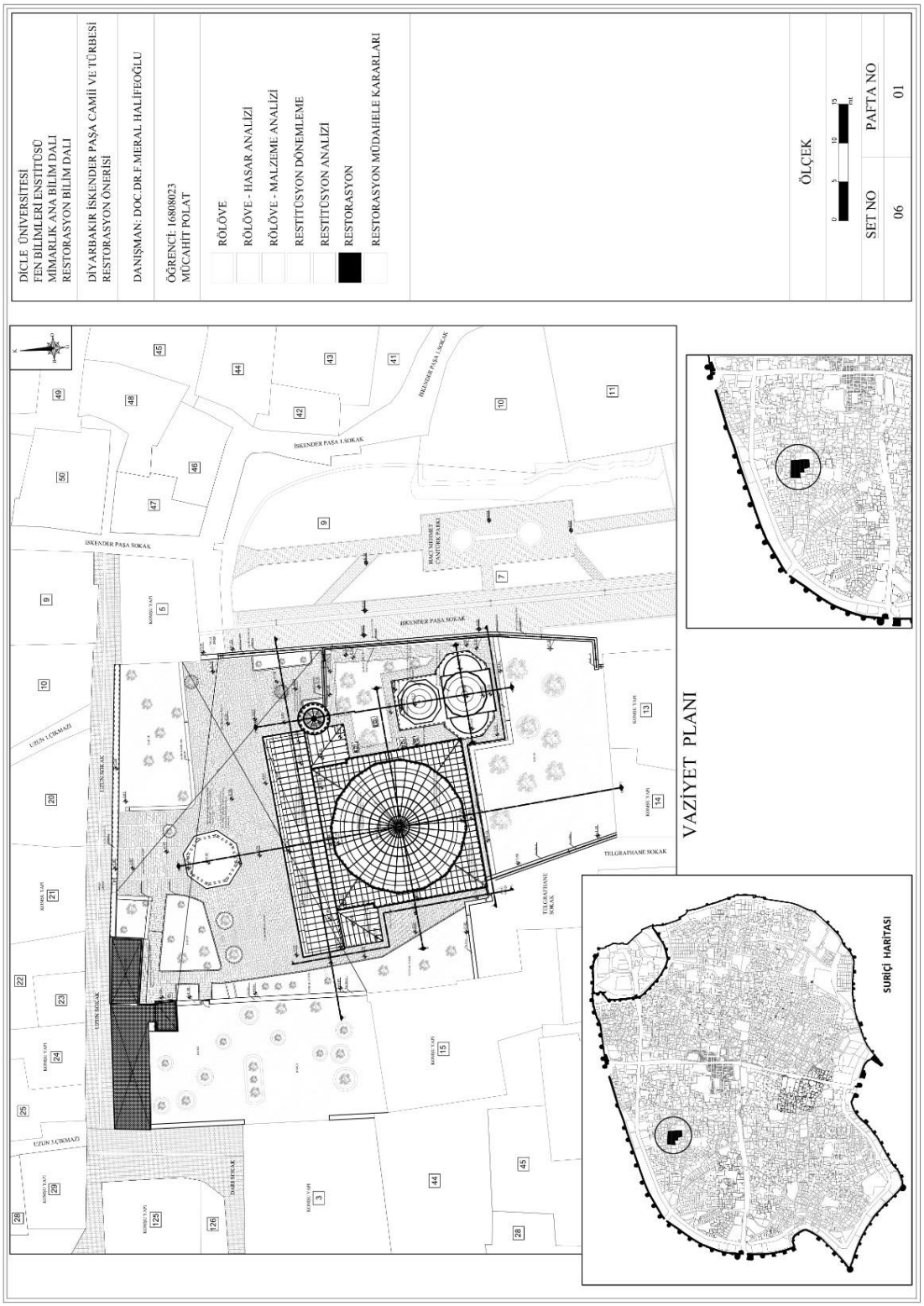
Minarenin bakır alemi, külahın ahşap konstrüksiyonu ve kurşun kaplaması yenilenmelidir.

Kuzeydeki türbenin kubbe kasnağı duvarının kuzeydoğu köşesindeki deforme olan kısım yenilenmelidir.

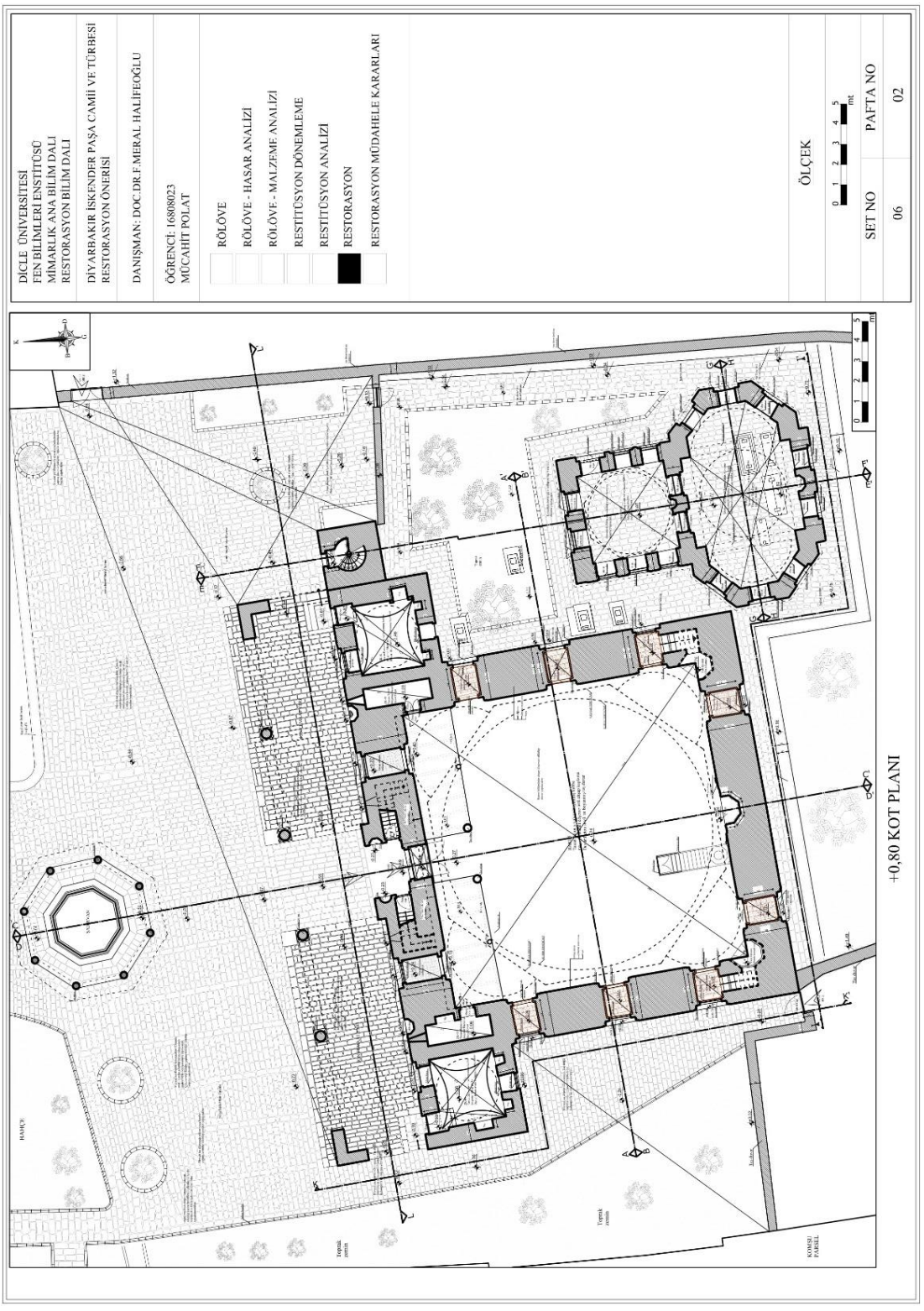
Avlu taş döşemesinde çökme/oturma yapana alanlar ile ağaç kökleri yüzünden şişen döşeme alanları yenilenmelidir.

Avluda bulunan şadırvan havuzunun döşemesi yenilenmelidir

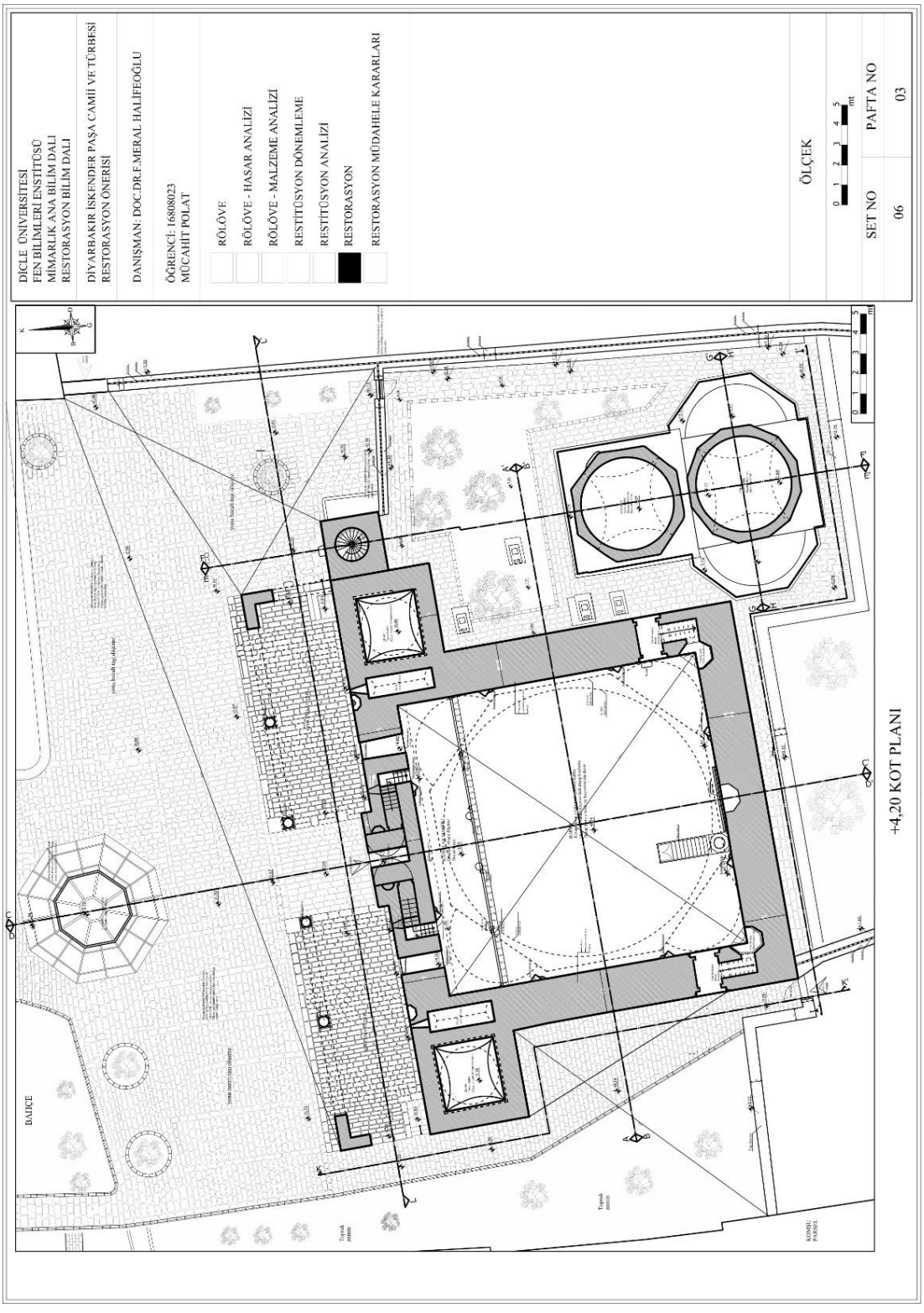
4.9. Restorasyon Projeleri

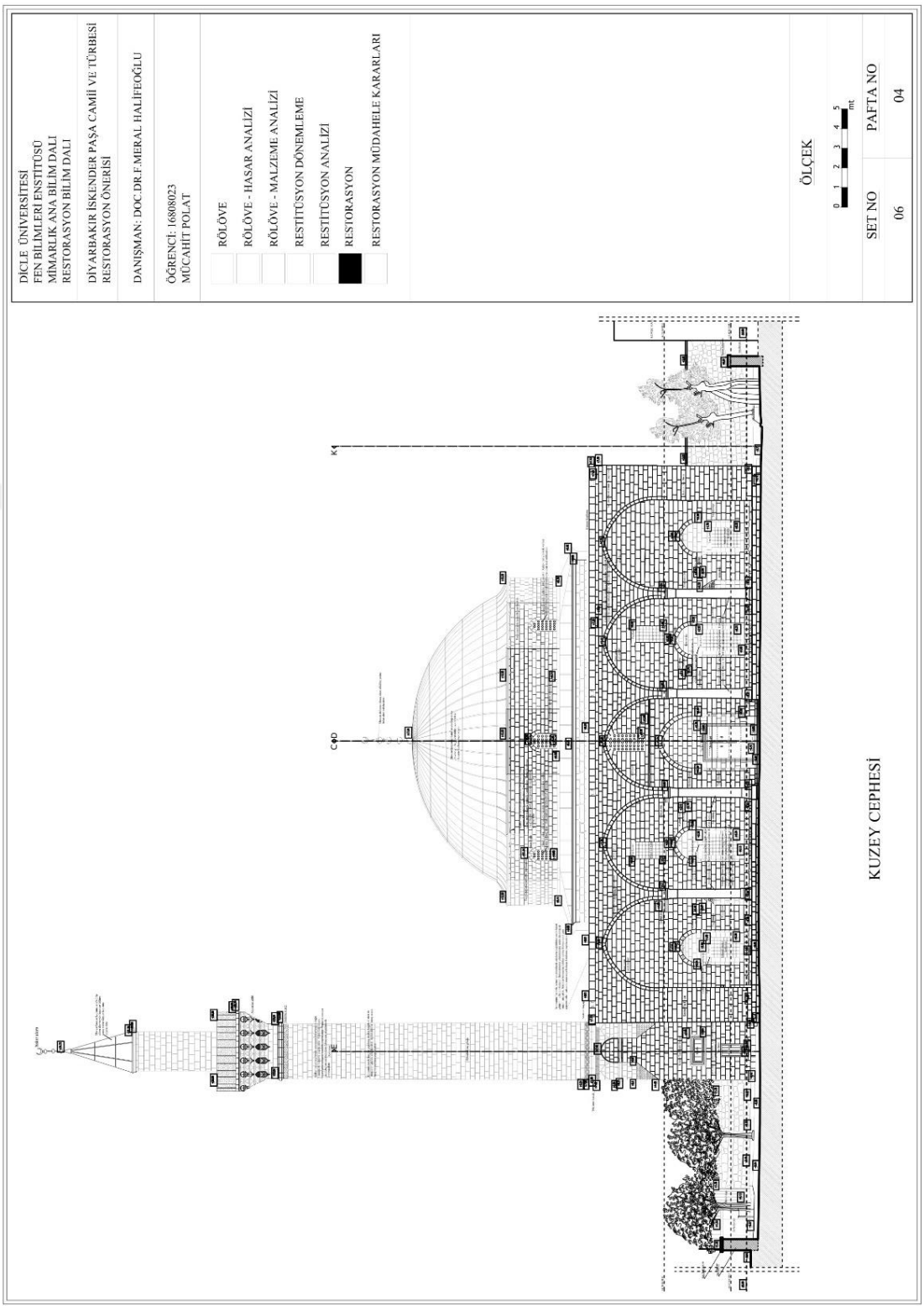
Şekil 4. 121. Vaziyet Planı Restorasyon Projesi

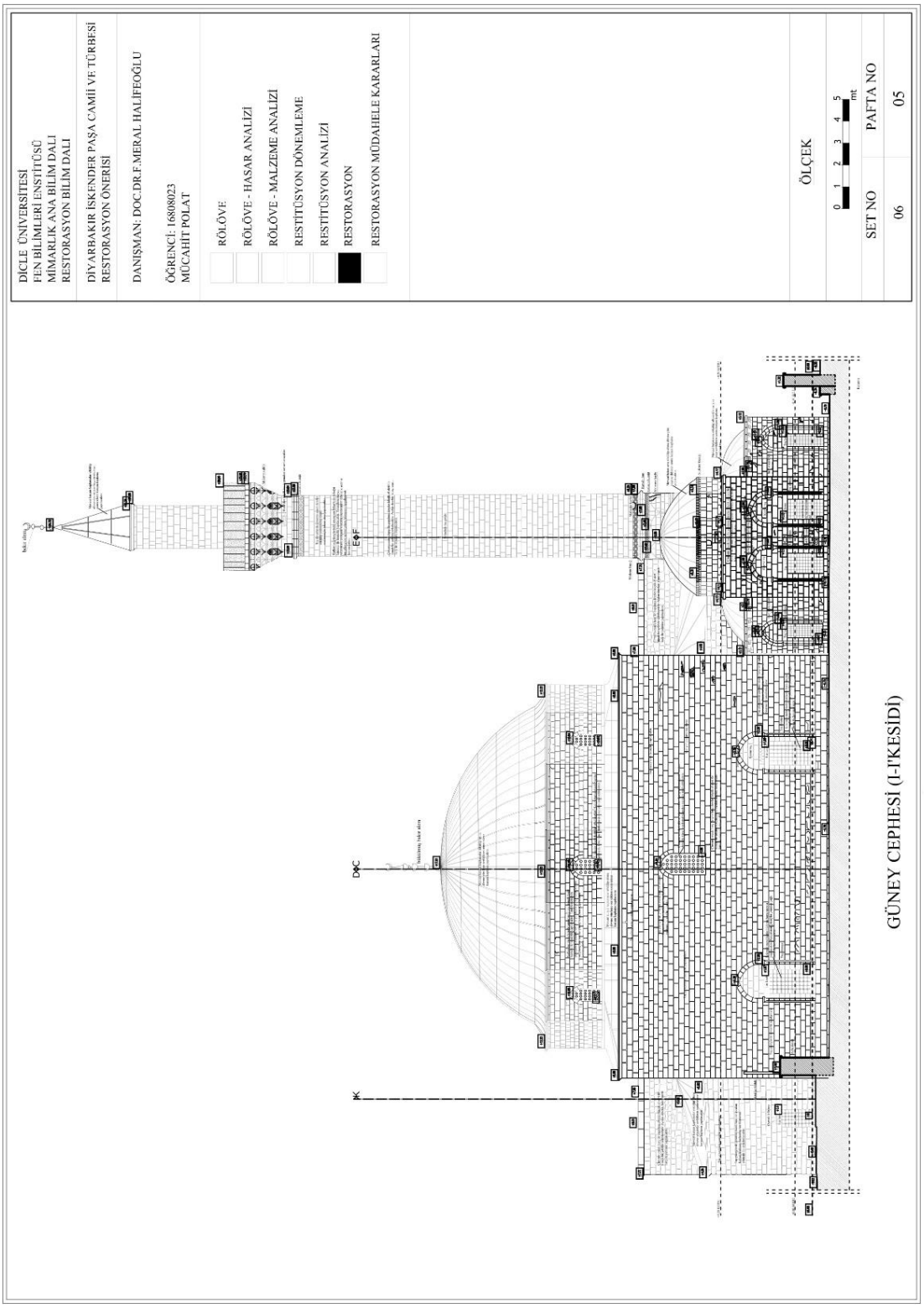
Şekil 4. 122. +0.80 Kotlu Plan Restorasyon Projesi

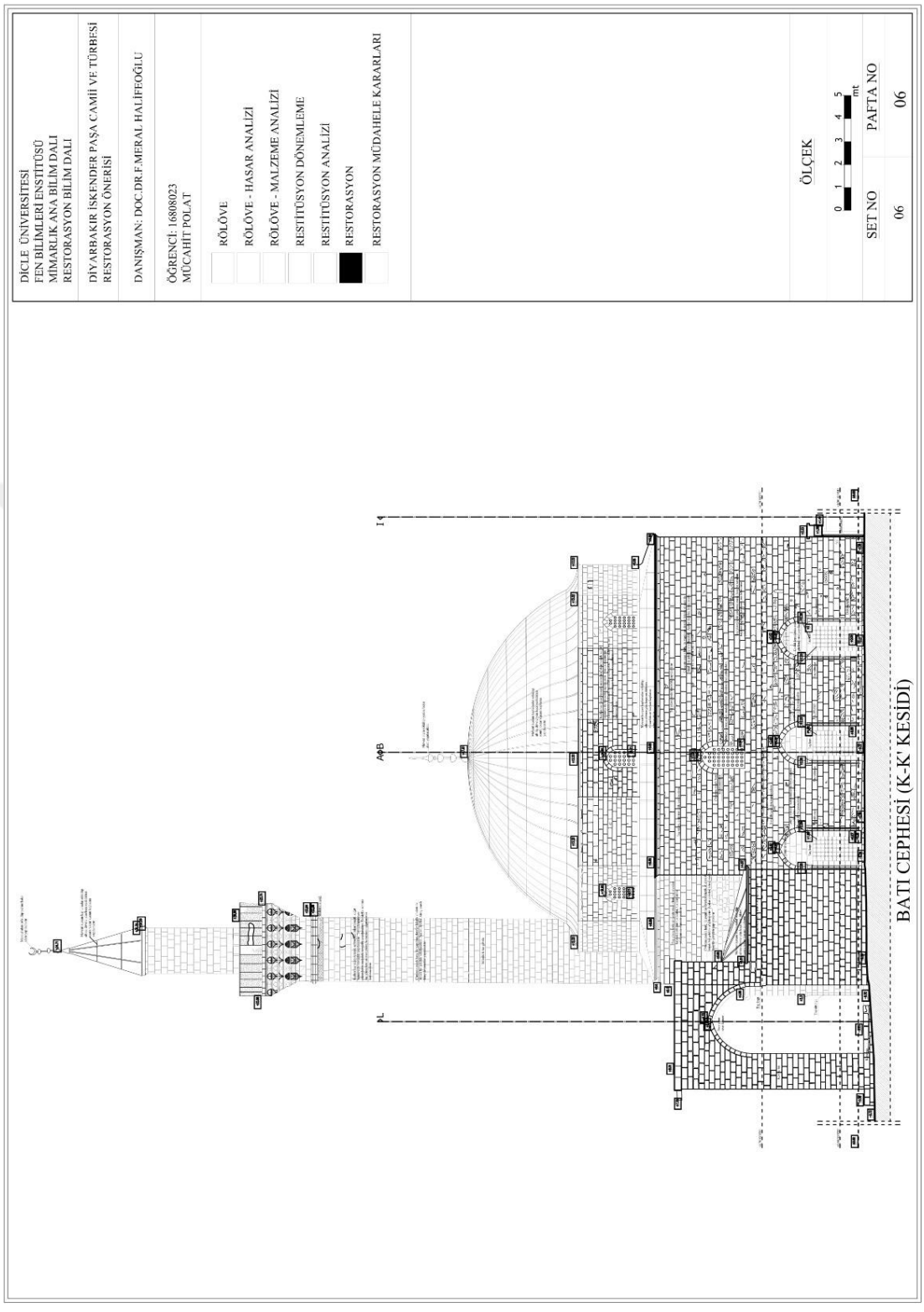
Şekil 4. 123. +4.20 Kotlu Plan Restorasyon Projesi

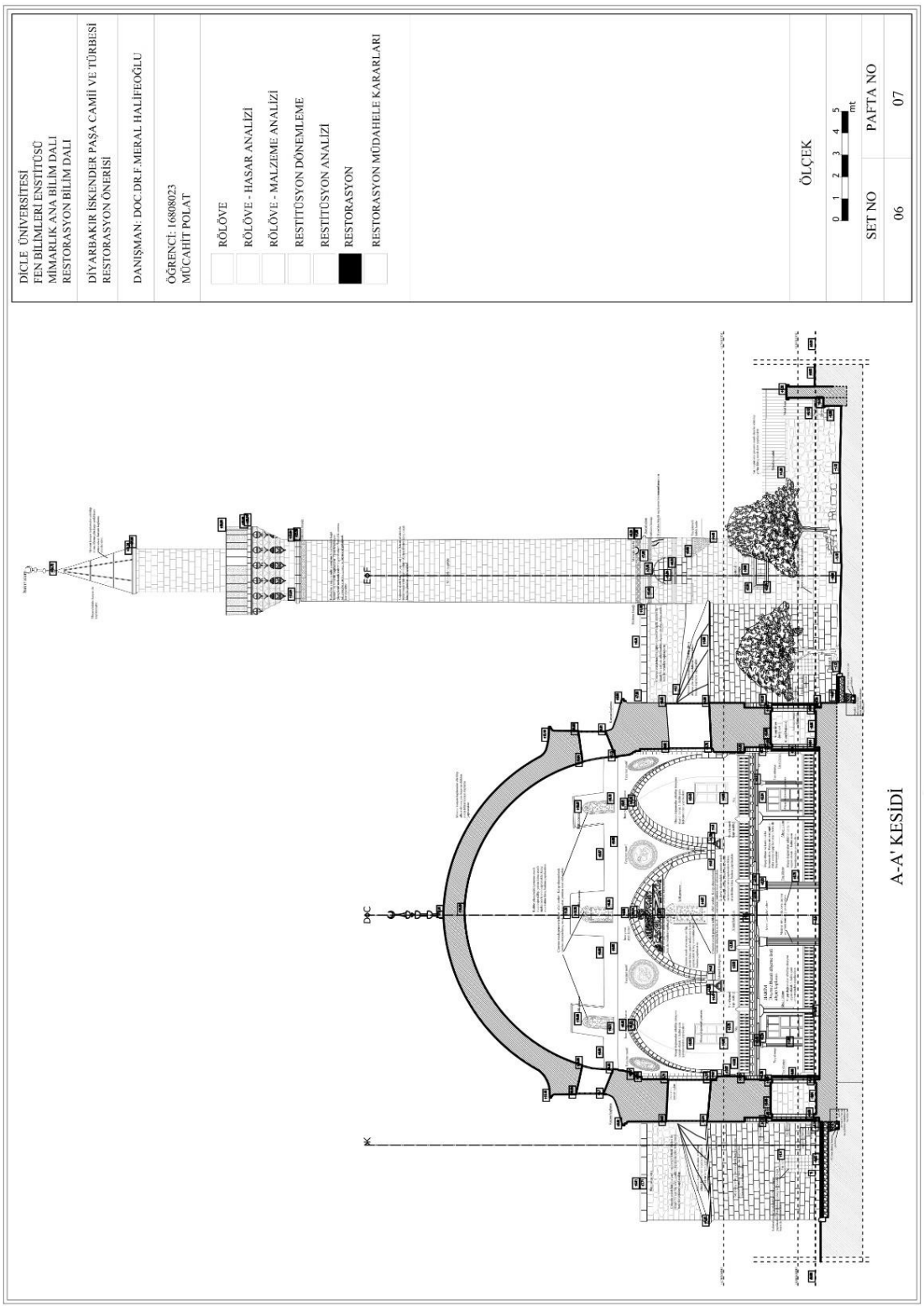
Şekil 4. 124. Kuzey Cephesi Restorasyon Projesi

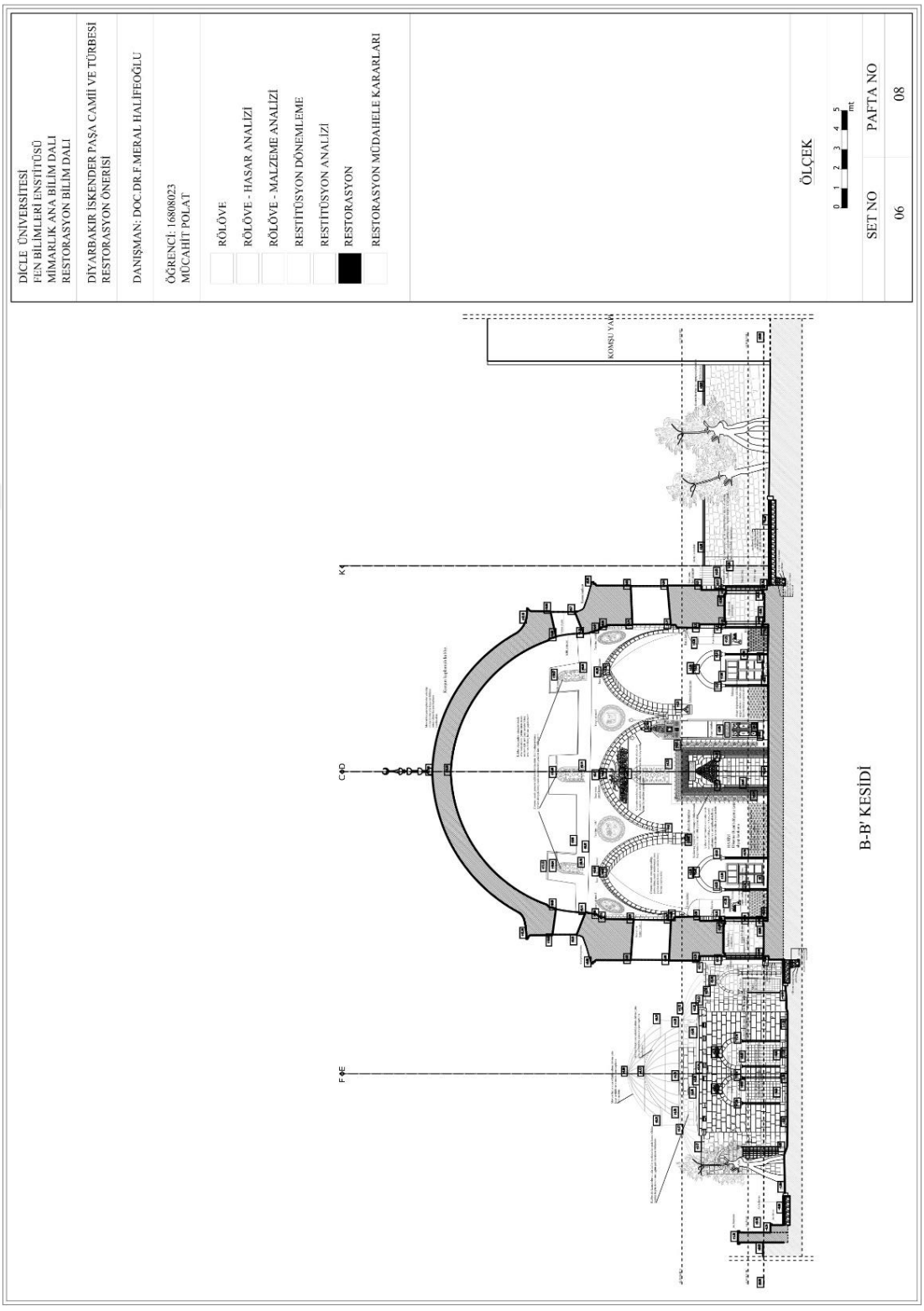
Şekil 4. 125. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restorasyon Projesi

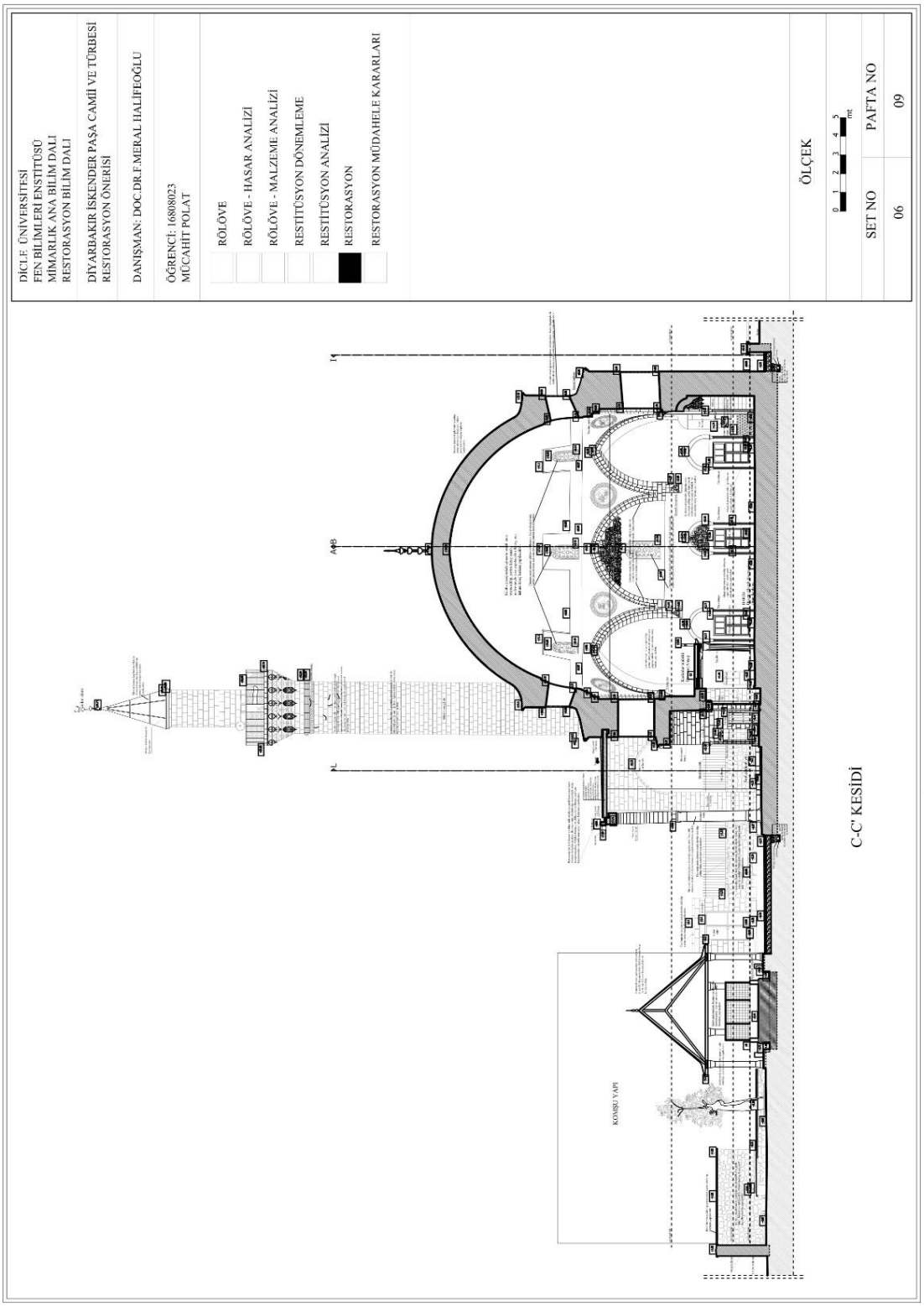
Şekil 4. 126. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restorasyon Projesi

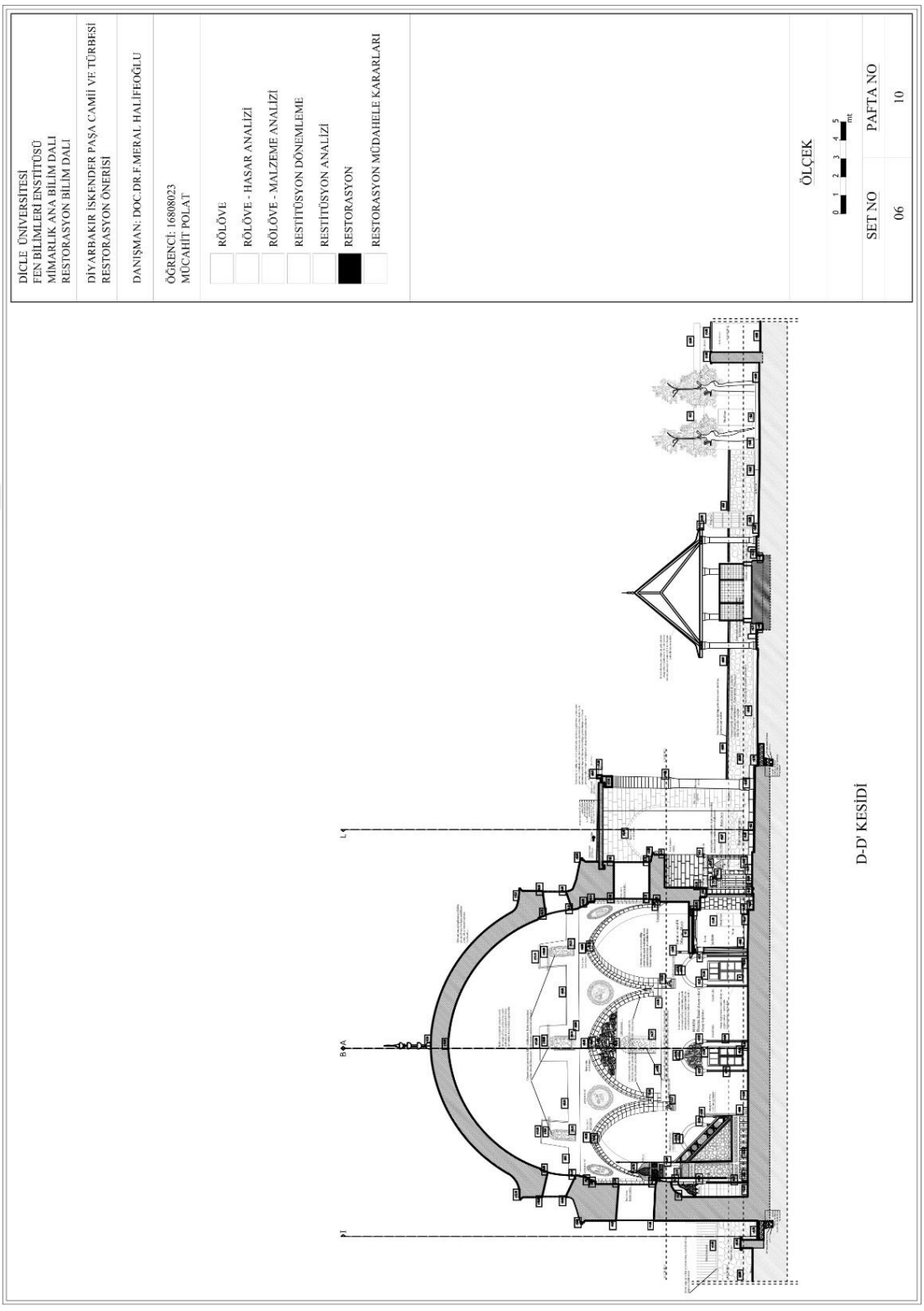
Şekil 4. 127. A-A’ Kesiti Restorasyon Projesi

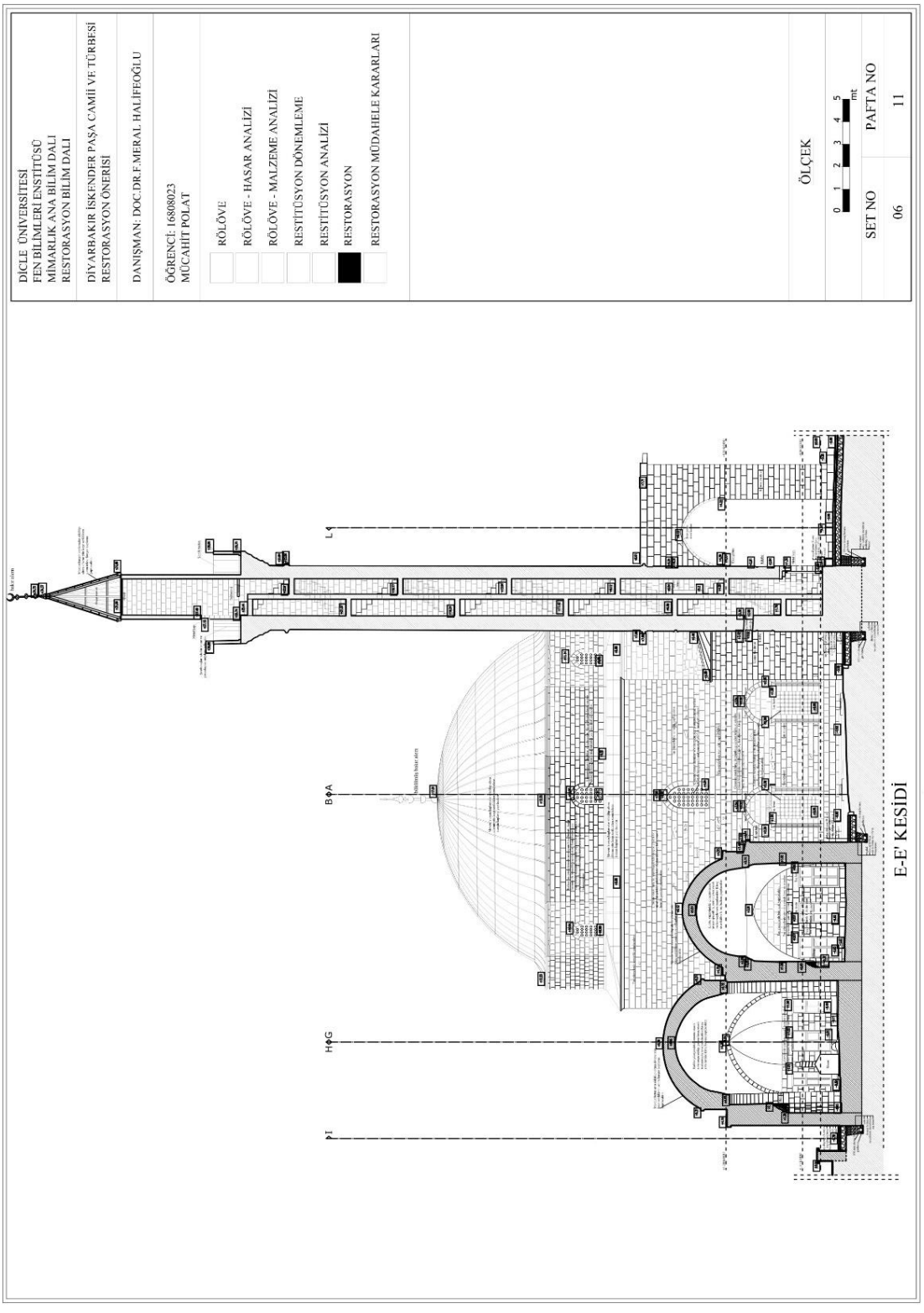
Şekil 4. 128. B-B’ Kesiti Restorasyon Projesi

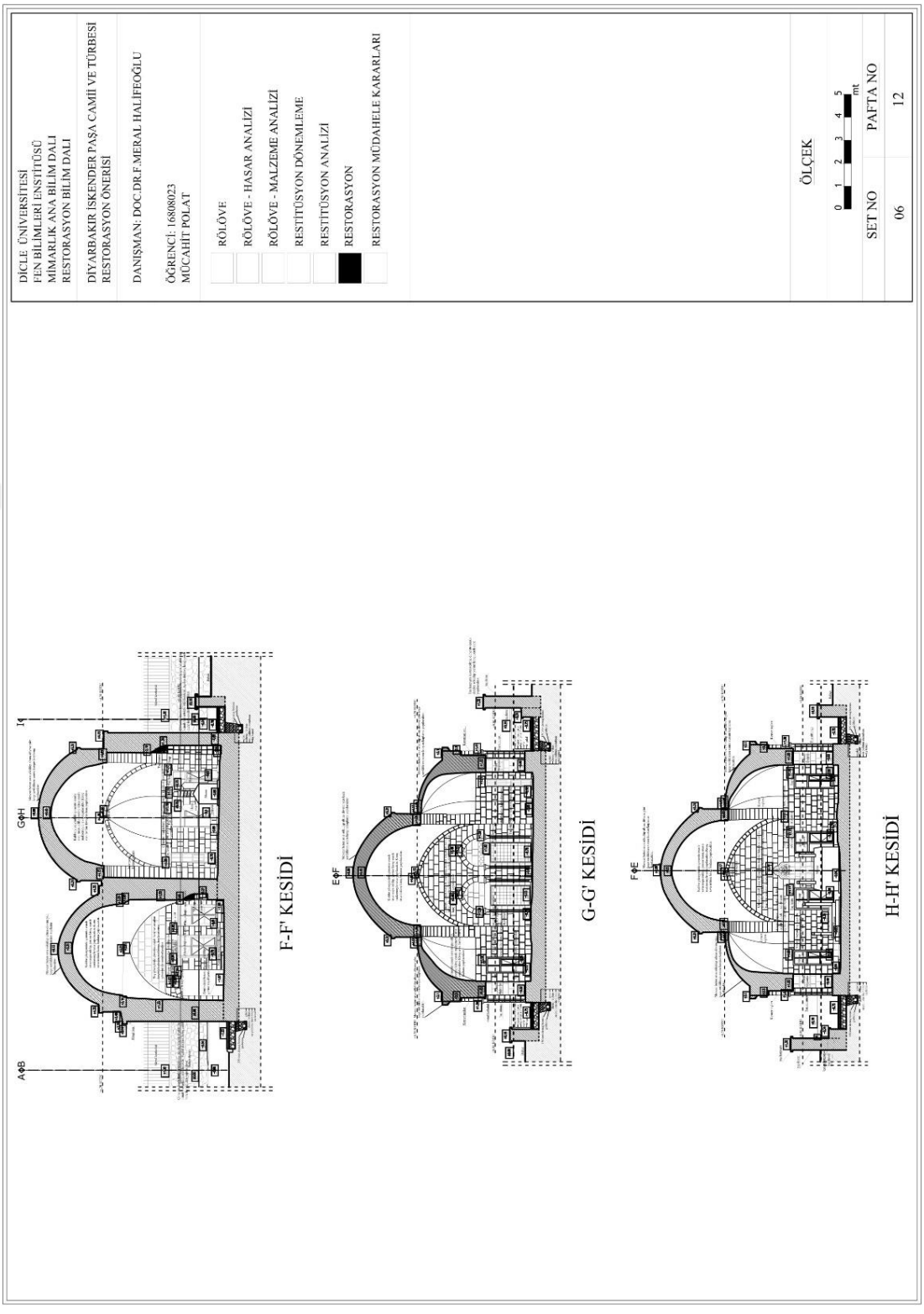
Şekil 4. 129. C-C’ Kesiti Restorasyon Projesi

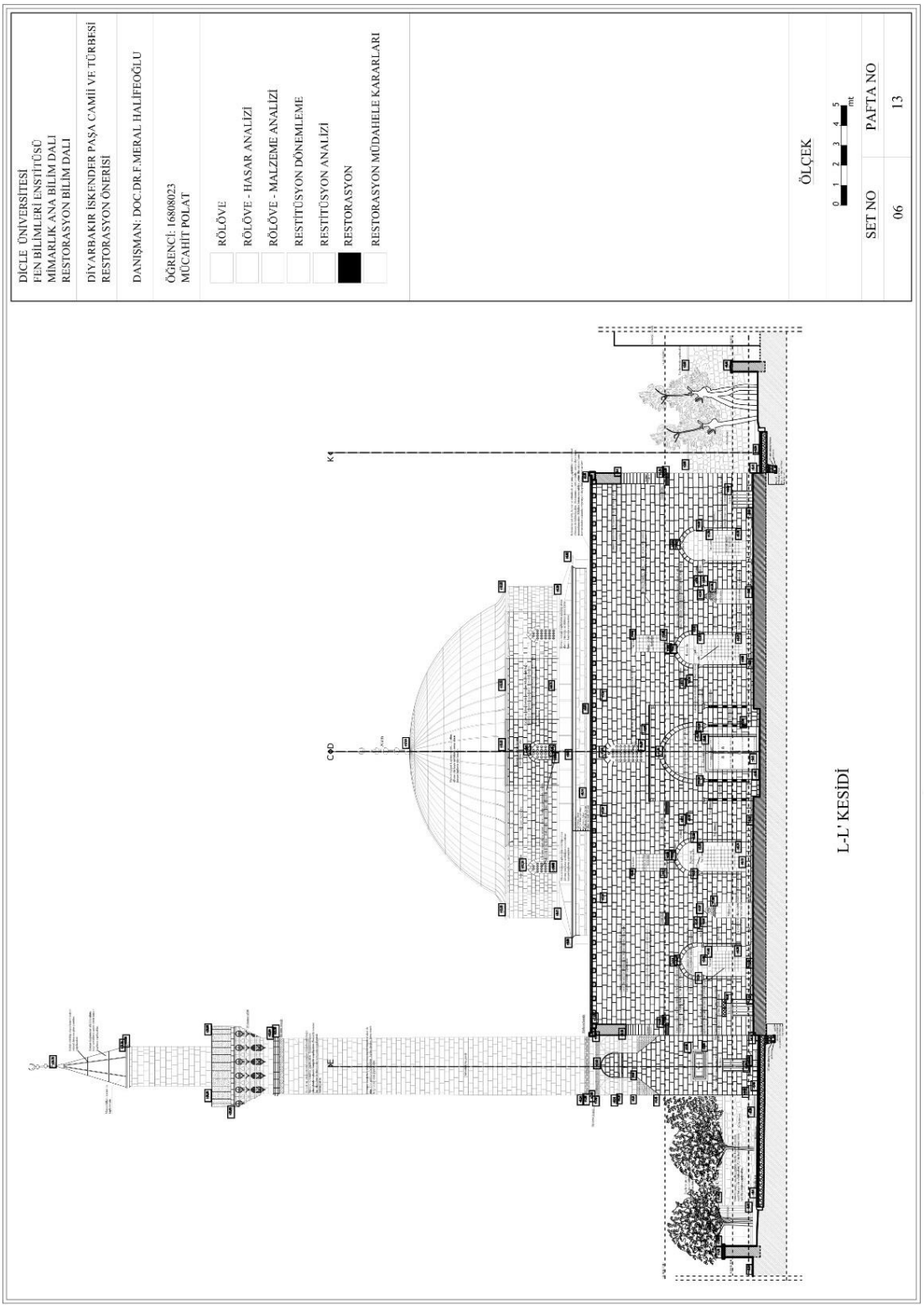
Şekil 4. 130. D-D’ Kesiti Restorasyon Projesi

Şekil 4. 131. E-E’ Kesiti Restorasyon Projesi

Şekil 4. 132. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restorasyon Projesi

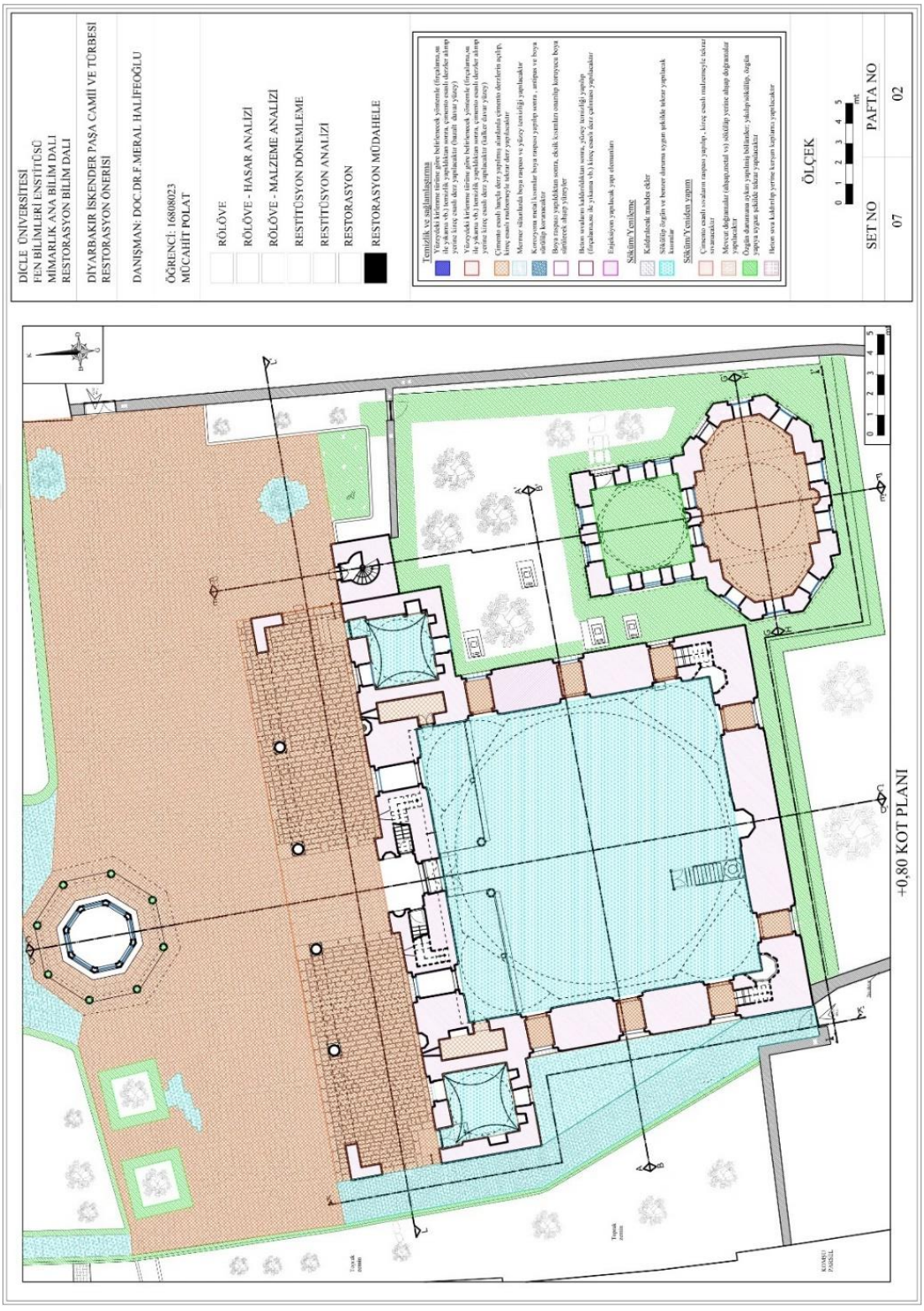

Şekil 4. 133. L-L’ Kesiti Restorasyon Projesi

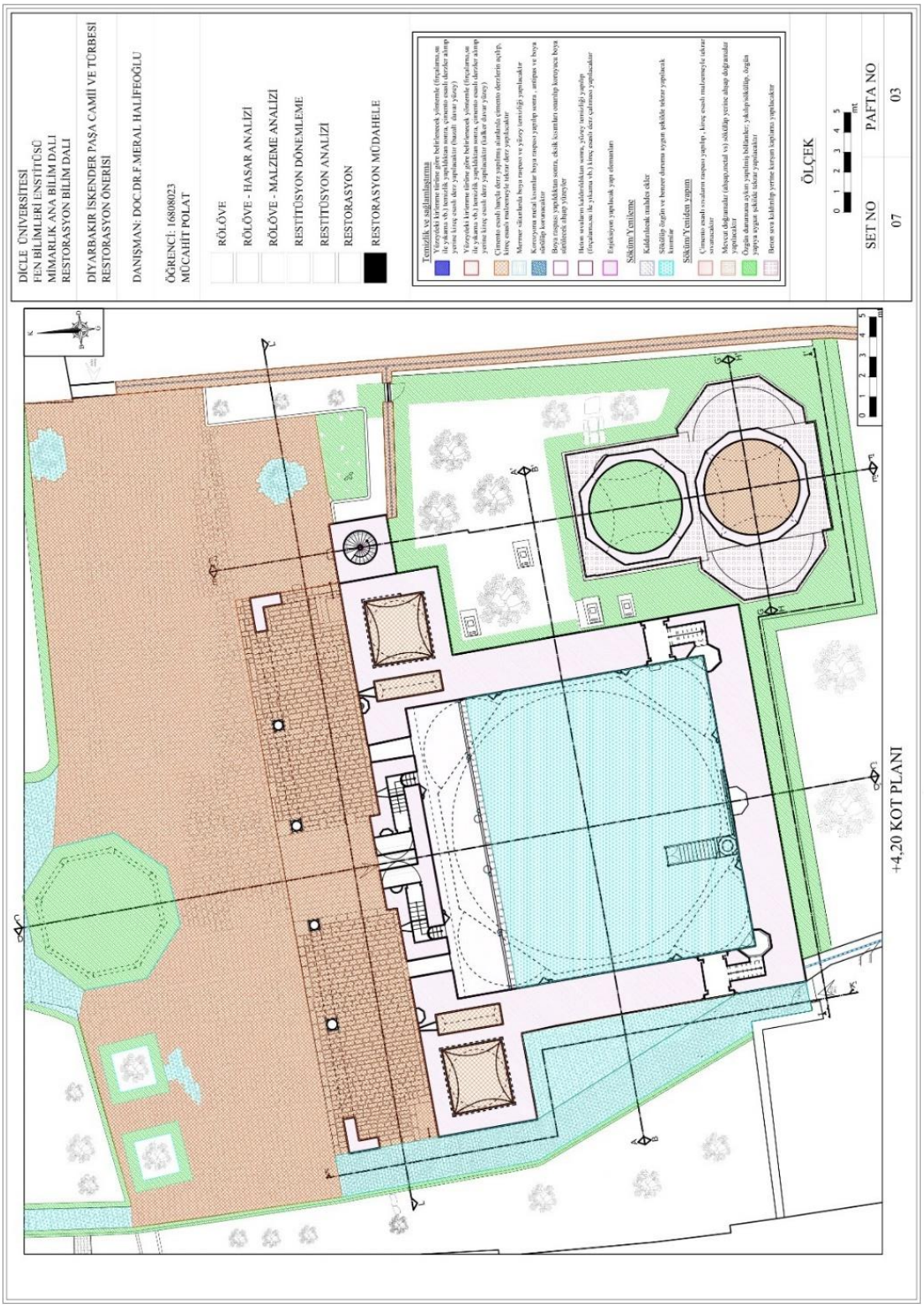
4.9.1 Restorasyon Müdahale Kararları

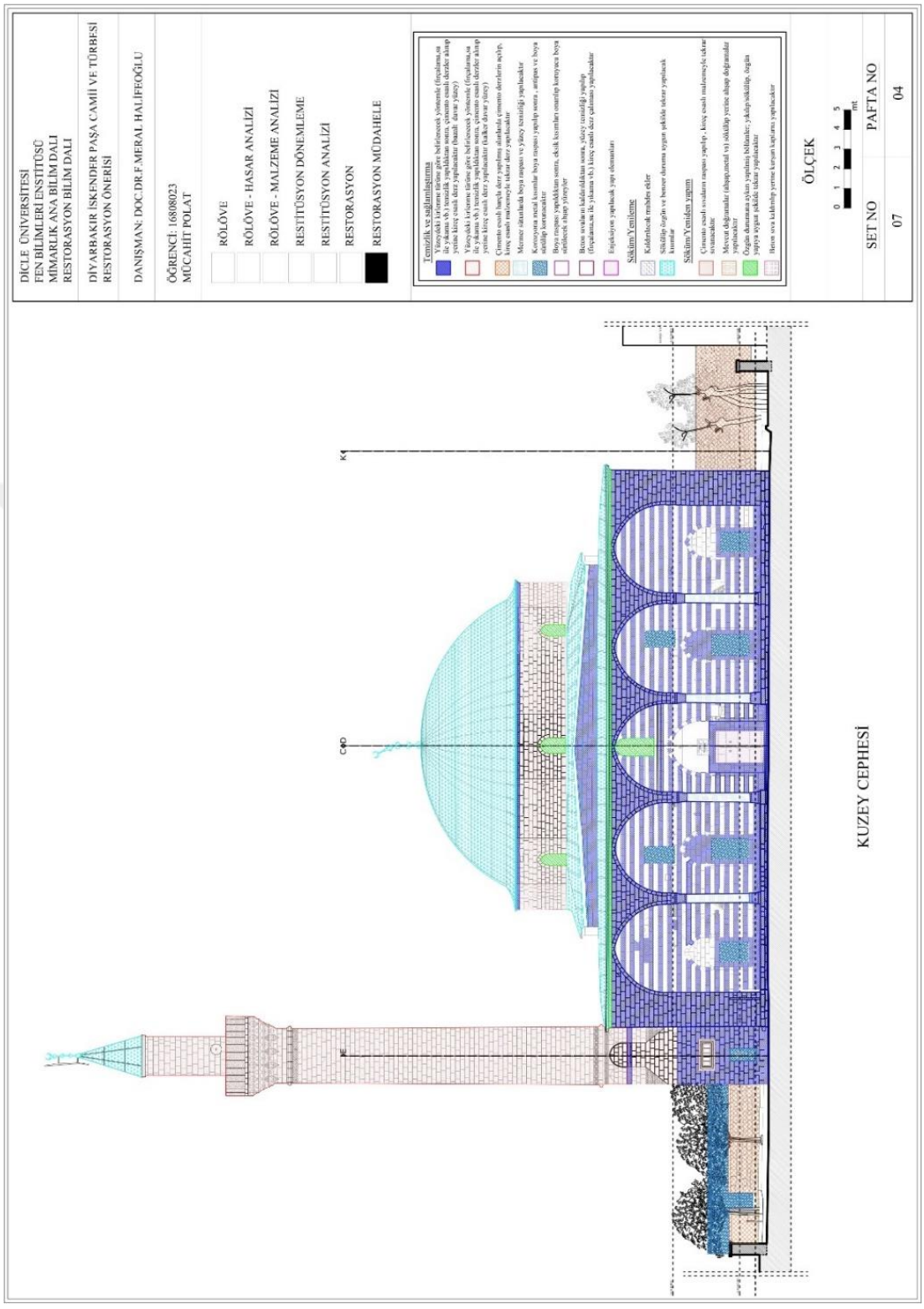
Şekil 4. 134. Vaziyet Planı Restorasyon Müdahale Kararları

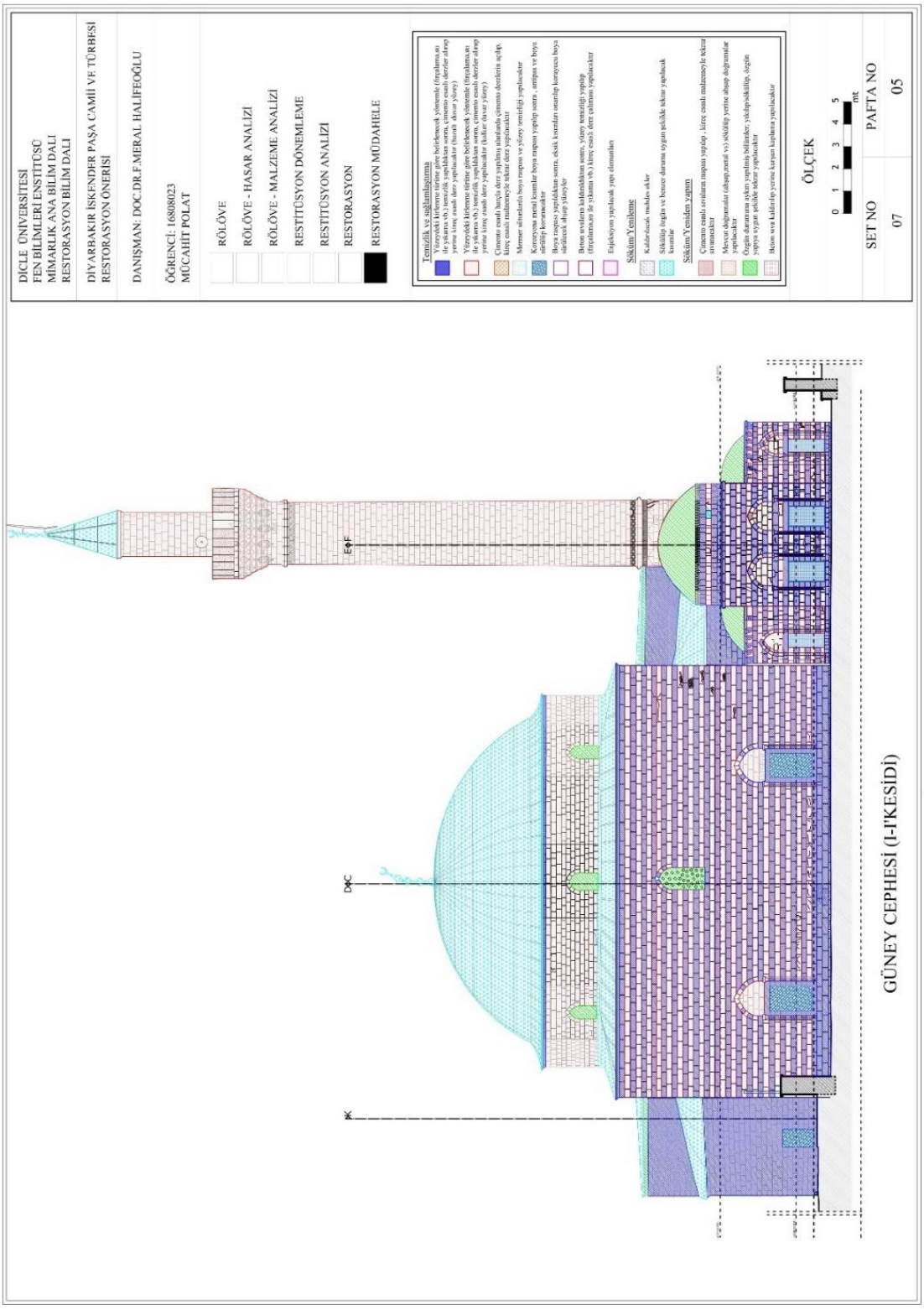
Şekil 4. 135. +0.80 Kotlu Plan Restorasyon Müdahale Kararları

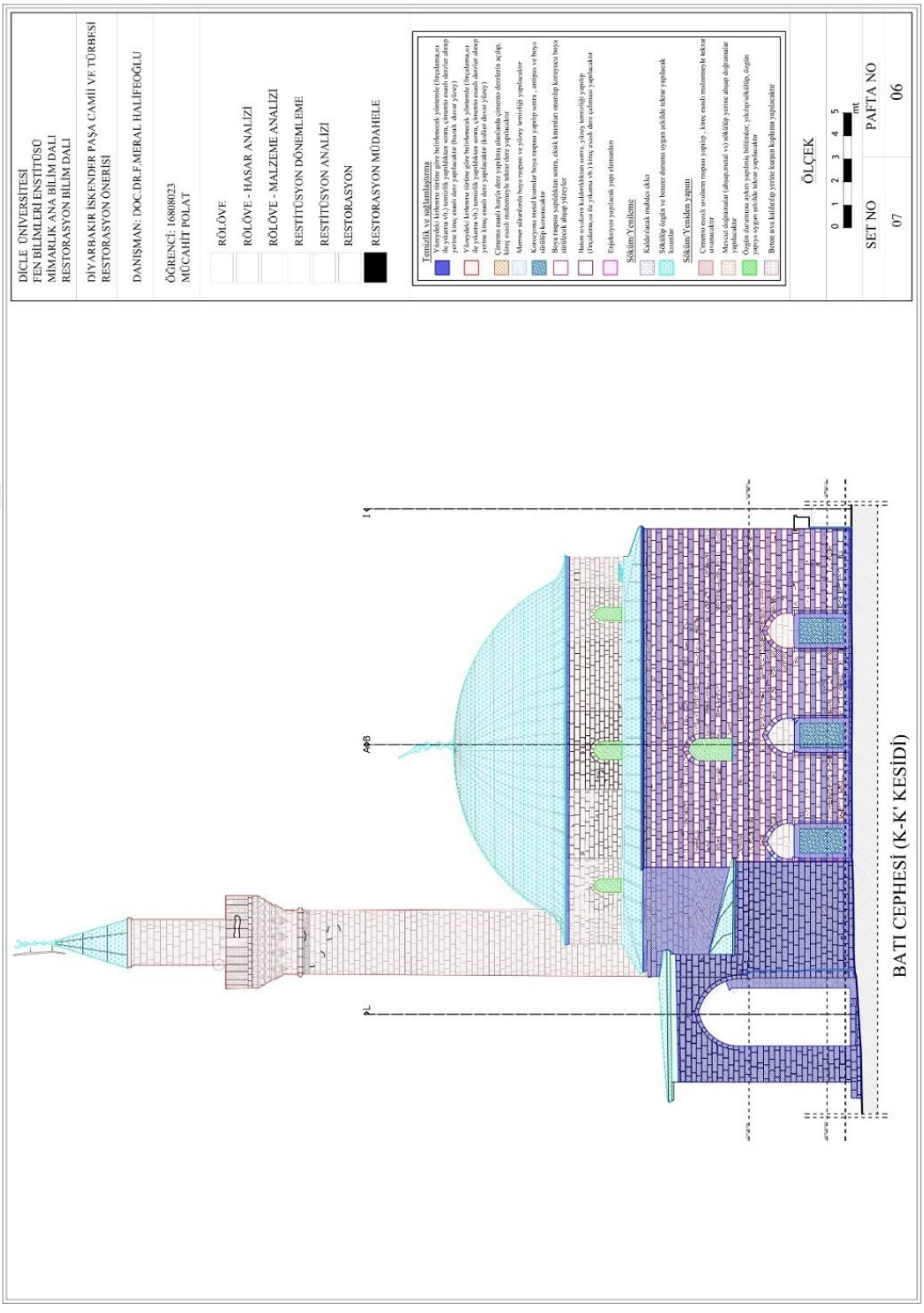
Şekil 4. 136. +4.20 Kotlu Plan Restorasyon Müdahale Kararları

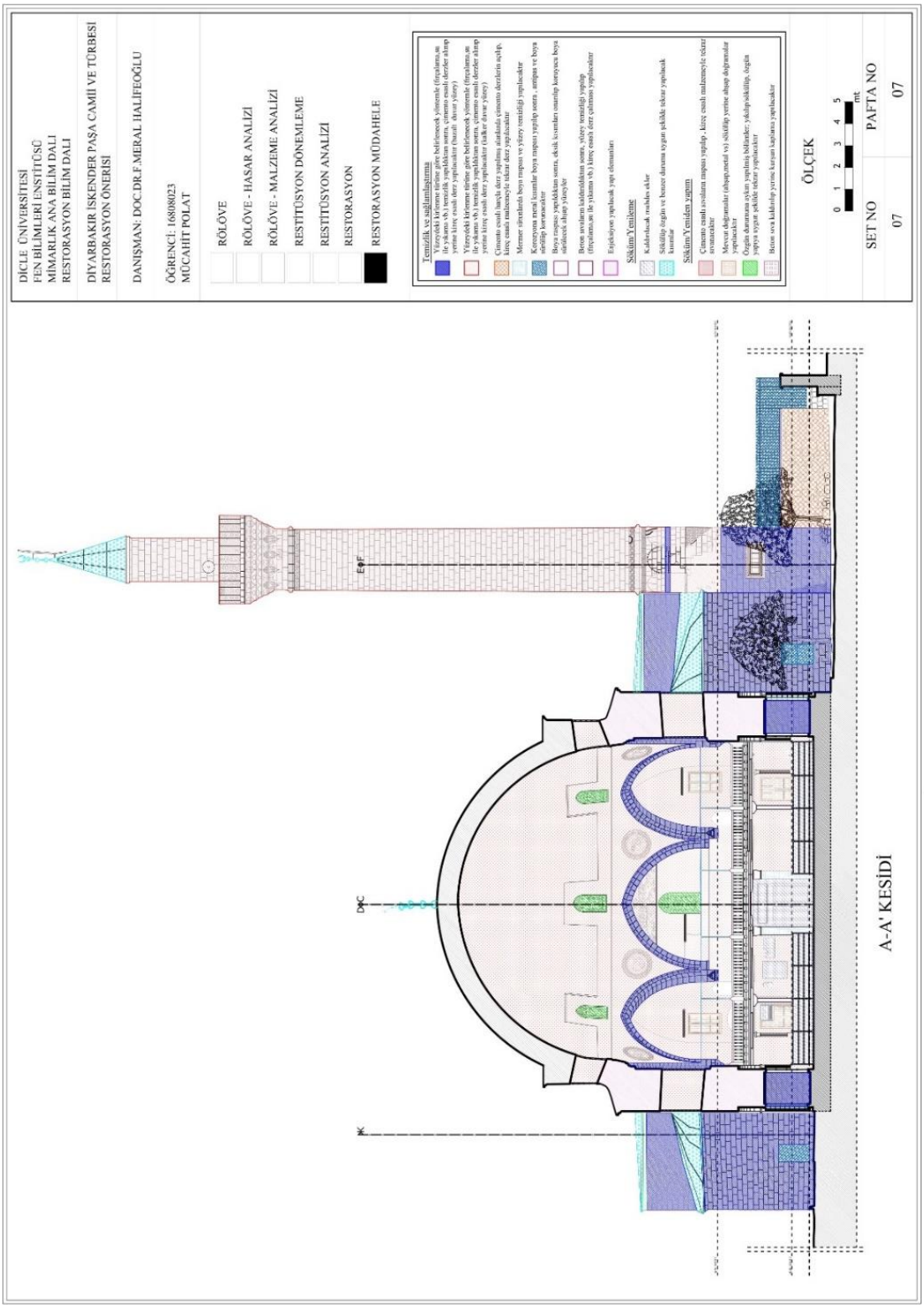
Şekil 4. 137. Kuzey Cephesi Restorasyon Müdahale Kararları

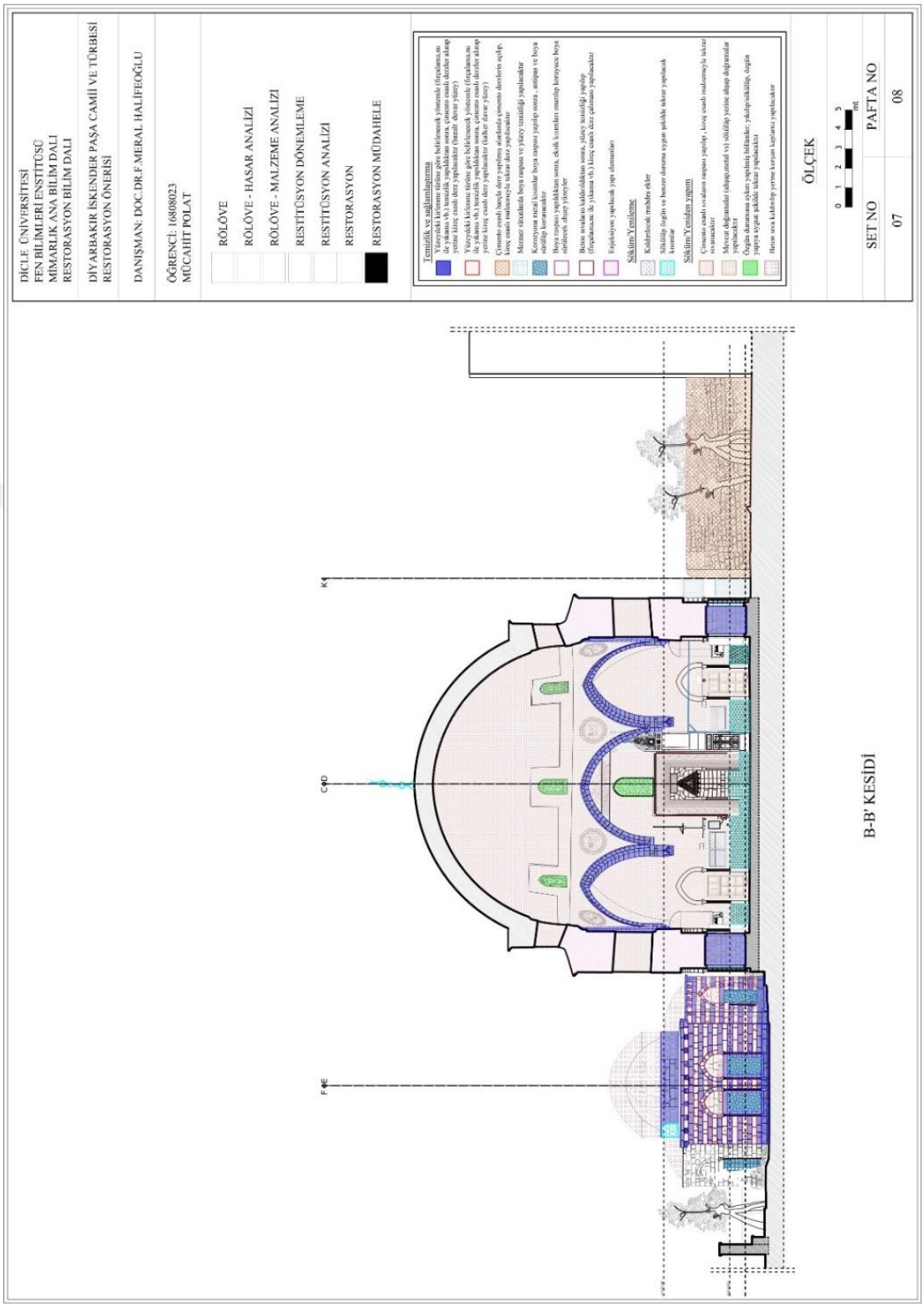
Şekil 4. 138. Güney Cephesi (I-I' Kesiti) Restorasyon Müdahale Kararları

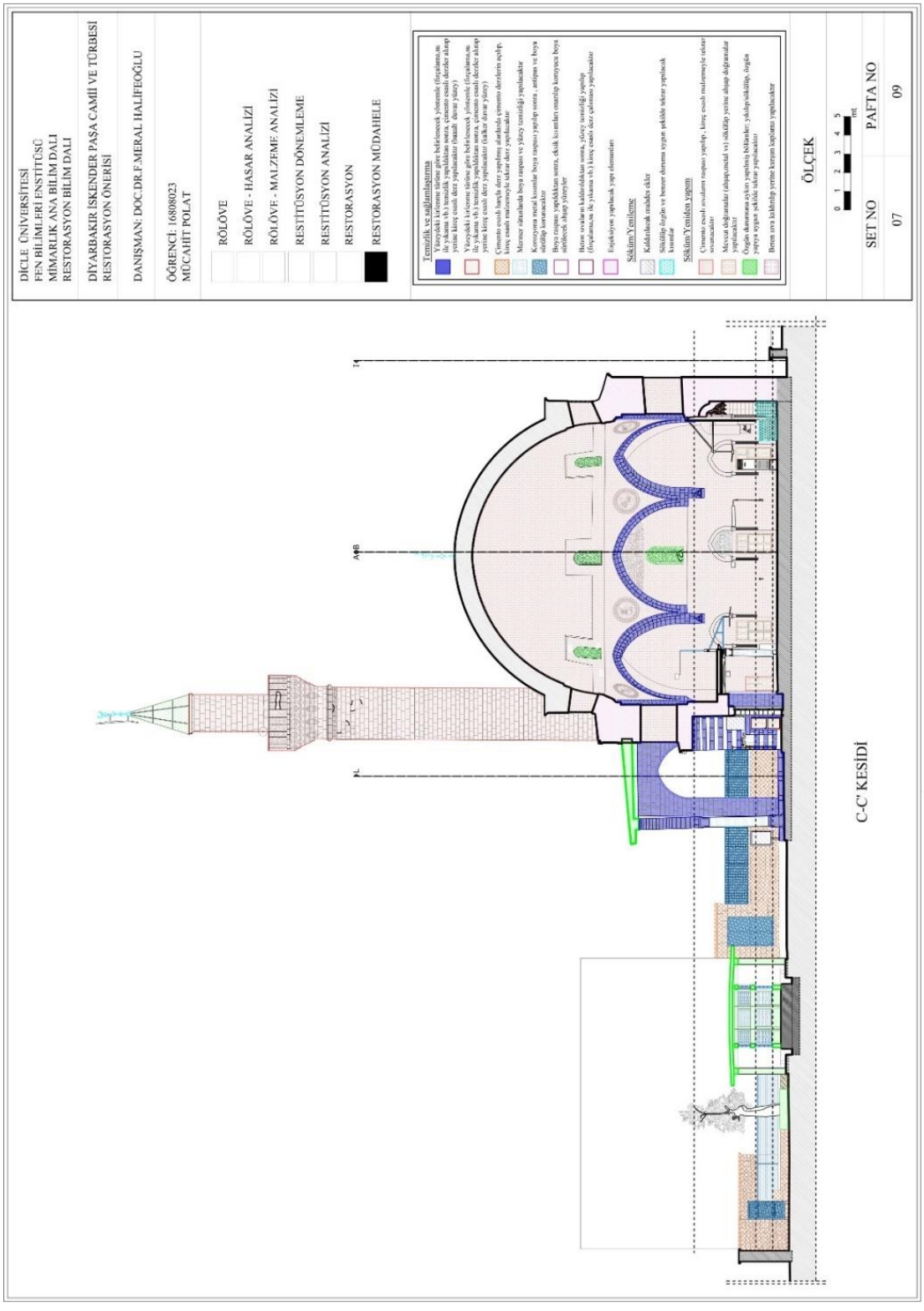
Şekil 4. 139. Batı Cephesi (K-K' Kesiti) Restorasyon Müdahale Kararları

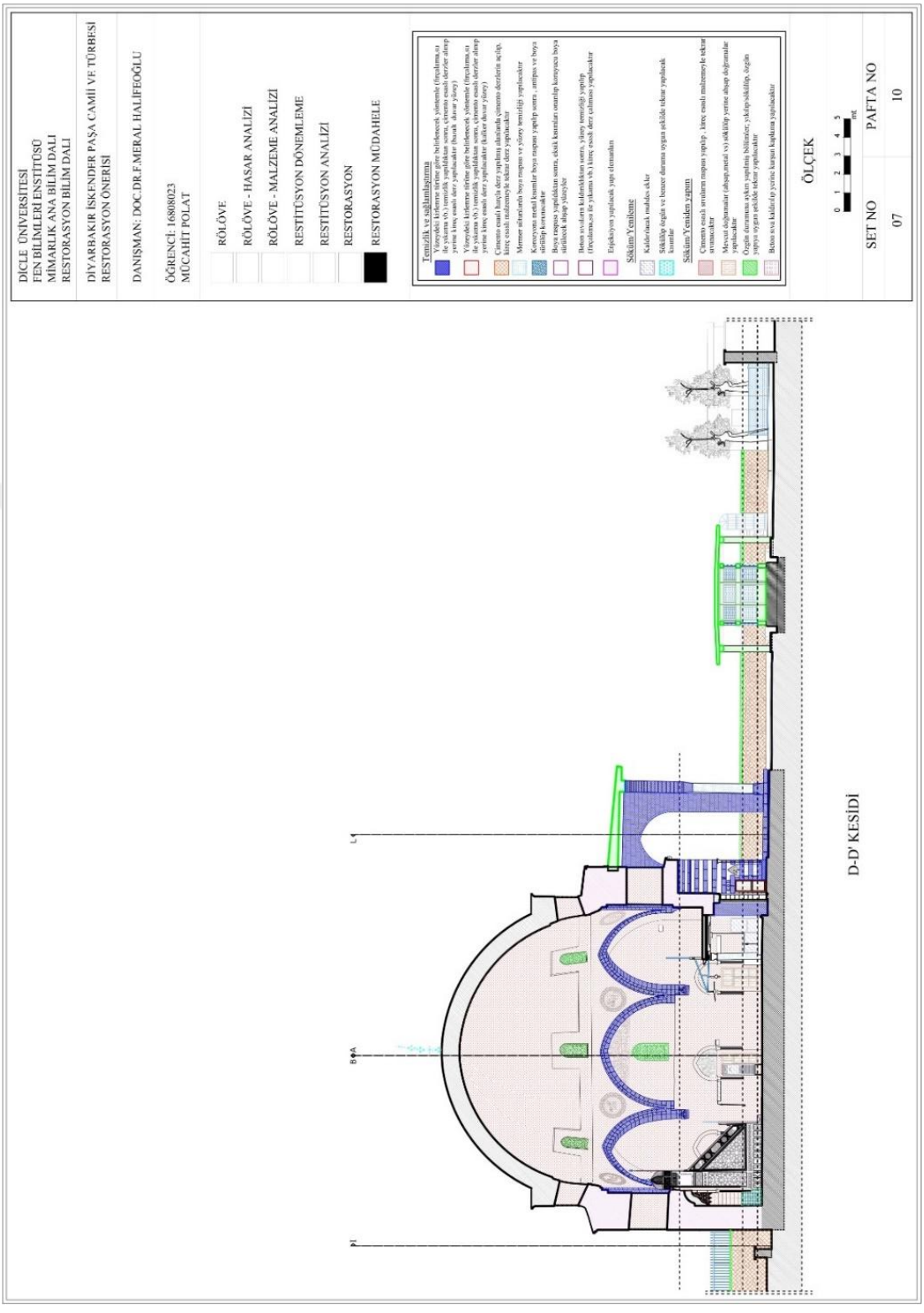
Şekil 4. 140. A-A’ Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

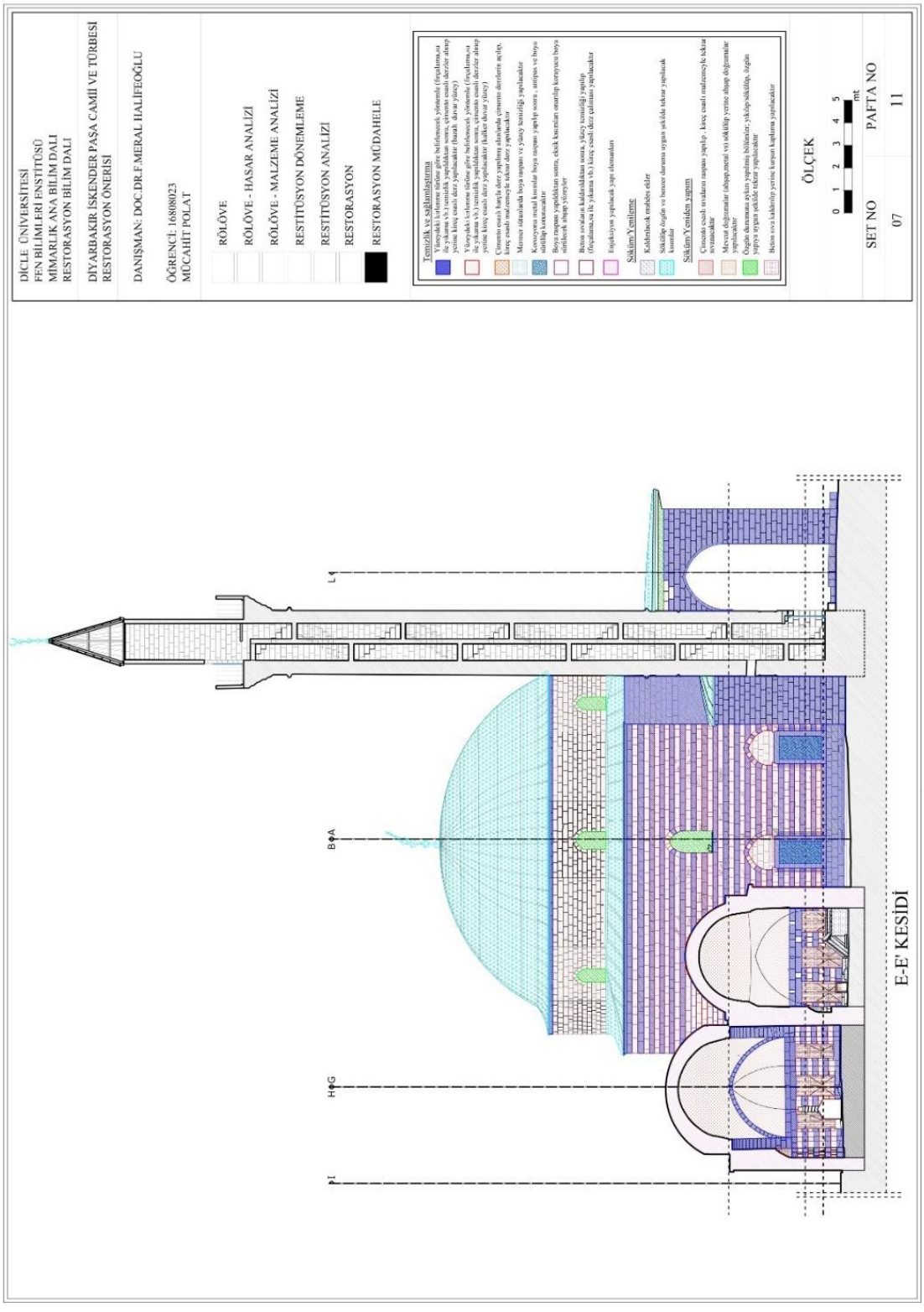
Şekil 4. 141. B-B’ Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

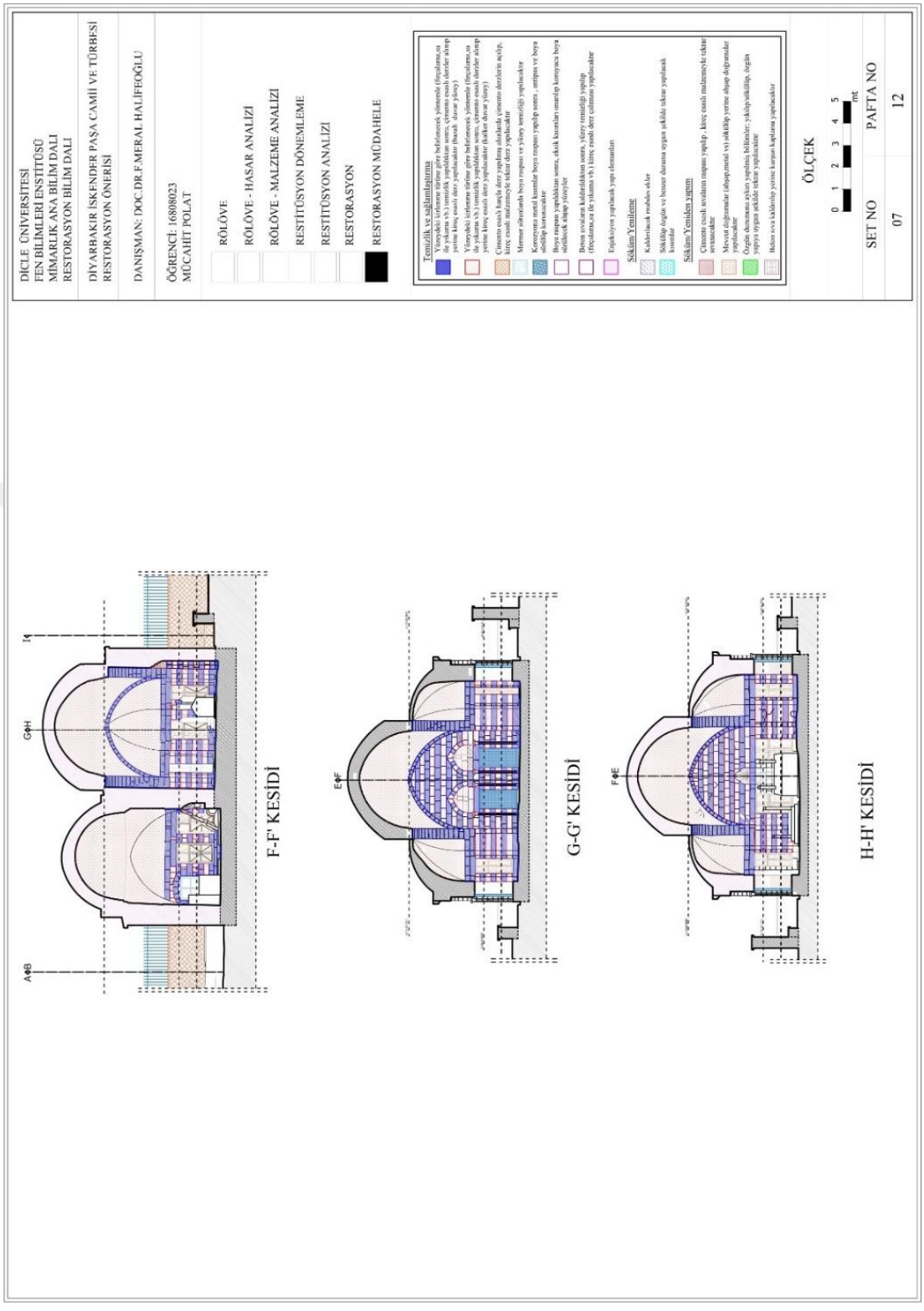
Şekil 4. 142. C-C' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

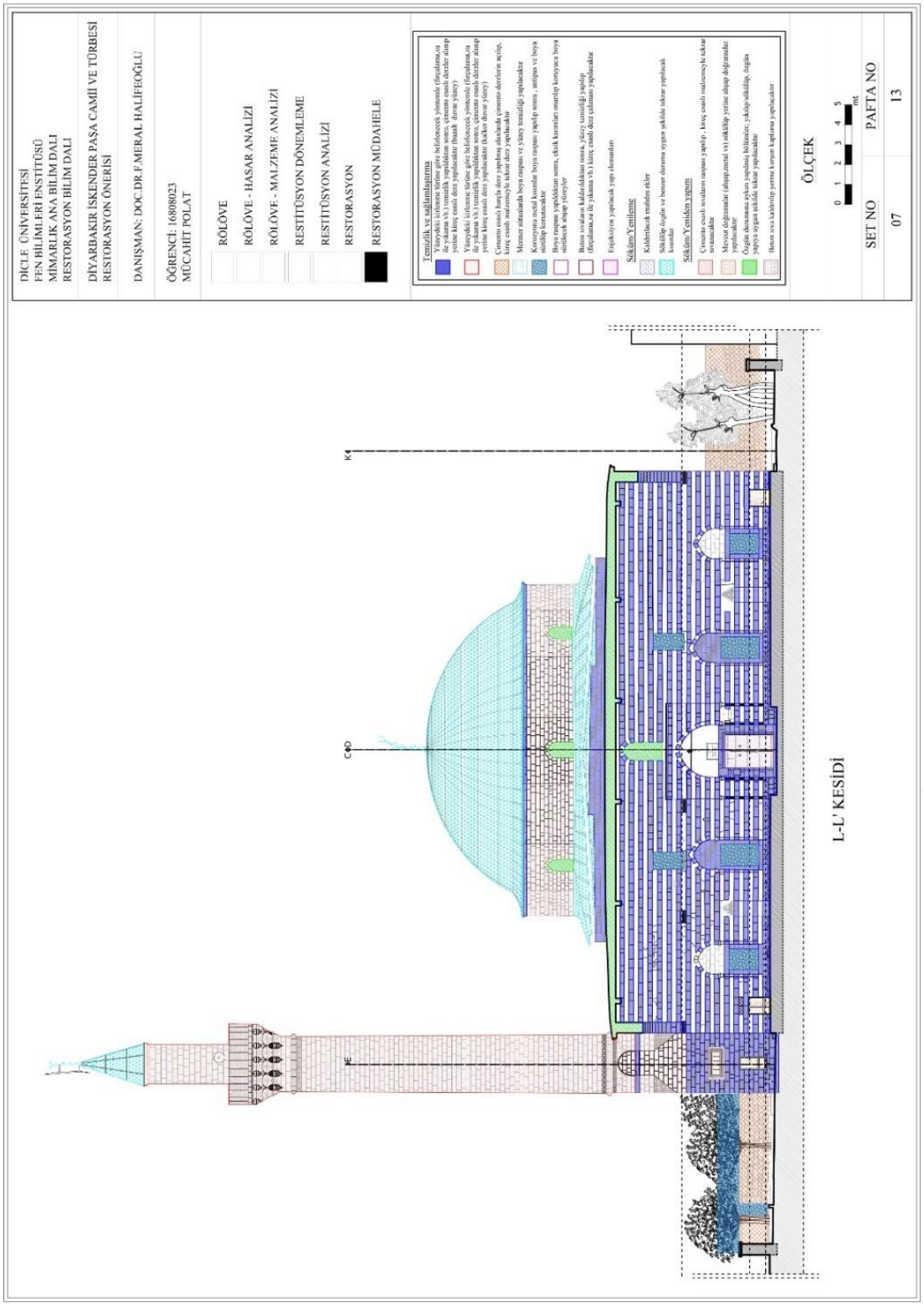
Şekil 4. 143. D-D’ Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

Şekil 4. 144. E-E’ Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

Şekil 4. 145. F-F', G-G', H-H' Kesitleri Restorasyon Müdahale Kararları

Şekil 4. 146. L-L' Kesiti Restorasyon Müdahale Kararları

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Diyarbakır Suriçi yerleşkesi kuruluşundan itibaren çeşitli zaman dilimlerinde doğal afetler (Deprem, yangın vb.) veya insan eliyle, teknik destekten yoksun yanlış ve gelişi güzel kararla yapılan müdahalelerle Surlar ve sur içinde yer alan anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri tahribatlara uğramıştır. Bu tahribatlarla kentsel dokunun önemli bir bölümünde Anıtsal, Sivil Mimarlık Örnekleri ve genel özgün kent düzeninde kayıplar olmuştur. Diyarbakır İskender Paşa Camii, tarihi kentsel dokunun önemli ölçüde tahrip olduğu Tarihi Suriçi Kentsel Sit Alanı bölgesinin kuzeybatı diliminde kendi ismiyle anılan İskender Paşa Mahallesi'nde 133 Ada 4 nolu parselde yer alan Mülhak ***"İskender Paşa Vakfı"*** adına kayıtlı olan bir kültür mirasıdır.

Diyarbakır İskender Paşa Cami *Mülhak Vakıf mülkiyeti* eseri olduğundan kamu kurum ve kuruluşların yatırım programlarında yer alamamıştır. Bu nedenle yapıya yönelik daha teknik donanımlı proje çalışması ve müdahaleler yapılamamıştır. Günümüze kadar daha çok Vakıf Mütevellilerinin kişisel kararları ile küçük kısmi müdahale uygulamalara maruz kaldığından, yapı bölümlerindeki ana sorunlar zamanla büyüyerek farklı hasarların oluşumunu tetiklemiştir. Bu bakımdan yapılan bu çalışma ile kentin kültür mirası içinde önemli bir yere sahip İskender Paşa Cami'ye yönelik restorasyon bilimi ışığında doğru tespit ve belgeleme çalışması ile rölöve çizimleri elde edilerek yapının her bölümü fotoğraflanmış, dönemsel araştırmalara dayalı restitüsyon projesi ile korumaya yönelik restorasyon projesi hazırlanmıştır.

Diğer yandan İskender Paşa Cami, Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'a hâkim olduğu ve en güçlü dönemini yaşadığı Kanuni Sultan Süleyman ve Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlar Ocağı'nda Mimarbaşı görevini yürüttüğü XVI. yy. da yapılmıştır. Dönemin yazılı kaynaklarında Mimar Sinan'ın Diyarbakır'da yer alan ve günümüze ulaşan dört eserinden birisinin İskender Paşa Camisi olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda çok sayıda kaynak taraması ile yapının mimari özellikleri bakımından XVI. yy. ve Sinan dönemi yapıları arasında karşılaştırması yapılmıştır. ***"Tuhfetü'l Mi'marin"*** adlı kitapta Sinan'ın Diyarbakır eserleri olarak belirtilen yedi eser arasında İskender Paşa Camisi yer almaktadır. Bu bakımdan birçok kaynak adı geçen eseri referans göstererek İskender Paşa Cami'yi bir Sinan eseri olarak göstermektedir. Mimar Sinan'ın bu dönem aralığında yaptığı Diyarbakır ve dışındaki camilerle mekânsal ve plansal olarak yapılan

karşılaştırmalarda benzerliklerin olması, XVI. yy. yapısı olarak da kare mekân üzerine merkezi ana kubbeyi oturtma çabasını, bu dönemin yapım tekniği, plan, kubbe ve strüktürel özelliği göstermesi, Sinan'ın bazı zaman aralıklarında kente gelişinin dönemin yazılı kaynaklarında belirtilmesi, bu eserin de bir Sinan dönemi eseri özelliğini göstermektedir.

Bu çalışmanın ***Önceki Çalışmalar*** bölümünde Diyarbakır'ın konumu, coğrafyası, tarihi ve geleneksel kent dokusu üzerine genel bilgiler verilmiştir. ***Materyal ve Metot*** bölümünde izlenen yöntem ve kullanılan malzemeler ile Mimar Sinan'ın Hayatı, Diyarbakır'daki izleri ve eserleri araştırılmıştır. ***Bulgular ve Tartışma*** bölümünde Diyarbakır Camileri üzerine araştırma yapılarak İskender Paşa Cami ile karşılaştırılması yapılmıştır.

İskender Paşa Cami Kentin anıtsal mimari özelliğini gösteren önemli bir kültür varlığıdır. Caminin korumaya yönelik kent ölçeğinde sosyal açıdan, çevresel ölçekte de korunarak kültür mirası olarak varlığını sürdürmesi sağlanabilmelidir. Bu konudaki öneriler Sosyal, Mimari ve Çevresel açıdan öneriler olarak geliştirilmiştir.

5.1. Sosyal Açıdan Öneriler

İskender Paşa Camii, günümüzde cami çevresinde yaşayan halk tarafından ibadet için aktif olarak kullanılan bir ibadet mekânıdır. 1940'lı yıllardan sonra Suriçi'nin dışında yeni yerleşim yerlerinin gelişmesiyle, Suriçi bölgesindeki nüfus yoğunluğunun azalmasına bağlı bazı camilerin kullanımı azaldığından namaz vakti dışında kapandığı görülmektedir. Ancak İskender Paşa Cami her zaman yoğun kullanılan ve ziyaret edilen bir yapı olmuştur. Bunda iki etkenin önemli olduğu düşünülmektedir. Öncelikle kente İslamiyet inancının hâkim olması ile yapıya ulaşımın kolay sağlanması, camiye sürekli bir cemaatin yönelmiş olmasını getirmektedir. Bunun yanında İskender Paşa Vakfı'nın 1565 tarihli Vakfiyesinden anlaşıldığı üzere caminin giderlerinin (onarım, çalışan ücretleri vb.) karşılanması için akarların oluşturulması da diğer etkenin oluşturmaktadır. Bu vesile ile yapı her zaman bakımlı olabilmiştir.

1.Grup Anıtsal tescilli bir taşınmaz kültür varlığı ve Sinan Dönemi sanat anlayışını yansıtan İskender Paşa Caminin yüzyıllar boyunca süren işlevinin, günümüzde de sürdürülüyor olması ve sürekliliğinin sağlanması önemlidir. Bu nedenle yapıya farklı

bir işlev önerisi getirilmemiş ve caminin restorasyon projesi bu görüş doğrultusunda hazırlanmıştır. İskender Paşa Caminin doğru ve sağlıklı bir restorasyon çalışmasıyla özgün yapısını daha iyi yansıtan bir durumla kullanımının sağlanması, sosyal koruma ve süreklilik için önemli gelişmeler sağlayacaktır.

5.2. Mimari Açıdan Öneriler

Diyarbakır'da yer alan birçok tarihi tescilli taşınmaz kültür varlığında karşılaştığımız gibi, Mülhak Vakıf mülkiyetinde olan Diyarbakır İskender Paşa Camisinde de yapılması gereken koruma çalışmaları yapılamamıştır. Devlete bağlı birimler Mülhak Vakıf mülkiyetindeki tarihi eserleri plan ve programlarına almadıkları için onarımalar doğal afetlerle zarar gören yapı, son cemaat yeri üst örtüsü ahşap kirişlemeli olarak yeniden düzenlenerek ilk dönem üst örtü sisteminde değişiklik yapılmıştır. Yine son cemaat yeri aynı dönemde kemerlerin taşıtıldığı mermer sütunlardan her iki köşede yer alanlar bazalt ile 'L' formunda ayaklar ile yenilenmiştir. İskender Paşa Cami ve Hazire alanı I. Grup Anıtsal tescilli bir taşınmaz kültür varlığı olmasına rağmen herhangi bir rölöve çizimi veya projesi olmadığından ilk çalışma olarak yapının mevcut durumu belgelenmiştir. Bu çalışma kapsamında hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile analizlerin, gerekli tespit, araştırma ve belgeleme ile yapıya yönelik daha sağlıklı müdahalelerin yapılabileceği düşünülmektedir.

Mimari yapısıyla özgün detayları bünyesinde barındıran yapıda zamanla gerçekleştirilen yanlış müdahale ile son cemaat yeri üst örtüsü orjinal halini yansıtmadığından D.K.V.K.B.K.M, V.G.M, D.V.B.M. ve D.B.Ş.B'nde arşiv taraması ve yazılı kaynaklarda araştırmalar yapılmıştır. Bununla birlikte yapının mevcut durumu da analiz edilerek edinilen bilgi belgeler ve yapılan analojik çalışmalar ışığında yapının geçirdiği nitelikli dönemler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmış, bu doğrultuda Restitüsyon Projesi ve Restitüsyon analiz paftaları hazırlanmıştır. Yapıya yönelik hazırlanan Rölöve çizimleri ve Restitüsyon Projelerinden gelen bilgiler doğrultusunda restorasyon ilkeleri dikkate alınarak ve günümüzdeki kullanımı da göz önünde bulundurularak yapının korunmasına yönelik Restorasyon Müdahale kararları belirlenmiş ve Restorasyon projesi hazırlanmıştır.

Bu çalışmada sunulan tespit ve proje çalışmalarıyla birlikte **DİYARBAKIR İSKENDER PAŞA CAMİİ'** nin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir.

5.3. Çevresel Açıdan Öneriler

Kentsel Sit Alanı Suriçi bölgesi kuzeybatı diliminde Geleneksel Kent Dokusunun en fazla tahrip olduğu bölgelerden biri olan İskender Paşa Mahallesinde yer alan İskender Paşa Camii, yüksek katlı apartmanlar arasında sıkışmıştır. Dar sokaklı geleneksel kent dokusunda yüksek katlı apartmanlar arasında kalarak sülietinin algılanması zorlaşmıştır. Bu bağlamda İskender Paşa Camii silüetinin açığa çıkarılması için, 2012 Koruma amaçlı imar planı, plan uygulama hükümleri ve plan açıklama raporunda belirtildiği üzere İskender Paşa Camisinin batı ve güneyinde 133 Ada 12,13,14,15,16,17 ve18 parsellerde yer alan yüksek katlı apartmanların kamulaştırılmasının yapılmalıdır.[29] 133 Ada 7 ve 9 nolu parsellerde yer alan H. Mehmet Cantürk parkının kotunun cami avlu kotuna düşürülerek çocuk oyun alanlarının yer aldığı sosyal mekân olarak düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca düzenlenen bu alanın, cami çevresinde ikamet eden insanların deprem toplanma alanı olarak belirlenmesi önerilmektedir.

İskender Paşa Camisi ulaşım güzergahındaki sokaklarda ilgili kurum ve kuruluşlarca sokak sağlıklaştırma projeleri geliştirilerek düzenleme yapılması çevresel ölçekte yapının ve özgün kent dokusunun korunmasında önemli yararlar sağlayacaktır.

[29] Kamulaştırılması önerilen parsellerde, D.K.V.B.K. tarafından 19/06/2012 gün ve 565 sayılı karar ile onaylanan " 1/1000,1/500 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nın, plan açıklama raporu ve uygulama hükümleri" içerisinde yer alan plan açıklama raporunda yer alan "Diğer Anıtsal Kültür Varlıklarına Yönelik Kararlar" ve "Mevcut Kültür Varlığı Niteliğinde Olmayan Yapılara İlişkin Karalar" maddesi "Müdahale Biçimleri" bendine göre müdahalelerde bulunması önerilmektedir.

6. KAYNAKLAR

Ahunbay, Z. 2009, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayın, İstanbul

Asatekin, G. 2004, Kültür ve Doğa Varlıklarımı Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No:104, Sayfa 54, Ankara

Aslanapa, O. 1992, Mimar Sinan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayfa 5, Ankara

Benian, E. 2011. Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü. Bilim ve Teknik Dergisi, Ocak. Sayfa: 41.

Beysanoğlu, Ş. 1998. Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi 2.Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Yayın No:342, Ankara

Beysanoğlu, Ş. 1999. Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi 3.Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Yayın No:342, Ankara

Çetin, İ. 2014, Albert Gabriel ŞARKİ TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK GEZİLER, Dipnot yayınları, İstanbul

Diyarbakır İl Yıllığı 1967, 1967. İş Matbaacılık ve Ticaret, Sayfa:213, Ankara

Diyarbakır 1973 il yıllığı.1973. İş Matbaacılık ve Ticaret, Sayfa: 147, Ankara

Develi, H. 2003, Sâ'î Mustafa Çelebi Yapılar Kitabı Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Enbiye, Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş, Sayfa 97-108 İstanbul)

Doğan, B. Ve Doğanay, A. 2017, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 6, Sayı: 1, Sayfa:666,667.

Eglı, E. 2009. Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Sayfa 31-32,41, İstanbul

Eyice, S. 1993. Tdv İslam Ansiklopedisi Cilt 7, Türkiye Diyanet Vakfı, Sayfa: 56-90. İstanbul

Güldoğan, V. 2011. Diyarbakır Tarihi, Kripto Kitaplar, Sayfa 87-88, Ankara

Günay, R. 2014. Mimar Sinan, Yem Yayın, Sayfa 20-22, İstanbul

Halifeoğlu, F.M. 2001. Diyarbakır Cemil Paşa Evlerinin Restorasyon Önerisi.Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.Ankara.7.

http://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/cografi-bilgiler.html, Erişim Tarihi: 09.08.2019

https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRGl5YXJiYWvEsXI, Erişim Tarihi: 09.08.2019

Işık, İ. 2013. Diyarbakır Ansiklopedisi, Semih Ofset, Cilt I. Sayfa:433-43, Ankara

İskenderoğlu, R. 1989, Beğlerbeği Gazi İskender Paşa 1494-1571, San Matbaası, Ankara

Kahraman, S.A, Dağlı, Y. 2010. Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad- Basra- Bitlis- Diyarbakır- İsfahan- Malatya- Mardin- Musul- Tebriz- Van (4. Kitap 1. Cilt), Yapı Kredi Yayınları, Sayfa: 53, İstanbul

Karaesmen, E. 2008. Sinan Teması Üzerine Çeşitlemeler, Mattek Matbaacılık tic. San. Ltd. Şti, Sayfa 49, Ankara

Kararmaz, S. 2018. Cami Mimarisinin Gelişimi Üzerine Türk-İslam Medeniyetleri ve Mimarisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sayfa: 8.

Konyar, B. 1936. Diyarbekir Tarihi Cilt 1-2-3, Ulus Basımevi, Ankara

Kuban, D. 2008. Sinan Teması Üzerine Çeşitlemeler, Tmmob İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara

Kuran, A. 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, Sayfa 20, İstanbul

Kut ve ark. 2014, Mir'âtü'l-Fevâ'id Fî Terácimi Meşâhîri Âmid Diyarbakır Ulemâ ve Eşrâfı Mukaddime Cilt 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları 11, sayfa 34-35, İstanbul

Mülayim, S. 1989. Sinan ve Çağı. Marmara Üniversitesi Yay. Nu.473 Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. Nu.10, Sayfa: 5. İstanbul

Necipoğlu, G. 2013, Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 440 Tarih-Mimarlık Tarihi 1, Sayfa 620-621, İstanbul

Parla, C. 1990. Türk-İslam Şehri Olarak Diyarbakır. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Sayfa: 23-73.

Sönmez, Z. 1988. Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sayfa: 114, İstanbul

Sözen, M. 1971. Diyarbakır'da Türk Mimarisi, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını 21, Sayfa: 17-18,81. İstanbul

Sözen, M. 1975. Türk İslam Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sayfa:27-72. İstanbul

Tuncer, O. 1996, Diyarbakır Camileri Mukarnas Geometri, Orantı, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır

TÜİK http://www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi:08.08.2019

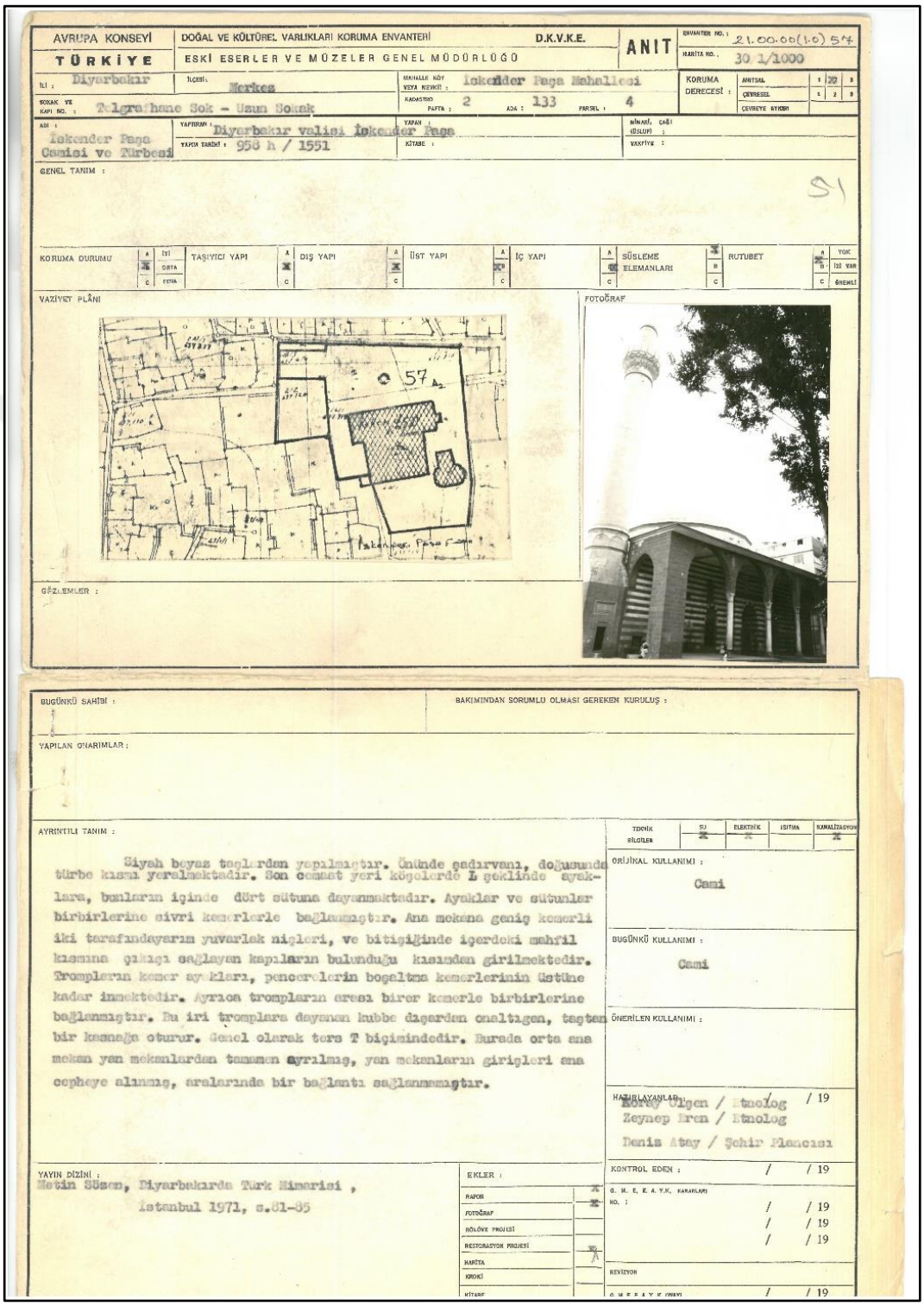
Yıldız ve ark. 2011, Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi, Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları-3, Sayfa 188, Diyarbakır

Yılmazçelik, İ. 1995. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır 1790-1840, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayfa: 6, Ankara

Zahar, L. ve Eyüpgiller K.K., 2015, Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri, Ömür Matbaacılık A.ş. İstanbul

EKLER

Ek 1. Koruma Kurulu 1980 tarihli tescil fişi

AVRUPA KONSEYİ
TÜRKİYE

DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ — D.K.V.K.E.
ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

ANIT

ENVANTER NO. : 21.00.00(1.0) 57
HARİTA NO. : 30 1/1000

İLİ : Diyarbakır
İLÇESİ : Merkez
MAHALLE KÖY VEYA MEVKİİ : İskender Paşa Mahallesi
KADASTRO PAFTA : 2 ADA : 133 PARSEL : 4
KORUMA DERECESİ : ANITSAL 1 2 3 — ÇEVRESEL 1 2 3 — ÇEVREYE AYKIRI
SOKAK VE KAPI NO. : Telgrafhane Sok - Uzun Sokak

ADI : İskender Paşa Camisi ve Türbesi
YAPTIRAN : Diyarbakır valisi İskender Paşa
YAPIM TARİHİ : 958 h / 1551
YAPAN :
KİTABE :
MİNARİ, CAĞI (ÜSLUP) :
VAKFİYE :

GENEL TANIM :

KORUMA DURUMU : A İYİ — X B ORTA — C FENA
TAŞIYICI YAPI : A — X B — C
DIŞ YAPI : A — X B — C
İÇ YAPI : A — X B — C
SÜSLEME ELEMANLARI : A — X B — C
RUTUBET : A YOK — B İZİ VAR — X C ÖNEMLİ

VAZİYET PLÂNI

FOTOĞRAF

GÖZLEMLER :

BUGÜNKÜ SAHİBİ :
BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ :

YAPILAN ONARIMLAR :

AYRINTILI TANIM :

Siyah beyaz taşlardan yapılmıştır. Önünde şadırvanı, doğusunda türbe kısmı yerleşmektedir. Son cemaat yeri köşelerde L şeklinde ayaklara, bunların içinde dört sütuna dayanmaktadır. Ayaklar ve sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Ana mekana geniş kemerli iki tarafındayarım yuvarlak nişleri, ve bitişiğinde içerdeki mahfil kısmına çıkışı sağlayan kapıların bulunduğu kısmından girilmektedir. Trompların kemer ayakları, pencerelerin boşaltma kemerlerinin üstüne kadar inmektedir. Ayrıca trompların arası birer kemerle birbirlerine bağlanmıştır. Bu iri trompalara dayanan kubbe dışarıdan onaltıgen, taştan bir kasnağa oturur. Genel olarak ters T biçimindedir. Burada orta ana mekan yan mekanlardan tamamen ayrılmış, yan mekanların girişleri ana cepheye alınmış, aralarında bir bağlantı sağlanmamıştır.

TEKNİK BİLGİLER : SU — ELEKTRİK — ISITMA — KANALİZASYON — X

ORİJİNAL KULLANIMI : Cami

BUGÜNKÜ KULLANIMI : Cami

ÖNERİLEN KULLANIMI :

HAZIRLAYANLAR : [illegible] / Etnolog / 19
Zeynep Eren / Etnolog
Denis Aday / Şehir Plancısı

YAYIN DİZİNİ :
Metin Sözen, Diyarbakırda Türk Mimarisi, İstanbul 1971, s.81-85

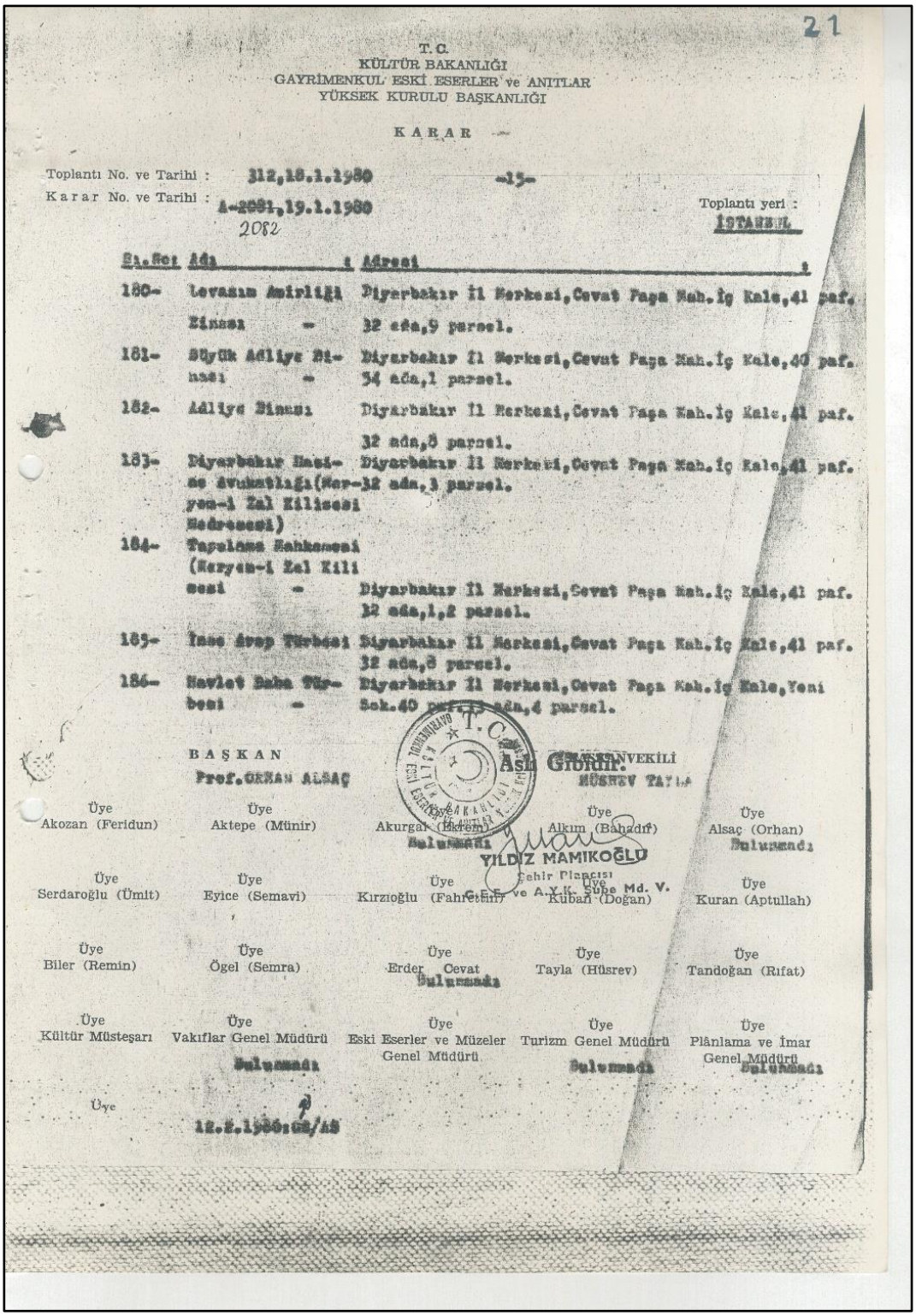
EKLER :
RAPOR — X
FOTOĞRAF — X
RÖLÖVE PROJESİ
RESTORASYON PROJESİ — X
HARİTA
KROKİ
KİTABE

KONTROL EDEN : / / 19

G. M. E. K. A. Y. K. KARARLARI
NO. : / / 19
/ / 19
/ / 19

REVİZYON
G. M. E. K. A. Y. K. ONAYI / / 19

Ek 2. Koruma Kurulu 1980 Tescil Kararı

21

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

KARAR

Toplantı No. ve Tarihi : 312,18.1.1980 -15-
Karar No. ve Tarihi : A-2091,19.1.1980 2082
Toplantı yeri : İSTANBUL

Sı.No:	Adı	Adresi
180-	Levazım Amirliği Binası -	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,41 paf. 32 ada,9 parsel.
181-	Büyük Adliye Binası -	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,40 paf. 34 ada,1 parsel.
182-	Adliye Binası	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,41 paf. 32 ada,8 parsel.
183-	Diyarbakır Hasiye Avukatlığı(Meryem-i Zal Kilisesi Medresesi)	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,41 paf. 32 ada,3 parsel.
184-	Tapulama Mahkemesi (Meryem-i Zel Kilisesi -	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,41 paf. 32 ada,1,2 parsel.
185-	İsae Avep Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,41 paf. 32 ada,8 parsel.
186-	Havlet Baba Türbesi -	Diyarbakır İl Merkezi,Cevat Paşa Mah.İç Kale,Yeni Sok.40 paf. 32 ada,4 parsel.

BAŞKAN
Prof.ORHAN ALSAÇ

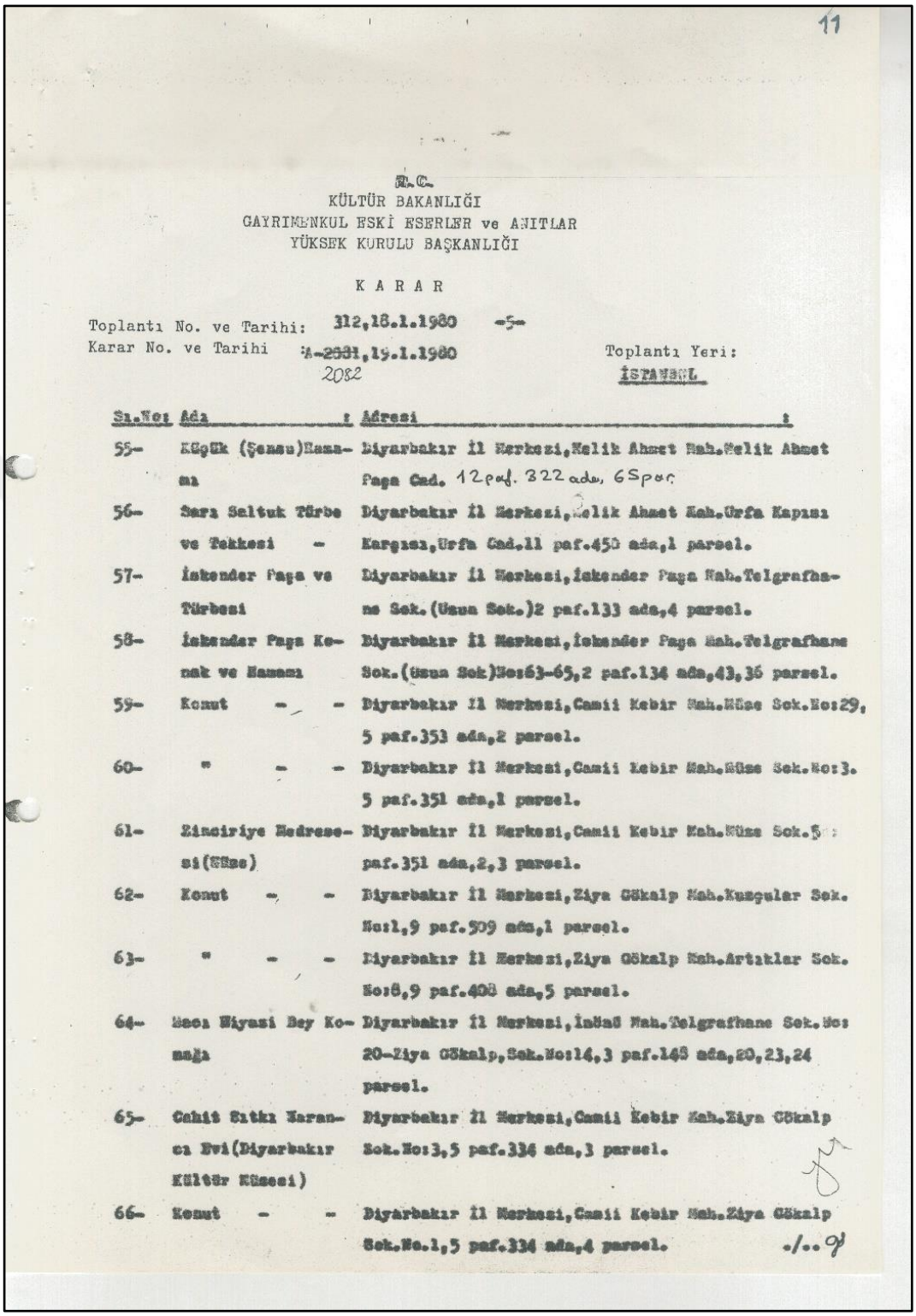
Asıl Üyenin Vekili
HÜSREV TAYLA

Üye Akozan (Feridun)	Üye Aktepe (Münir)	Üye Akurgal (Ekrem) Bulunmadı	Üye Alkım (Bahadır)	Üye Alsaç (Orhan) Bulunmadı
Üye Serdaroğlu (Ümit)	Üye Eyice (Semavi)	Üye Kızıoğlu (Fahrettin)	Üye Şehir Plancısı G.E.E. ve A.V.K. Şube Md. V. Kuban (Doğan) YILDIZ MAMIKOĞLU	Üye Kuran (Aptullah)
Üye Biler (Remin)	Üye Ögel (Semra)	Üye Erder Cevat Bulunmadı	Üye Tayla (Hüsrev)	Üye Tandoğan (Rıfat)
Üye Kültür Müsteşarı	Üye Vakıflar Genel Müdürü Bulunmadı	Üye Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü	Üye Turizm Genel Müdürü Bulunmadı	Üye Planlama ve İmar Genel Müdürü Bulunmadı

Üye

12.2.1980/GB/AS

Ek 3. 1980 tescil kararı listesi

11

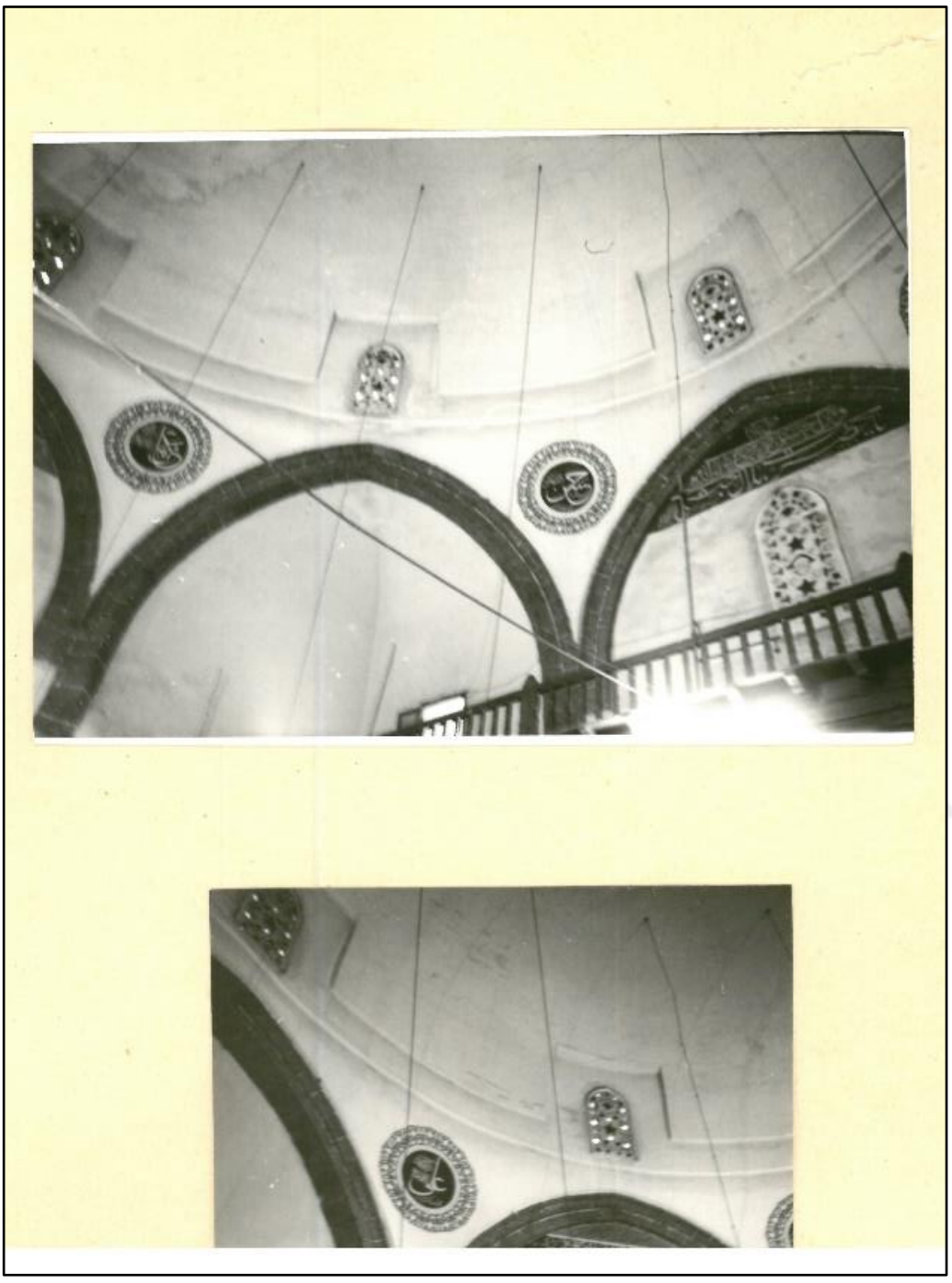
T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
GAYRIMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI

K A R A R

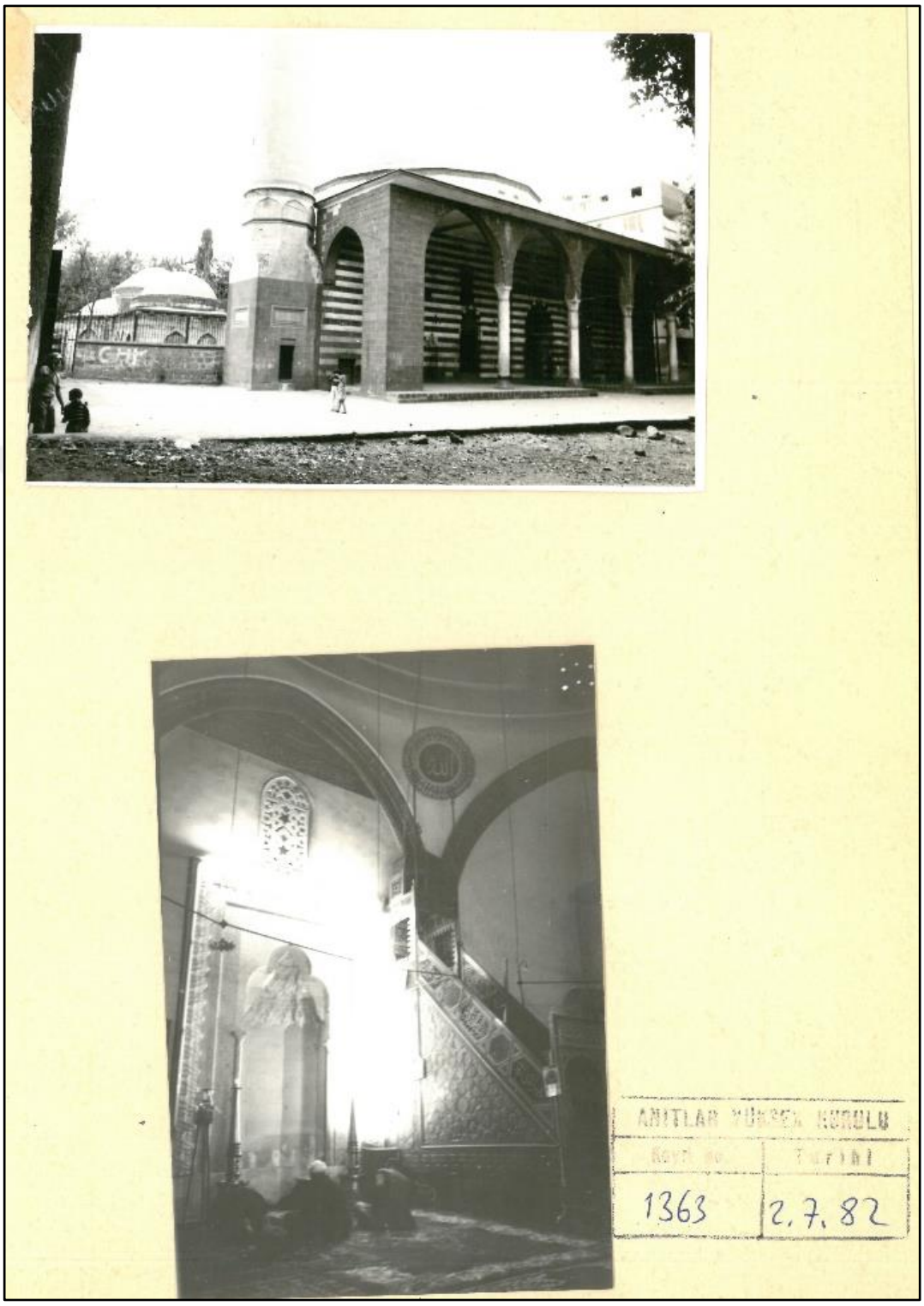
Toplantı No. ve Tarihi: 312,18.1.1980 -5-
Karar No. ve Tarihi: ~~A-2031~~ 2082,19.1.1980 Toplantı Yeri: İSTANBUL

Sı.No:	Adı	Adresi
55-	Küçük (Şemsi)Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi,Melik Ahmet Mah.Melik Ahmet Paşa Cad. 12paf. 322 ada, 6Spar
56-	Sara Seltuk Türbe ve Tekkesi -	Diyarbakır İl Merkezi,Melik Ahmet Mah.Urfa Kapısı Karşısı,Urfa Cad.11 paf.450 ada,1 parsel.
57-	İskender Paşa ve Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi,İskender Paşa Mah.Telgrafhane Sok.(Uzun Sok.)2 paf.133 ada,4 parsel.
58-	İskender Paşa Kemak ve Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi,İskender Paşa Mah.Telgrafhane Sok.(Uzun Sok)No:63-65,2 paf.134 ada,43,36 parsel.
59-	Konut - -	Diyarbakır İl Merkezi,Camii Kebir Mah.Hüsa Sok.No:29, 5 paf.353 ada,2 parsel.
60-	" - -	Diyarbakır İl Merkezi,Camii Kebir Mah.Hüsa Sok.No:3. 5 paf.351 ada,1 parsel.
61-	Zincirlye Medresesi(Hüsa)	Diyarbakır İl Merkezi,Camii Kebir Mah.Hüsa Sok.5 paf.351 ada,2,3 parsel.
62-	Konut - -	Diyarbakır İl Merkezi,Ziya Gökalp Mah.Kuşçular Sok. No:1,9 paf.509 ada,1 parsel.
63-	" - -	Diyarbakır İl Merkezi,Ziya Gökalp Mah.Artıklar Sok. No:8,9 paf.400 ada,5 parsel.
64-	Hacı Hüsnü Bey Konağı	Diyarbakır İl Merkezi,İnönü Mah.Telgrafhane Sok.No: 20-Ziya Gökalp,Sok.No:14,3 paf.145 ada,20,23,24 parsel.
65-	Cahit Sıtkı Karamanoğlu Evi(Diyarbakır Kültür Müzesi)	Diyarbakır İl Merkezi,Camii Kebir Mah.Ziya Gökalp Sok.No:3,5 paf.334 ada,3 parsel.
66-	Konut - -	Diyarbakır İl Merkezi,Camii Kebir Mah.Ziya Gökalp Sok.No.1,5 paf.334 ada,4 parsel. ./..

Ek 4. 1980 tarihli Tescil kararı fotoğraflar 1

Ek 5. 1980 Tarihli Tescil kararı fotoğraflar 2

Ek 6. İskender Paşa Camii D.K.V.K.K. Tescil Kararı

49

AVRUPA KONSEYI			ANIT	ENVANTER NO				
TURKIYE				HARITA NO				
ILI: Diyarbakir	ILCESI: Sur	MAHALLE KOY iskender Paşa VEYA MEVKII:		KORUMA DERECESI	ANITSAL:			
SOKAK VE KAPI NO: Uzun Sokak No:3		KADASTRO PAFTA: PARSEL: 4 ADA: 133			CEVRESEL:			
					CEVREYE AYKIRI:			
ADI: İskender Paşa Camii	YAPTIRAN:	YAPAN:		MIMARI CAGI (USLUP):				
	YAPIM TARIHI:	KITABE:		VAKFIYE:				

GENEL TANIM: Camii ve türbesi siyah-beyaz kesme bazalt taştan inşa edilmiştir. Avlunun ortasında şadırvan ve güneyinde haziresi yer almaktadır.

GOZLEMLER:
osmanlı döneminin önemli camilerinden birini teşkil etmektedir.

KORUMA DURUMU		TASIYICI YAPI		DIS YAPI		UST YAPI		IC YAPI		SUSLEME ELEMANLARI		RUTUBET		
○ A	IYI	◉ A	○ A	◉ A	○ A	○ A	○ A	○ A	◉ A	○ A	○ A	○ A	YOK
◉ B	ORTA	○ B	○ B	○ B	○ B	◉ B	○ B	◉ B	○ B	◉ B	○ B	◉ B	IZI VAR
○ C	FENA	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	○ C	ONEMLI

VAZIYET PLANI:

FOTOGRAF:

BUGUNKU SAHIBI:

BAKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUS:

YAPILAN ONARIMLAR:
Yapının kuzeyinde betonarme bir eklenti görülmekte,son cemaat yerinin üst örtüsü betondan bir çatıyla sonradan onarılmıştır.Camiinin iç kısmı boyanmıştır.

AYRINTILI TANIM:
Camiinin kuzeyde ve doğuda olmak üzere 2 giriş kapsı yer almaktadır. Camiinin 5 gözlü son cemaat yeri sivri kemerli ayaklara oturmaktadır.Hafif eğimli betondan bir çatıyla örtülmüştür.Ortada geniş kemerli giriş bölümünün iki yanında ikişer üstü kemerli, dikdörtgen pencereler ile aralarında mukarnas dolgulu mihrapçıklar yer alır. Camiye giriş sağlayan ana mekan,geniş kemerli,iki taraftan mukarnas dolguluderin nişleri ve bitişiğinde mahfil kısmına çıkışı sağlayan kapılar yer almaktadır. Harim mekanı ortada tromplu bir kubbeyle örtülüdür.,kubbe kasnağa oturmaktadır.Hemen girişin üzerinde bir mahfil,mihrabın sağında da ahşaptan bir minber yer alır. camiinin iç kısmının güney tarafı yerden belli bir seviyeye kadar çinilerle bezelidir..Kubbede aydınlık pencerelere yer verilmiştir. Minare camiinin doğusunda,camiye bitişik kare kaide üzerinde tek şerefeli silindirik gövdelidir., şerefenin alt kısmı mukarnas dolguludur. Şadırvanı sekizgen planlı olup,sütunlar üzerine oturmaktadır,avlu zemini kesme bazalt taştan döşelidir.

TEKNIK BILGILER:	SU	ELEKTRIK	ISITMA	KANALIZASYON
	Var	Var	-	Var

ORIJINAL KULLANIMI:
Camş

BUGUNKU KULLANIMI:
Cami

ONERILEN KULLANIMI:
Cami

HAZIRLAYANLAR: TARIH:
Esma BEDIRHANOĞLU:Arkeolog Fatma TİMUR: Sanat Tarihçi Orhan BALSAK: Mimar,Zafer Han:Sanat Tarihçi Birgül Savaş: Sanat Tarihçi Fatma KAYA :Arkeolog Kadri Avcı:Sanat Tarihçi 26/05/2009

KONTROL EDEN: TARIH:
Nevin SOYUKAYA Arkeolog 14/10/2009

KURUL ONAYI
NO: TARIH:
TARIH:
TARIH:

REVIZYON: TARIH:

KURUL KARARLARI:

YAYIN DIZINI:

EKLER:
- ☐ RAPOR
- ☒ FOTOGRAF
- ☐ ROLOVE PROJESI
- ☐ RESTORASYON PROJE
- ☒ HARITA
- ☐ KROKI
- ☐ KITABE
- ☐ VAKFIYE

Ek 7. Koruma kurulu 2009 tescil kararı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. : **18.12.2009- 142** — **Toplantı Yeri**
Karar Tarihi ve No. : **18.12.2009- 2754** — **DİYARBAKIR**

Diyarbakır İli, Sur İlçesi, Kentsel Sit Alanında ve Kentsel Sit Alanı Dışında kültür ve tabiat varlıklarının tespitini ve daha önce tescili yapılan yapıların güncelleştirilmesini içeren Kültür Envanteri Çalışmasına ilişkin; Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü'nün 30.06.2009 gün ve 665 sayılı yazısı, 02.11.2009 gün ve 1619 sayılı yazısı, 01.12.2009 gün ve 1799 sayılı yazısı ile 10.12.2009 gün ve 1890 sayılı yazısı ve ekleri okundu. Konu ile ilgili bilgi ve belgeler incelendi.

Yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Sur İlçesi, Kentsel Sit Alanında ve Kentsel Sit Alanı Dışında kültür ve tabiat varlıklarının tespitini ve daha önce tescili yapılan yapıların güncelleştirilmesini içeren Kültür Envanteri Çalışmasında;

-Güncelleştirilmesi yapılan ekli Liste-I deki 163 adet taşınmaz "Korunması Gerekli Kültür Varlığı" özelliği gösterdiğinden, 2863 sayılı (3386 sayılı ile 5226 sayılı yasalar ile değişik) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Tespit ve Tescil ile ilgili 7. maddesi uyarınca tescilinin devamına, taşınmazların yapı grubunun ekli Liste-I de belirtildiği yapı grubu olarak uygun olduğuna,

-Tespiti yapılan ekli Liste-II deki 10 adet taşınmaz "Korunması Gerekli Kültür Varlığı" özelliği gösterdiğinden, 2863 sayılı (3386 sayılı ile 5226 sayılı yasalar ile değişik) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Tespit ve Tescil ile ilgili 7. maddesi uyarınca tesciline, taşınmazların yapı grubunun II.Grup yapı olarak belirlenmesine,

karar verildi.

BAŞKAN
Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM

BAŞKAN YARDIMCISI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Hanifi BİBER

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. S. Yıldız SALMAN

ÜYE
Av. Vedat PEHLİVAN

ÜYE
Mimar M. Halis BİLDEN
(Bulunmadı)

ÜYE
M. Arif BİLİÇ
Diyarbakır Müze Temsilcisi

ÜYE
Murat ALÖKMEN
Diyarbakır Büy. Şeh. Bel. Temsilcisi

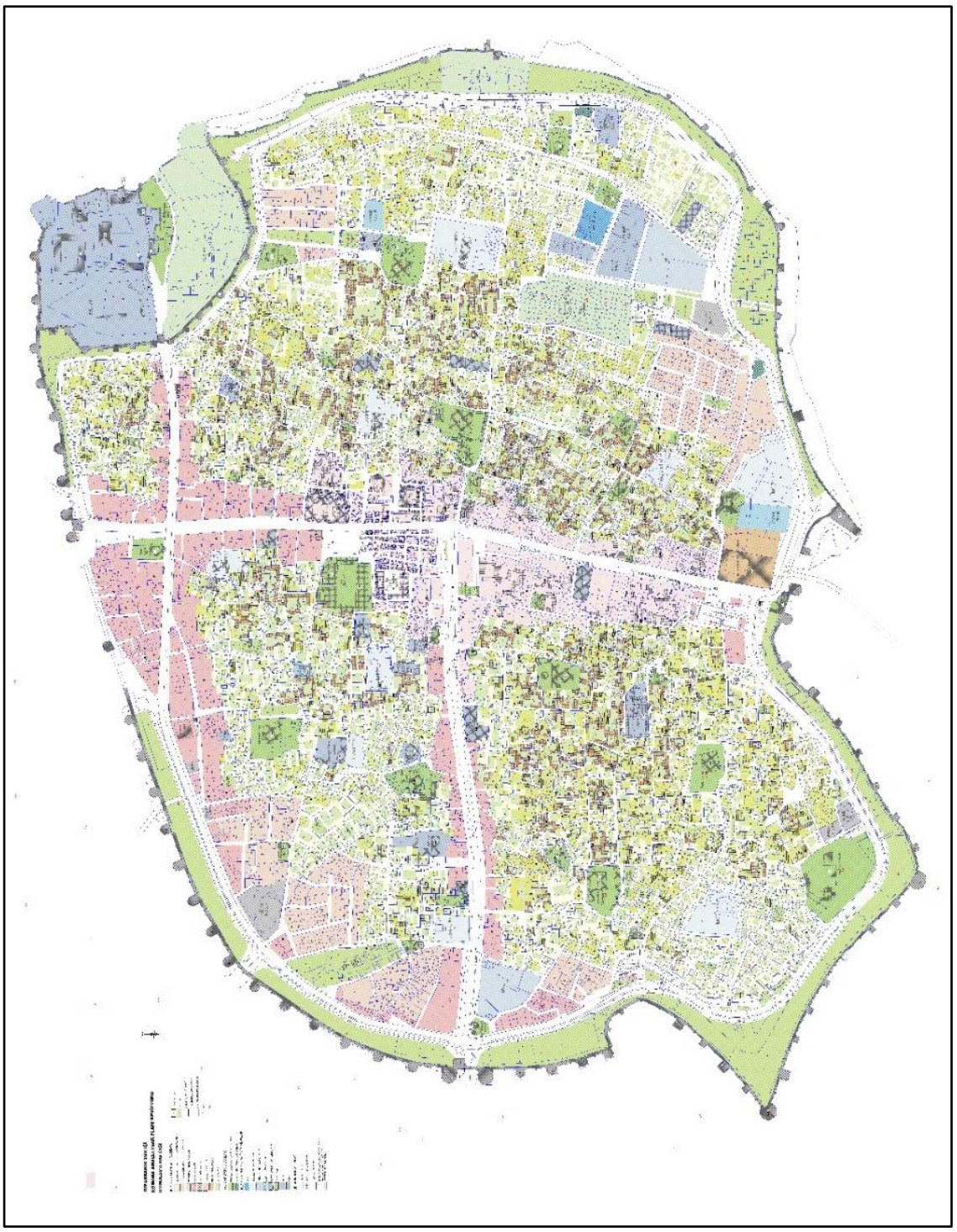
ÜYE
Edip DİLEK
Sur Belediye Temsilcisi

Ek 8. Koruma kurulu 2009 kararı ek listesi

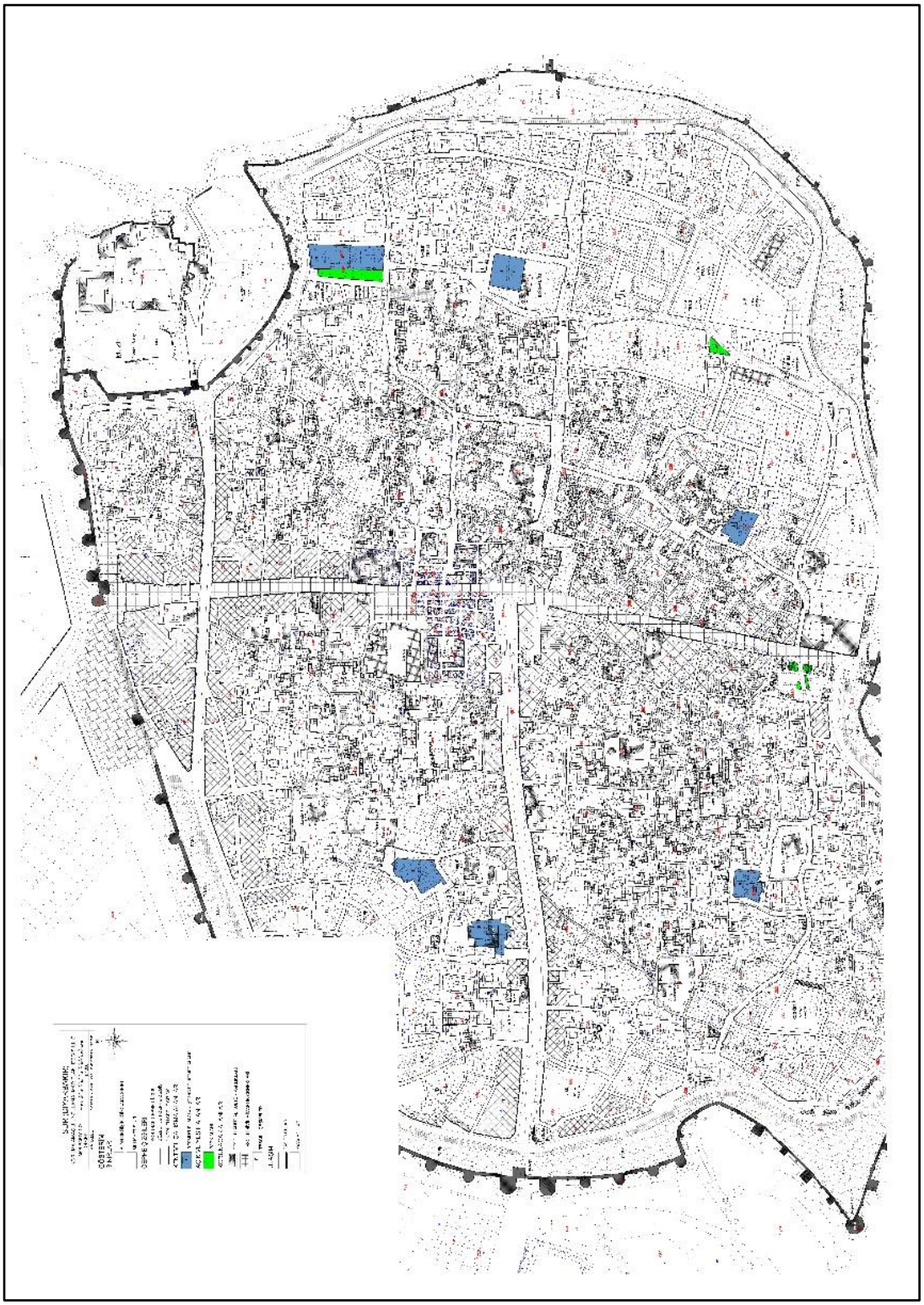
LİSTE-I (Devamı)

No	Ad	Adres	Pafta	Ada	Parsel	Yapı Grubu
61	Arap Şeyh Camii Çeşmesi	Hasırlı Mah. Bahçe 2. Sok.		243	6	I. Grup
62	Konut	Hasırlı Mah. Direkçi Sok. No:16	46	218	1	II. Grup
63	Konut	Hasırlı Mah. Küçük Zingilli Sok. No:6	46	218	36-37	II. Grup
64	Arap Şeyh Camii ve Türbesi	Hasırlı Mah. Yıkık Kaya Sok.	47	243	6	I. Grup
65	Hasırlı Camii	Hasırlı Mah. Köprülü Sok.	50	235	19	I. Grup
66	Konut	Hasırlı Mah. Sabuncu Sok. No:30	46	193	55	II. Grup
67	Çeşme	Camii Kebir Mah. Pamukçu Sok.		354	15	I. Grup
68	Şahabe Sasa Çeşmesi	Camii Kebir Mah. Pirinçiler Sok.		355	1	I. Grup
69	Konut	Camii Kebir Mah. Pirinçiler Sok. No:5	5	355	3	II. Grup
70	Mesudiye Medresesi	Camii Kebir Mah. Pirinçiler Sok.	5	355	4	I. Grup
71	Konut	Camii Kebir Mah. Kara Ozan Sok. No:6-8-10-12	3	149	18	II. Grup
72	Kültür Müzesi	Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok. No:3	5	334	3	II. Grup
73	Çeşme	Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok.		148	30	I. Grup
74	Konut	Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok. No:1	5	334	4	II. Grup
75	Konut	Camii Kebir Mah. Telgrafhane Sok. No:33	5	332	7	II. Grup
76	Vahapağa Hamamı	Camii Kebir Mah. Telgrafhane Sok. No:2	3	148	15 26	I. Grup
77	Ziya Gökalp İlköğretim Okulu	Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok. No:20	3	455	33	I. Grup
78	Selim Taştan'ın Evi	Camii Kebir Mah. Müze Sok. No:22-24	5	332	20	II. Grup
79	Çeşme	Camii Kebir Mah. Müze Sok.		351	26	I. Grup
80	İskender Paşa Camii ve Türbesi	İskender Paşa Mah. Uzun Sok. No:3	2	133	4	I. Grup
81	Konut	Cevat Paşa Mah. Kozluk Sok.	39	56	9	II. Grup
82	Konut	Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok. No:17	39	56	8	II. Grup
83	Konut	Cevat Paşa Mah. Yazgan Sok. No:21	42	45	8	II. Grup
84	Hacı Hüsrev Mescidi (Hacı Büzrük Mescidi)	Cevat Paşa Mah. Yıldız Sok. No:4	42	45	12	I. Grup
85	Konut	Cevat Paşa Mah. Çelikmen Sok. No:6	42	39	27	II. Grup
86	Konut	Cevat Paşa Mah. Yardımcı Sok. No:1	4	144	24	II. Grup
87	Konut	Cevat Paşa Mah. Yiğit Ahmet No:21	42	40	6	II. Grup
88	Konut	Camii Nebi Mah. Güllü Sok. No:3	3	149	8	II. Grup
89	Koruma Kurulu	Camii Nebi Mah. Ziya Gökalp Sok. No:23	3	152	35	II. Grup
90	Konut	Ziya Gökalp Mah. Yeşil Sok. No:4	9	407	13-14	II. Grup

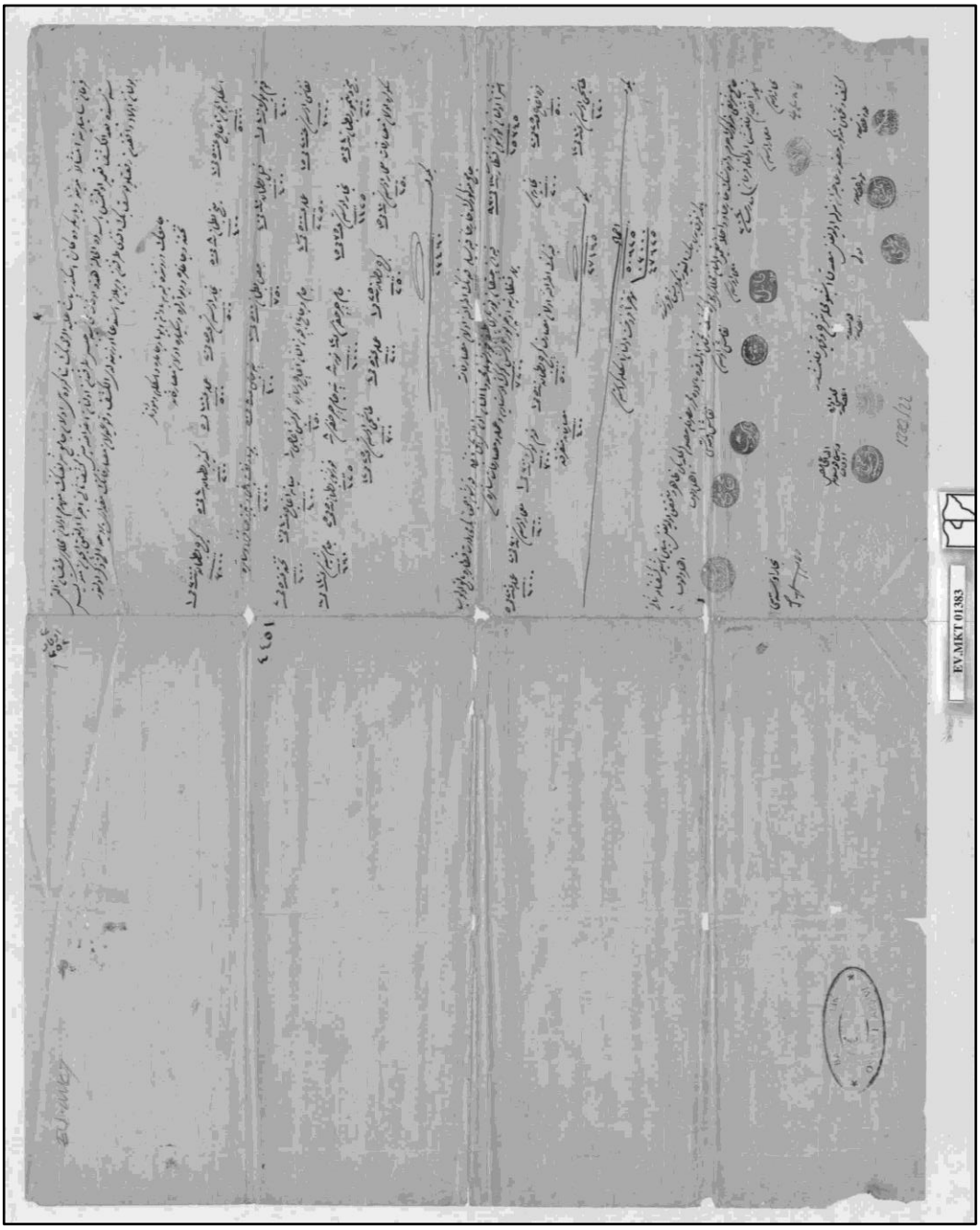
Ek 9. Diyarbakır Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı 2012 (D.B.Ş.B. Arşivi

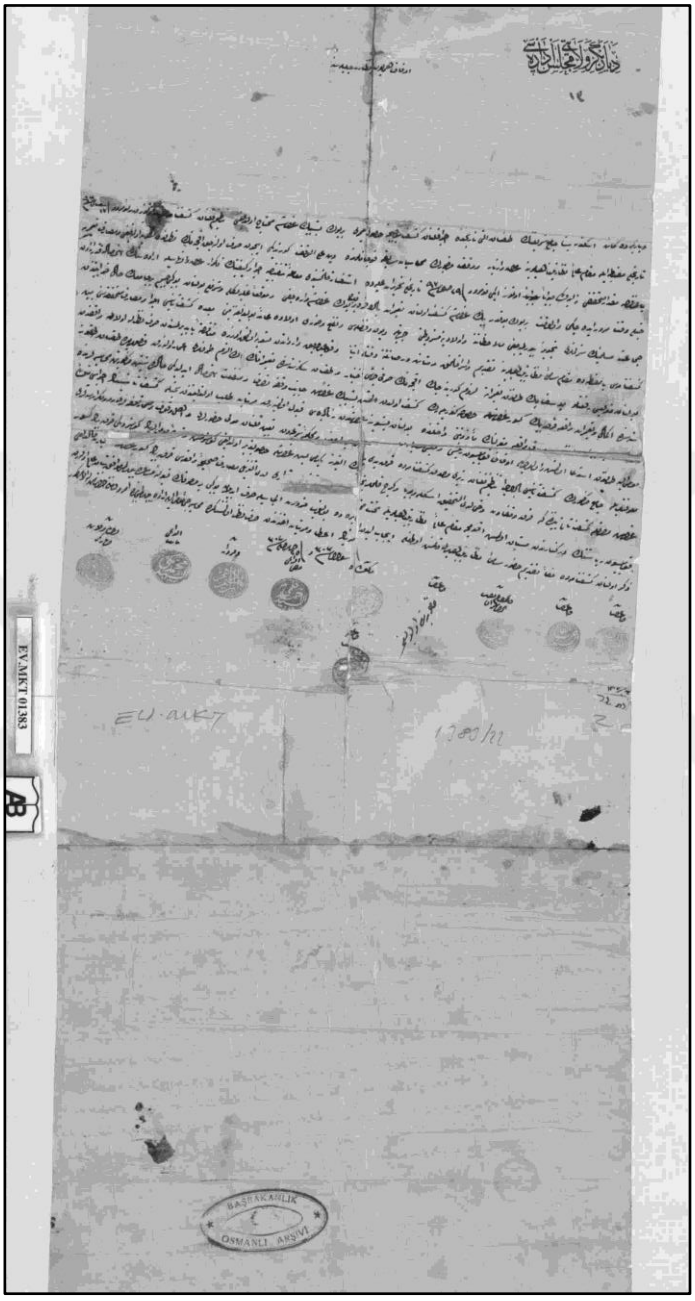
Ek 10. Diyarbakır Suriçi Revize Koruma Amaçlı İmar Planı 2016 (D.Ç.Ş.İ.M.)

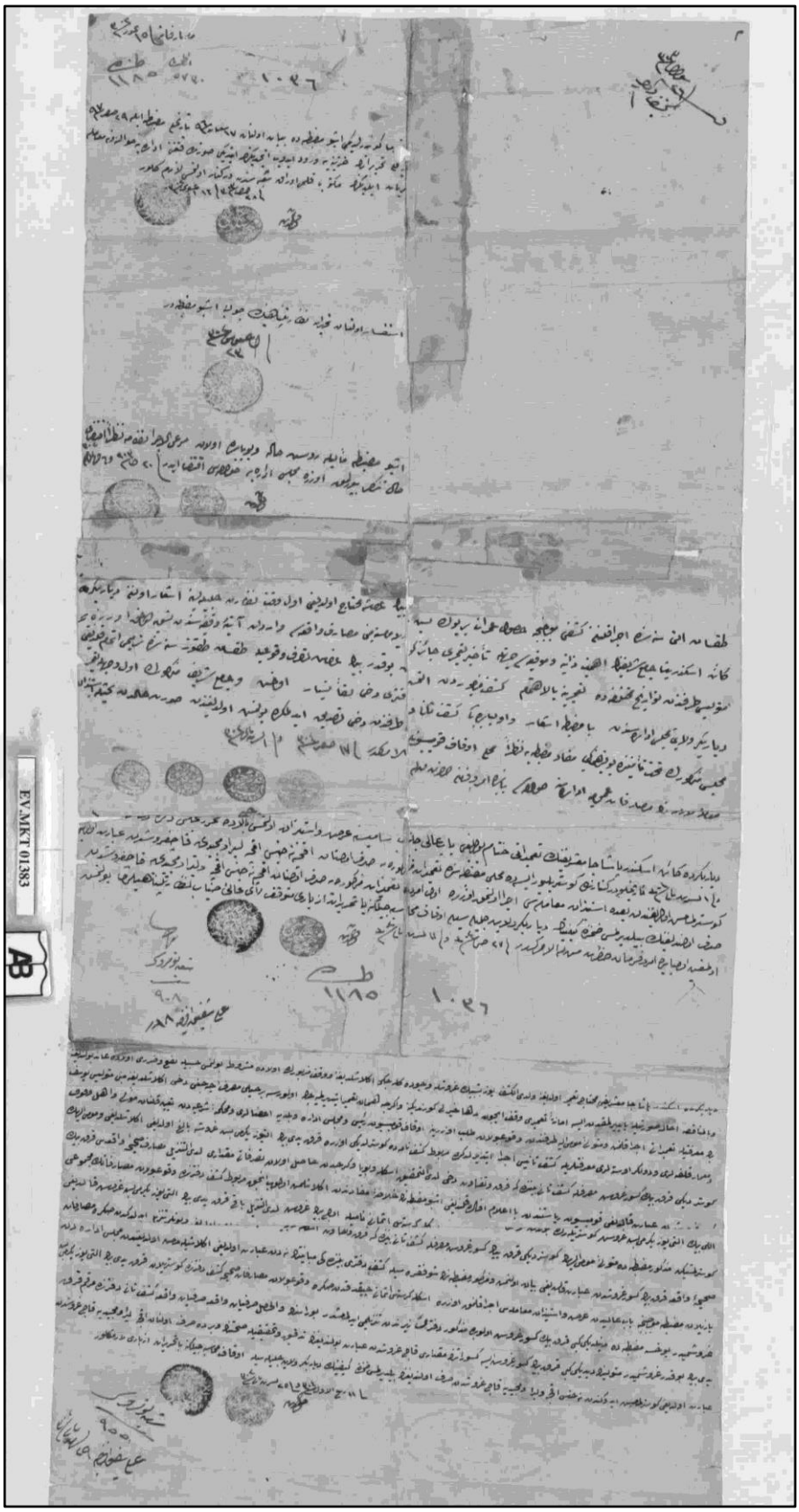
Ek 11. BOA. EV. MKT, 1383-64 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

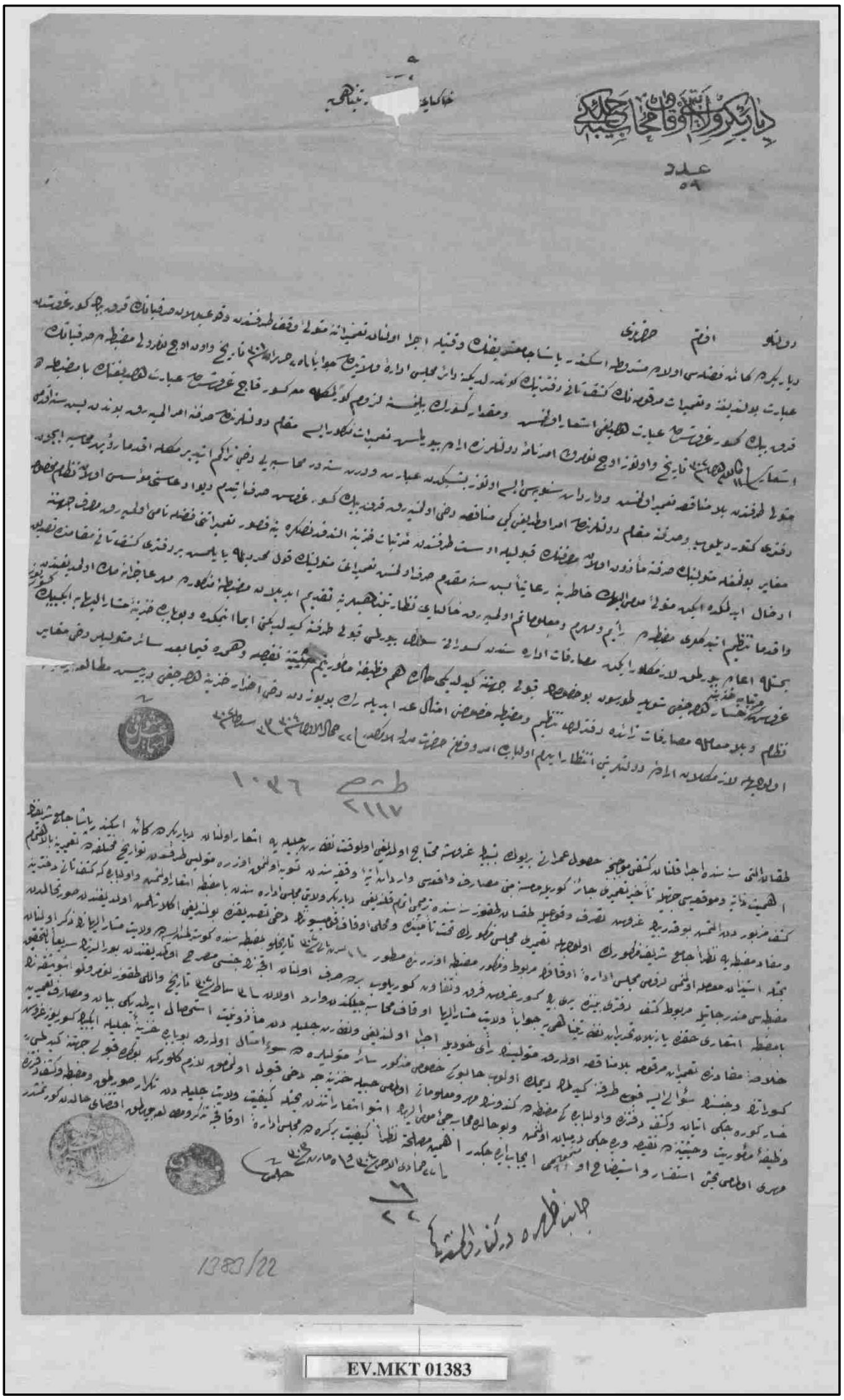
Ek 12. BOA. EV. MKT, 1383-66 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

Ek 13. BOA. EV. MKT, 1383-67 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

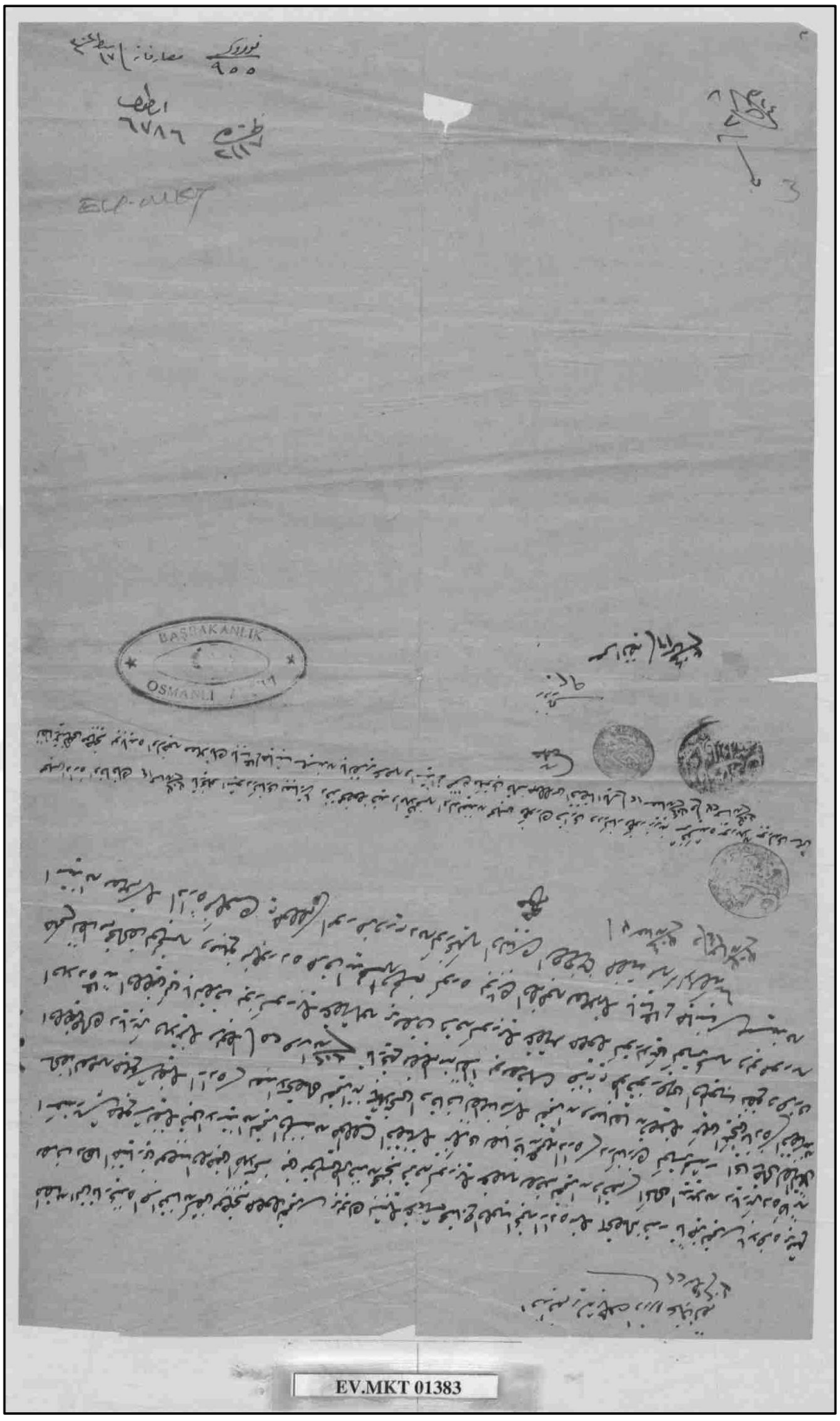

Ek 14. BOA. EV. MKT, 1383-68 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

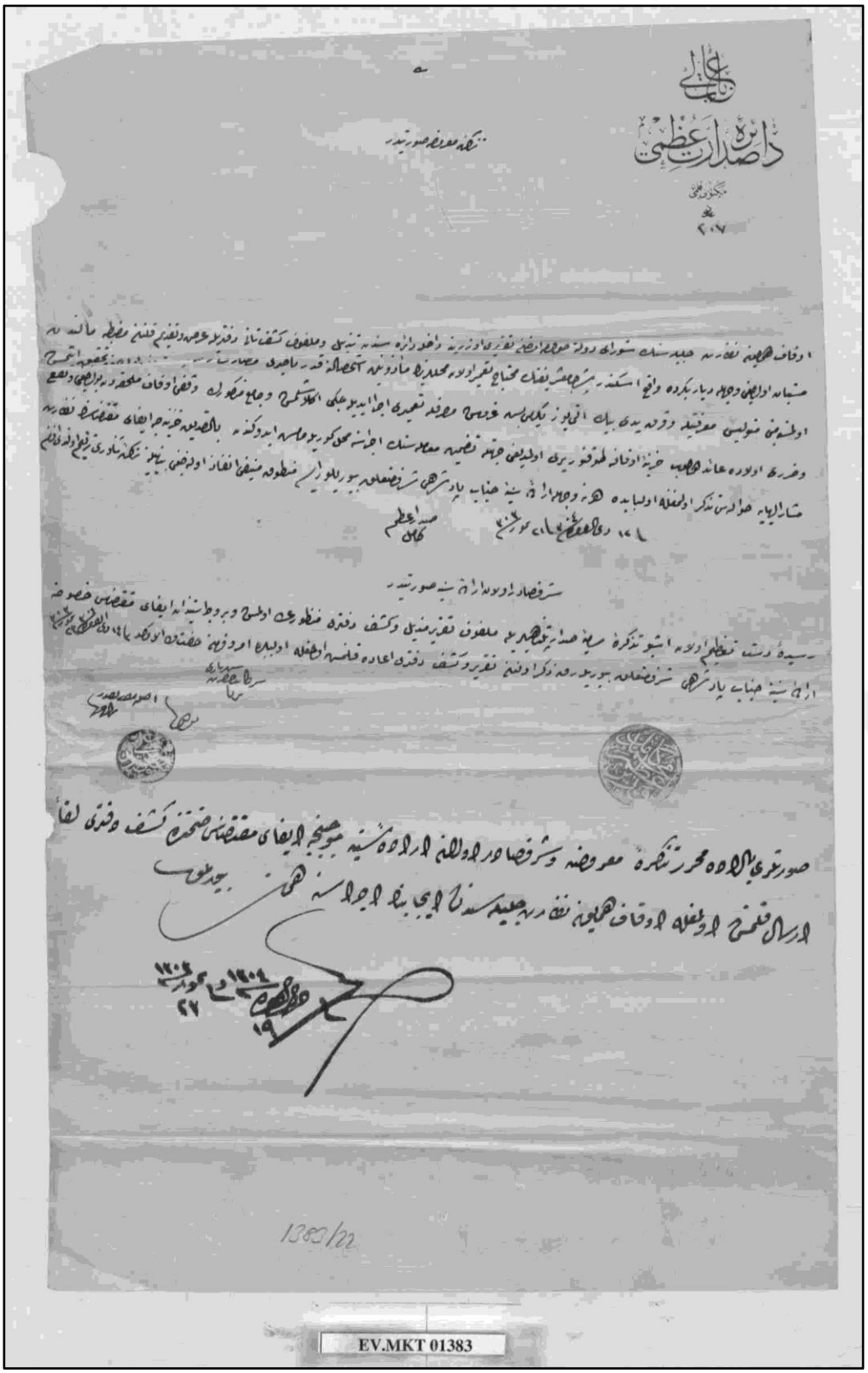

EV.MKT 01383

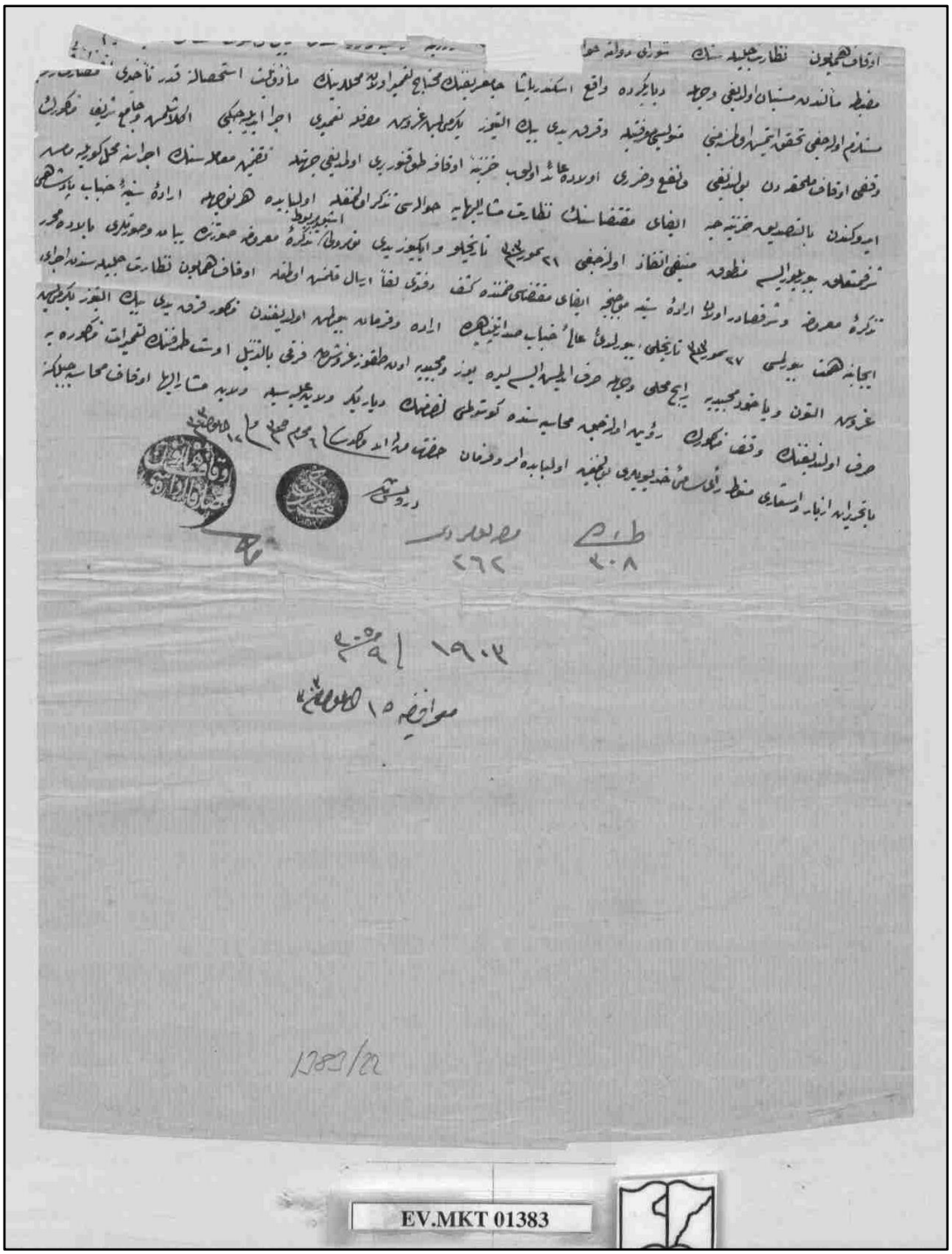
Ek 15. BOA. EV. MKT, 1383-69 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

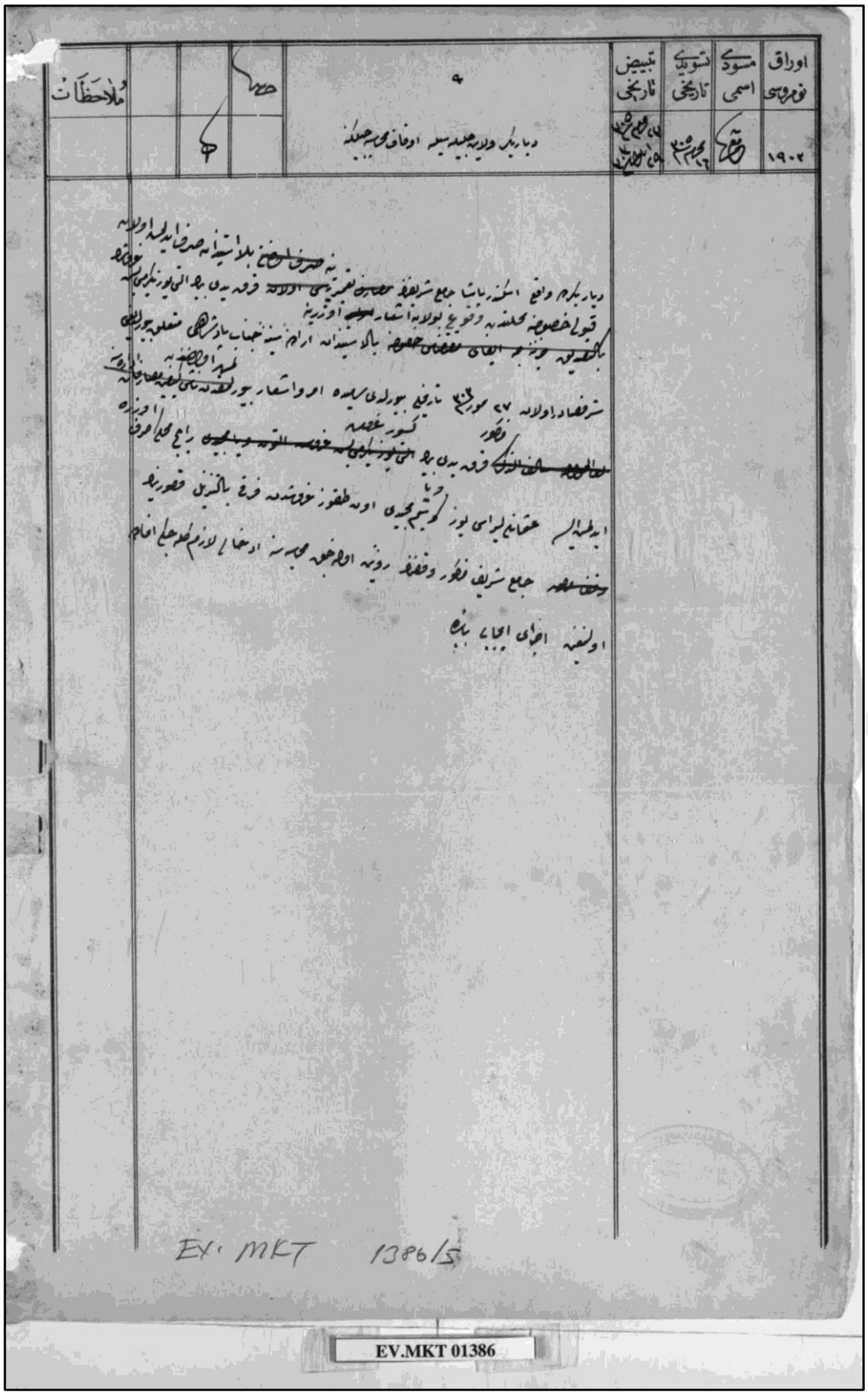
Ek 16. BOA. EV. MKT, 1383-70 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

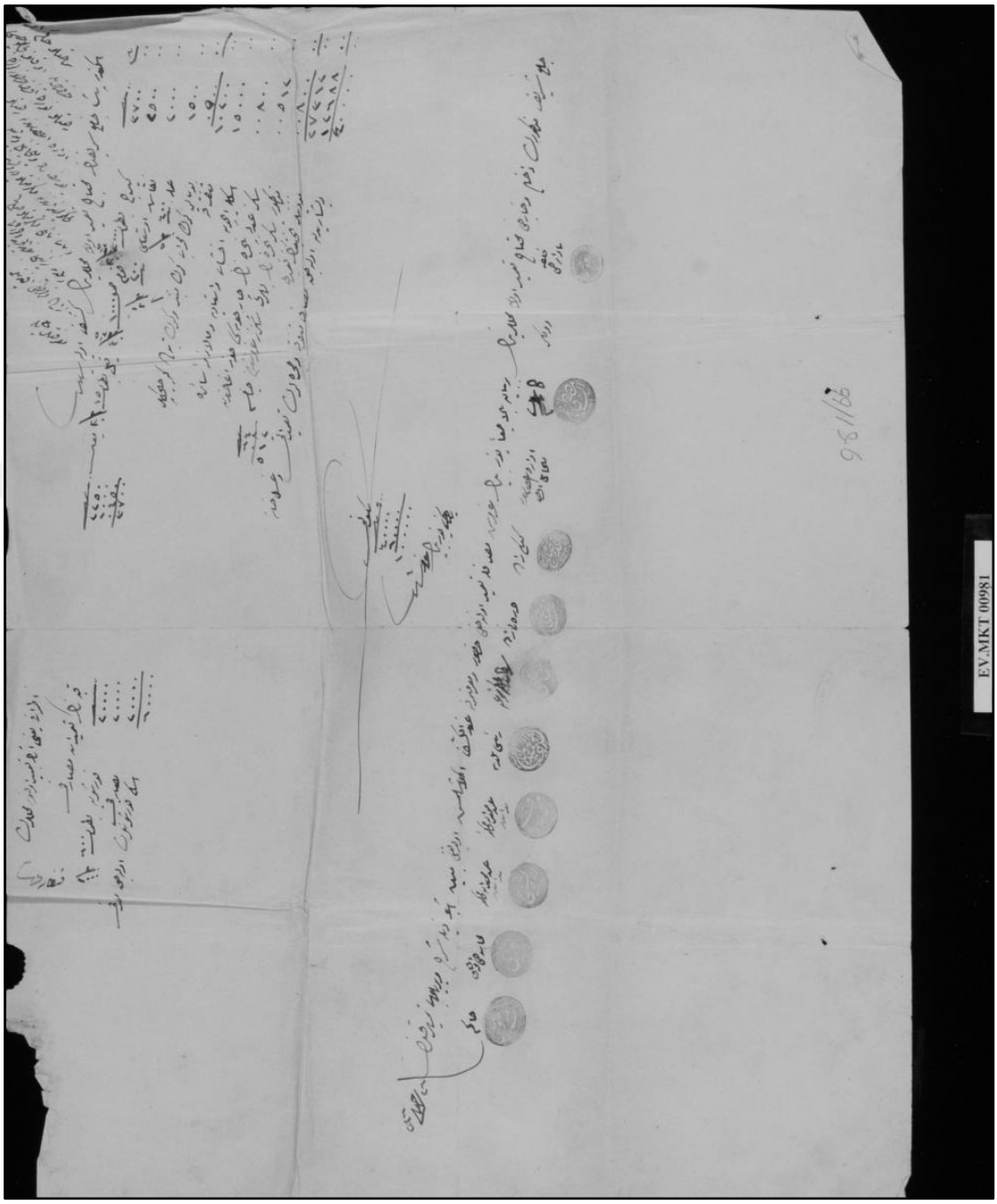
Ek 17. BOA. EV. MKT, 1383-74 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

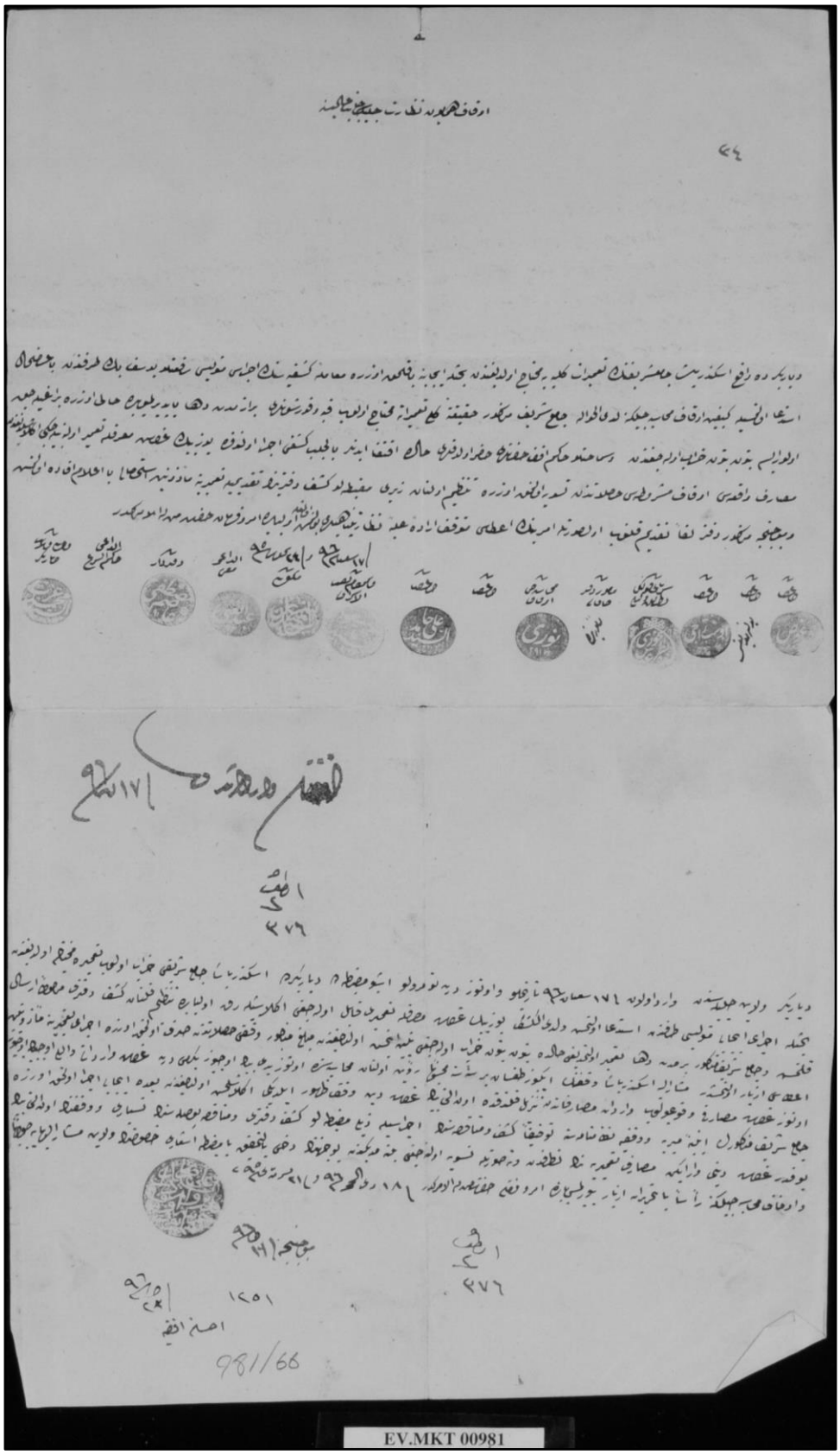
Ek 18. BOA. EV. MKT, 1386-10 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

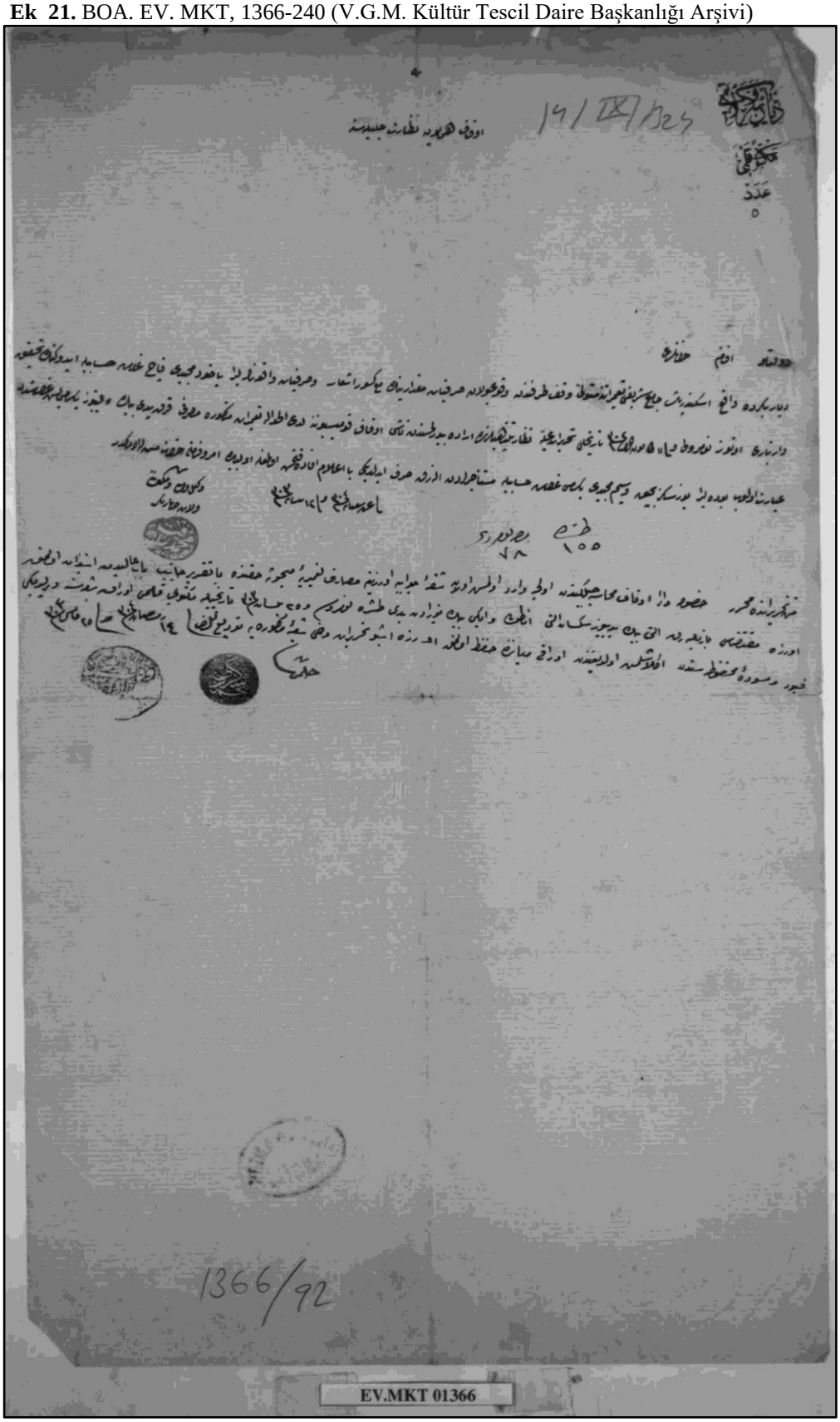
Ek 19. BOA. EV. MKT, 981-250 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

Ek 20. BOA. EV. MKT, 981-252 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

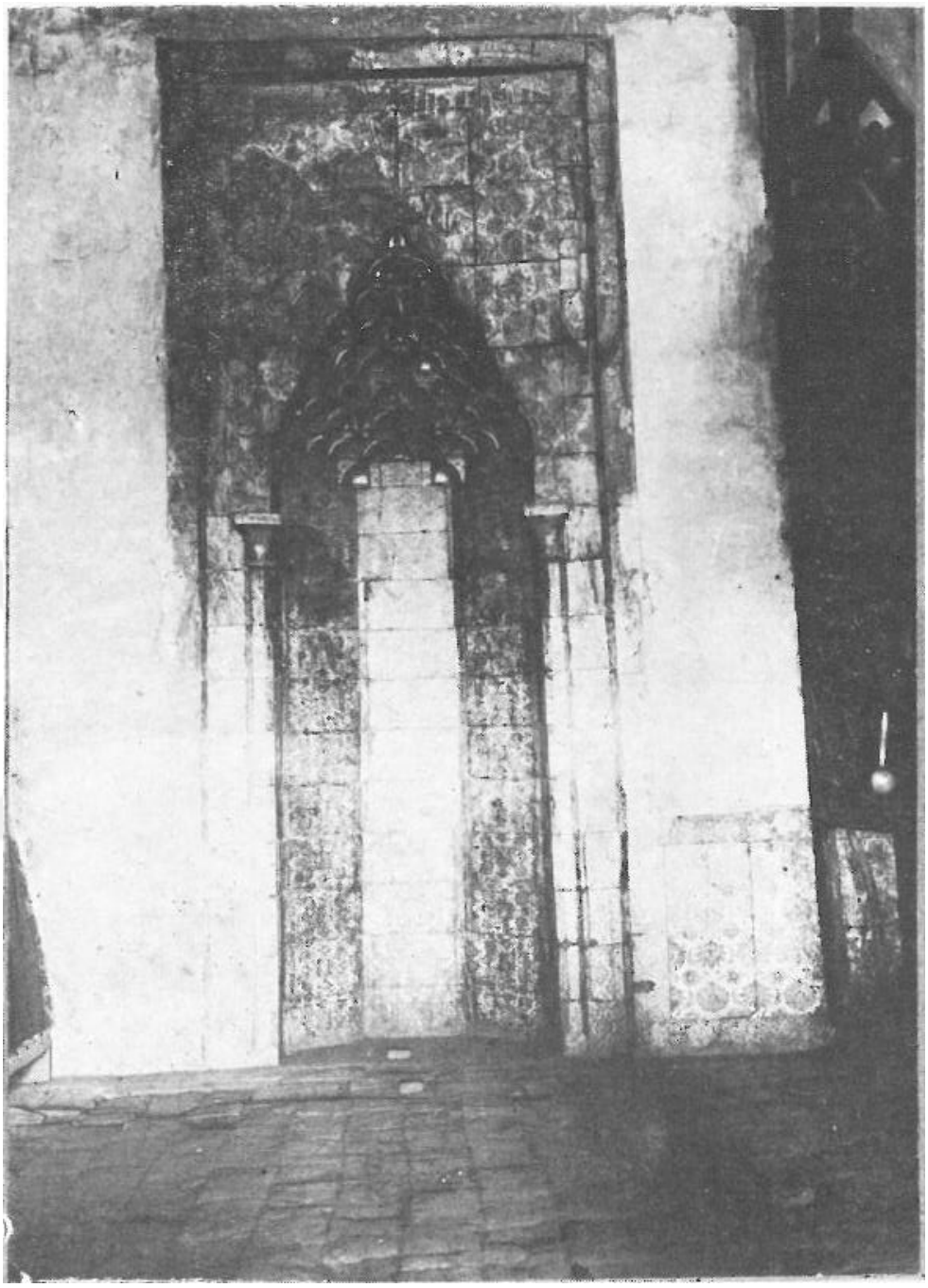
Ek 21. BOA. EV. MKT, 1366-240 (V.G.M. Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi)

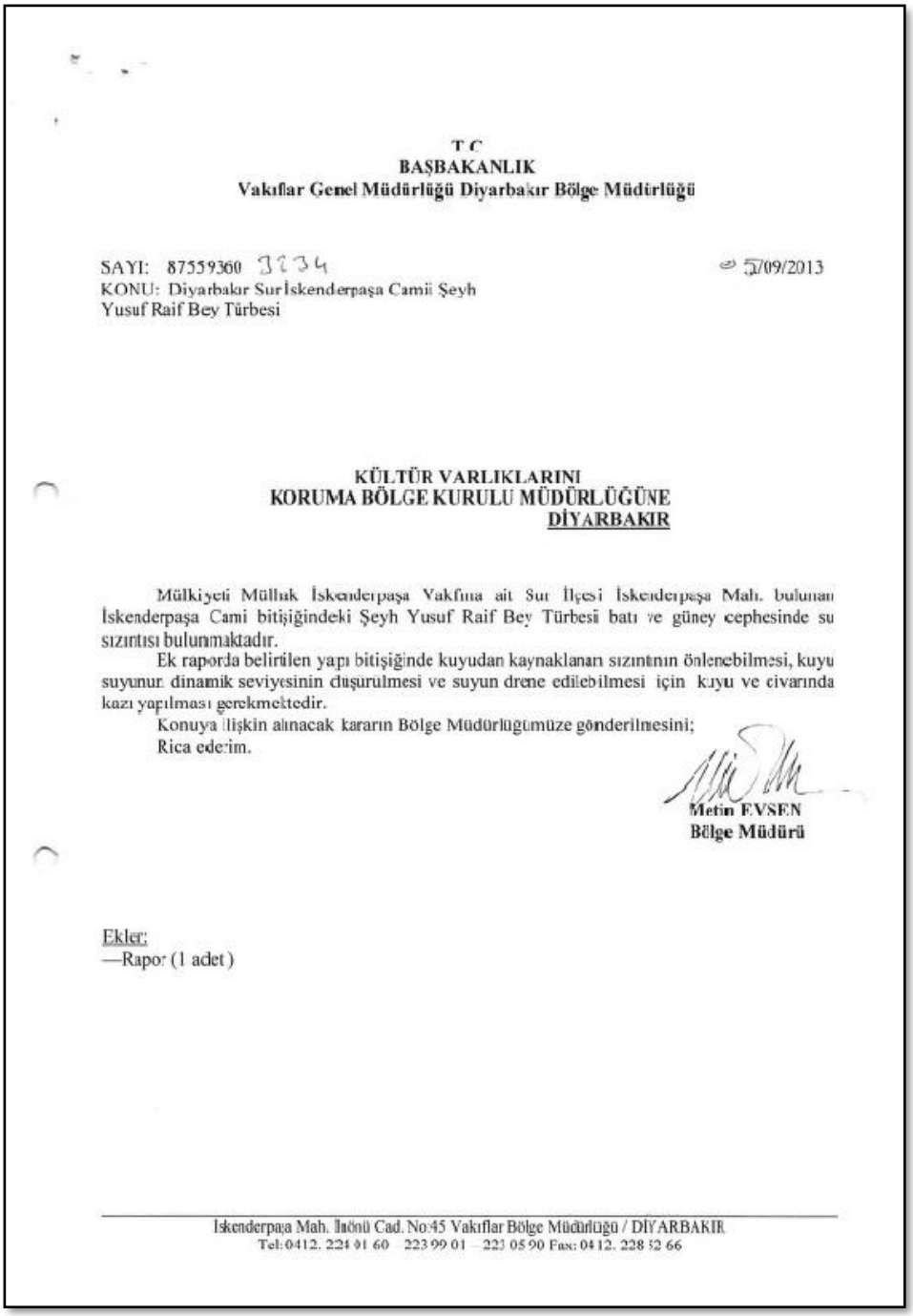
Ek 22. Suriçi 1966 hava fotoğrafı (D.B.Ş.B. Arşivi)

Ek 23. İskender Paşa Camii Mihrap Detayı (Basri Konyar Diyarbekir Tarihi, 1936)

Ek 24. Diski raporu

T.C
BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Diyarbakır Bölge Müdürlüğü

SAYI: 87559360 3134 — 5/09/2013
KONU: Diyarbakır Sur İskenderpaşa Camii Şeyh Yusuf Raif Bey Türbesi

KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU MÜDÜRLÜĞÜNE
DİYARBAKIR

Mülkiyeti Müllük İskenderpaşa Vakfına ait Sur İlçesi İskenderpaşa Mah. bulunan İskenderpaşa Cami bitişiğindeki Şeyh Yusuf Raif Bey Türbesi batı ve güney cephesinde su sızıntısı bulunmaktadır.

Ek raporda belirtilen yapı bitişiğinde kuyudan kaynaklanan sızıntının önlenebilmesi, kuyu suyunun dinamik seviyesinin düşürülmesi ve suyun drene edilebilmesi için kuyu civarında kazı yapılması gerekmektedir.

Konuya ilişkin alınacak kararın Bölge Müdürlüğümüze gönderilmesini;
Rica ederim.

Metin EVSEN
Bölge Müdürü

Ekler:
—Rapor (1 adet)

İskenderpaşa Mah. İnönü Cad. No:45 Vakıflar Bölge Müdürlüğü / DİYARBAKIR
Tel: 0412. 224 01 60 – 223 99 01 – 223 05 90 Fax: 0412. 228 52 66

Ek 25. İskender Paşa Cami Kuzeybatı cephesi ve son cemaat bölümü

Ek 26. Cami Kuzeydoğu cephesi ve son cemaat bölümü

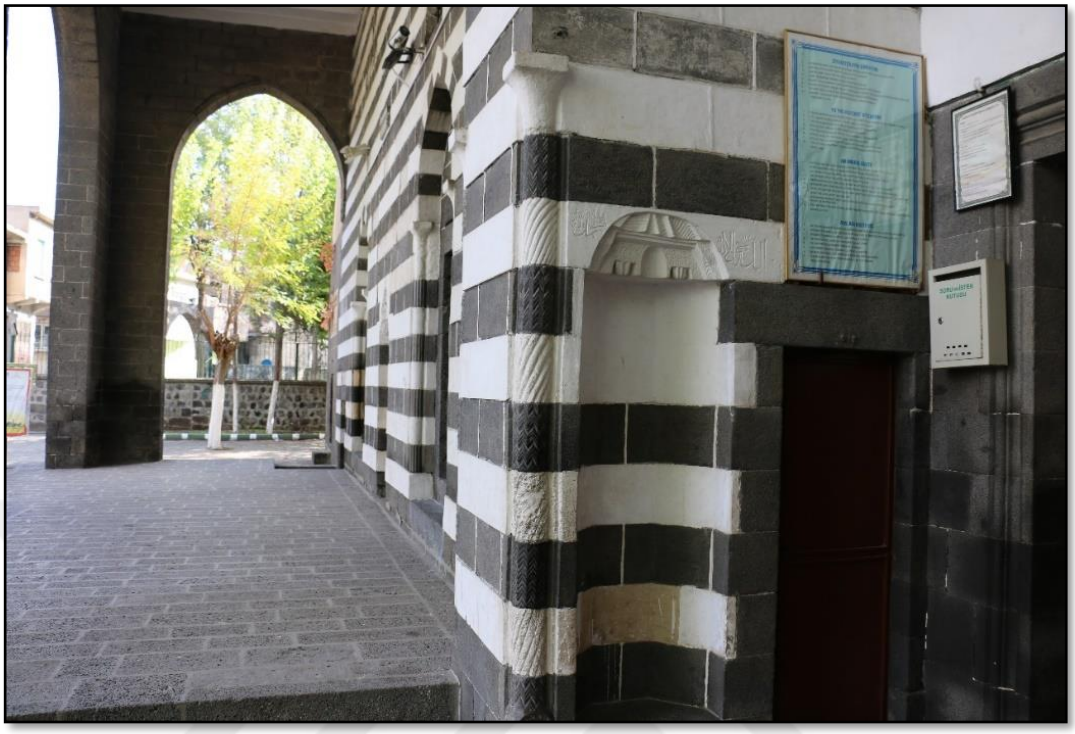
Ek 27. Cami kuzey cephesi üzengi taşları

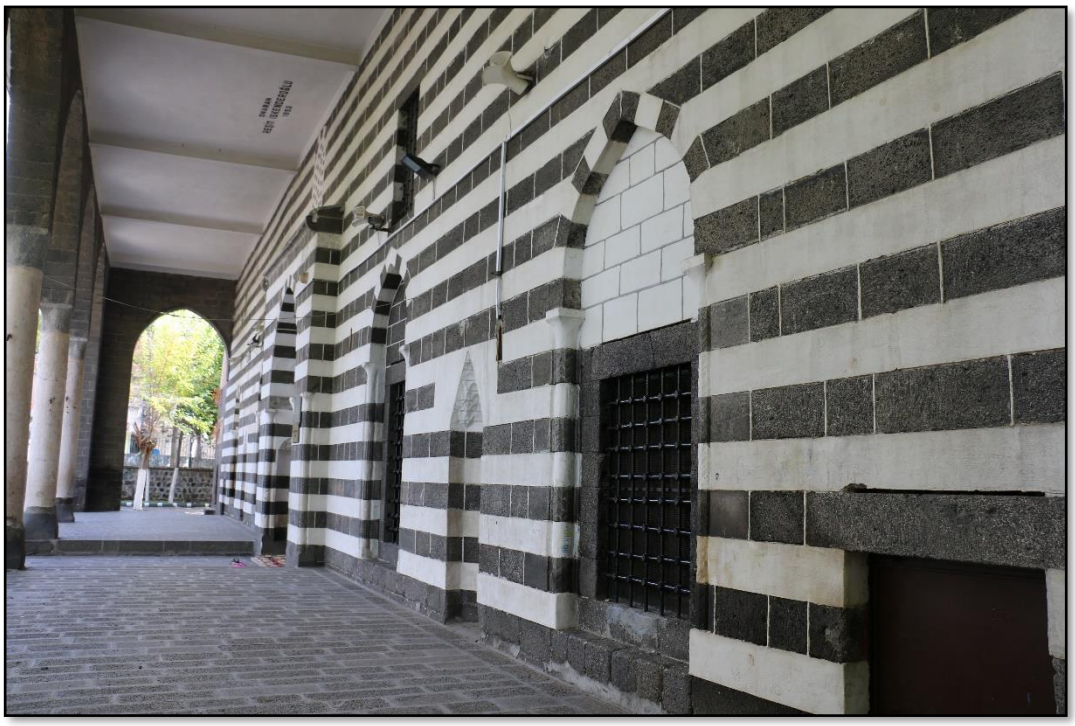
Ek 28. Cami kuzey cephesi pencere üstü lento çatlağı

Ek 29. Cami mahfil katı giriş kapısı

Ek 30. İskender Paşa Cami son cemaat bölümü

Ek 31. İskender Paşa Cami doğu cephesi

Ek 32. İskender Paşa Cami Güney Cephesi

Ek 33. İskender Paşa Cami batı tarafındaki tabhanenin güney duvarı

Ek 34. İskender Paşa Cami güneybatı köşesi

Ek 35. İskender Paşa Cami kubbe kasnağı duvarı

Ek 36. Cami harimi kuzey duvarı mahfil katı

Ek 37. Harim güney duvarı genel görüntü

Ek 38. Harim batı duvarı görüntüsü

Ek 39. Harim pencere üstü tezyinat görüntüsü

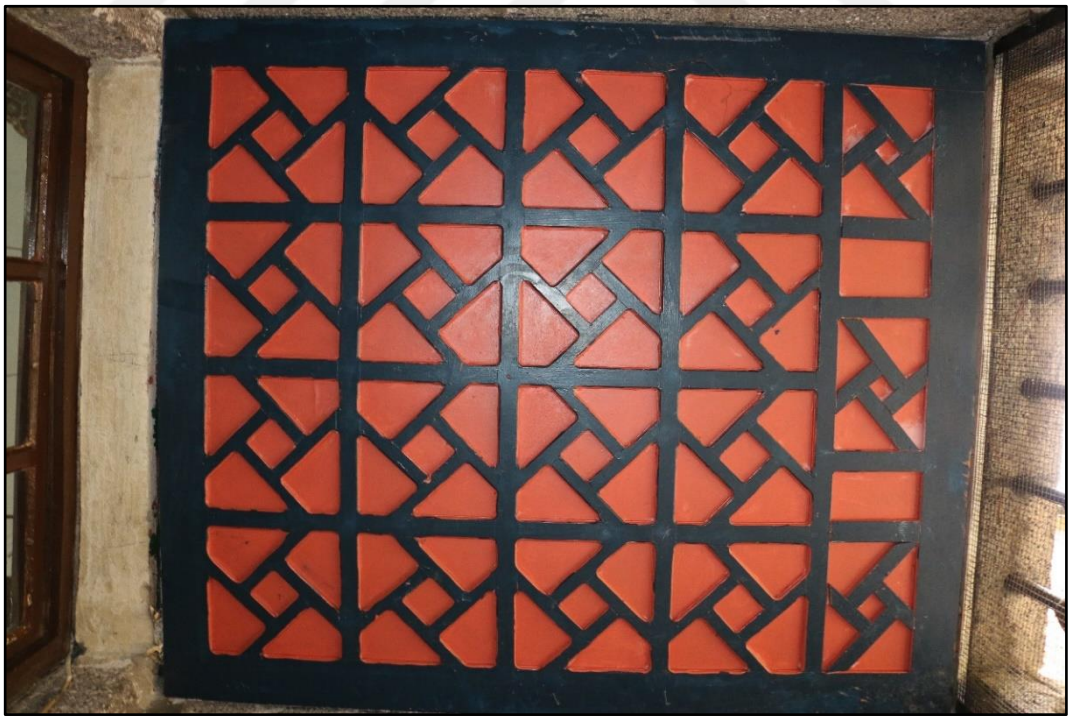
Ek 40. Harim tezyinat detayı

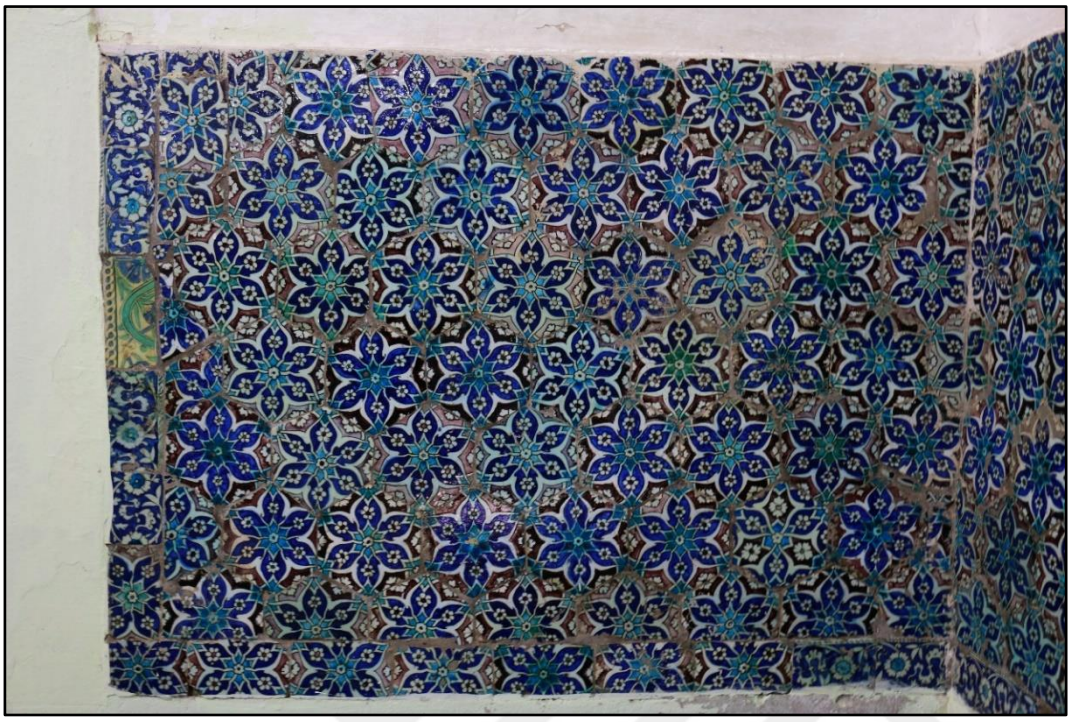
Ek 41. Harim pencere ve çini görüntüsü

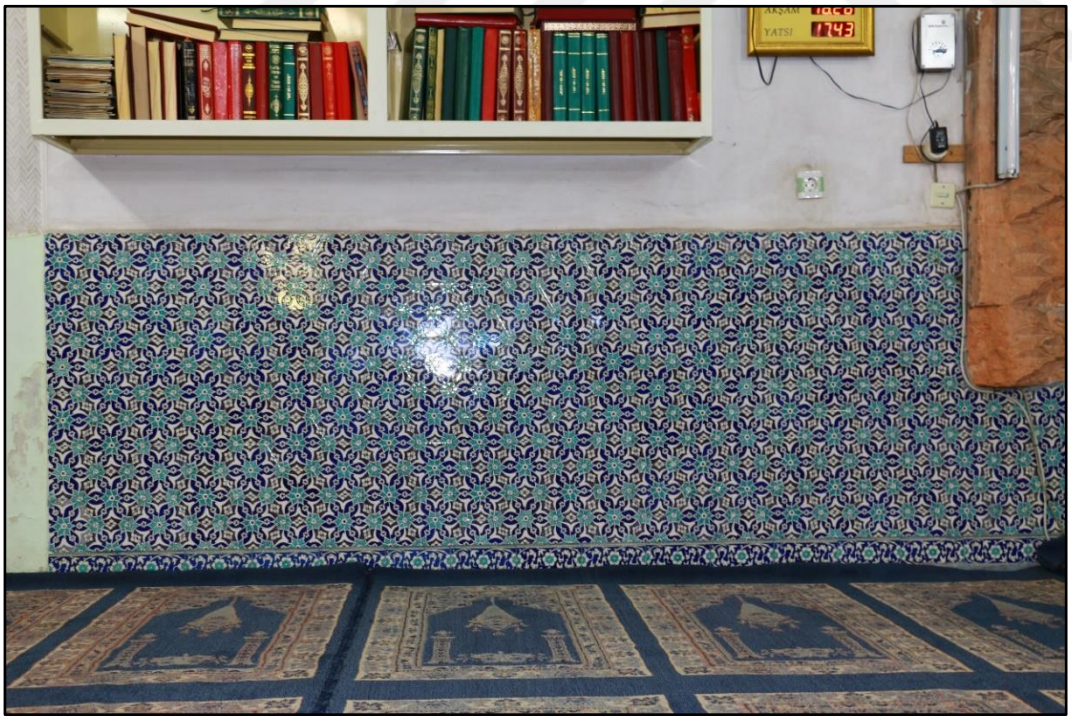
Ek 42. Pencere ahşap tavan detayı

Ek 43. Harim duvarındaki orijinal çini detayı

Ek 44. Harim duvarındaki taklit çini detayı

Ek 45. Kemer içi beton içlik görüntüsü

Ek 46. Tabhane bölümü iç mekân görüntüsü

Ek 47. Minare içi merdiven basamakları görüntüsü

Ek 48. Türbe Kuzeydoğu görüntüsü

Ek 49. Türbe kuzey cephesi

Ek 50. Türbe güney duvarı görüntüsü

Ek 51. Türbe bölümü batısındaki mezar görüntüsü

Ek 52. Hazire alanı kuzeydeki mezar

Ek 53. Türbe kubbesindeki sıva dökülmeleri

Ek 54. İkinci Türbe genel görüntü

Ek 55. Avlu şadırvan genel görüntü

Ek 56. Avlu kuzeybatı tuvalet görüntüsü

Ek 57. Avlu güney tarafı sokak bağlantısı

Ek 58. Avlu güney batı bahçesi genel görüntü

Ek 59. Avlu kuzey cephesi bahçe bölümü görüntüsü

Ek 60. Avlu bölümü batı cephesi bahçesi görüntüsü

Ek 61. Avlu bölümü kuzeydoğu bahçesi görüntüsü

Ek 62. Kuzey cephesi avlu zemin döşemesi görüntüsü

Ek 63. Camii Ana kubbesi genel görüntü

Ek 64. Son cemaat yeri üst örtüsü ve kasnak genel görüntüsü

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: POLAT, Mücahit
Uyruğu: T.C.
Doğum tarihi ve yeri: 15.10.1986- DİYARBAKIR
Medeni hali: Evli
Telefon: 0505 948 45 05
E-mail: polat.mucahit@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Dicle Üniversitesi/Mimarlık Bölümü	2012
Lise	Yunus Emre Lisesi	2004

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012	Gündoğdu İnş. –Diyarbakır	Mimar ve Uyg. Şefi
2013	Mmc Yapı Mim. Müh. İnş. Elk. Mad. Tur. San. Tic. Ltd. Şti- Diyarbakır	Mimar ve 3D Görselleştirme
2013-2017	FMZ Müh. Müş. Ltd. Şti.- Diyarbakır Ulucami ve Müştemilatları Restorasyonu İşi- Diyarbakır	Mimar/ Saha Sorumlusu
2017-2019	Zülfikar HALİFEOĞLU- İstanbul Kalender Kasrı Restorasyon ve Uygulaması İşi- İSTANBUL	Mimar/ Saha Sorumlusu
2019-	Diyarbakır Surp Giragos Ermeni ve Mar Petyun Keldani Kilisesi Restorasyonu İşi- Diyarbakır	Şantiye Şefi Mimar

Yabancı Dil

İngilizce

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ İNTİHAL FORMU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
ADI VE SOYADI	Mücahit POLAT
ÖĞRENCİ NO	16808023
EĞİTİM – ÖĞRETİM YILI	2019-2020
YARIYIL	☒ Güz ☐ Bahar
ANABİLİM DALI	MİMARLIK
PROGRAM	Yüksek Lisans
TEZ KONUSU	MİMAR SİNAN DÖNEMİ CAMİLERİ İÇERİSİNDE YER ALAN DİYARBAKIR İSKENDER PAŞA CAMİNİN ÖNEMİ VE KORUMA SORUNLARI
İNTİHAL RAPORU BİLGİLERİ	
RAPOR TÜRÜ	Tez Savunma Sınavı Sonrası
SAYFA SAYISI	298
BENZERLİK ORANI	%15
RAPORLAMA TARİHİ	21/01/ 2020

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler, sonuç ve tartışma kısımlarından oluşan toplam 298 sayfalık kısmına ilişkin, 21/01/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

☐Kabul/Onay sayfaları hariç,
☐Kaynakça hariç
☐Alıntılar hariç/dâhil
☐Diğer

Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Programlarda Tez Çalışması İntihal Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 21.01.2020

Mücahit POLAT

Doç.Dr.Fatma Meral HALİFEOĞLU	Doç.Dr.Türkan KEJANLI
Tez Danışmanı	**Anabilim Dalı Başkanı**
21.01.2020	21.01.2020

Formdaki bilgiler bilgisayar ortamında doldurulmalıdır. El yazısı ile doldurulan formlar geçersiz sayılmaktadır.